

T.C.

**İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YAŞAR KEMAL'DE GÖÇ OLGUSU
(Bir Ada Hikâyesi I Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Bir Ada Hikâyesi II
Karmıcanın Su İçtiği, Bir Ada Hikâyesi III Tanyeri Horozları)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ferudun AY

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

HAZİRAN 2011

T.C.

**İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YAŞAR KEMAL'DE GÖÇ OLGUSU
(Bir Ada Hikâyesi I Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Bir Ada Hikâyesi II
Karıncanın Su İçtiği, Bir Ada Hikâyesi III Tanyeri Horozları)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ferudun AY

Enstitü No: 0810080006

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 30 Mayıs 2011
Tezin Savunulduğu Tarih: 17 Haziran 2011**

**Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN
Jüri Üyeleri: Prof.Dr. Durali YILMAZ
Yrd. Doç.Dr. Esin AKALIN**

HAZİRAN 2011

Önsöz

Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Yaşar Kemal'in, Bir Ada Hikâye Dörtlemesi halinde tasarladığı göç konulu romanlarının yayınlanan üç eserini inceledik. 19.yy. son çeyreği ve 20.yy. ilk çeyreğinde yaşanmış olan göçleri anlatan üç eserindeki göç olgularını belirleyip araştırma ve incelemelerimizin verileri ile ele aldık.

Göç olgusu, toplumlarda, kültürel farklılaşmanın ve etkileşmenin en önemli unsurlarındandır. Dramatik faturaları olmakla birlikte farklı toplumlar göçler sonucunda iletişime geçmiş ve kültürel etkileşim yaşamıştır. Tarih sahnesinde birbiri ardınca gelişen olaylar neticesinde birçok göçler meydana gelmiştir. Geniş bir coğrafyaya yayılmış Osmanlı Devletinin bünyesindeki farklı milletleri düşünürsek, göç olgusunun edebiyatımız ve tarihimiz açısından ne kadar kapsamlı bir konu olduğu daha net anlaşılır. Ancak göç, tarih içinde eski ve geniş bir konu olmasına rağmen edebi ve sosyolojik olarak yeni incelenmeye başlanmıştır.

Çalışmamız yakın tarihimizle meydana gelen savaş ve antlaşmalar sonucunda oluşan göç olgularını kapsamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyası üzerinde 19. yy başlayan savaşlar ve 20. Yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile genç bir ulusun doğmasıyla birlikte yeni göç dalgaları meydana gelmiştir. Savaşlar ve antlaşmalar sonucunda yaşanan bu göçler Türk romanında son zamanlarda, özellikle üçüncü kuşak edebiyatçılar tarafından ele alınmıştır. Göç, daha önceleri romanlar, hikâyeler, günlükler ve otobiyografiler ve diğer edebi türlere de konu olmuştur. Bu edebi eserlerde daha çok 1922-23 Yunan ve Türk göçleri ele alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, edebiyat tarihinde göç konusu hayli sınırlıdır. Göç konusu daha çok sosyolojik ve tarihi bilimler çerçevesinde incelenmiş, bu alanda araştırmalar yapılmıştır. Ancak gelişen dünyanın yapısı içerisinde kendisine yer arayan göç mağdurları vakıf ve dernekler kurmaya başlamıştır. Yazınsal dünyamızda ise ilk dönemlerde yoğunlukla işlenmemiş olsa da yazarlarımız yan unsur olarak göç ve göçmenlerin konu edildiği bazı romanlar yayınlamıştır. Örneğin, Fazlı Necip'in Menfi, Saffet Nezihî'nin Müsebbib, Mithat

Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul gibi ilk dönem romanları, göçü ana unsur olarak almasa da göç konusuna değinmişlerdir. Cumhuriyetimizin kuruluşundan sonra göç üzerine yazılan ve göç adının verildiği ilk roman Yusuf Ziya Ortaç'ın 1943 yılında yazmış olduğu Göç romanıdır.

Türkiye Cumhuriyeti genç kuşak yazarları, değişen dünyada ekonomik zaruretlerin etkisiyle yıllardır düşman bildiğimiz millet ve devletlere karşı ilgi duymaya başlamış ve çeşitli araştırmalara yönelmişlerdir. Bunun neticesinde 90'lı yıllarda başlayan göç ve benzeri konulara ilgi artmıştır. Günümüzde yeni kuşak olarak adlandırdığımız Ahmet Yorulmaz, Osman Çelik, Selma Fındıklı, Necati Cumalı, Mehmet Niyazi, Kemal Yalçın gibi göç romanı yazarları yetişmiştir. Bunlar gibi daha nice yazarımızdan bir kısmı göçü yaşamış büyüklerinden duyarak, bir kısmı ise bizzat göç olgusunu yaşayarak göç konulu romanlar kaleme almışlardır.

Tezimizde savaş, fakirlik, kan davası ve mübadele neticesinde meydana gelen göçleri inceledik. İncelememizin temeli Yaşar Kemal'in yazdığı Bir Ada Hikâyesi dörtlemesinin yayımlanmış olan üç kitabına dayanmaktadır.

Tezimin birinci bölümünde göç konusunu romanlarına taşıyan Yaşar Kemal'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde göç ve mübadelenin tanımını yapılmış ve Türk tarihi ve arşivlerinden hareketle mübadele konusu geniş biçimde incelenmiştir. Ayrıca, mübadelenin sebepleri, sonuçları ve Lozan Antlaşmasında alınan kararları özet olarak verilmiştir. Son olarak bu bölümde Türk-Yunan mübadelesi haricinde gelişen göçler, bu göçlerin sebepleri ve sonuçları detaylı bir araştırma sonucunda teze eklenmiştir. Bunlar yapılırken genel olarak verilen göç ve olgu çeşitleri Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi serisinin göç modeli ekseninde incelenip yazıya aktarılmıştır.

Tezimde incelemiş olduğum Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Karıncanın Su İçtiği, Tanyeri Horozları'nı farklı bölümler çerçevesinde ve romanları kendi içinde sınıflandırılarak göç olgusu araştırılmıştır. İncelemiş olduğum romanların kendi içerisinde farklı göç olgularını konu edinmiş olması bölümlemede etkili olmuştur. Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana Rum mübadilleri konu almış, Karıncanın Su İçtiği romanı ise Türk mübadilleri ve göçlerini ele

almıştır. Son romanı olan Tanyeri Horozları'nda savaşlar, kan davası, ekonomik sıkıntılar neticesinde Anadolu halkının yaşadığı göçler konu edilmiştir.

Çalışmamızın 3, 4 ve 5. bölümlerinde incelediğimiz romanla ilgili bilgiler, romanın özeti ve göç olgusu hakkında genel bir değerlendirme verilmiştir.

Roman incelemesi eserlerin yayın tarihine göre yapılmıştır. Göç konulu başka romanlardan da alıntılar yapıp benzer şahıs özellikleri bakımından da karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu alıntılar ve karşılaştırmalar daha çok mübadele konusu ekseninde olmuştur.

Yaşar Kemal'in incelediğim romanlarında göç olgusunu anlatan metinleri seçip bu metinler üzerinde tarihi gerçekliği, edebi yanı ve zamanın sosyo-psikolojik yapısı incelenmiştir.

Romanların içerisine genel olarak bakıldığında göçmenlerin yaşadıkları birçok sıkıntı benzerlik gösterir. Rum, Türk veya Anadolu göçmeni aynı acı kaderi ve zorlukları yaşamışlardır. Örneğin bu göçmenlerin birçoğu göç yolları üzerinde açlıktan, soğuktan, sıcaktan telef olmuştur. Göçtükleri yerlerdeki hayat şartları da onları çok sıkıntıya sokmuştur. Geldikleri topraklarda bütün mal varlıklarını, servetlerini bırakıp gelmişlerdir. Bir kısmı mal varlıklarını ve servetlerini kurulan komisyonlarca resmi kayıt altına alırdabilmiş, bir kısmı ise canlarını zor kurtarıp kendi milletinden olan topraklara göç etmiştir.

Maddi zorluğun yanında sosyal sıkıntılar da göçmenleri çok etkilemiştir. Gittikleri yerlerdeki yerli halk kendilerini hemen kabullenmemiş, farklılıklarını belli bir süre hissettirmişlerdir. Anadolu göçmenleri ise yangın yeri olan vatanlarında fırtınalı denizdeki küçük bir sandal gibi Anadolu'nun fakir toprakları üzerinde oradan oraya savrulmuşlardır.

İncelediğim romanlar sadece alınan kararlar ve savaşlar neticesinde yaşanan göçleri ele almamıştır. Kan davası ve ekonomik sebeplerle göç eden Anadolu insanını da konu edinmiştir.

Yaşar Kemal, kendi ailesinin de yaşamış olduğu yüzyıllardır süren anlamsız kan davalarına üçüncü romanında geniş yer verir. Ekonomik sebeplerle göç eden Anadolu insanların durumunu ve döneminin şartlarını okuyucuya aktarır. Ekonomik şartların yanında

bu sıkıntılara sebep olan savaşları da irdelemiştir. Hatta savaşları, kahramanları ağızından anlatmakla kalmamış, Enver Paşa ve dönemin yöneticilerine göndermede bulunmuştur. Bu sayede yanlış yapan yöneticileri ve çarpık uygulamaları da eserinde konu edinmiştir.

Romanlar savaş, mübadele, ekonomik sıkıntılar ve sosyal sebeplerle göç edenlerin yanında bir olguya daha değinmiştir. Göçler münasebetiyle medeniyet ve kültürler arasında renklilik ve çok seslilik meydana gelmiştir. Sosyal hayatta halkların birbiriyle olan ilişkileri işlenmiş, bazen bir balıkçı, bazen âşıklar ve dengbeç muhabbeti roman içerisinde sosyolojik bir göç olgusu olarak verilmiştir.

Sonuç olarak tarih sayfalarında ve arşivlerde olmayan konuları Yaşar Kemal, edebi bir üslupla okuyucuya aktarmıştır. Yaşar Kemal'in bu romanları bir ada romanlarıdır.

Farklı göç romanlarını ve yazarlarını, Yaşar Kemal'in romanları ile birlikte ilgili bibliyografyayı ve dönemi yansıtan göç konulu edebi eserleri alıntılarla birlikte vermeye çalıştık.

Lisansüstü eğitimim esnasında bana büyük emekleri geçen Prof. Dr. Ömür CEYLAN, Prof. Dr. Hayati DEVELİ, Yrd. Doç. Dr. Oktay Selim KARACA hocalarıma; tez çalışmamda bana her türlü kolaylığı sağlayan arşiv ve ilgili kütüphanelerdeki bütün çalışanlara; tez araştırmam esnasında fikirlerini benden esirgemeyen İsa KOCAKAPLAN'a teşekkürlerimi arz ederim. Özellikle çalışmam ve eğitimim boyunca ilgi ve desteğini benden hiç esirgemeyen, ayrıca göç gibi zevkli bir konuda düşünceleriyle beni yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Durali YILMAZ ve Yrd. Doç. Dr. Hacer GÜLŞEN'e teşekkürlerimi arz ederim. Bütün eğitim hayatım boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen, beni okutmak uğruna yaptıkları fedakârlıklarından dolayı canım annem Nazmiye AY'a ve canım babam İbrahim AY'a sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Eşim Özlem AY hanımefendiye eğitimim süresince ailemizin yükümlülüğünü benden çok üstlenerek verdiği desteklerden ötürü sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

1 Yaşar Kemal.....	1
1.1 Yaşar Kemal'in Biyografisi.....	1
1.2 Edebi Kişiliği.....	6
1.3 Eserleri	8
1.3.1 Şiirleri.....	9
1.3.2 Hikayeleri.....	9
1.3.3 Romanları.....	10
1.3.4 Röportajları.....	10
1.3.5 Fıkra, Deneme, Makale ve Gazete Yazıları.....	11
1.3.6 Anıları.....	11
1.3.7 Halk Bilimi Deneme ve Araştırmaları.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

2 Göç ve Mübadele	12
2.1 Göçün Tanımı	12
2.2 Mübadelenin Tanımı.....	14
2.3 Türk-Yunan Mübadelesi için Lozan Antlaşmasında Alınan Kararlar	14

2.4 Mübadelenin Sebep ve Sonuçları.....	18
2.4.1 Mübadele Sebepleri.....	18
2.4.2 Mübadelenin Sonuçları.....	20
2.5 Türk-Yunan Mübadelesi Haricindeki Göçlerin Sebep ve Sonuçları.....	25
2.6 Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikayesi Üçlemesindeki Göç Modeli.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I.....	31
3.1.1 Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I Özeti.....	32
3.1.2 Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I Romanında Göç Olgusu.....	33
3.1.3 Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I Romanı Hakkında Değerlendirmeler.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1 Karıncanın Su İçtiği II.....	91
4.1.1 Karıncanın Su İçtiği II Özeti.....	91
4.1.2 Karıncanın Su İçtiği II Romanında Göç Olgusu.....	95
4.1.3 Karıncanın Su İçtiği II Romanı Hakkında Değerlendirmeler.....	147

BESİNCİ BÖLÜM

5.1 Tanyeri Horozları III.....	149
5.1.1 Tanyeri Horozları III Özeti.....	149
5.1.2 Tanyeri Horozları III Romanında Göç Olgusu.....	156
5.1.3 Tanyeri Horozları III Romanı Hakkında Değerlendirmeler.....	187

ALTINCI BÖLÜM

6.1. Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikayesi Üçlemesinde Göç Olgusu.....	188
6.1.2 Bir Ada Hikâye Üçlemesindeki Şahsiyetler ve Etnik yapıların İşlenişi.....	189

Son Söz.....	192
---------------------	------------

Kaynakça.....	195
----------------------	------------

KISALTMALAR

- AAMD: Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi
A.g.e: adı geçen eser
A.g.m: adı geçen makale
BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.: Bakınız
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ev. : Çeviren
Der. : derleyen
Ed.: Editör
Ens. : Enstitü
HR. İM: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
No: Numara
S. : sayfa
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THAM: Türkiye Hilal-ı Ahmer Mecmuası
TTK: Türk Tarih Kurumu
Üniv. : Üniversite
Vd. : ve diğerleri
Yay. : Yayın
MF: Milli Folklor
S: Sayı
C: Cilt
TDK: Türk Dil Kurumu

TFA: Türk Folklor Araştırmaları

TTK: Türk Tarih Kurumu

YKY: Yapı Kredi Yayınları

İncelenen Romanların Kısaltmaları

AE: Ağrıdağı Efsanesi

ÇE: Çakırcalı Efe

FSKAB: Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana

KG: Kuşlar da Gitti

KK: Kale Kapısı

KS: Kanın Sesi

KSİ: Karıncanın Su İçtiğı

TE: Teneke

TH: Tanyeri Horozları

ÜAE: Üç Anadolu Efsanesi

YDGB: Yer Demir Gök Bakır

YK: Yağmurcuk Kuşu

YÖ: Yılanı Öldürseler

YY: Yusufçuk Yusuf

Enstitüsü : Sosyal Bilimler Anabilim
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyat
Program : Türk Dili ve Edebiyat
Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Hacer Gülşen
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, Haziran 2011

Özet

Göç olgusu yüzyıllardan beri insanoğlunun hayatında var olmuştur. Gerçek bir olgu olarak göç, zaman içinde değişik sebeplerle bireysel veya toplumsal olarak yaşanmıştır. Birçok milletlerin tarih sayfaları ve edebi eserlerinde her dönem göç olgusunu görmek mümkündür.

Göç, ekonomik, sosyal, kültürel birçok olguyu da beraberinde getiren bir etkidir. Sonuç olarak göç veren ve göç alan merkezler daima etkilenmiştir. Ancak göçün bu kadar eski bir olgu olması ve Türk tarihinin her devresinde yaşanmasına rağmen bu konuda edebi yönüyle yapılan araştırma ve inceleme çok az denebilir. Bizler de göç olgusunu, tarih bilgisi ve mübadele konulu edebi eserlerden aldığımız bilgiler ışığında, seçtiğimiz yazar ve eserlerini esas alarak araştırdık. Yapmış olduğumuz çalışmamızda göç olgusunu, meydana getiren sebepleri, Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi adlı roman üçlemesinde inceledik. Çalışmamızı, sadece incelemiş olduğumuz, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Karıncanın Su İçtiği ve Tanyeri Horozları romanı ile sınırlı tutmadık. Romanlardaki göç olgularını ve göç üzerine anlatılan hadiseleri roman incelemeleri, tarihi belgeler ve arşiv bilgileri ışığında araştırdık. Yaptığımız çalışmalar ve bulguların doğrultusunda da roman içerisindeki göç olgusunu ele aldık.

Romanların kendi içinde göç olgusunu farklı etkenler ve oluşumuna göre incelenmesi sonucunda bizleri her bir romanı ayrı bir bölüm olarak incelemeye yöneltti. Yaşar Kemal'in, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana romanında Türkiye'den göç eden Rumların ve yaşadıkları

göç olgusunu; Karınca'nın Su İçtiği ikinci esrinde Yunanistan'dan göç eden Türk mübadillerin yaşadıkları göç olgusu araştırdık. Bir Ada Hikâyesi üçlemesinin son romanı olan Tanyeri Horozları, Osmanlı'nın son dönemi savaşları olan Sarıkamış, Çanakkale ve bağımsızlık savaşlarını konu edinir. Son romanında konu edindiği savaşların sebep olduğu göç ve diğer acıların yanında o dönem içindeki toplumsal aksaklıklar neticesindeki göçlere de değindik. İncelemiş olduğumuz bu üç romandaki savaş, mübadele ve sosyal sebeplerin meydana getirdiği göç olgusunu bilimsel belgeler ışığında vermeye çalıştık.

Tezimizde her bir eserin kendi içerisindeki göç olgusunu edebiyat araştırmaları, tarih kitapları ve arşiv bilgileri ışığında incelerken, romanlarımızdaki göçlerin insani yönlerini de ortaya koymaya çalıştık. Yaşar Kemal'in bu üçlemesinin yanında benzer konu ve hikâyeleri işleyen romanları da incelememizin içerisine kattık. Bir Türkiye gerçeği olan savaşlar ve mübadele sonucunda oluşan göçleri tezimizde beş ana bölüm halinde tamamladık.

Anahtar kelimeler: Göç, göç olgusu, mübadele, savaş, kan davası, fakirlik, insanlık, vefa

ABSTRACT

The fact of migration has taken place in the life of human being for centuries. As a real fact, migration has taken place individually or socially as a result of different causes. It's possible to see the fact of migration in the history pages and literature works of many nations.

Migration is a factor which brings many factors with itself such as economical, social, cultural factors. As a result the centers from whom people migrate and the ones to whom people migrate have always been affected. Despite the fact that migration is such an old fact and has taken place in every era of Turkish culture, it may be said that there hasn't been much investigation about that fact. We investigated the fact of migration by the help of works about history and barter and we gave focus on the writers and their works that we chose. In our study, we analysed the fact of migration and the causes of migration in a novel called "Bir Ada Hikayesi" written by Yaşar Kemal. We did not restrict our study only the novels called "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana", "Karıncanın Su İçtiği" and "Tanyeri Horozları". We investigated the fact of migration and the events related to migration taking place in the novels, in the light of studies of novels, historical documents and archives information. In connection with the studies and investigations we did, we also discussed the fact of migration.

The novels have been viewed in connection with the fact of migration with its different factors and its formation. So we decided the study each novel as a different part. We studied the fact of migration of Roms who have migrated from Turkey in the novel called "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana" written by Yaşar Kemal. We viewed the fact of migration of Turkish who have migrated from Greece in the second novel of Yaşar Kemal which is "Karıncanın Su İçtiği". The last work of "Bir Ada Hikâyesi" is "Tanyeri Horozları". In "Tanyeri Horozları" the plot is the wars of Osmanlı during its last terms. These wars are "Çanakkale, Sarıkamış and the wars of Independence". We discussed the migration caused by the wars, the other sad events and the social breakdowns of that term. These take place in the last novel of Yaşar Kemal. We tried to discuss the war, barter and the migration resulted by social causes taking place in these three novels, in the light of scientific information.

In our dissertation, we studied the fact of migration in the light of literary works, historical books and archives information in each novel. In addition, we tried to give information about the sides about humanity of the migrations in the novel. In addition to these three works of Yaşar Kemal we gave place to other novels that are about the same plot. The migrations are the facts of Turkey resulted by wars and barter. We completed the view of these migrations in five main parts in our dissertation.

The Key Words: Migration, The fact of migration, Barter, War, Feud, Poverty, Humanity, Fidelity

1. Yaşar Kemal

1.1 Yaşar Kemal'in Biyografisi

Asıl adı Kemal Sadık GÖKÇELİ. Nigar Hanım ile çiftçi Sadık Efendi'nin oğlu. Aslen Van-Erciş yolu üzerinde ve Van Gölü'ne yakın Muradiye ilçesine bağlı Ernis (bugün Günseli) köyünden olan ailesi Birinci Dünya Savaşı'ndaki işgal yüzünden uzun bir göç süreci sonunda Adana'nın Osmaniye ilçesine bağlı Hemite (bugün Gökçedam) köyüne yerleşmişti. Küçük yaşta bir kaza nedeniyle bir gözünü kaybeden Yaşar Kemal 5 yaşındayken babasının Hemite Camiinde namaz kılarak öldürülmesine tanık oldu. Burhanlı köyü ilkokulunda başladığı ilköğrenimini Kadirli Cumhuriyet İlkokulu'nda tamamladı. Adana'da ortaokula devam ederken bir yandan da çırçır fabrikasında işçilik yaptı. Ortaokulu son sınıfta terk ettikten sonra çeşitli işlerde çalıştı. Kuzucuoğlu Pamuk Üretim Çiftliği'nde ırgat kâtipliği (1941), Adana Halkevi Ramazanoğlu kitaplığında memurluk (1942), Ziraî Mücadele'de ırgatbaşılığı, daha sonra Kadirli'nin Bahçe köyünde öğretmen vekilliği (1941-42), pamuk tarlalarında, patozlarda ırgatlık, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptı. Yirmiye yakın işte çalıştığı bu yıllarda en uzun işi beş yıl üst üste yaptığı çeltik tarlalarında kontrolörlük oldu. Bu arada 17 yaşındayken siyasi nedenlerle ilk tutukluluk deneyimini yaşadı. Askerlikten sonra 1946'da gittiği İstanbul'da Fransızlara ait Havagazi Şirketi'nde gaz kontrol memuru olarak çalıştı. 1948'de Kadirli'ye döndü, bir süre yine çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptıktan sonra arzuhalcilik yapmaya başladı, çeşitli güçlüklerle karşılaştığı için bu işi de sürdüremedi. 1950'de Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesine aykırı eylemde bulunmak savıyla tutuklandı ve bir süre Kozan Cezaevi'nde yattı. 1951'de salıverilince İstanbul'a gitti.

Kısa bir işsizlik döneminin ardından *Cumhuriyet* gazetesinde röportaj yazarlığı ile başladığı gazeteciliği fikra yazarlığı ve kurduğu yurt haberleri serisinin yönetimi ile sürdürdü (1951-63). 1962'de girdiği Türkiye İşçi Partisi'nde Genel Yönetim Kurulu üyeliği, Propaganda Komitesi başkanlığı ve Merkez Yürütme Kurulu üyeliği yaptı. 1963'te ayrıldığı gazetecilikten sonra kendini bütünüyle roman yazma uğraşına verdi. 1967'de haftalık dergi *Ant*'in kurucuları arasında yer aldı. Sorumlusu olduğu bu derginin yayınları arasında çıkan *Marksizm'in Temel Kitabı* adlı yapıttan dolayı 18 ay hüküm giydi. Bu karar Yargıtay

tarafından bozuldu. *Ant* dergisindeki yazılarından dolayı çeşitli kovuşturmalara uğradı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974-75 yıllarında ilk genel başkanlığını üstlendi. 1995'te *Der Spiegel*'de çıkan bir yazısı dolayısıyla İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandı, 20 ay hapis cezasına çarptırıldı ve cezası ertelendi. PEN Yazarlar Derneği üyesi. Halen İstanbul'da yaşamakta ve yazarlık ile yaşamını sürdürmekte olan Yaşar Kemal bir çocuk babasıdır.

Yazar küçük yaşlarda halk edebiyatına ilgi duydu; saz çalmaya, türkü söylemeye ve destanlar anlatmaya başladı. Yöredeki halk ozanlarıyla karşılıklı atışmalar yaptı. İlkokulda okurken şiir yazmaya başladı. Köy köy dolaşarak folklor ürünleri derledi. Bu yıllarda şiirlerini Kemal Sadık Göğceli adı ile *Türksözü* (1939), *Yeni Adana* (1939) ve *Vakit* (1940) gazetelerinde ve *Varlık*, *Kovan*, *Ülkü*, *Millet*, *Beşpınar* dergilerinde yayımladı. 1940'lı yıllarda Adana'da çıkan *Çığ* dergisi çevresindeki yazar ve aydınlarla ilişki kurdu ve şiirleri o dergide de yayımlanmaya başladı. Abidin Dino ve Ağabeyi Arif Dino ile kurduğu yakınlık onun düşünce ve edebiyat dünyasının gelişimini etkiledi. Ramazanoğlu Kütüphanesi'nde çalıştığı dönemde eski Yunan klasiklerinden Çukurova tarihine kadar pek çok kitapla tanışma olanağı buldu. Bu sıralarda Orhan Kemal'le de tanıştı. İlk öyküleri "Bebek", "Dükkâncı", "Memet ile Memet" 1950'lerde yayımlandı. İlk öyküsü "Pis Hikâye"yi ise 1944'te Kayseri'de askerliğini yaparken yazdı. Gözleme dayanan bu ilk öykülerinde konularını Çukurova ve Çukurova insanından aldı; bu yöre insanların ekonomik sıkıntılar ve güç doğa koşullarındaki savaşımlarını insan-doğa-çevre ilişkisi içerisinde ele aldı; giderek uzun öykülere yöneldi.

Bir folklor derlemesi olan ilk kitabı *Ağıtlar* (1943), o güne değin hiç derlenmemiş ya da çok az ilgi gösterilmiş tekerlemeleri ve ağıtları gün ışığına çıkardı. Bu ağıtları 16 yaşından itibaren derlemeye başlayan yazar, daha sonra Karacaoğlan'ın yayımlanmamış şiirleri üzerine çalıştı. Söz konusu derleme ve çalışmalar, yazarın ileride yazacağı romanlara önemli ölçüde malzeme sağladı.

Cumhuriyet gazetesine girdikten sonra Yaşar Kemal imzası ile yazmaya başladı. Bu dönemde Anadolu insanının iktisadi ve toplumsal sorunlarını dile getirdiği dizi röportajları ile tanınmaya başladı: "Yanan Ormanlarda Elli Gün" (1955), "Çukurova Yana Yana" (1955). "Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün" (1955), "Peri Bacaları" (1957). 1952'de

yayımlanan ilk öykü kitabı *Sarı Sıcak*'ta da yer alan “Bebek” öyküsünün *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilmeye başlandığı dönemde yazarın imzasına olan merak giderek artmaya başladı. 1953-54'te *Cumhuriyet*'te tefrika edilen ilk romanı *İnce Memed* ise büyük ilgi uyandırdı.

Türkiye’de tarımdan sanayileşmeye geçiş evresi olarak nitelenebilecek 1950’li yıllarda, Çukurova’nın geniş biçimde makineleşmeye açılması ve verimli topraklar üzerindeki Ağalar arası rant savaşımının kızışması, bunun yoksul Çukurova köylüsü üzerindeki sonuçları Yaşar Kemal’in romanlarının ilk evresinin ana temasını oluşturmuştur denilebilir. Ağa baskısı karşısında dağa çıkan eşkıya *İnce Memed*’le yazar, bir destan kahramanını anlatırken aynı zamanda toplumsal yapıdaki aksaklıkların da eleştirisini yapar. Roman, ağalara karşı Çukurova’nın yoksul halkına arka çıkan İnce Memed’in halkı için savaşımını konu alır. Roman kahramanının Toroslar’da beş köyün bütün topraklarına sahip bir ağaya karşı direnişi ve çekişmeleri uzun bir serüveni kapsar. Sonunda İnce Memed toprakları gerçek sahipleri olan köylülere dağıtır, Ağayı öldürür, dağa çekilip kayıplara karışır ve bir efsane kişisi haline gelir. Yazarın kendi deyişiyle “mecbur adamın” öyküsüdür İnce Memed. Yayımlandığı dönemde büyük yankı yaratmış olan *İnce Memed*’de yazarın geleneksel masal, efsane tema ve motiflerinden yararlanarak çağdaş düzeyde romantik bir öykü kurduğu gözlenir. *Teneke* (1967), Çukurova yöresindeki çeltik Ağalarına karşı mücadele eden ve köylünün yanında yer alan genç ve idealist bir kaymakamın trajik öyküsünü işler, “aydının mücadele gücü”nü dile getirir. Daha sonra bu romanı iki perdelik oyun biçiminde sahneye uyarlamıştır.

Psikoloji ve simgesel öğelerin yer yer ağır bastığı “Dağın Öteki Yüzü” üçlemesinin ilk kitabı olan *Orta Direk*’te (1960) yazar, “Torosların arka yanındaki” bir köyün insanların, pamuk tarlalarında ırgatlık yapmak için, Çukurova’ya doğru yola koyuluşlarını, tabiatla dövüşe dövüşe Çukurova’ya varışlarını anlatır. Roman destansı bir hava içinde ve bu havaya uygun bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Bu “üçleme” yazarın, *Orta Direk*’in önsözünde de belirttiği gibi, kendi yaşantısı ve tanıklığıdır. Dizinin ikinci kitabı *Yer Demir Gök Bakır* (1963) bir köy topluluğunun mit yaratması öyküsüdür. *Yer Demir Gök Bakır*’da, güçlükler içinde bunalan, yaşama şartlarını değiştirmek için bir umutları, bir düşünceleri olmayan köylülerin, insanoğlunun çaresiz kaldıkça başvurduğu çözüme başvurarak, bir mit yaratmalarını ve bu mite sığınışlarını anlatır. Üçlemenin son kitabı *Ölmez Otu*’nda ise bir

yandan değişen koşullar içinde bu mitin yıkılışı anlatılırken, diğer yandan da bir kişinin bir cinayet mitini yaratışı anlatılır. Üçlemenin ilk iki kitabında korkunç sefalet koşullarında duygulanımlara kapılmadan, büyük bir serinkanlılıkla ve bir romancı gözü ile köyün ekonomik ve toplumsal gerçekliği, köylülerin yaşama ve çalışma koşullarını veren Yaşar Kemal *Ölmez Otu*'nda nesnel koşulları geri plana alarak doğrudan doğruya insana eğilir.

“İrmak Roman” niteliğindeki “Akçasazın Ağaları” adlı dizinin ilk iki kitabı *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1973) ve *Yusuşçuk Yusuf*'ta (1975) ülkenin tarihsel gelişimi sürecinde Çukurova'daki toplumsal yapının değişimi anlatılır. Derebeyi artığı ağa tipinin çöküşünü, yok oluşunu ve bu yok oluşa koşut giden gelişmeyi; bir başka yönüyle Demokrat Parti'nin kredi yardımları ile tarımdan para kazanan ağaların sanayiye yatırım yapmalarını anlatarak eski toprak ağalarının yavaş yavaş sanayici olmaları sürecini betimler. Ne var ki Yaşar Kemal bu toplumsal değişme sürecinin üzerinde fazla durmaz; asıl göstermek istediği, bir düzenin çöküşü ve yozlaşmasıdır. Bu romanlarında Çukurova'da kapitalizmin gelişmesiyle yok olmaya yüz tutan bir yapının son çırpınışlarını, toprak Ağafendisi iki ailenin gerçeğinde verir.

Höyükteki Nar Ağacı'nda, Çukurova'da tarımdaki makineleşme sonucunda ortaya çıkan işsizlik sorunu ele alınır. Çukurova'ya çalışmaya inen kırsal kesim insanının bu yeni gelişme karşısındaki dramını ve çaresizliğini işler. “Kimsecik” üçlemesinin ilk kitabı *Yağmurcuk Kuşu* yarı özyaşam öyküsü niteliği taşımaktadır. Van Gölü kıyısındaki bir köyden yine Çukurova'ya göçen bir ailenin karşılaştıkları sorunlar çevresinde göç serüveni yansıtılır. Bu üçlemenin ortak noktasını köy insanların, özellikle de bir köy çocuğunun duyguları, düşünceleri, özleyişleri oluşturmaktadır. “Korku” teması bu “üçleme”nin odağında yer almaktadır. Özellikle “üçleme”nin ikinci kitabı *Kale Kapısı* “korkunun romanı” olarak nitelenebilir. “Üçleme”nin son kitabı *Kanın Sesi* bir evdeki kişilerin, daha çok da bir çocuğun, Salman'ın öyküsüdür aynı zamanda, Salman'la birlikte bütün çocukların öyküsüdür. *Kanın Sesi* “korkunun sesi”, “cinayetin sesi” olduğu kadar “sevginin sesi”dir de.

Yaşar Kemal pek çok yapıtında Anadolu'nun efsane ve masallarından yararlanmışır. Halk öykücülüğünden yola çıkarak, sözlü gelenekte yaşayan Köroğlu, Karacaoğlan, Alageyik öykülerini *Üç Anadolu Efsanesi* (1967) adıyla yeniden kaleme almıştır. *Ağrı Dağı Efsanesi*'nde (1970) bir aşk olayından yola çıkarak ve bu simgesel tema içerisinde baskı

karşısında halkın dayanışma gücünü; *Binboğalar Efsanesi*'nde (1971) ise Toros eteklerindeki Türkmen göçebelerin yerleşik düzene geçmeleriyle ortaya çıkan güçlükleri, düş kırıklıklarını ve geçmiş yaşamlarına duydukları özlemi anlatır. Osmanlının son dönemlerinde haksızlıklara karşı dağa çıkmış bir eşkıyanın yaşamını *Çakırcalı Efe*'de (1972) ele alır. *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*'da ise yine bir halk öyküsünden yola çıkar; alegorik bir üslupla sömürenlerle sömürülenler arasındaki ilişkiler anlatılır.

Yaşar Kemal 70'li yılların ortalarından itibaren yazarlığında yeni bir yönelimin ürünleri olarak nitelenebilecek ürünler vermeye başlar. *Al Gözüm Seyreyle Salih* (1976), *Kuşlar da Gitti* (1978) ve *Deniz Küstü* (1978) romanlarında yazar ilk kez Çukurova dışına çıkarak kenti ve deniz insanını konu edinir. *Deniz Küstü*'de büyük kentin karmaşasını, yozluğunu işler. Deniz insanının kentteki yaşam serüveninden yola çıkarak kente yabancılaşmasını, deniz doğasının yok oluşunu yansıtır. Aynı olguyu *Kuşlar da Gitti*'de çocukların dünyasından ele alır. Bir deniz kasabasındaki insanların sorunlarını, uğraşlarını, birbirleriyle ilişkilerini *Al Gözüm Seyreyle Salih*'te dile getirir.

“Bir Ada Hikâyesi” üçlemesinin ilk kitabı olarak kaleme aldığı *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*'da Ege'de mübadele hükümleri gereğince Yunanistan'a göç ettirilen Rumların boşalttığı bir ada ekseninde Balkan Savaşı'ndan Sarıkamış'a, değin yakın tarihte yaşanan acıları dile getirir. K. Şahin, romanı değerlendirirken “Romanın asıl amacı, mübadele sonrasının kıpırtısızlığında bu topraklarda yaşanan savaflara, çoktan unutulmuş olan, kimsenin sözünü bile etmediği, etmek istemediği savaflara dair bir şeyler anlatmak sanki” der.

Yazarın Anadolu insanının sözlü anlatım geleneğinin ürünleri olan destanlardan, ağıtlardan, halk öykülerinden, masallardan, türkülerden ve çağdaş roman tekniklerinden yararlanarak vardığı bireşim ve üslup onu her bakımdan özgün bir çağdaş sanatçı kimliğine ulaştırmıştır. Kurduğu imge ve mit dünyası, benzetmeler, betimlemeler, doğanın tüm yönleriyle anlatımı, kullandığı dil, yerel sözcükler ve deyimler, atasözleri, yakarıflar, sövgüler onun anlatımını canlı ve etkileyici kılan özellikler olarak görünmektedir. Anlatımındaki özgünlük “düşle gerçeği, doğayla insanı iç içe” vermedeki başarısından kaynaklanmaktadır. Yarattığı dünyanın dış görünümünü etkileyici bir biçimde çizer. Şiirsel üslubu, olağanüstü düş

gücü, modern romanla epik anlatım biçimlerini başarıyla bağdaştırması onu özgün kıldığı kadar güçlü de kılan özellikleridir.

Yazarın *İnce Memed* adlı romanı yaklaşık 40 dile çevrilerek yayımlandı. Diğer romanları da çok sayıda yabancı dile çevrildi; kitaplarının yurtdışındaki baskısı 140'tan fazladır. Bu bağlamda uluslararası bir üne sahip olan Yaşar Kemal ilgili kurum ve kişilerce Nobel Edebiyat Ödülü'ne de aday gösterilmiştir.

Roman ve öykülerinden yapılan uyarlamalarla çağdaş Türk tiyatrosuna da katkıları oldu; *Yer Demir Gök Bakır*, "Uzundere" adıyla 1965'te, *Teneke* yazarın oyunlaştırması ile Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu tarafından 1965'te ve *Ağrı Dağı Efsanesi* 1974'te çeşitli tiyatrolar tarafından sahnelendi. Birçok yapıtı da sinemaya uyarlandı. Bunlardan "Beyaz Mendil"i 1955'te Lütfü Akad; "Namus Düşmanı"nı 1957'de Ziya Metin; "Alageyik"i 1959'da, "Karacaoğlan'ın Sevdası"nı 1959'da ve "Ölüm Tarlası"nı 1966'da Atıf Yılmaz; "Ağrı Dağı Efsanesi"ni 1974'te Memduh Ün; "Yılanı Öldürseler"i 1981'de Türkân Şoray, "İnce Memed"i 1984'te Peter Ustinov ve "Yer Demir Gök Bakır"ı 1987'de Zülfü Livaneli yönetti.¹

1.2. Edebi Kişiliği

Yaşar Kemal'in yetişmiş olduğu Çukurova bölgesi, halk kültürü açısından zengin bir bölgedir. Bu durum, yazarın çocukluğundan itibaren edebiyatla iç içe olmasını sağlamıştır. Düzenli bir eğitim alamamış olmasına rağmen âşık edebiyatıyla yakından ilgilenmiş olması onun edebiyatçı kişiliğinin temelini oluşturmuştur. Daha çocukken şiirler ezberleyen Yaşar Kemal, Âşık Ali, Âşık Rahmi gibi âşıklardan ders almış, onların takdirini kazanmıştır. İlk şiiri "Sahra" on altı yaşındayken yayımlanmıştır. Gençlik yıllarından itibaren ünlü edebiyatçılarla bir arada bulunması da edebi kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur. Bir yandan bu kişilerle irtibat halinde iken bir yandan da çokça kitap okumuştur. Okuduğu bazı yabancı ve Türk yazarlardan da etkilenmiştir. Cervantes'in "*Don Kişot*"unu, Alexandre Dumas Fils'in "Kamelyalı Kadın"ını defalarca okumuştur. Etkilendiği diğer yazarları kendi ifadesiyle

---

¹ www.yasarkemal.net/biyog/index.html

aktaralım: “Benim temelimde ne kadar Balzac, Dostoyevski, Gogol, Çehov varsa o kadar da Köroğlu olduğunu sanıyorum.”² Bunların yanında Zola, Tolstoy, Foulkner, Stendhal gibi yazarları da sayabiliriz. Türk Edebiyatı’nda ise Nazım Hikmet ve Aziz Nesin’i beğenir. Bir roman yazmaya başlamadan, dilini canlı tutabilmek için Nazım Hikmet’i okuduğunu ifade eder. Aziz Nesin gibi de çok eser vermek istediğini belirtir.³

Yaşar Kemal eserlerinde Geleneksel Halk Kültürümüzle Batı Kültürünü birleştirmeye çalıştığını söyler. Yazar halk kültürümüzü sahiplenmekte, onlardan çağdaş bir edebiyat oluşturmada faydalanmaktadır. Yazılı edebiyatın, sözlü edebiyatın sonucu olduğunu savunan yazar, aydınımızın “halk aşısı”yla aşılması gerektiğini savunur. Yazın hayatına şiirle başlayan Yaşar Kemal, daha sonra hikâye ve romana yönelmiştir. 40’a yakın eserinin 23’ü romandır. Romanlarıyla ön plana çıkmış, yazdığı şiirlerin çoğunu yayımlamamıştır. Cumhuriyet gazetesinde göreve başladıktan sonra röportaj türünde de eserler veren Yaşar Kemal, röportaj türünün zor bir tür olduğunu ifade eder. Bu türde de başarılı eserler verir. Bunu, gözlemciliğine borçludur. Röportaj eseri oluşturmadan önce bölgeyle ilgili araştırmalar yapar. Böylece daha realist eserler ortaya koyar. Eserlerinin birçoğu çok sayıda dile çevrilmiş olan Yaşar Kemal, dünyanın birçok ülkesinde tanınmış bir yazardır. Bunda ilk eşi Thilda’nın da katkıları büyüktür. Çok fedakâr bir eş olan Thilda İngilizcesi sayesinde Yaşar Kemal’in eserlerinin çevirisini yapmış, onun yurtdışında da tanınmasına yardımcı olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Yaşar Kemal’in eserlerindeki başarısında folklorik birikiminin, gözlemciliğinin, kendi yaşantısının, edebiyatçı bir çevreyle irtibatının ve çok okumasının etkisi vardır. Birçok eserinde halk türkülerine, ağıtlarına, efsanelerine örnekler vermiş, Yörük kültürünü, çadırlarını, kilimlerini canlı bir dille anlatmıştır. Gözlemci yönünü kullanarak canlı doğa betimlemeleriyle eserlerini güçlendirmiştir. Bazen bu betimlemeleri çok uzun tutmuş, bu nedenle de eleştirilmiştir.

Cemil Meriç, Demirciler Çarşısı Cinayeti ile ilgili görüşlerini belirtirken, “Çenesi düşük bir kocakarı hikâyesi” ifadesini kullanmıştır. Atilla İlhan’da onun sözü çok uzattığını, yaprağı 40 dakikada ağaçtan düşürdüğünü belirtmiştir. Yaşar Kemal, anne tarafındaki erkeklerin hepsinin eşkıya olduğunu söyler. Özellikle dayısı Mahiro, çok ünlü bir eşkıyadır.

²Alpay Kabacalı, Yaşar Kemal ile “*Anlatım Sanatı*” Üzerine Söyleşi, Yazko Edebiyat, S.27, 1983: 120.

³Hatice Bolat, *Yaşar kemal’in Romanlarında Sosyal İlişkiler Açısından Şahıs Kadrosu*, Tez Çalışması, Elazığ, 2006. s. 4, 5, 6

Bu durum onun eşkıya romanları yazmasında etkili olmuştur. Ayrıca kendi ailesinin Arap atları yetiştirmesi, onun eserlerinde atlarla ilgili detaylı bilgiler vermesinde yardımcı olmuştur. İstanbul'a gitmeden önce, inşaat kontrol memurluğu, arzuhalcilik, ırgat kâtipliği, amele başılık, su bekçiliği, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü gibi birçok işte çalışmış olan yazar, eserlerinde bu birikiminden de yararlanmıştı. Özellikle arzuhalci tipler kendisinden izler taşımaktadır. Çukurova gibi halk kültürü açısından zengin bir bölgede yetişmiş olması ve edebiyatçı çevrelerle yakın irtibatla bulunması da onun edebi kişiliğinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Yaşar Kemal, eserlerinin çoğunda sıradan halkı ezen eşraf ve ağaları, rüşvet yiyen devlet memurlarını, ezilen halkı ve bütün bunlara karşı koyan erdemli eşkıyaları işlemiştir: *İnce Memed*, *Çakırcalı Efe*, *Filler Sultanı*... Yine eserlerinin çoğunda Çukurova'yı ve Çukurova insanını ele almıştır. Ancak Çukurova dışındaki yerleri işlediği eserleri de vardır: İstanbul Serisi, *Çakırcalı Efe* gibi. Eserlerinin bazılarında değişen yaşam şartlarını ve değişen düzeni işlemiştir. Akçasazın Ağaları serisinde göçebeliğin yerini tarımcılığın almasını ve bununla beraber feodalitenin değerini yitirmesini ele alır. Yine *Binboğalar Efsanesi*'nde de insanların yerleşik düzene geçişiyle yok olan Yörük kültürünü, *Deniz Küstü*'de ve *Kuşlar da Gitti*'de de insanların tahribiyle doğanın dengesini yitirmesini işlemiştir. Yaşar Kemal, kullandığı "dil" ile ele aldığı "yabancılaşma" teması ile "psikolojik ufuklar"la ve "lirizm"le romana yenilikler getirdiğini belirtir. Çocukluğundan itibaren edebiyatın içinde olan Yaşar Kemal, halen İstanbul'da yaşamakta ve yazılarını sürdürmektedir.

1.3. Eserleri

Yaşar Kemal, çocuk yaşta şiiere merak sarmıştır. Daha sekiz yaşındayken çok sayıda halk şiiiri ezberlemiş olan Yaşar Kemal bu şiiirleri ezberinde tutamayacağını düşünerek okuma yazma öğrenmeye karar verir. Okul yıllarında saz çalmayı öğrenir. Bulunduğu yörede âşık edebiyatının gelişmiş olması da onun sanatının gelişmesinde etkili olmuştur. Âşık Ali ve âşık Rahmi'ye çırak olur. Ustaları onun geleceğin Karacaoğlanı olacağını söylerler. İleriki

yaşlarda köy köy dolaşıp Köroğlu Destanı anlatır, ağıt, tekerleme, türkü, halk hikâyesi derlemeleri yapar. Eserlerinde de bu folklorik birikimin etkisi büyük ölçüde kendisini hissettirir. Yasar Kemal, 1939'dan günümüze kadar *fictive* (itibari/kurmaca) ve *nonfictive* (itibari/kurmaca olmayan) 45'in üzerinde eser vermiştir. Edebiyatın çeşitli alanlarında verilen bu eserlerin çoğu (26 tanesi) romandır. *Yazar*, 27. romanını *Çıplak Deniz Çıplak Ada* adıyla yayımlayacağını belirtmiştir. Yasar Kemal, edebi eserler verirken yazarlığın yanı sıra gazeteciliğini de sürdürür. Bundan dolayı romanlarıyla birlikte *gazete– dergi yazısı*, *folklor derleme ve araştırmaları* da kaleme almıştır.

1. 3. 1. Şiirleri

Yasar Kemal'in yayımlanan şiirleri şunlardır:

Seyhan (01. 11. 1939), *Masal* (27. 04. 1940: 39), *Korku* (29. 10. 1940: 33), şiirleri *Görüşler* dergisinde; Halay şiiri (02. 11. 1942/3: 27), *Ülkü* dergisinde; *Zafer* (08.1943: 10), *Işık* (09. 1943: 2), *Güzelleme* (01. 10. 1943: 2) şiirleri *Başpınar* dergisinde; *Bekle* (01. 10. 1943: 14), *Misafir* (10. 05. 1944: 2), *Ağıt* (12. 07. 1944: 11), şiirleri *Kovan* dergisinde; *Yalnızlık* şiiri *Çiftlikçi* (1997: 565) 'de yayınlanmıştır.

1. 3. 2. Hikâyeleri

Sarı Sıcak (1952), Varlık Yayınları İstanbul. Hikâye kitabının ilk baskısı Varlık yayınları tarafından yapılmış olup içinde *Sarı Sıcak*, *Bebek*, *Yatak*, *Dükkâncı*, *Süpürge*, *Keçi*, *Sinek*, *Hançer*, *Memetle Memet* olmak üzere toplam dokuz hikâyeden oluşur. İkinci baskıda *Memetle Memet* çıkartılmış *Beyaz Pantolon* eklenmiştir. *Sarı Sıcak*, hikâye kitabının birçok baskısı yapılmış bazı baskılarına *Pis Hikâye* ve *Teneke* de eklenmiş daha sonraları tekrar çıkartılıp bir kitap olarak basılmıştır.

1.3. 3. Romanları

Teneke (1955), Varlık Yayınları İstanbul. Altıncı baskısının ilk bölümünde roman metni, ikinci bölümde oyun metni yer alır. *İnce Memed I* (1955), Çağlayan Yayınları İstanbul. *İnce Memed II* (1969), Ant Yayınları İstanbul. *İnce Memed III* (1984), Toros Yayınları İstanbul. *İnce Memed IV* (1987), Toros Yayınları İstanbul. Dağın Öte Yüzü I, *Ortadirek* (1960) Remzi Kitapevi Yayınları İstanbul. Dağın Öte Yüzü II, *Yer Demir Gök Bakır* (1963) Güven Yayınları İstanbul. Dağın Öte Yüzü III, *Ölmez Otu* (1968), Ant Yayınları İstanbul. *Üç Anadolu Efsanesi* (1967), Ararat Yayınları İstanbul. *Köroğlu'nun meydana çıkışı, Karacaoğlan, Alageyik* hikâyelerinden oluşur. *Ağrıdağı Efsanesi* (1970), Cem Yayınları İstanbul. *Binboğalar Efsanesi* (1971), Cem Yayınları İstanbul. *Çakırcalı Efe* (1972), Ararat Yayınları İstanbul. Akçasazın Ağaları I, *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1974), Cem Yayınları İstanbul. Akçasazın Ağaları II, *Yusufoçuk Yusuf* (1975), Cem Yayınları İstanbul. *Yılanı Öldürseler* (1976), Cem Yayınları İstanbul. *Al Gözüüm Seyreyle Salih* (1976), Cem Yayınları İstanbul. *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* (1977), Cem Yayınları İstanbul. *Deniz Küstü* (1978), Milliyet Yayınları İstanbul. *Kuşlar da Gitti* (1978), Milliyet Yayınları İstanbul. Kimsecik I, *Yağmurcuk Kuşu* (1980), Tekin Yayınları İstanbul. Kimsecik II, *Kale Kapısı* (1985), Toros Yayınları İstanbul. Kimsecik III, *Kale Kapısı* (1991), Toros Yayınları İstanbul. *Höyükteki Nar Ağacı* (1982), Toros Yayınları İstanbul. Bir Ada Hikâyesi I, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* (1997) Adam Yayınları İstanbul. Bir Ada Hikâyesi II, *Karınca'nın Su İçtiği* (2002), Adam Yayınları İstanbul. Bir Ada Hikâyesi III, *Tanyeri Horozları* (2002), Adam Yayınları İstanbul. Bir Ada Hikâyesi IV, *Çıplak Deniz Çıplak Ada*, serinin son kitabı olarak tasarlanmış henüz yayımlanmadı.

1.3. 4. Röportajları

Çukurova Yana Yana (1955), Yeditepe Yayınları, İstanbul *Yanan Ormanda Elli Gün* (1955), Türkiye Ormancılar Cemiyeti Yayınları, Ankara. *Peribacaları* (1957), Varlık Yayınları, İstanbul. *Bu Diyar Bastan Basa* (1971), Cem Yayınları, İstanbul. *Bir Bulut*

Kaynıyor (1974), Cem Yayınları, İstanbul. Bu Diyar Bastan Basa I, *Peri Bacaları*, (1985), Toros Yayınları İstanbul. Bu Diyar Bastan Basa II, *Denizler Kurudu* (1985), Toros Yayınları İstanbul. Bu Diyar Bastan Basa III, *Nuhun Gemisi* (1985), Toros Yayınları İstanbul. Bu Diyar Bastan Basa IV, *Bir Bulut Kaynıyor* (1985), Toros Yayınları İstanbul. Çocuklar insandır I, *Allahın Askerleri* (1978), Milliyet Yayınları, İstanbul.

1.3.5. Fıkra, Deneme, Makale ve Gazete Yazıları

Tas Çatlarsa (1961), Ataç Kitapevi, İstanbul.

Baldaki Tuz (1974), Cem Yayınları, İstanbul.

Ağacın Çürüğü (1980), Milliyet Yayınları, İstanbul.

Ustadır Arı (1995), Can Yayınları, İstanbul.

Zulmün Artsın (1995), Can Yayınları, İstanbul.

1.3.6. Anıları

Yasar Kemal Kendini Anlatıyor (1993), Alain Bosquet'in Yasar Kemal, Toros Yayınları İstanbul.

1.3.7. Halk Bilimi Deneme ve Araştırmaları

Ağıtlar I (1943), Türksüzü Basımevi, Adana. *Ağıtlar I*'in 2. Basımı 1992'de Toros Yayınları tarafından yapılmış. 2. Basıma Yasar Kemal'in *Ağıtlar Üstüne* adlı bir İncelemesi eklenmiş *Ağıtlar I*'in ilk basımı aynen verilmiş, ilk basımdaki 30 ağıta ikinci ölümden 70 ağıt eklenerek ağıt sayısı 100'e çıkartılmıştır. Kitabın sonunda *Ağıt Dizini* yer alır. *Gökyüzü Mavi Kaldı* (1978), Halk edebiyatından Seçmeler, Sabahaddin Eyüboğlu ile Cem Yayınları, İstanbul. *Sarı Defterdekiler* (1997), YKY, İstanbul. Yukarıda Yasar Kemal'in eserlerinin ilk baskılarını verdik. Bu eserlerin sonraki yıllarda değişik yayınevleri tarafından pek çok baskısı yapılmıştır. En son Yaşar Kemal külliyesi şeklinde YKY tarafından bütün eserleri yayınlanmıştır.

2. Göç ve Mübadele

Yaşar Kemal, bir ada hikâyesi üçlemesinde, mübadele ve göç konusunu aynı neticede olgularla üç kitabına konu olarak dağıtıp işlemiştir. Bu sebepten göç ve mübadele neticesinde oluşan hikâyelerinin içinde ortak göç olgusunu anlamak için tanımlarını ayırt ederek incelemek ve anlamak gerekmektedir. Romanlarındaki göç olgusu, mübadele ve Anadolu'dan çeşitli sebeplerle göç eden insanların hikâyesini vermektedir. Bu hikâyeleri ortak göç olgusu temelinde mübadele ve göçün tanımını vererek başlayalım.

2.1. Göçün Tanımı

Kişilerin daha iyi şartlarda yaşamak amacıyla meskûn buldukları mahallini terk ederek başka bir iskân birimine gitmek suretiyle meydana getirdikleri yer değiştirme hareketine göç denir. Mekân değişikliği açısından göç hareketi iki gruba ayrılır. Ülke sınırları dâhilinde meydana gelen yer değiştirme hareketine iç göç, ülke sınırları aşılarak yapılanlara ise dış göç denir. Kişi kendi rızasıyla iskân mahallini değiştiriyorsa, meydana gelen göçe serbest göç, kişinin meskûn olduğu bölgede yasayabilmesi için gerekli asgari şartların ortadan kalkması halinde meydana gelen göçlere ise mecburi göç denir. Bununla birlikte, göç sebeplerine göre göçmenleri; antlaşmalara tabi göçmenler, milletlerarası göçmenler, tahliye olunanlar, milli göçmenler, mülteciler gibi terimlerle tanımlamak mümkündür. Göç olgusu, özellikle Türk tarihinde sık sık tesadüf edilen bir sosyal hadisedir. Çeşitli Türk boyları, tarih boyunca nüfusları artması sebebi ya da daha elverişli bölgelerde yaşamak amacı ile yeni yerler aramaya yönelmişler ve göç etmişlerdir. Ancak 1768 yılından itibaren, Osmanlı tarihi açısından, muhacir kelimesinin ayrı bir anlamı vardır. Muhacir denilince, düşmandan kaçıp Türk hâkimiyetindeki topraklara sığınan kahr-zede Müslümanlar akla gelmektedir. Bunların ekseriyeti, ya malını ya da mülkünü terk ile savaş alanından ve düşman mezaliminden kaçanlar veya savaş sonrası düşmana terk edilen arazide kalıp yabancı devletin baskılarına tahammül edemeyerek Anadolu'ya iltica edenlerdir. Ancak konuyla ilgili belgeler ve

kaynaklar tarandığında, Osmanlı memur ve idarecilerinin göç sebebine göre göçmenleri; muhacir, mülteci, üserayı muhacirin, harik- zede, istil- zede, felaketzede, kaht- zede ve mübadil sekinde farklı farklı tanımladıklarını tespit etmek mümkündür (İpek,1996).⁴

Göç olgusunu daha da derinleştirmek gerekirse göç insanoğlunun varoluşundan bu yana sürdürdüğü uzamsal bir hareketlilikdir. Göç sadece belirli bir zaman diliminde, bir mekândan diğerine yapılan düzlemsel bir hareket olarak algılanamaz. Belirli bir zaman dilimi içerisinde belirli bir mekândan bir başka mekâna yapılan ve içinde bir niyeti/amacı taşıyan yer değiştirmediir. Bu noktadan bakıldığında göçü sadece bir “hareket” değil fakat aynı zamanda hem zaman hem mekân ve hem de amaç açısından irdelenmesi gereken “değişim” olarak kabul etmek gerekir.⁵ Konunun saygın uzmanlarından Faist göçü bir mekândan diğerine, bir toplumsal veya siyasal birimden diğerine doğru bir aktarım olarak tanımlamıştır.⁶ Kemal Karpat’a göre ise göç, asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere harekettir.⁷ Everet Lee, göçü genel olarak kalıcı ya da yarı kalıcı yer değiştirmeler olarak tanımlamıştır.⁸ Gönüllü, göçün her şeyden önce fiziksel bir hareketlilikten çok toplumsal yanına dikkat çekmiştir.⁹ Özer göçü, coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal ekonomik, kültürel ve siyasal boyutuyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketi olarak tanımlamıştır.¹⁰ Göç olaylarının tarihi gelişimi incelendiğinde, anlaşılıyor ki, bugün, "yurtlarından kovulanlar", "sürgün edilenler", " toptan göçe tabi tutulanlar", " milli göçler", " geri göçler -geri gelen göçmenler", " antlaşmalara tabi göçmenler " ve daha diğer çeşitli terimlerle kategorilere ayrılan ve göç meseleleriyle ilk karşılaşan millet 18. yüzyılın sonuna doğru Türkler olmuştur.¹¹ Türkler, yukarıda belirttiğimiz terimlerle, ayırdığımız göçleri 20.yy sonlarına kadar yaşamış bir millettir. İncelemiş olduğumuz romanlarda göçün eserlerdeki yansımaları ve türlerini daha detaylı göstermiş olduk.

⁴ Nedim İpek, “ Göçmen Köylerine Dair” , Tarih ve Toplum, 1996, say.156, s.15-21.

⁵ Pınar Tuzcu, *Zorunlu Göç ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.7

⁶ Thomas Faist, *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*, çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, Bağlam Yayınları, Eylül 2003, s.22.

⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 3.

⁸ Everet Lee, “ A Theory of Migration”, *Theories of Migration*, ed. Robin Cohen, Edward Elgard Publishing Limited, Cheltenham, 1996, s. 16.

⁹ Müzeyyen Gönüllü, “Dış Göç”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı:1, 1996, s.102.

¹⁰ İnan Özer, *Kentleşme Kentleşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004, s. 46.

¹¹ Ahmet Cevat Eren, *Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, s.24.

2.2. Mübadelenin Tanımı

Mübadele sözcüğü Arapça ‘bedel’den gelir, ilk anlamı ‘değiş tokuş’, yani ‘bir şeyi başka bir şeyle değiştirmedir. Mübadil sözcüğünün ilk anlamı ise ‘başkasının yerine getirilmiş, bir şeye bedel tutulmuş’ demektir. Bunun yanında muhaceret kelimesi de hicret’ten gelmekte olup ‘muhacirlik, göç etme’ anlamı taşımaktadır; muhacir ise ‘göç eden’ kişilere verilen addır.¹²

Bu kelimeler arasındaki ayırım Lozan Antlaşması ile yerleri değiştirilen halklara Türkçede neden ‘mübadil’, bu olaya da neden ‘mübadele’ dendiğini gösterir ki mübadele klasik anlamda bir göç değildir. Türkiye’de Yunanistan’dan Türkiye’ye zorunlu olarak göç ettirilen halk için ‘mübadele’ sözcüğü kullanılırken, Yunanistan’dan Anadolu’ya ya da Anadolu’dan Yunanistan’a göç eden Rumlar ve Türkler için ‘mülteci’, ‘mübadil’ kelimesi tercih edilmektedir.¹³

2.3. Türk-Yunan Mübadelesi için Lozan Antlaşmasında Alınan Kararlar

Komisyonların çalışmaları sonucunda 24 Ocak günü bir antlaşma taslağı hazırlanarak 27 Ocak günü taslak Lozan Konferansında görüşülmeye başlandı. Görüşmeler sunucunda 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşması’ndan ayrı olarak VI numaralı “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” adıyla Türkiye ile Yunanistan arasında 19 maddeden oluşan bir Mübadele Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın her iki ülkenin parlamentolarında onaylanarak 1 Mayıs 1923 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırıldı. Türkiye adına Sıhhiye Vekili Rıza Nur, Başbakan Mustafa İsmet İnönü, İktisat

---

¹² F.Devellioglu., 1999, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 16. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.s.665,669

¹³ Cahide Zengin Aghatabay, *Mübadelenin Mazlum Misafirlere Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, İstanbul: Bengi Yayınları 2007, s. 74,75

Vekili Hasan Saka, Yunanistan adına Başbakan E.K. Venizelos, Dışişleri Bakanı D. Caclamanos antlaşmayı imzaladı.¹⁴

Antlaşmanın maddeleri özetle:

1. Zorunlu mübadele 1 Mayıs 1923 günü başlayacak ve mübadele edilen Müslüman Yunan vatandaşları Türkiye'nin izni olmadan Anadolu'ya geri dönemeyeceklerdir. Türkiye'nin Ortodoks vatandaşları da Yunanistan'ın izni olmadan Yunanistan'a gidemeyecek ve yerleşemeyeceklerdir.

2. 1912 kanununda belirtilen İstanbul Belediyesi sınırları içerisinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş olan tüm Rumlar (İstanbul Rumları) ile 1913 Bükreş Antlaşması'yla çizilen sınırın doğusunda kalan Müslümanlar (Batı Trakya Müslümanları) mübadele kapsamında olmayacaklardır.

3. 18 Ekim 1912 tarihinden sonra topraklarını terk ederek giden ya da gitmesi gereken tüm Türk ve Rum gerçek ya da tüzel kişiler mübadele kapsamında kabul edilecektir.

4. Aileleri daha önce Türkiye'yi terk etmiş olmasına rağmen çeşitli sebeplerden Türkiye'de kalan Rumlardan sağlık durumları iyi olanlar mübadelenin başlamasıyla Yunanistan'a gönderilecek ilk kabile ile birlikte mübadele edilecektir.

5. Her iki ülke de bulunan mübadeleye tabi bulunan kişilerin mülkiyet hakları ve alacakları güvence altına alınacaktır.

6. Mübadele kapsamında olanlara hiçbir şekilde engel olunmayacak, ancak haklarında kesinleşmiş ceza yâda mahkemeleri süren kişiler yargılanmak yâda cezasını tamamlamaları için ilgili devlete teslim edilecektir.

7. Mübadiller karşı ülkenin sınırlarına girdikleri an o ülkenin vatandaşı kabul edileceklerdir. Mübadeleden önce göç edenlerde antlaşmanın imza tarihinden itibaren buldukları ülkenin vatandaşı sayılacaklardır.

8. Mübadillerin yanlarına aldıkları mallardan hiçbir şekilde gümrük vergisi alınmayacaktır. Cami, kilise, okul, hastane gibi tüzel kişilerde yanlarında istedikleri eşyayı

---

¹⁴ Arı, *a.g.e.*, s.18 ; Kayam, *a.g.m.* s. 592.

serbestçe götürme hakkına sahiptir. Mübadilin yanında götüremediği mal ve mülkleri yerel makamlar devreye girerek mübadilin gözleri önünde değer tespitini yaparak dört nüshalık tutanak hazırlayacaktır. Bu tutanağın bir nüshası mübadile, bir tanesi Karma Komisyona, bir tanesi mübadilin gittiği ülkeye gönderilerek bir tanesi de yerel makamlarca saklanacaktır.

9. Taşınmaz malların tasfiyesi isiyle Karma Komisyon ilgilenecektir.

10. Karma Komisyon daha önce yapılmış olan mübadele anlaşmalarını dikkate alarak tasfiye islerini yapacaktır. Mübadillerin malları üzerinde bulunan her türlü ipotek yok sayılarak değer tespiti yapılacaktır.

11. Mübadelenin sağlıklı yürütülebilmesi için bir ay içerisinde dört Türk, dört Yunan ve üç tanede Birinci Dünya Savasına katılmamış devletlerden Milletler Cemiyeti tarafından seçilecek tarafsız üyeden oluşan Türkiye’de ya da Yunanistan’da toplanarak bir Muhtelit (Karma) Mübadele Komisyonu oluşturulacaktır. Bu komisyon gerekli gördüğü zaman tarafsız üyelerden bir tanesinin başkanlığında birer Türk ve Yunan delegenin katılımıyla alt komisyonlar kurabilecekti.

12. Muhtelit (Karma) Mübadele Komisyonun görevi tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin yapılacak tüm itirazları kesin olarak çözüme kavuşturmaktır. Komisyon kararlarını oy çokluğu ile alabilecektir.

13. Tasfiye edilecek taşınmaz mallara değer biçme de Karma Komisyon tam yetkili olacaktır.

14. Bu amaçla komisyon mübadillerin mallarına değer biçerek, kendilerine mal değerlerini açıklayıcı bir belge verecekti. Eğer mübadil devlete karşı borçlu ise ve geride bıraktığı malları bu borcu karşılamıyorsa mübadilin gittiği ülke diğer ülkeye mübadilin kalan borcunu ödeyecekti. Bu amaçla iki devlet bir birlerine altı ayda bir bu belgelerle ödeme yapacaktır. Her iki devlette borçlarını 3 taksitte ödeye bilecektir.

15. Karma Komisyona ilgili devletler tarafından Karma Komisyonun isteği doğrusunda bir miktar avans verilecektir.

16. Mübadillerin nakilleri sırasında çıkacak her türlü sorunun çözüm mercisi Karma Komisyon olacaktır. Mübadele dışında kalanlara her iki devlet tarafından da baskı uygulanmayacaktır.

17. Karma Komisyonun tüm giderleri ilgili devletlerce karşılanacaktır.

18. Her iki ülke kendi yasalarında mübadelenin yapılabilmesi için ilgili değişiklikleri yapacaklardır.

19. Mübadele Antlaşması her iki ülkenin parlamentolarında onaylandığı tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.¹⁵

Yukarıdaki antlaşma üç nüsha halinde düzenlenmiştir. Türkiye ve Yunanistan'a verilmiştir. Her iki devletin onaylandığı bir nüshası da Lozan Antlaşması'nı imzalayan devletlere verilmek üzere Fransa hükümetine gönderilmiştir. Antlaşma 25 Ağustos 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türk heyeti bu antlaşmanın ek protokolünü de imzalayarak antlaşmanın ilk maddesi istisna tutularak antlaşmanın dördüncü maddesinde belirtilen tutuklu olan sağlıklı erkeklerin serbest bırakılarak Yunanistan'a gönderilmesini kabul etmiştir. Ek protokol 24 Temmuz 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁶

Yunanistan arşivleri ve kaynakları mübadele meselesini Türk kaynaklarının tam aksine şeklinde göstermektedirler. Yunan kaynakları, mübadele tarafların anlaşmasını imzalanmadan aylar önce Türk makamlarınca Karadeniz kıyısındaki Rumların ve Ermenilerin kişisel eşyalarını bile almalarına izin vermezler.

Yerlerinden zorla çıkartılarak gemilerle İstanbul limanlarına getirilirler. Rum ve Ermenileri taşıyan gemilerin eşkıyaların baskınına uğradığı ve mültecilerin son kuruşlarına kadar soyulduğu belgelerde yer alır. Yunanistan'ın yeterli iskân yeri ve ekonomisinin olmaması nedeniyle yeni mülteci kabul edemeyeceklerini de söylerler. Buna rağmen Türk yetkililerin, Rumları İstanbul'a getirmeye devam ettikleri verilir. Yunanistan'da bulunan Türklerin ise Yunan hükümetine mektuplar yazarak Yunan hükümetinden memnun olduklarını, Türkiye'ye gitmek istemediklerini bildirirler. Bir kısım Müslümanların taşınmaz malları değerlerinde satabilmek için hükümetten izin istedikleri, Anadolu'dan gelen bazı Rumlar ve Müslümanların mübadele anlaşmasını protesto etmek için gösteriler yaptığını, Lozan Konferansına katılan devletlerin elçiliklerine protesto mektupları yazdıkları Yunan arşiv belgelerinde geçmektedir.¹⁷

¹⁵ Kayam, *a.g.e.*, s.592,593; Arı, *a.g.e.*, s. 18-20; Aghatabay, *a.g.e.*, s. 76,79.

¹⁶ Aghatabay, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 133-135.

2.4. Mübadelenin Sebepleri ve Sonuçları

2.4.1. Mübadele Sebepleri

Lozan Barış Görüşmelerinin, " Trakya Sorunu" başlığı altında yapılan oturumunda Venizelos, Rumların Anadolu kıyılarından neden kaçarcasına gittikleri ile ilgili farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Venizelos, bu göçün sebebi olarak, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin, önce Küçük Asya kıyılarındaki sonra Doğu Trakya topraklarındaki Rum halkı zorla sınır dışı etmeye kalkışmış olması ve bu sebeple 450.000 Rum'un Yunanistan'a sığınmak zorunda kalması gösterilmiştir. Bu sınır dışı etmeler, bunları barındırabilmek ve beslemek için yetersiz olan Yunanistan için sıkıntı yaratmıştır. Ortak dost ülkelerin çağrısı üzerine bu iki ülke arasında olacak bir nüfus mübadelesi için, Sadrazam ve Venizelos, Brüksel'de bir görüşme için anlaşmış olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile bu görüşmeden vazgeçilmiştir.¹⁸ Osmanlı Devleti, sadece Balkan topraklarındaki hareketlilikle değil, Rusların İslam ahalisine yaptığı mezalim ile ilgili olarak da çare aramıştır. Baş Kumandan Vekili Enver Paşa dahi Dâhiliye Nezareti'ne 1915 tarihinde yazdığı evrakta bu mezalim ile ilgili tarafsız bir hükümet nezdinde tebligatta bulunulmasını istemiştir.¹⁹ 1. Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar yani 1914 – 1918 yılları arasında, Osmanlı askerleri, cephelerde savaşırken, Anadolu halkı, yaşadığı toprağı ve elinde kalan malını korumaya çalışmıştır. Anadolu'daki Müslüman ve gayri Müslim halk arasında, uzlaşmanın sağlanamaması ve Anadolu halkının düşman kuvvetlere karşı bir örgütlenme üzerine girmesi sonucu, Anadolu'daki bir kısım Rum ve Ermeni halk, mallarını, arazilerini bırakarak Anadolu'yu terk etmişlerdir. Anadolu'daki müdafaa-ı hukuk örgütlenmesinin bir sebebinin de, Rum ve Ermenilerin dönerek mallarını geri istemeleri korkusundan kaynaklandığı dahi ileri sürülmüştür.²⁰

Birinci Dünya Savaşından Osmanlı İmparatorluğu yenik çıktı. Müttefik Devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında

¹⁸ Seha Meray, *a.g.e.*, s. 22-23.

¹⁹ BOA, *Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye*, 5. ŞB. Dosya No. 14, Vesika No.34.

²⁰ Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918 – 1920)*, İstanbul 1992, s. 50.

başlatılan işgallerle İmparatorluk Müttefik Devletlerce parçalanmış oldu. 15 Mayıs 1919'da da Yunanlılar İzmir'e asker çıkardı. Yunanlıların İzmir'e çıkmasının ardından Anadolu'da bir Türk Kurtuluş Savaşı başlamış oldu. 1919-1922 tarihleri arasında süren savaş, Türkiye ile Müttefik Devletlerin Mudanya'da imzaladığı mütareke ile sona erdi. Bu tarihten sonra Türkiye ile Yunanistan arasındaki durum da tamamıyla değişmiş oldu. Savaş sırasında bir milyondan fazla Rum, Yunanistan'a sığınmıştı ve Yunanistan "Megali İdea" sınırlarını elde edememişti. Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması, savaş sonucu Yunanistan'ın yaşadığı yoğun Rum göçü, Yunanistan'ın nüfus mübadelesi konusundaki görüşlerini değiştirmesine neden olmuştur. Yaşanan yoğun göç, Yunanistan'ı ekonomik ve sosyal açıdan zor bir duruma sokmuştu. Bu ortam içinde Yunanistan, Türkiye'nin önerdiği zorunlu mübadele önerisini kabul etmek istemiyordu.²¹

Ağustos 1923 tarihli İkdam gazetesindeki Giritli Müslümanlara yapılan zulümleri konu eden haberde yayınlanan bir okuyucu mektubunda, Giritli Müslümanların emlaklerinin, Anadolu Rumlara bırakıldığı ve Yunan askerlerin Müslüman evlerini bombaladığı, açıkça ifade edilmiştir.²² İkdam Gazetesi'nde, Selanik ve Siroz'daki okuyucuların gönderdiği mektuplar dikkate alınarak mübadele uygulamasının ne kadar gerekli olduğunu anlatan haberde Selanik ve Siroz'daki Müslümanların: " Ne yapıp yapın bizi kurtarın" diye Anadolu'dan beklediği yardım ifade edilmiştir. Buna göre mübadele çok mühimdir. Sebebi ise, mezalimin düşünülmesi bile kabul edilemeyen bir hale gelmesi; köylerden ve kasabalardan iltica eden zavallı Müslümanların zelil ve sefil sokaklarda sürünmeleri; hayatından emin olmayan ahali-i İslamiye'nin malını, mülkünü, her şeyini unutarak yalnız canını düşünüyor olmuş olmasıdır.²³

Toprak kayıpları, ülkeler arası antlaşmalar ve mezalim sebepleri başta olmak üzere hem Rumlar hem de Türkler yaşadıkları toprakları zaten 20. yüzyılın başında terk etmeye mecbur kalmışlardır. 20. yüzyılın başından beri Balkanlarda yaşayan Türkler ve Anadolu'da yaşayan gayrimüslimler arasında yapılacak bir nüfus değişimi tasarısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılması düşünülen nüfus mübadelesi birkaç kez, devletlerarasında konuşulmuştur. Birinci

---

²¹ H.Cevahir Kayam, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 27, cilt IX, Temmuz- Kasım 1993

²² *İkdam*, 17 Ağustos 1923.

²³ *İkdam*, 1 Eylül 1923.

Dünya Savaşı'nın çıkması, uygulanması planlanan ahaliler arası mübadeleyi, Lozan Antlaşması'na kadar tatil etmiştir.²⁴

2.4.2. Mübadelenin Sonuçları

Türk-Rum nüfus mübadelesinin sona ermesiyle Yunan tarafı kendi makamlarının tutmuş olduğu belgelerle zıttı bir görüşü iddia etseler de en çok sıkıntıya düşen taraf Türkiye olmuştur. Türk Hükümeti, ülke genelinde şehirli ve vasıflı sınıflı oluşturan 1.200.000 kişilik bir kayba uğramış, hem Yunan ordusunun çekilmesi sırasında yaptığı yakma ve talanlarla hem de işgal bölgelerinden kaçarak gelmiş olan mültecilerin yağmalarıyla uğramıştır. Yunanistan Türklerin evlerini, tarla ve bahçelerini herhangi bir zarara uğramadan göçmenlere vermekteyken, Türkiye iskân yapacak ev bulamamıştır. Kendi topraklarında sürgün olan Türkler evlerine döndüklerinde taş üstünde taş bulamamışlardır. Bundan başka ne tohum, ne çift sürecek hayvan ne de yiyecek bir şey bulamamışlardır. Çünkü var olan her şey çalınmış, kaçırılmış ya da yakılmıştır. Yunan askerleri hem devletlerini zenginleştirmek hem de Osmanlı'nın tekrar gücünü kazanmasını engellemek için devlet mallarını ve parasını çalmış ve yağmalamıştır. İzmir, Bursa, Balıkesir ve Bandırma'da devletin parası posta pulları yağmalanmış sadece İzmir'de tahvil ve bono gibi değerli kâğıtların çalınmasıyla devletin kaybı 17.332.961 lira olmuştur. Osmanlı Devleti'ne ait fabrikalar ve imalâthanelerden araç gereç ve makineler, hammaddeler çalınmıştır.²⁵

Lozan Konferansı'nda Anadolu'da yaşanan zararı listeler hâlinde sunan Türk delegasyonunun verdiği bilgiye göre, toplamda 73.070 adet konut olmak üzere Batı Anadolu'daki birçok şehir tamamen yakılıp yıkılmıştır. Bu hanelerin maddi zararı 305.271.214 lirayı bulmuştur. Bu şehirlerde yakılıp yıkılan eğitim kurumları, fabrikalar, çiftliklerden oluşan 86.669 parça konuta zarar verilmiş, bunun maliyeti de 177.310.945 lira olmuştur. Yine delegasyonun verdiği bilgiye dayanarak bölgedeki şehirlerden götürülen otomobil, yük arabası ve hayvanların toplam maliyeti de 112.032.425 Frankı bulmuş, bölgede

²⁴ Ede Özcan, *Yunanistan'dan Göç Eden Mübadillere Yapılan Yardımlar*, 1923- 1927, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.26, 27,28

²⁵ Erdal, a.g.e. s. 263.

hiç çift hayvanı kalmamıştır.²⁶ 1800'lü yıllardan bu yana göç gerçeği ile karşı karşıya kalan Anadolu'da kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli problemlerinden biri, giden nüfusun yerini doldurmak, gelen nüfusu da hemen üretici vasa geçirebilmek olmuştur. Çünkü devletin geleceğinin garanti altına alınması için toplumun ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir. Bu amaçla göçmenlerin hemen uyum sürecini atlatarak müstahsil olmaları önem arz etmiştir. Bu konunun önemi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1936 tarihli beşinci dönem ikinci toplanma yılı açılış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk tarafından dile getirilmiştir. Atatürk konuşmasında; “Anavatana yeni kavuşan göçmen vatandaşlarımızın iskânı başlıca işlerimizdendir. Göçmenleri iyi yerleştirmek ve süratle üretmen kılmak için, onları kâfi derecede teçhiz etmeye çalışıyoruz. Aldığımız neticeler ümit vericidir. Bu milli meseleye tahsis edebildiğimiz vesait derecesinde, fakat ara vermeksizin devam edeceğiz.” diyerek konunun önemini vurgulamıştır.²⁷

Türkiye'ye gelen göçmenlerin yanı sıra bütün nüfusun sağlıklı ve üretici bir halde çoğalması konusunda da çeşitli önlemler alınmıştır. Anadolu'dan giden nüfus ile önemli miktarda vasıflı nüfusunu kaybeden ülkenin geleceğinin güvence altına alınması nüfus politikasıyla gerçekleştirilebilmiştir. Yine bu konuda da Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1923 tarihli meclis konuşmasında şöyle der: “Efendiler, nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesaili-i hayatiye sindendir idari, askeri, mali ve iktisadi mesaili de memleket nüfusunun miktarı sahihini bilmek ne kadar elzem ise, her sene yapılacak ihşaiyat ile nüfusun tezayüt ve tenakus miktarı anlaşılmadan esbâb-ı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olmayacağı der kardır. Binaenaleyh, yeniden tahrir-i nüfus icrasına pek acil ve mübrem bir lüzum muhakkaktır” diyerek dikkat çekmiş, bir yıl sonra yine aynı tarihte “Nüfusumuzun muhafaza ve tezyidi gayesini ehemmiyetle nazar-ı dikkate vaz'ederim... Feyyaz ve velût olan Türk milleti mütemadi ve fenni takayyüdatı sıhhiyeye mahzar olunca Türk vatanını süratle dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur” sözleriyle konunun önemini tekrar ifade etmiştir.²⁸

---

²⁶ Meray, a.g.e, C III, S. 157, 159.

²⁷ Adnan Güriz, *Türkiye'de Nüfus politikası ve Hukuk Düzeni*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, Ankara 1975, s. 70,71.

²⁸ Adnan Güriz, *Türkiye'de Nüfus politikası ve Hukuk Düzeni*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, Ankara 1975, s. 42-43

1927 yılında yapılan nüfus sayımına kadar mübadele nedeniyle ihmal edilmiş, yakılıp yıkılmış yerler, tarlalar, evler tekrar ve hızlı bir şekilde onarılmış, devlet 1923–1925 yılları arasındaki kayımları hızlı bir şekilde kapatmıştır. 1922 yılında yaşanan yaklaşık 1.200.000 mübadil ve İsmet İnönü'nün Lozan'da belirttiği 1.500.000 civarındaki katliamlar ve sürgünlerle boşalan Anadolu, 1927 yılı itibariyle beş yıl önceki sayıya ancak ulaşmıştır. 1927 yılı nüfus sayımı ile Türkiye'nin nüfusu 13.600.000 kişiye ulaşmış, bunun sadece %2,6'sı gayrimüslimlerden oluşmuştur.²⁹ Aynı artış Yunanistan'da da yaşanmış, 463.000 Müslüman ve yaklaşık 150.000 Bulgar göç etmiş, yerine 1.200.000 Rum nüfus yerleşmiştir. 1928 yılında Yunanistan'da yapılan sayımlarda nüfusun homojen hâle geldiği görülmüş, şehirli nüfusta gözle görülür bir artış olduğu anlaşılmıştır. Yunanistan'da olduğu üzere Türkiye'de de nüfusun teknolojiye bağlı olarak ilerlemesi, üretimin artması ile çok nüfuslu bir ülke gereğine önem verilmiştir.³⁰

Yunanistan'dan alelacele evlerinden çıkarılarak Anadolu'ya gelen mübadil Türkler, burada savaştan yeni çıkmış yorgun, evsiz ve çaresiz yerli ahali ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşmada yerli ahali mübadillere bedelsiz her türlü imkânın verilmesini kabul etmemiştir. Böylece tarla sahibi olan mübadillerle yerli ahali arasında çeşitli tartışmaların olmasına yol açmıştır. Bununla beraber mübadiller ya yerli ahaliyle beraber ya da numune köylere iskân edilmişlerdir. Karışık köylere yerleşen mübadiller hemen uyum sağlamış, yaşam tarzlarındaki kolaylıkları da halka aşlamıştır. Mesela dört tekerlekli at arabaları kağınların yerini almaya başlamış, ayrıca tarım aletlerinin kullanılmasında ve buğday ekimi gibi konularda değişiklik yaşanmıştır.³¹

Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa'nın verdiği bilgilerden Batı Anadolu'nun neredeyse tamamen yakıldığı anlaşılmıştır. Aynı durum Samsun ve civarı mıntikalarda da yaşanmıştır. Mübadiller evlerini tamir edecek kereste dahi bulamamıştır. Bu sebeple 1923–1933 yılları arasında hükümet tarafından konut yardımı yapılmış, bu yardım kapsamında 1925 yılı itibariyle 1.786.684 Lira harcanarak 69 numune köy inşa edilmiş, 1.500.000 Lira olarak ayrılan parayla da 19.279 metruk hane tamir edilmiştir. Maliyeti azaltabilmek için iktisadî

²⁹ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu, (1500-1927)*, Devlet İstatistikleri Enstitüsü Yayınları, C II, Ankara 1996, S. 31,45.

³⁰ Çağlar Kender, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1989, s. 67.

³¹ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2003, s. 167,170.

evler yapımına öncelik verilmiş ve iklim şartlarına uygun ev tipleri inşa edilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân olunan mübadiller bütün olumsuz şartlara rağmen üretici hâle gelebilmiş, sıkıntılar yaşanmışsa da yerli halk ile mübadiller birbirleriyle çok fazla uzak kalmamıştır. Her ne kadar çeşitli bölgelerde toprak dağıtımından kaynaklanan düşmanlıklar ve sıkıntılar yaşanmış ise de, Yunanistan'da Rum mübadillerin yaşadığı şekilde bir durum yaşanmamıştır. Anadolu halkı ekonomik geriliğini bu insanların kattığı çeşitlilik ile geliştirmeye; yeni teknikler öğrenmeye ve üretimi artırmaya başlamıştır. İyi bildikleri tütüncülükte bu oranlar daha net anlaşılmıştır. Türkiye, mübadelenin başlangıcından buyana Anadolu'dan göç eden yaklaşık bir milyon iki yüz bin nüfusun yerine gelecek nüfusu hemen üretici duruma geçirebilmek için çaba göstermiştir. Türkiye Hükümeti, bu amaçla göçmenlerden serbest göçmen denilen kendi masraflarını karşılayarak gelenlere hiç yardım yapmamış veya kısmi indirim uygulamış, iskânlı göçmenlere ise barınma ve müstahsil duruma geçirmek maksadıyla yardım etmiştir. Devlet, Türkiye'ye gelen bu göçmenlere 1923–1933 yılları arasında 103.586 konut yardımı yaparken 157.736 aileye de 6.258.928 dekarlık bağ, bahçe ve tarladan ibaret toprak dağıtmıştır. Nüfus Mübadelesinde en önemli problemlerden biri de göçmenlerin uyumu olmuştur. Geldikleri yerlerde mal varlıklarını bırakan, zengin bir durumda olan ve geniş çiftliklere sahip olan göçmenlere verilen toprak, bahçe ve evlerin tam karşılığının verilmemesi bu insanların uyum sürecini uzatmıştır. Ayrıca yerleştirildikleri köylerde de hemen kaynaşma sağlanamamıştır. Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen mübadil Türkler, Yunanistan'a giden mübadil Rumlar kadar uyum sorununu uzun süre yaşamamıştır. Yerlilerle beraber iskân olanlar hemen çevreye intibak etmiştir. Tamamen bir köye iskân olanlar da geldikleri yerin kültürünü, yaşam tarzını devam ettirmişlerdir. Yaşam tarzı, alet ve edevatı kullanma şekli, tarımda yem ekim şekillerinin oluşması, hatta evlerin kireçle badana edilmesi gibi birçok yaşam şekli mübadillerden yerli Türklere geçmiş ve benimsenmiştir.³²

Hıristiyanların kaçışındaki Amerikan yardımı Patrik Meletios' un dikkatini çekmiş olacak ki, 9 Ekim 1922 tarihli Akşam gazetesinde yayınlanan beyanında, Amerika'nın bu muhacirlere yardımından başka, Marmara Adası'ndaki 25.000, Silivri'deki 15.000, Tekfur Dağı'ndaki 70.000 muhacirin iaşesinin sağlanması için Aya Nikola Kilisesi'nde

---

³² Arı, a.g.e., s.170,171.

dindaşlarından yardım istemiştir.³³ Türk tarafı bu durumda iken Yunan tarafında 30 Ocak 1923 tarihinde imza edilen Ahali Mübadelesi'ni onaylayan ve maddeleştiren ahitnamenin imzalanmasından hemen sonra, özellikle, Hariciye Nezareti'ne, mübadeleye tabi tutulan yerlerden Anadolu'ya hicret etmenin acilen gerekli olduğu vurgulanmıştır. 28 Şubat 1923 tarihli bir vesikadan anlaşıldığı üzere, Selanik'e bağlı Karaca ve Karaferye kazalarında yaşayan Müslümanlar, aynı yere iskân eden Anadolu Rumları tarafından, arazilerine, hububatlarına ve eşyalarına el konulduğu için sefil duruma düşmüş ve bu sebeple Anadolu'ya hicret etmek için pasaport talebinde bulunmuşlardır.³⁴ Yanya'nın Paramythia köyünde yaşayan Müslüman aileye mensup 274 kişinin İzmir'e gelmesi için yapılması istenen muavenet talebi ile yardım istemiştir.³⁵ Anadolu'daki Hıristiyan nüfus, kendilerine en yakın gördükleri toprağa sığınmışlardır, bu ise, sığındıkları yerde yaşayan Müslüman ahalinin yerinden edilmesine sebep olmuştur. Girit, Hıristiyan ve Müslüman nüfus arasındaki şiddetin en yüksek olduğu yer olmuştur. Girit'teki Müslümanlar, Hıristiyanların elinden gördükleri mezalim sebebiyle devletten yardım beklemişlerdir.³⁶

---

³³ *Akşam*, 9 Teşrin-i evvel 1922.

³⁴ *BOA, HR. İM*, Dosya no: 67 Gömlek no: 99.

³⁵ *BOA, HR. İM*, Dosya no: 47 Gömlek no: 9.

³⁶ *BOA, HR. İM*, Dosya no: 47 Gömlek no: 16.

2.5. Türk-Yunan Mübadelesi Haricindeki Göçlerin Sebep ve Sonuçları

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümeti tarafından Ermeni, Rum ve Arap tebaaya yönelik olarak gerçekleştirilen zorunlu iskân bölgesi değiştirme uygulamaları incelendiğinde bazı ortak noktalar göze çarpmaktadır. Öncelikli olarak tehcir kararının alınışında etkili olan temel nedenin ülke içi güvenliği sağlama, bazı unsurların hükümete, yöneticilere, askeri birliklere ve sivil Müslüman tebaaya yönelik saldırılarını engellemek olduğu görülmektedir. Savaş arifesi dönemden itibaren Osmanlı Ermenileri arasında oluşan ve özellikle Doğu Anadolu'da önemli bir taban bulan çeteleşme ve silahlı direniş hareketi bölge Müslüman tebaasına, şehirlerdeki Osmanlı idari makamlarına ve cephe gerisindeki Osmanlı ordusunun lojistik güzergâhlarına yönelik saldırıların gerçekleşmesine neden olmuştur. Öte yandan Karadeniz, batı Anadolu ve Marmara bölgelerinde yaşayan Rum halkı arasında da İtilaf Devletleri'ne bir meyil görülmüş, farklı türlerde casusluk faaliyetleri gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu Rum toplulukları arasında çeteleşme hazırlıkların Ermeni çetelerinden etkilenerak hatta kimi zaman onların desteğini alarak oluştuğu da anlaşılmaktadır. Kanımca hükümetin zamanında aldığı önlemlerin Rumların yaşadığı bölgelerde, Doğu Anadolu'da Ermeni çetelerinin gerçekleştirdikleri terör ve karmaşa ortamının oluşmasını engellediği düşünülmektedir. Diğer taraftan silahlı direniş yoluyla ayrılıkçılığı savunan El-ahde benzeri örgütlerin Arap tebaa arasında taban bulması ve özellikle uzun yıllardır Hicaz bölgesinin farklı bölümlerinde gerçekleşen isyan hareketleri karşısında hükümetin sert önlemler alması kaçınılmazdı.

Ermeni, Rum ve Araplar dışında diğer yaşam alanlarından göç edenler veya ettirilenler içinde ağırlığı Anadolu'nun Müslüman tebaası oluşturmaktadır. Bunlar içinde de Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde işgal altına giren bölümlerden iç bölgelere yönelik gerçekleşen Müslüman tebaasın göçü önde gelmektedir. Bu konuda detaylı bir araştırma yapan Justin McCarthy'in de belirttiği gibi Osmanlı Doğu Anadolu'sunda iki dönemde Müslüman sığınmacıların ortaya çıktığı söylenebilir. İlk dönem 1915 Nisanında gerçekleşen Van'daki Ermeni isyanı ve şehrin Rus kontrolüne girmesiyle başladı ve 1915'in yaz aylarında Rusların geriye çekilmesiyle son buldu. İkinci dönem 1916 yılındaki Rus

istilasıyla başladı ve bu istilanın sonucunda Erzurum, Van, Diyarbakır, Mamüret'ül-aziz ve Trabzon vilayetleri sınırları içinde kalan geniş bir arazi Rus kontrolü altına girdi³⁷

1916 yılı içinde oluşan Rus istilasıyla Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkan bölgelerden yola çıkan Müslüman sığınmacılar İç ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin Osmanlı denetimi altında bulunan bölümlerine yoğun olarak göç ettiler. Göç eden kabileler arasında Trabzon ve Erzurum vilayetlerinden göç edenler Orta ve Batı Karadeniz bölgelerindeki güvenli illere nakil edildiler. Ancak daha da doğu da yer alan illerden yola çıkan sığınmacılar güney yönünde Mamüretül-aziz ve Van vilayetlerine ulaşmalarına rağmen pek az yardım görebildiler. Bu Müslüman sığınmacılar çeşitli aşamalarla göçlerini sürdürmek zorunda kaldılar. Göç ettikleri bölgelerin yeniden Ermeni çeteleri ve Rus birliklerinin tehdidi altına girmesiyle tekrar güvenli bölge bulma umuduyla göçlerine devam ettiler. Çoğu kez bu göçmenler Çukurova bölgesinde yer alan Maraş, Adana gibi büyük insan topluluklarını doyurabilecek, bereketli bölgelere ulaşmak için 600 km. fazla yol kat etmeleri gerekti³⁸. Üstelik bu uzun yolculuğa Doğu Anadolu'nun arızalı coğrafi yapısı da engel teşkil etti. Bölgede uzun göçmen kabilelerinin nakil edilmesine yönelik ne şose benzeri karayolu ne de demiryolu bulunmaktaydı. Nakliyat sırasında sığınmacıların iâşe eksiklerini giderebilmek amacıyla yiyecek bulunabilse dahi ulaşım yetersizliği temel tüketim maddelerinin pek azının sığınmacılara ulaşmasına imkân verebildi³⁹. Bunun yanında Doğu Anadolu bölgesinden göç eden Müslümanlar için sığınmacı kamplarının oluşturulmamış olması da sığınmacıların durumunu giderek zorlaştırdı. Hükümet doğu illerinden gelen sığınmacıların nakil ve iâşe masraflarını da diğer nakil edilen Rum ve Ermenilerde olduğu gibi muhacirin tahsisatından sığınmacıların geldikleri yerleşim merkezlerine gönderilen havalelerle karşılamaya çalıştı⁴⁰. Bu havalelerin yetersiz kalması durumunda İâşe Müdüriyeti Doğu Anadolu bölgesinden Karadeniz bölgesine göç eden Müslüman sığınmacılar ağırlıklı olarak Canik ve Ankara vilayetlerine gelmişlerdir. Bu gelen kabileler içinde yukarıda sözü geçen illerde herhangi bir akrabası bulunmayan ailelerin yardıma muhtaç duruma düşmelerinden dolayı Dâhiliye

³⁷ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 263.

³⁸ Justin McCarthy, *a.g.a.* s. 264.

³⁹ *A.g.a.* s. 258.

⁴⁰ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. SFR.)*, Dosya No: 53, Belge No: 244.

Nezareti tarafından Şubat ve Nisan 1332 tarihlerinde gönderilen talimatlarla sevk edilen Rum ve Ermenilerden kalan bos hanelere yerleştirilmeleri bildirildi.⁴¹

Meclisi Vükela mazbatalarında yer alan bir belgeden de anlaşılacağı üzere Trabzon'un Rus işgalinden kurtarılmasından sonra bölge Rumlarından bazılarının bölgeden göç etmeleri sonucunda boşalan Trabzon ve Samsun'daki evlere Müslüman sığınmacıların yerleştirilmesi istenmiştir.⁴² Diğer yandan Çanakkale Savaşları'ndan dolayı Gelibolu yarımadasın da Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısındaki bazı Müslüman yerleşim merkezlerinin boşaltılması yoluna gidildi. Bunun sonucunda sığınmacı durumuna gelen adı geçen bölgelerin Müslüman tebaaları ve Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Trakya'sına gelen Balkan Müslüman toplulukları Marmara bölgesinde Karesi ve Kale-i Sultaniye mutasarrıflıklarının sahilinden uzak iç bölgelerinde yer alır.⁴³ Ege bölgesinde ise Aydın ve Menteşe vilayetleri sınırları içinde bulunan sevk edilmiş Rumlardan kalan bos durumda bulunan emlak ve arazilere yerleştirilmeleri sözü edilen bölgelere Dâhiliye Nezareti'nce gönderilen talimatlarla gerçekleştirildi.⁴⁴ Yerleştirilen bu mültecilerin ekonomik açıdan zor durumda bulunmalarından dolayı Müslüman mültecilerin sığındıkları şehir ve kasabalarda yer alıp, Müslüman sığınmacıların yerleştiği Rum ve Ermenilerin terk ettikleri evlerden kira bedelinin alınmaması talimatı Dâhiliye Nezareti tarafından mültecilerin yerleştirildikleri bölgelere gönderildi.⁴⁵

Rus ve Osmanlı hükümetleri arasında yapılan 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması'yla Rus hükümeti savaştan çekildiğini ve genel savaş sırasında işgal altında tuttuğu Doğu Anadolu topraklarına ilaveten 93 Harbi (1877 - 1878) sırasında ele geçirdiği Kars, Ardahan ve Batu'mu da Osmanlı hükümetine iade ettiğini açıkladı. Bunun sonucunda Rus işgalinden dolayı Batı Karadeniz bölgesine göç etmiş olan Batum Müslüman tebaasının Dâhiliye Nezareti tarafından tahsisi edilen Altay vapuruyla kademeli olarak Batum istikametine taşınmasına başlandı.⁴⁶ Mondros Ateşkesi'nin imzalanması ile birlikte Rum ve Ermenilerin geri dönüş süreçleri başladı ve bu çerçevede Dâhiliye Nezareti tarafından

⁴¹ BOA, DH. SFR. Dosya No: 73, Belge No: 69; Dosya No: 75, Belge No: 269.

⁴² Meclisi Vükela Mazbataları, Defter No: 212, Karar Sıra No: 202.

⁴³ BOA, DH. SFR. Dosya No: 63, Belge No: 164; Dosya No: 66, Belge No: 161.

⁴⁴ BOA, DH. SFR. Dosya No: 69, Belge No: 12; Dosya No: 80/2, Belge No: 1,75

⁴⁵ BOA, DH. SFR. Dosya No: 79, Belge No: 172.

⁴⁶ BOA, DH. SFR. Dosya No: 92, Belge No: 121, 188.

yayınlanan bir tebligatla gayrimüslimlere ait olup Müslüman muhacirlerin yerleştiği mülklerin sahiplerine iadeleri bildirildi.⁴⁷ Ancak bu uygulama gerçekleştirilirken satın alma yoluyla Müslüman muhacirlerin mülkiyetine geçmiş olan Rum ve Ermeni evleri dışarıda bırakılarak hükümetçe Müslüman muhacirlerin haklarını koruma yolunda çabaladığı anlaşılmaktadır. Dâhiliye Nezaret'inden Edirne vilayetine gönderilen 20 Mayıs 1335 tarihli telgrafla, İstanbul'da bulunan Marmara Ereğlisi ahalisinden elli Rum'un o günlerde memleketlerine dönmeleriyle Müslüman muhacirlerinin işgalinde bulunan hanelerine yerleşmek istedikleri halde adı geçen muhacirlerin haneleri terk etmek istemedikleri bildirilir. İki haneye yerleştirilen Rum muhacirlerinin zor durumda olduğunun bildirilmesi üzerine derhal Edirne Valiliği'ne gerekli soruşturmanın yapılması ve her iki taraf muhacirlerinin istirahat şartlarının oluşturularak sonucun bildirilmesi istenmiştir.⁴⁸ Yaşanan bu durumla bağlantılı olarak illerde ortaya çıkabilecek, Müslüman muhacirlerle, geri dönen gayrimüslimler arasındaki çatışmalara yerel yetkililerin fırsat vermemeleri Dâhiliye Nezareti'nce duyuruldu.⁴⁹

Mütarekenin imzalanması sonrasında Türkiye'ye gelerek sevk edilen azınlıkların geri dönüşlerini ve eski hanelerine yerleştirilmelerini denetlemekle görevli İtilaf Devletleri müfettişleri, Osmanlı hükümetine baskı yapmaya başlamışlar. O sırada iktidarda olan I. Damat Ferit Pasa hükümeti de İtilaf Devletleri ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla sorunun ne pahasına olursa olsun bir an önce çözülmesi yolunda karar aldı. İncelenen 29 Mart 1335 tarihli Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen bir belgeden de anlaşılacağı gibi İtilaf müfettişlerinin azınlıklara evlerinin iadesi konusunda yaptıkları girişimler ve bildirimler karşısında is bu başvurunun bir an evvel çözümü için adı geçen hanelerin iadeleri hakkında süratle yerel yetkililerin hareket etmesi gerektiği bildirildi.⁵⁰ Bunun sonucunda oldukça önemli bir oranda Müslüman muhacirinin mağdur duruma düştüğü düşünülebilir. Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin işgal altına düşen bölgelerinden güvenli bölgelere göç eden Müslüman sığınmacıların doğru bir sayımı yapılmamıştır. Bununla birlikte Osmanlı Dâhiliye Nezareti'ne bağlı Muhacirin Müdüriyeti, ulaşım ve işleri sağlanan yahut barınmalarına imkân tanınan

---

⁴⁷ BOA, DH. SFR. Dosya No: 95, Belge No: 146.

⁴⁸ BOA, DH. SFR. Dosya No: 99, Belge No: 268.

⁴⁹ BOA, DH. SFR. Dosya No: 95, Belge No: 145.

⁵⁰ BOA, DH/İ-UM. Dosya No: 19/5 - 1/15, Belge No: 7.

sığınmacıların sayısı hakkında kayıtlar tutmuştur. Justin McCarthy'in eserinde yer alıp kendisinin de Dâhiliye Nezaretine 4 Aralık 1916 tarih ve I dosya ve 41 numaralı gösterdiği belgeye göre resmi olarak kayıt edilen sığınmacılar tablosu şu şekilde gösterilebilir:

Ekim 1916 itibariyle Doğu Anadolu'dan Yardım Görmekte Olan Müslüman Sığınmacılar:

Nereli olduğu Nereye gittiği Sığınmacı sayısı
Trabzon ve Erzurum'un doğusu Samsun 79.100
Erzurum Sivas 300.000
Erzurum'un doğu ve güney yanı,
Van Mamüretül-aziz 80.000
Van ve Bitlis Diyarbakır 200.000
Diğer 43.800
Toplam 702.900⁵¹

McCarthy'in belirttiği üzere Sivas'a gelen Müslüman sığınmacıların tamsayısının 300.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bu sığınmacılardan önemli bir kısmının Anadolu'nun farklı bölgelerine göçlerini sürdürmelerinden dolayı haklarında kesin sayısal değer verilmemektedir. Anadolu'nun Müslüman tebaası dışında Balkan Savaşları sonucunda Batı Trakya bölgesine gelmiş olan Müslüman Arnavut nüfusun da savaşın başlaması nedeniyle Gelibolu bölgesinde, Güney Marmara ve Batı Karadeniz kıyılarına nakil edildikleri ve bu bölgeden sevk edilen Rumlardan kalan evlere yerleştirilmeleri Dâhiliye Nezareti'nce gönderilen talimatla mümkün oldu.⁵² Anadolu'daki diğer Müslüman sığınmacılar gibi bunların da yerleştikleri haneler mütarekeyle birlikte geri dönen Rum ve Ermenilere iade edildi.⁵³ Müslüman tebaasın dışında bazı Musevi topluluklar içinde sürgün cezasına çarptırılanların bulunduğu incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Meclisi Vükela mazbataları arasında yer alan bir belgeden de anlaşılacağı gibi bazı Musevi topluluklarının şüpheli davranışları ve İtilaf güçleriyle işbirliği yaptıkları zannıyla ordu hizmetinden çıkarıldığı görülmektedir.⁵⁴ Bunların daha sonra iç bölgelere sevk edildiklerini ve iâşe

⁵¹ Justin McCarthy, *a.g.e.* s. 265.

⁵² BOA, DH. SFR. Dosya No: 82, Belge No: 117.

⁵³ BOA, DH. SFR. Dosya No: 97, Belge No: 276.

⁵⁴ M.V. Defter No: 216, Karar Sıra No: 101.

ihtiyaçlarının muhacirin tahsisatından karşılandığını Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen bir belge ortaya koymaktadır.⁵⁵ Son olarak Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan bazı Yezidi ve Nasturi topluluklarının da askere alınmama karşılığı ödemekle yükümlü tutuldukları vergileri ödememeleri ve savaş sırasındaki küçük çaplı isyan benzeri zararlı faaliyetlerinden dolayı Anadolu'nun iç bölgelerine sürgüne gönderildiği bilinmektedir.⁵⁶

2.6. Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi Üçlemesindeki Göç Modeli

İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren çeşitli sebepler nedeniyle kendi istekleri veya zorunlu bir şekilde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu sebepler afet, kaynak yetersizlikleri, istilalar, savaş ve yönetim değişikliği gibi çeşitli nedenlerdir. Yaşar Kemal eserinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu safhasında ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanmış olan yukarıda bahsettiğimiz göç nedenlerini eserlerinde işlemiştir. Yazar romanında, mübadele, savaş, kan davası, yokluk, fakirlik ve husumet nedeniyle doğduğu toprakları terk eden kişileri eserine taşımıştır. Eserinde işlemiş olduğu göç sebepleri, hayatın içerisinde yaşanmış hadiselerin ta kendisidir. *Bir Ada Hikâyesi Üçlemesi* olan bu eserde göç olgusu sebepleri ve sonuçlarıyla ayrı ayrı işlenmiştir. *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanında 30 Ocak 1923'te imzalanan Lozan Barışı neticesinde Türkiye'deki Rum mübadillerin Yunanistan'a, Yunanistan'daki Türk mübadillerin de Türkiye'ye getirilmesini eserlerinde işleyerek bizlere dönem içerisinde yaşanan acıyı, sefaleti, vefayı, vefasızlığı, mübadillerin gözüyle anlatmaya çalışmıştır. Bir diğer göç konusunu ise savaş nedeniyle yurtlarından olan insanların yaşadıkları dramı, yokluğu, yalnızlığı, sahipsizliği o anki devletin bulunduğu durumu eserinde işlemiştir. İkinci romanı *Karınca'nın Su İçtiği* eserin de, göç olgusu konusunu daha derinlemesine incelerken savaş sebebiyle asker kaçaklarını terk edilen şehirleri sahipsiz, kimsesiz çocukları, yaşlıları, kadınları konu olarak almıştır. Üçüncü eseri olan *Tanyeri Horozları* adında çıkartmıştır. Bu eserde asker kaçaklarının yakalanmamak için yurtlarını

---

⁵⁵ BOA, DH. SFR. Dosya No: 57, Belge No: 374.

⁵⁶ BOA, DH. SFR. Dosya No: 48, Belge No: 158; Dosya No: 57, Belge No: 299.

terk etmesi, yeni hayatlarını doğdukları topraklardan uzak, denizin ortasında kurmaya çalışan insanları, yaşamış olduklarıyla anlatır.

Bir Ada Hikâyesi Üçlemesi göç konusunu işlerken Sarıkamış, Dumlupınar, Çanakkale, Yemen ve Osmanlı'nın son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin milli mücadele yıllarında yapmış olduğu bütün savaşları göç olgusu içerisinde sebep olarak almıştır. Eserlerinde göç, savaş göçü, siyasi ve antlaşmalar nedeniyle alınan zorunlu göç, husumetler, kan davası, asker kaçağı olması ve fakirlik nedeniyle yaşanmış olan göçleri anlatır. Yaşar Kemal eserlerinde Türk edebiyatındaki işlenmiş olan (roman, hikâye, günlükler) eserler gibi sadece mübadeleyi Türk – Yunan mübadelesi olarak almamış, bunu genişleterek edebiyat ta olan birçok göç sebep ve modellerini de Türk tarihi içerisinde bizlere aktarmıştır.

3.1. Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I

Eserin ilk baskısı 1998 yılında Adam yayınları tarafından yapılmıştır. Bir Ada Hikâyesi üçlemesinin ilk kitabıdır. Ege'de mübadele hükümleri gereğince göç ettirilen Rumları, boşaltılan toprakları, Balkan Savaşı'nı, Sarıkamış'ı ve diğer yakın tarihte yaşanan acıları anlatır. K.Şahin'in değerlendirmesinde olduğu gibi “Romanın asıl amacı mübadele sonrasının kıpırtısızlığında bu topraklarda yaşanan savaşlara, çoktan unutulmuş olan kimsenin sözünü bile etmediği, etmek istemediği savaşlara dair bir şeyler anlatmak sanki.” der.⁵⁷

Bu çalışmamızda bizler de *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I* romanını göç olgusu temelinde incelemeye çalıştık. Daha çok Rumların Türkiye'den Yunanistan'a gönderilişi ve bu esnada yaşanan hadiseleri göç olgusunu çalışmamız ve araştırmalarımızla birlikte verdik.

---

⁵⁷ www.yaşarkemal.net/biyog/index.html

3.1.1. Özeti

Yaşar Kemal'in 1998 Adam Yayınları'ndan çıkarmış olduğu *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I* adlı romanı Bir Ada Hikâyesi dörtlümesinin ilk romanıdır. Roman, cumhuriyetin ilk yıllarındaki göçü ve mübadele sonrasındaki gelişen olayları konu edinmiştir. Türkiye sınırları içerisinde yer alan bir adada (Karınca Adası) iki Rum ve Poyraz Musa adlı şahısla başlayan zorunlu göçü bizlere yaşadıklarıyla aktaran bir romandır. Mübadele kararının alınmasıyla adada önceleri alınan bu karara inanmayan adalılar, daha sonra bunu kabullenirler ve adayı boşaltırlar. Ancak adayı terk etmeyen Vasili adlı Sarıkamış gazisi bir genç vardır. Adada saklanan bu genç mübadeleye tepki göstermek ve yerleşmeye gelmesini sebep olarak gördüğü ilk ayak basan kişiyi öldürmek için yemin eder ve bu sebeplerden dolayı adada kalır. Adaya belli bir müddet sonra Fransız ve Ruslarla savaşmış, gazi olan Poyraz Musa gelir. Vasili yeminini yerine getirmek istese de her seferinde erteler. Poyraz Musa ise adada kendinden başka birilerinin olduğunu bilir ama o da bu ıssız adada bir dost bulma umudu ve beklentisi ile Vasiliyi öldürmez. Aslında her ikisi de aynı düşmana karşı savaşmış, gözlerinin önünde can veren insanların manzarasını gören askerlerdir. Her ikisi de göç edilmeye zorlanmış ve yurtlarından, kimliklerinden olmuştur. Vasili mübadele kararına karşı çıkmış bir kaçaktır. Poyraz ise Bedevi Şeyh'in kardeşini öldürüp can korkusu ve kan davasından kaçan birisidir. Poyraz (*Karınca Adası/Mirvingi Adası*) bu kimsesiz adaya geçmişinden kurtulmak ve kendisini takip edenlerden kaçmak için göç eder ve tüccar Manolis'in köşkünü satın alır. Poyraz, adaya bir müddet sonra gelen Türk mübadillerle dostluk kurup yeni bir hayata başlamak istese de gelenler adayı küçük görür ya da Yunanistan'da bıraktıkları mal varlığına karşılık eş değer görmeyip geri giderler. Belli bir zaman sonra Yunanistan'a mübadil olarak giden Lena adlı yaşlı bir kadın adaya kaçarak döner. Yaşlı kadının gelmesi ve bir gece Poyraz'ın denizde alabora olması Poyraz ile Vasilinin tanışma ve kaynaşmalarına vesile olur. Bu yaşananlar Vasili ile Poyraz'ın tanışmalarına vesile olmakla kalmaz can dostlukları ve kardeşlikleri başlar. Farklı din ve ırktan olan bu insanlar yeni bir hayat kurma çabası içinde birbirlerine samimi, sevgi dolu, sadık, hoşgörülü gerçek bir aile gibi davranmaya başlarlar. Lena'nın varlığı Vasili ile Poyraz'ın dostluk kurmasına köprü olur. Poyraz, Lena ve Vasili'ye başından geçenleri ve neden bu adaya geldiğini anlatır. Savaş yıllarında Doğu cephesinde

bozguna uğrayan askerlerle bir çete kurar. Bu çetelerle Arap aşiretlerine saldırırlar. Bu saldırıları esnasında Arap aşiret liderinin kardeşini öldürür. Bu sebepten dolayı kan düşmanı Şeyh ve fedailerinden kaçmak için Karınca Adasına gelir. Vasili bir zamanlar her fırsatta öldürmeyi düşündüğü bu insanı korumaya yemin eder. Hatta onu saklamak için tesadüf de olsa kedisinin adını Poyraz'ın gerçek adı olan Abbas koyar. Genel hatlarıyla Rumların göç etme esnasındaki diyalogları, Poyraz'ın adaya gelişi, Vasilinin adada kalmasından Poyraz'la tanışmasına kadar olan hikâyelerini ve bireysel göçleri anlatır.

3.1.2 Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I Romanında Göç Olgusu

Mücadele sonrası Anadolu ve Türkiye'nin batı bölgelerinde yaşayan Rumlar göç ettirilir. Göç sonrası dönemde ticari, ekonomik ve sosyal birçok unsur yara almıştır. Rumlardan kalan işyeri ve evler göç eden sahiplerince kimi de başkaları tarafından harap edilip bırakılır. Bazı mübadiller ise geri dönme umuduyla ya da malına zarar vermeye kıyamadıklarından zarar vermeden terk ederler. Yaşar Kemal, romanında Akdeniz, Ege ve Marmara bölgesindeki mücadele ve azda olsa savaş nedeniyle olan göçleri ele alarak, o dönemde yaşanan sıkıntıları, acıları ve dramları bizlere aktarmıştır. Poyraz Musa'nın Karınca Ada'sını gözden ırak ve تنها bulmasıyla başlayan bu hikâyeye mücadele neticesinde zorunlu göçün bilinmeyen ama gerçekte yaşanmış yüzünü bizlere gösterir. Poyraz, Karınca Adası'nı beğenir bir gece orada konakladıktan sonra sabahın ilk ışıklarıyla tekrar kasabaya döner. Kasabaya gittiğinde duyduğu ve karşılaştığı hadiseler göçün bir başka yüzünü bizlere gösterir. Poyraz, dıştan bakınca Rum elinin değdiği belli olan Uğur İncelik adlı berber dükkânına girer. Dükkân sahibi İstanbul'dan zorunlu olarak buraya göçmüştür. Berberin adı Nuri'dir. Berber Nuri, Poyraz'ı hiç tanımasa da giyim ve konuşmasına bakarak önemli bir şahsiyet olduğunu düşünür. Ayrıca Poyraz'ın sol göğsündeki İstiklal Madalya'sını da görür. Yazar, Berber Nuri'nin ağzından izlenimlerine dayanarak, kasabadaki olup bitenleri anlatmaya başlar. Poyraz, berbere hiç tepki vermeden bir süre dinler. Amaç kasabadaki ileri gelenleri tanımak önceden hâl hazırlığı yapmaktır. Berberin söylediklerine göre tavır alan Poyraz insanları tartan ona göre davranan eski bir kurttur. Biliyor ki bir yöre veya mekân hakkında bilgi

almak, orası hakkında istihbarat toplamanın en kolay yolu berber ya da ayakkabıcıyla yapılan sohbetlerdir. Poyraz Musa'da Uğur İncelik Berberi konuşurarak kasaba ve ileri gelenleri hakkında bilgi alır. Uğur İncelik:

“Benim adım, Uğur İncelik Berberi Nuri. Ben buraya İstanbul'dan geldim. Beyoğlu'nda büyük bir berber salonum vardı, hem kadın ve hem de erkek. Dokuz tane kız erkek Rum kalfa çalışırdı yanımda. Felek gözün kör olsun, evin yakılsın felek.” Durdu, derin derin içini çekti. “Biz böyle olacak adam mıydık? Harp çıktı, biz de bu kasabaya düştük, bu dükkânı belki yüz yaşında bir adamdan satın aldık. O adamın babası, dedesi de bu dükkânda icrayı sanat eylemişler. Biz bu yüzyıllık dükkânın raconunu bozmayıp ve hem de olduğu gibi, hem de antik olaraktan muhafaza ettik. Hiçbir iş de yok. Buralarda kimse tıraş olmuyor mirim, herkes bir kucak kirli sakalla, bellerine inen saçlarla dolaşiyor. Kokuyorlar mirim, kokuyorlar nuru aynım. Oysa eskiden bu dükkâna şakır şakır altınlar yağardı.” Eliyle dışarıyı gösterdi. “Şu evlerin...” denize döndü, “tekmil şu adaların hepsi Rum'du. Onlar gitti, bet bereket de onlarla birlikte başını aldı da gitti. Aaaah, biz böyle olacak adam mıydık? Bizim gibi berberler değil İstanbul'da, Paris'te, Atina'da bile bulunmazdı. Efendimiz size bir şey söyleyeyim mi, bu dünyanın hiç tadı kalmadı. Karnımızı bile zor doyuruyoruz.” (FSKAB 22)

Berber farkında olmadan Poyraz'a ve okuyucuya dönem içerisindeki sıkıntıları anlatır. Rumların bizim medeniyetimizde, yaşayış tarzımızda ve hayatımızda olmazsa olmazlar olduğunu verir. Yazar, mübadele kararı ile iyi- kötü, hain- sadık, dost- düşman demeden aynı kefeye koyarak hepsinin Yunanistan'a gönderildiğini, berberin ağzıyla anlatır. Yunanistan'a gönderilen mübadillerin ülkemize ve yaşadıkları bölgelere birçok katkıları vardır. Yazar, Uğur İncelik Berberin diliyle bizlere Rumların bilinmeyen sosyal ve ekonomik yönlerini de aktarır. Rumlar, Osmanlı Devleti içerisinde yetişmiş kalifiye bir millettir. Yaşadıkları bölgede birçok meslek gruplarını ellerinde bulundurmışlardır. Yunanistan'a göçen Rumların birçoğu balıkçılık, arıcılık, ticaret ve benzeri temel mesleklerden bulunmaktaydılar. Rumlar gittikten sonra birçok meslek yok olduğu gibi mekânlarda harap olmuştur. Çünkü Yunanistan'dan ve Anadolu'nun içlerinden gelen göçmenler balıkçılık gibi sahil mesleklerini bilmemektedir. Berber, Poyrazla yaptığı sohbetle bu bilgileri teyit eden, kasabayı ve halkını anlatan ifadeler sarf eder:

“Ne dediler de bu Rumları buradan gönderdiler! İşte burada kardeş kardeş yaşayıp gidiyorduk. Onlar bize hiçbir şey yapmadılar ki... Onlar gidince bet bereket de gitti. Evimizi yapacak bir duvarcı, bir marangoz, söküğümüzü dikecek bir terzi, saban demirimizi dövecek bir demirci, bir doktor, bir baytar, bir tekne ustası, bir motor tamircisi de kalmadı. Açlığa duçar olduk efendim, nuru aynım, mirim. Sizler okumuş insanlarsınız, bilirsiniz, Rumları niçin gönderdiler, ben bunu düşündüm de bir türlü çıkaramadım. Kim gönderdi bunları da bizi bu hale düşürdü?” (FSKAB 22)

Romanda göç sonrası oluşan sosyal sarsıntı yanında bir de mübadillerin arkada bıraktığı malların taksimi ve dağıtılması vardır. Bu mal dağıtımı ve değer biçimi tıpkı zorunlu göç gibi haksızlıklarla doludur. Geride kalan malların akıbetini yine berberin ağzından öğreniriz. Berber kasabadaki makam sahiplerinin Rumlardan kalan malları nasıl rüşvet ve yandaş kayırma yoluyla iç ettiklerini, yaptıkları usulsüzlükleri, rüşvet yediklerini anlatır. Yaşar Kemal’in romanında anlatmış olduğu bu sıkıntıları ve sorunları Kemal Yalçın’ın *Emanet Çeyiz* adlı romanında da görmekteyiz. Mübadele kararı ile tıpkı Rumların, Karınca Adası’ndaki karşılaştıkları haksızlık gibi Yunanistan’daki Türkler de aynı biçimde haksızlığa maruz kalmıştır. Rum çeteleri Yunanistan’daki Türk köylerini basarak Türklerin mallarına el koymuşlardır. Kanuni gerekçelerle de Yunan Hükümeti el koymuştur. Benzer bir hikâyeyi, *Emanet Çeyiz* adlı romanda rüşvet karşılığı ve yandaşlar yoluyla malların dağıtımını ve el koymayı görürüz. Yazarın o döneme ait gerçek ve yaşanmış bir sorun olduğunu Atatürk’ün mübadillerle ilgili çıkarmış olduğu kararları ve “ göç olmadan önce mallarını tespiti ve miktarı değerinde mal temin edileceği teminat altına alınmıştır.” Duyurusundan anlamaktayız.⁵⁸

Berber korkak ve ürkek bir sesle konuşmaya devam eder:

“Anladım efendim ne düşündüğünüzü. Öyleyse sizi buraya Allah gönderdi efendim. Bu kaymakam da, mal müdürü de milyoner oldular. Küp küp altın doldurdular. İstanbul’da yalılar, saraylar aldılar. Nüfus memuruna gelince gariban bir kişidir. Onu öldürsen rüşvet yemez. Bes onu öveceksin.” (FSKAB 23)

---

⁵⁸ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğa Kitapçılık, İstanbul.5.baskı.2001.s.184

Roman da kaymakam, mal müdürü ve tapu müdürü gibi devletin temsilcileri arasındaki rüşvet çarkı anlatılır. Savaş sonrası oluşan idari boşluk ve mübadele ile meydana gelen kargaşa neticesinde elinde yetki ve makamı bulunduranların bu durumdan yararlanıp rüşvet çarkını nasıl döndürdüğünü okuyucuya gösterir. Savaş, göç, yokluk ve sevdiklerinden mahrum olma gibi çeşitli acılar yaşarlar. Her iki milletten mübadiller üstüne bir de anavatanlarına geldiklerinde ehliyet sahibi olmayan, makamını kendi menfaati yönünde kullananlar tarafından gördükleri haksızlıkları ve acıları berberin ağzından anlatılır.

30 Ocak 1923'te imzalan sözleşme gereğince 23 Ağustos 1923'te yürürlüğe giren zorunlu göçler başlamıştır. Bu sözleşme gereği zorunlu göçe tabi tutulanların mal kıymeti belirlenecek ve göç ettikleri yerlerde değerlerine göre iskân edilecektir. Sözleşmenin 5.maddesine göre Rum veya Türk mübadillerin hiçbir hakları yenmeyecek ve malların değişiminde usulsüzlüğe izin verilmeyecektir. Ancak Türk tarafında Rumlardan kalan malların romandaki kaymakam, tapu müdürü ve mal müdürü gibi insanların menfaatleri uğruna haksızlık yapması ve yemesi; Yunan tarafındaki yetkili kişilerinde hükümet politikası doğrultusunda Türklerin mallarını kayıt altına almadan Türkiye'ye göndermeleri 5.maddenin uygulanmasını sekteye uğratmıştır. Mübadele sağlıklı bir çözüme kavuşturulamamıştır. Yazar, 5. Maddenin doğruluğu ve uygulama aksaklığını, gibi benzer yanlışlıkları eserinde mübadele neticesini oluşan boşluktan ve denetimsizlikten faydalanan Abdülvahab ve onun gibi dönemin yöneticilerinin yapmış olduğu haksızlıkları da aktarır.⁵⁹

Berber:

“Evet, efendim, bunlar Rumlardan kalan bütün evleri, sözüm ona açık artırmayla sattılar. Yok, hâşâ, kimsecikler ne bir tarlanın, ne bir evin açık artırmayla satıldığını ne gördü, ne de duydu. Hep el altından sattılar. Hazineye üç kuruş yatırdılarsa, keselerine yüz kuruş attılar. Böylelikle Karun kadar zengin oldular. Bu kasabada onların rüşvetçiliğini yedisinden yetmişine kadar herkes bilir. Bir işin mi düştü mal müdürüne, kapıyı çalmadan içeriye gireceksin. İçerde birileri mi var, bekleyeceksin. O senin niçin beklediğini duruşundan anlar, odadakileri hemen başından savar, ayAğaefendi kalkarak elini sıkar, seni karşısına oturtur. Kahve söyler, sen hoş beşten sonra, daha ondan ne istediğini söylemeden

---

⁵⁹ İskân Tarihçesi,1932,s.46-47

keseye davranırsan, vereceğın altının sayısı ne istediğine bağılıdır, ama üç altından azını kabul etmez. Eğer üç altın yerine iki altın koyarsan önüne çok öfkelenir. Hele tek altın koyarsan dayak yemeden, kim olursan ol, odasından çıkamazsın. Karşı koyacak olursan da dışarıdaki izbandut gibi adamları gelir, senin kemiklerini kırar, un ufak ederler.” (FSKAB, 24)

Yunan topraklarından ve Anadolu'nun birçok yerinden gelen göçmenler ellerinde ne varsa rüşvetçi yöneticilere ve yaşamlarını sürdürmek için fırsatçılara verirler. Bunun bir benzer örneğini Yaşar Kemal, *Tanyeri Horozları* ve *Karınca'nın Su İçtiği* adlı romanında da konu olarak işler. Poyraz Musa, Berber Nuri'nin dükkânından çıktıktan sonra Abdülvahab ve tapu müdürü Talip Bey ile tanışır. Abdülvahab, Poyraz Musa içeriye girdikten sonra Poyraz Musa'yı iyice bir süzer. Gözü İstiklal Madalya'sına takılır. Abdülvahab adamına göre davranan, rüşvetçi, menfaati için her türlü yolu mübâh gören birisidir. Abdülvahab, odacısını çağırarak Poyraz Musa'ya kahve söyler ve bundan sonra aralarında konuşma başlar. Bir müddet mübadele mağdurlarından ve sonuç olarak olanlardan, girmiş oldukları savaşlardan bahsederler. Poyraz Musa, kısa ve öz bir biçimde doğu cephesinde ve Sarıkamış'ta savaştığını anlatır. Abdülvahab, giyim ve kuşamından zabıt olduğunu anladığı Poyraz Musa'ya hürmet gösterir. Ardından Poyraz Musa'nın yerleşmek istediği adayı anlatmaya ve hiç kimseye satamadığı bu adadaki evlerden birisini Poyraz Musa almaktan vazgeçmeden verme çabasına girer. Övdüğü ada ve evin satılamama sebebini de adadaki olmayan hayaletlerin dedikodusuna bağlar. Ardından adayı ve adanın geçmişini anlatır. Poyraz Musa'ya adayı şöyle anlatır:

“Karınca Adası işte şurada deniz ortasında bir adadır. Çok iyi doktorlar vardı. Vapurlar dolusu yaralı geliyordu. Kilisenin içinde hastalar üst üsteydi. Yakındaki okul boşaltılmış, orası da yaralıyla dolmuştu. Durmadan da yaralı geliyordu Çanakkale'den. Hastalar geldikçe evler boşaltılıyor, ev sahipleri de komşu evlere taşıyorlardı. Ben, on ailenin bir tek eve doluştuğunu biliyorum. Adanın Rum kadınları, kızları hasta bakıcılık, aşçılık yapıyorlardı. Bazen iâşe tükeniyor, Rumlar, evlerinde ne var, ne yoksa getiriyorlardı. Bir an geliyordu ki Rumlarda da hiç yiyecek kalmıyordu. İşte o zaman yaralılar, Rumlar, hepimiz aç kahtıyorduk. Bu sefer yörenin Türkmen köyleri yetişiyordu imdadımıza. Kayıklarla, motorlarla adaya yiyecek taşıyorlardı...” (FSKAB, 27)

Abdülvahab, adadaki Rumların, Çanakkale Savaşında Türk askerine ve yaralılara olan yardımlarını anlatırken aslında Rumların bu topraklar ve millet için neler yaptığını da okuyucuya anlatır. Rumlarla ortak bir vatan ve kültür birliği oluştuğunun ilk örneklerini yazar bizlere Abdülvahab'ın anlattıklarıyla ispata çalışır. Türkler ile beraber kardeşçe yaşayan adalıları, Rum milletini, Poyraz Musa'ya detaylı biçimde anlatır. Kahveler içilir. Abdülvahab, Poyraz Musa'nın tarifini üzerine satın almak istediği evin Çorbacı Monalis'in evi olduğunu anlar. Çorbacı Monalis, savaşın başlaması ile adayı terk edip, ABD'ye göç eden bir Rum'dur. Abdülvahab, Çorbacı Monalis'ten bahsederken, Rumların kasaba ve adadaki ticari, ekonomik alanlardaki önemini de bizlere verir.

Çorbacı iyi bir tüccardır. Herkesçe sevilir, sağlam bir tüccar olarak bilinir ve kasabaya birçok da katkısı olan birisidir. Kemal Yalçın'ın, *Emanet Çeyiz* adlı romanında da Yunanistan'da yaşayan İnellili Saliha Kurucu'nun hayatı ve Abdülvahab'ın anlattığı Çorbacı Monalis tipinin bir benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. İnellili Saliha, tıpkı Türkiye'deki Rum, Çorbacı Monalis gibi yaşadığı topraklarda ticaret ve üretim yapmaktadır. İnellili Saliha, Yunanistan'da ihtişamlı evler ve yaşam içindedir. Monalis gibi savaş ve mübadele nedeniyle yıllardır biriktirdikleri emeklerini terk edip Türkiye'ye giderler.⁶⁰

Abdülvahab, Monalis'in kabiliyetlerini anlatmaya devam eder:

“İşte bu ev,” dedi.

“Münasiptir. Çok güzel bir evdir. Daha yeni yapılmıştır. Çorbacı Manolis'in evidir. Kendisi bu muntıkanın en büyük kumaş, şarap, zeytinyağı tüccarıydı, şarabı, zeytinyağını Yunanistan'a, İtalya'ya ihraç eder, kumaşı da oralardan ithal ederdi. Münasiptir efendim, en güzel evi seçmişler zatı-âlileri. Bahçesi de büyüktür. Var, üç bin arşın murabba.” “Var.” (FSKAB 29)

Abdülvahab, Poyraz Musa'ya Çorbacının kendisini ve evini iyice anlattıktan sonra bir nevi kanunsuzluklarını da ifşa edercesine sohbetine devam eder. Aslında amacı tapucu Talip Beyi anlatmaktır. Talip Bey'in nasıl rüşvetçi olduğunu, zenginliklerini, parasını anlatır. Bir taraftan da kendisi sayesinde ev alırken az para vereceği iması üzerinden övünür. Konuşmasının devamında Rumlardan kalan malların nasıl usulsüzlükle kılıfına uydurduktan

⁶⁰ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğa Kitapçılık, İstanbul, 5.Baskı.2001.s.211

sonra satıldığı da anlatır. Abdülvahap Bey'in anlattıkları gerçekte 17 Ocak 1924 yılında çıkartılan mübadele, iskân ve imar genelgesine aykırı ve suç teşkil etmektedir. Yazar o dönemdeki usulsüzlükleri eserinde Abdülvahap beyin ağzı ile anlatır ve teyit eder.⁶¹

Abdülvahap Bey:

“Yemekten sonra tapucuya gideceğiz. Çok rica ederim, ona, bir altından fazla vermeyeceksiniz. Malum sizin paranız benim param demektir. Bizim haberimiz olmadan o tapucu denilen kalpazan bütün dünyayı soymuş da Kanından da zengin olmuş. Ona bir lira yeter. Parayı benim önümde vereceksiniz. Bir lirayı az bulursa ben zatınıza işaret ederim bir tane daha verirsiniz, iki tane değil. Tapuyu hemen, o anda alırsınız.”

“Ortadaki yel değirmeninin de tapusunu istiyorum.”

“Onun üstünde durmayın. Onun hiçbir kıymeti yok. Buyurun efendimiz. Siz tapuları alın. Ben açık artırmaya çıkartırım gayrimenkulleri. Kimse görmez tabii açık artırma ilanını... Günü gelince... Kafanıza takmayın, orası kolay iş.” (FSKAB 30)

Yunanistan, Türk tarafına nazaran daha aceleci davranır. Yunanistan hükümeti, mübadele işleyişine uymayıp, halen sürmekte olan göç uygulaması görüşmelerini ve antlaşma şartlarını hiçe sayıp, barındıkları yerlerde yaşamakta olan Türkleri evlerinden çıkartıp Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinden gelen Rum göçmenleri yerleştirmişlerdir. Bunun yanında zulüm ve baskı görmekten dolayı kaçan Türkler'i de hesaba katarsak mübadelenin neden kayıt altına alınmasının zor olduğunu daha net görürüz. Yunanlıların ve Türk hükümetinin uyguladığı bu baskı ve düzensiz göç politikası, belgeden yoksun bir şekilde göçlerin meydana gelmesine sebep olur. Bazı mübadillere mal bildirim beyannamesi dahi verilmez. Romanda bunun neticesinde yaşanan sıkıntılara ve Anadolu'nun diğer bölgelerden buna benzer sebeplerden dolayı göç edenleri ve karşılaştıkları sorunlara da değinilir.⁶²

Abdülvahap Bey:

“Biz her gün, altı ay öncesine kadar yüz yüz elli cüzdan verirdik. Muhacirlerin cüzdanları olmuyor ki, olanlar da işe yaramıyor ki... Kimi Kafkas'tan, kimi Lazistan'dan, kimi, kimi Kürdistan,

---

⁶¹ İskân Tarihçesi 1932 s.36,38

⁶² İskân Tarihçesi-1932 s. 46,46

kimi cenuptan, Arap çöllerinden geliyor. Burada deve bacaklı Sudanlılara, bir dudağı yerde bir dudağı gökte zencilere de cüzdan verdim, yerleştirdik. Yalnız bu senin adaya kimsecikleri gönderemedik. Gönderdiklerimiz de üç gün sonra kaçtılar.” (FSKAB 30)

Sadece mübadiller Yunanistan’dan değil Osmanlı coğrafyasında savaş olan veya çekildiği topraklar neresi var ise orada göç başlar. Poyraz Musa, Abdülvahap Bey ile tapu müdürü Talip Bey’in yanına giderek işlemlerini ummadığı bir hız ve hürmetle bitirir. Abdülvahap, Talip Bey’i yıllardır tanır. Kolay kolay kimseye hürmet etmeyen, üstün görmediğini insandan saymayan birisidir. Talip Bey’in bu iltifatları Abdülvahap Bey de korku ve endişe uyandırır. Bu İstiklal madalyalı zabiti nasıl olur da tanıyamamıştır. Neresinden dönülürse kâr anlayışıyla iltifat ve pişmanlık dolu sözcüklerle Poyraz Musa’yı uğurlar. Poyraz Musa, Üzeyir Han’ın yanına gider. Berberden aldığı bilgilerle Üzeyir Han’a bir Çerkez Hanı edasıyla yaklaşır. Kendisinin de bir Çerkez olduğunu söyler. Üzeyir Han, hiç sormadan nüfus cüzdanını verir. Akşam olunca Poyraz Musa’yı evine davet eder ve ağırlar. Soydaşlık muhabbeti içinde aralarında büyük bir ahbaplık doğar. Poyraz Musa, artık Üzeyir Han’ın gözde adamıdır. Üzeyir Han, Poyraz Musa’ya hiçbir şeyi esirgemez ve olanı biteni, fikirlerini anlatmaya başlar. Kasabalılar ve söylentiler üzerine fikirlerini sıralar. Tapu müdürü ve mal müdürü hakkında söylenenlere kendisi inanmaz. İnananlara da kızar. Poyraza uzun uzun kasaba ve yöneticilerinden bahseder:

“Abdülvahap Bey için bu kasabada çok kötü şeyler söylüyorlar. Adamcağızı hallaç pamuğu gibi atıyorlar. İtin götüne sokup çıkarıyorlar. Yok, o, kendisine üç tane çiftlik, beş tane saray gibi ev almış.

İstanbul da Boğaziçi’nde her çocuğuna bir yalı yaptırmış. Yalan efendim yalan. Külliye yalan; O, herkesi ev sahibi yaptı da kendisine bir kulübecik bile almadı. Bu yörelerde, adalarda, yaylalarda, Rumlardan ne kadar ev, ne kadar zeytinlik, ne kadar bağ bahçe, ne kadar tarla kalmışsa hepsini fakir fukara göçmenlere dağıttı. Çeçen Hanı, düşmanlarca ülkesinden sürülmüş, sonra da sürgünde unutulup bir kasabanın yalnızlığına, yoksulluğuna mahkûm edilmiş Çeçen Hanı Üzeyir Beyi kim ev sahibi yaptı, hem de deniz kıyısında, hem de bir saray gibi görkemli bir ev, kim ev sahibi yaptı, hem de bütün masrafları kesesinden ödeyerek, işte bu alçakgönüllü kahraman Abdülvahap Bey. O ki, mağdur edilmiş mübarek bir şahsiyettir. Bu kasabanın şom ağızına bakarsan, karşısına çıkan, işini yaptırmak isteyen bir altından beş altına, on altından yüz altına, yüz altından... Canı ne kadar isterse o kadar

altın alıyormuş. Selam verenden bile bir şeyler koparırmış. Böylelikle küp küp altınlar biriktirmiş. Vay fukara Abdülvahap Bey vay! Gaddarlık, iftira. Nerdeyse bir kadeh rakı için kırmızı şeritli altın İstiklal Madalyasını satacak. Evet, doğrudur, hakikattir, o bu yörede ev sahibi, mal mülk sahibi etmedik kimseyi bırakmadı. Bazı muhacirlerden, yakışıklı genç kişilerden şakacıktan para alır ama geri verir. Çok şakacı bir adamdır. O, tapucuya, kaymakama bile kimseden bir kuruş aldırılmaz. Nasıl mı aldırılmaz, zorla şerle değil, karşısındakinin gözlerinin içine bir bakar, bakmasıyla da onu afsunlaması bir olur. O, bir insan değil, bir melek, bir büyücüdür.” (FSKAB 46,47)

Poyraz Musa, Üzeyir Han ile bol ikramlı ve gönülden gelen hasret dolu bir gece ve sabah kahvaltı masasında kuş sütü eksik ikramlardan sonra Üzeyir Han'dan tekrar gelmek ve görüşmek şartıyla izin alır. İskelede ihtiyaçlarını hazırlamış, gerekli erzaklarını almış bir şekilde geri döner. Kararlaştırdıkları gibi iskelede Kadri Kaptan onu beklemektedir. Kadri Kaptan iyi bir balıkçı ve samimi bir delikanlıdır. Ustası sayesinde balıkçılığı öğrenmiş ve motor sahibi olmuştur. Ustasını çok seven Kadri Kaptan motora verilen Rumca ismi hiç sildirmemiş vefa duygusuyla muhafaza etmiştir. Ayrıca bir gün ustasının dönme ihtimaline karşı onun emanetini korumaktadır. Mübadele haberi ilk başlarda Türk ve Rumlar için inanması güç ve gerçekleşmesi zor bir haberdir. Her iki millet de yıllarca bu topraklarda huzur ve kardeşlik içinde yaşamışlar, hiçbir şekilde ayrıştırarak problemle karşılaşmamışlardır. Kökleri, ecdadının mezarlarını bıraktıkları bu topraklardadır ve kendileri de gözlerini bu topraklarda açmışlardır. Tıpkı kökünden sökülen bir Ağaç nasıl kurur ise onlar da aynı duyguyla topraklarından atılınca ölecek ve perişan olacakları duygusunu hissetmektedirler. Onlar için ölmekten beter olan göç ve haberine inanmazlar. İhtimal dahi vermedikleri göç haberini Barba Spiros getirir. Barba Spiros, Abdülvahap Beyle arası iyidir. Bir gün adaya gelerek mübadele haberini verir:

“Haber sağlam yerden,” dedi Barba Spiros. “Mal Müdürü Abdülvahap Bey söyledi. Haber çok gizli. Mal Müdürü dedi ki, haberi bugünlerde sizlerden başka bir kimse duymazsa sizin için çok iyi olur, dedi.”

“Ne haberi, ne haberi?” diye kalabalığın içinden birkaç sabırsız ses geldi.

“Ne haberi?”

“Mübadele haberi.”

“O a ne demek?”

“O demektir ki, değiş tokuş olacak.”

“Ne olacak, ne olacak?”

“Değiş tokuş olacak. Yunan h k metiyle bizim hükümet anlaşmışlar, biz buradan Yunanistan’a gidecekmiz, oradaki Türkler de buraya geleceklermiş.”

“Bize, Yunanistan’a gider misiniz, diye sordular mı?”

“Ne işimiz var bizim Yunanistan’da?”

“Biz Yunanistan’a gitmeyeceğiz.” (FSKAB 53)

Barba Sipiros’un getirdiği bu habere hiç kimse inanmaz. Çünkü Yunanistan’da ve Türkiye’de yaşayanlar, duyulan mübadele haberi ile ilgili hiçbir Şekilde istekleri olmamıştır. Onların istemediği bir Şeyi de devletleri nasıl yaptırır? Anlam veremezler. Barba Sipiros’un getirmiş olduğu bu haberin Abdülvahap Bey’in bir oyunu ve menfaat işi olduğunu herkesler kendince düşünür ve buna da gönlünce inanır. Çünkü onlar ne hükümetin işlerine, ne de bu topraklarda olan savaşa karışmışlardır. Hatta Sarıkamış, Yemen, Çanakkale gibi büyük savaşlarda Osmanlı askerleri saflarında yer almışlar, bu toprak için can vermişlerdir. Adadaki büyük çınarın altına toplananlara Barba Sipiros tekrar seslenir. Abdülvahap beyin iyi niyetinden dürüstlüğüne ve kendileri gibi hükümetçe mağdur olduğuna kadar hakkının yendiğini anlatır. Ada halkı elden ayaktan kesilmiş söylenenleri en ince ayrıntısına kadar dinler, anlamaya ve anlamdır maya çalışır. Adalılar arasında bu haberle ilgili Şu konuşma geçer:

“Bakın, beni dinleyin, Abdülvahap Bey çok iyi bir adam. Dedim ona, Abdülvahap Beyim, sen de biliyorsun, biz ne kadardır bu adadayız, sen de biliyorsun, herkesler de biliyor. Burası kaç yıldır bizim adamızdır, sen söyle. O, iyi bir adam, acı acı güldü, gülerken gözleri yaşardı, düşündü, başını salladı, biraz daha düşündü, siz, dedi, en az üç bin yıldır bu adadasınız. Ben, dedim, bilmiyordum. O, derinden içini çekti,  yleyse bil Barba Sipiros. Yazık, dedi, başını salladı. Üç bin yıl! Abdülvahap Bey iyi adam, onu çok mağdur etmişler. O çok zulüm görmüş. O vali olacaktış da yapmamışlar, doğru adam olduğu için. O kadar iyi bir adam ki, kimseye bir kötülük edemeyeceği için onu vali yapmamışlar. O, bana dedi ki, hem de gözleri yaşararak, yazık, çok yazık ki yakında size buradan gideceğinizi ben tebliğ edeceğim. Ben ona, bu tebliğ etmek de nedir ki bu kadar  z liyorsun, dedim. O da bana dedi ki, ben bildireceğim size buradan s r leceğiniz günü, dedi.” (FSKAB 54)

Yaşar Kemal'in romanının da göç haberinin verildiği sahne ve o andaki tepkilerin bir benzerini Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz* adlı romanında da işlemektedir.⁶³ Bir sabah bağırış ve çığlıklar içinde Rumların Türkiye'den gönderileceği haberi duyulur. *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanda ise üç bin yıllık adalılar yurtlarından edilir. Sormadan, hiçbir şekilde teklif edilmeden, bu vatan uğruna can vermiş insanlar olarak yurtlarından edilmelerine anlam veremezler. Barba Spiros, topluluğa dönerek seslenir:

"Hazırlanalım arkadaşlar, adalılar... Üç bin yıl sonra bu iş burada bitti."

"Ne günah işledik ki, bitti."

"Ne kadar zaman sonra sürgün olacağız, dedim, sordum. Daha Ankara'dan haber gelmedi, dedi. Ben de, inşallah hiç gelmeyecek, dedim. Yüzü sapsarı oldu, dudakları titredi. Ben sizleri çok severim, dedi. Size yapılan büyük haksızlık. Buna insan yüreği razı gelemez. Üç bin yıl sonra adanızı bırakıp da nereye gideceksiniz? İnşallah o tebligat hiç gelmez. Yazık ki, gelecek. Gelme bile siz tedarikinizi yapın, neyiniz var, neyiniz yoksa satıp paraya çevirin. Gurbet elde parasızlık zor." (FSKAB 54,55)

Resmî olarak söylenmese de dedikodular artık alenen meydanlarda söylenir hale gelir. Rumlar Yunanistan'a gidecektir. Ada halkı elden etekten çekilmiş, sanki hayat durmuştur. Adayı derin bir sessizlik kaplar. Kuş avlama mevsimi gelir ama kimseden bu dönemle ilgili harekete geçme ve uyarı sesi çıkmaz. Mallarını satma fikri ve gerçeklik payı doğrulanmamış zorunlu göç haberi arasında gidip gelirler. Bir gün yine çınar altında toplanmış, sessiz bir hâlde oturlurken, topluluk içinden Yordanis Güzeloğlu'nun sesi yankılanır:

"Yalan," dedi Yordanis Güzeloğlu. Çok uzun boylu, uzun boyunlu, yeşil gözlü, yüzü, boynu kırış kırış olmuş birisiydi. Çok da şakacı bir adamdı. Öfkelenildiği, bir şeye kızdığı görülmüş değildi. Hep güler-yüzlüydü. Çanakkale'ye, savaşa giderken bile güle oynaya gitmiş, herkes dövünüp çırpınırken, milleti kırıp geçiren, ne zaman söylese duyanı donuna işeten türküsünü söylemiş, herkesi de bir iyice şaşırtmıştı. Onun bütün soyu da böyleydi. Bunlar, bu dünyaya insanları güldürmek, sevince boğmak için gelmişlerdi. Çanakkale'den, bir ayağını orada bırakıp dönmüştü. Orada kalan ayağı üstüne de türküler çıkarmıştı. Onun Çanakkale'de, İngiliz gemileri üstüne top güllesi gibi uçan bacağı üstüne

---

⁶³ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001

çıkardığı destan da ayrı bir maceraydı. “Yalan, yalan, yalan,” diye bağırdı bütün sesiyle. Hiç kimse şimdiye kadar bir kezcik de olsa Yordanisi böyle yıkılmış, böyle öfkeli görmemişti.(FSKAB 55)

Bir müddet sonra susan Yordanis’in sanki kanı çekilmiş gibidir. Yordanis Güzeloğlu, Çanakkale Savaşı’na katılmış birisidir. Savaşta ölenleri, şehit olmuşların dışarı çıkmış organlarını, bacağını ve kolunu kaybeden askerleri görmüştür. Kendisi de bu vatan için çarpışmış, bu topraklar için mücadele etmiştir. Hiçbir zaman öfke ve kızgınlık emaresi göstermeyen Yordanis zorunlu göçe, göç ettirilmeye, resmîleşmese bile o da anlam veremez. Çünkü bu topraklar uğruna onların da dökülmüş kanları vardır. Her birinin sanki damarlarındaki kan çekilir, sükûta bürünürler. Sessizliği Lena Papazoğlu’nun sesi bozar:

“Yalan, yalan, yalan,” diye bağırdı. “Yunanistan bizi ne yapacaktı!”
“Çiçek diye başına sokacaktı Lena.” “Seni asker edecek, çavuş yapacaktı.” “Atınada sana bir saray verecekti.” “Kıralla seni evlendireceklermiş.”
“Tuzlayım da sizi kokmayın,” diye gülererek bağırdı Lena. “Gülün, gülün, oynayın, Barba Spirosa inanmayın bakalım. Günü gelince, göreceğim sizin hallerinizi.” (FSKAB 55)

Tepkiler ilk önceleri yaşlılardan gelir. Çünkü yıllarını bu topraklarda geçirmiş, emektar insanlar bir türlü göç haberine inanmazlar. Bin yıllardır Türklerle bu topraklarda kardeşçe yaşamış, yurt edinmişlerdir. Adalılar için gönderilecekleri topraklar buradaki yaşamlarından daha ihtişamlı bir hayat sunmuş ta olsa insanın doğduğu yeri hiçbir mekân tutamaz diye düşünürler. Rumların vücut dili, halleri ve Lena ananın sözleri “Bülbülü altın kafese de koysan ille de vatanım ille de vatanım ” dercesinde feryat etmektir. Alaycı bir dille de bunu oradaki ada halkına haykırmaktadır. Lena, tekrar Spiros’a döner ve seslenir:

“O adam, müdür mü nedir, şaka etmiş, bizim saf Spirosu korkutmak için. Ne demiş o adam, siz üç bin yıldır bu adada oturmuşsunuz, demiş. Üç bin yıl önce nerdeymişiz, gökten mi inmişiz buraya? Yoksa Atina’dan mı gelmişiz? Kim getirmiş bizi buraya? Kim getirmişse, söyleyin de gene o götürsün bizi getirdiği yere. Öyle mi Spiros? O adam, müdür mü, paşa mı sizinle şaka etmiş. Benim neyim var Yunanistan’da? Bize hiç soran oldu mu, Yunanistan’a gider misiniz, diye. Allah bizi burada, bu adada yarattı ahmak Spiros. O yaban ellere kim gider, sor bakalım, Barba Spiros. Onlar deli mi, bizi nasıl,

niçin, hangi sebeple gönderirlermiş Yunanistan'a? Ne hakları var? Akli olan hiç adasını bırakır da, başka bir yere, cennet olsa da, başka bir cennete gider mi?" (FSKAB 56)

Lena, Sipiros'a seslendikten bir süre sonra kalabalık içinden yönünü denize döndürüp Atatürk'e hitaben konuşur. Çanakkale savaşında Rumlardan bir kısmı bu vatan için hizmet eder ve can verir. Lena Ana'da üç oğlunu Çanakkale Cephesi'ne gönderenlerdendir. Ancak ölüm haberi gelse de Lena Ana inanmamaktadır. O oğullarını Mustafa Kemal'e emanet etmiştir. Ona güvenmektedir. Atatürk'ün yanından ayırmak istemediği oğullarını o bu adada yetiştirmiş ve bu adada bekleyecektir. Kalabalık içinde diri bir sesle bu düşünce ve duygusunu haykırır:

"Duy bu konuştuğularımı Mustafa Kemal Paşa, olmaz ya, öyle bir delilik yaparlarsa bunlar, ben de gelir senin yakını tutarım. Biliyor musun ben kimim, Çanakkale'de sen İngiliz gemilerini batırırken seninle birlikte o gemilere top mermisi atıp da, bacalarının içine düşüren Alekonun, Tanasinin, Petrosun, Miltonun anasıyım. Onlar daha gelmediler. Senin yanındalar. Zabittirler. Sen zabitlerini çok severmişsin. Sen oğullarımı çok severmişsin de onun için göndermiyormuşsun bana. Canları sağ olsun da varsın gelmesinler, senin güzel yanında kalsınlar. Sen onlara iyi bakarsın. Spirosa yürüdü, kolundan tuttu salladı: "Bak Barba," dedi sevecenlikle, "bana bak. Sen hiç korkma. Böyle bir şey olursa Mustafa Kemal Paşaya giderim, ona her şeyi söylerim. O da bu sözü çıkaranlara çok kızar, üstelik de oğullarımı görürüm." Kalabalığa döndü: "Dediğimi duydunuz mu? Çanakkale'de benim oğullarımın arkadaşı olan Mustafa Kemal Paşa, paşaların başı olmuş, anladınız mı?" Sustu, yorulmuştu, gitti sırtını çınarın gövdesine dayadı, ellerini koynuna soktu. Çok soğuk vardı. Bir süre kalabalıktan çıt çıkmadı. Herkes Lenanın haline o kadar üzülmişti ki dokunsan ağlayacaklardı. (FSKAB 56)

Çaresizce Lena ana yere çöker. Lena ananın durumu ile adalılarının göç haberi sonrası hallerinin kısa ve öz bir kompozisyonudur. Bu kompozisyonun konusu ise çaresizliktir. Üstelik doğdukları toprakları, anıları ve ölüleriyle her şeylerinin barındığı bu adaları ellerinden alınacak, bilmedikleri bir diyara gönderileceklerdir. Gidecekleri yerler nasıldı? Dağ mı, ova mı, çöl mü veya deniz kıyısı olan bir yer mi? Bilinmezlik ve çaresizlik onları en ufak

bir umutla dahi mutluluk yeşermesine sokar. Bu düşünce ve endişe içinde bekleyen ada sessizliğini yine Spiros'un sesi dağıtır. Topluluğa dönerek:

“Benim diyeceğim, satın mallarınızı, hemen satın. Sonra kimse almaz. Yapmayın, etmeyin eylemeyin, o adam bize iyilik etmek istedi. Eli kulağında. Bizi yakında buradan gönderirler. Malları satın.”

“Sen mi alacaksın malları Spiros?”

“Gevezelik yapmayın. Bu şakaya gelmez, biz buradan gideceğiz.”

“Gitmeyeceğiz,” diye kesin bir sesle söylendi kalabalık.

“Siz bilirsiniz,” dedi Spiros. “Ben yarın elimde ne var, ne yoksa doldurup bir tekneye satmaya götüreceğim.”

“Pazar ola Barba Spiros.” “İnşallah çok pahalıya satarsın da zengin olursun.” “Bu parayla da Atina’da...”

“Evdeki halıları, kilimleri, koltukları, sandıkları, ağıları, tekneyi, her şeyi satacağım.”

“Tekneni de mi satacaksın?”

“Onu da satacağım. Biliyorsunuz iki gözüm gibiydi bu tekne. O tekneyi yaptırabilmek için yıllarca yemedim içmedim, ağzıma içki koymadım, sigarayı bile terk ettim. Bu tekneyi alabilmek için ne kadar çok, ne kadar çok çalıştım. Bakın ellerime...” Kalabalığa avuçlarını açtı. “Gördünüz mü, bakın üstüme başıma, şunları köpeğe giydirdi, giyer mi?”

“Giymez,” diye güldüler.

“İşte böyle çalışarak, aç kalarak yaptırdığım bu tekneyi yarın satacağım.”

“Satma.” “İki gözüm teknemi... Bakın şuna.” Denize döndü. “Bakın şuna, ne kadar da güzel, kuğu gibi, hiç bu tekneye kıyılır mı?” Sesi hüüzün doluydu. Ondaki bu hüüzün çınarın altındakileri de etkilemişti. “Bu tekne, bu güzelim tekne, bakın, denizle ne kadar da güzel konuşuyor. Bakın bakın, denize de ne kadar yakışmış. İşte bunu ben yarın, alan olursa satacağım. Kendi yavrumu, kendi elimle boğazlayacağım. Ne yapalım, Allah bin belalarını versin onların. Bizim ne suçumuz var da bizi yurdumuzdan ayırıyorlar. Ben bir bu kadar daha yaşasam, o da gurbette, ben bir daha böyle bir tekne yaptırabilir miyim?”

“Yaptıramazsın.” (FSKAB 57)

Karınca Adası’ndakilerin birçoğu çalışkandır. Elleri becerikli ve bir o kadar da hünerlidirler. Balıkçılık, arıcılık gibi ince ve hüner isteyen meslekleri yapmaktadırlar. Bu

yörede neredeyse balıkçılık Rumların ellerindedir. Çokta para kazanmaktadırlar. Spiros'un romandaki tepkisinin bir benzerini Ahmet Yorulmazın, *Savaşın Çocukları* adlı mübadeleyi konu alan romanında da Ali Ağa adlı bir mübadil, mübadele kararı ve oğlunun öldürülmesiyle toplanmaya ve mallarını ucuza satarak Türkiye'ye dönmeye karar verdiğinde görürüz.⁶⁴ İncelemiş olduğumuz birçok Türk kaynaklarında Türklerin, Yunan tarafından aslında Rumlar kadar şanslı olmadığını görürüz. Her ne kadar romanda bunlar verilmese de Yunanistan'daki Türkler, göçmeden önce ellerindeki evleri ve arazileri savaş sebebiyle Yunanistan'a göçen Rumlara verirler. Ya da birçoğu mallarını ucuza satarak Türkiye'ye döner. Spiros'da her şeyden fedakârlıklar yapıp artırarak biriktirdiği parayla aldığı teknesini ki o tekne kadar civarda kuvvetli motoru olan yoktur, çok ucuza satar. Bu tekne için birçok fedakârlık ve heveslerinden vazgeçmiştir. Spiros bundan sonraki sözlerinde emeklerini sıralar. Parmağıyla, kıyıda beyaz boyalı pırıl pırıl evini gösterip:

"Hepiniz biliyorsunuz, bu evi ne emeklerle yaptırdığımı. Bu bahçeyi bu hale getirmek için, hepimiz gördünüz, karşı kıyılardan kayık kayık, ne kadar toprak taşıdığımı. Sırtımda çuval çuval toprağı taşıya taşıya sırtımın yaraya kestiğini, hepiniz biliyorsunuz. Şu bahçeme bakın, ta nerelerden çiçek, ağaç, çalı getirdim de dikmedim mi, bir cennet bahçesi köşesi değil mi bu bahçe? Kim bilir bu güzel evimde kimler oturacak, kim bilir kapıları, pencereleri nasıl kıracaklar, bahçenin ağaçlarını nasıl sökecek, çiçeklerini nasıl çiğneyecek, ezecekler." Birkaç kederli ses:

"Sen de gitme!"

"Şu adaya bakın. Bu dünyada böyle bir ada görülmüş mü? Beni öldürseler ben adamdan hiç gider miyim? Aaaah, keski gitmesek. Haber yalan çıksa, hepimize üç gün üç gece şaraplı, mastikalı, koyunlu kuzulu, ballı börekli ziyafetler çekerim." Sevinçli, genç bir ses taa uzaktan geldi. Evlerde kimse kalmamış herkes alana yığılmıştı.

"Çekeceksin Barba Spiros."

"Böyle çok haber çıkmadı mı şimdiye kadar?"

"İzmir boşalırken, siz de adayı boşaltacaksınız, demediler mi?"

"Bize dokunan oldu mu?"

"Bizi gönderirlerse, böyle bir şarabı kim yapacak onlara?"

"Böyle ak petekli bal"

"Böyle yumruk büyüklüğündeki incirleri..."

⁶⁴ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı,2002,147

“Böyle kehribar üzümleri?”

“Böyle oynar oynar balıklan?”

“Barbunileri, kılıçları, orkinosları, fener balıklarını, dülger balığını, mezgitleri ve hem de palamutları... Ve hem de tekirleri...” (FSKAB, 57,58)

Yazar, eserindeki kişileri konuşurup okuyucuya romandaki sosyal ve ekonomik durumu anlatır. Emek harcayarak yaptırdıkları evlerinden ve yetiştirdikleri bitkilerinden bahseder. Tarihi belgeler ışığında dönemin savaştan çıkmış hali ve durumunu da göze alırsak Spiros’un anlatmak istediğini net bir şekilde algılarız. Yazar, bu eserde duygusal yönün yanında büyük fedakârlık ve emeklerle elde edilen maddi yöne de dikkat çeker. Bunu bizlere adalıların diliyle verir. Adalılar yaşanmış olan bütün savaş ve hadiselerle, olan bitene bir anlam vermeye çalışırlar. Dahası söylentilerin yalan, uydurmaca olma ihtimalini ararlar. Her arayış içerisinde dedikodular ve vatan için yaptıkları fedakârlıklar da mutlaka yer alır. Çanakkale, Sarıkamış, Rus Cephesi, Lena’nın şehit düşmüş dört oğlu, Mezopotamya’da kalanlar ve niceleri... Adadaki her bir ağızdan:

“Sen hiç korkma Barba Spiros.” Birdenbire alan karıştı. Her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Denizde ne kadar balık, pavurya, istakoz, böcek adı varsa sayıldı döküldü. Teknelerin, kayıkların, adada yakalanıp da şehirlere götürülen kuşların adları da balıklara eklendi. Çanakkale’ye gidip de dönmeyenler, Lenanın şehit düşmüş dört oğlu da, Kanal savaşında, Rus cephesinde, Mezopotamya’da kalanlar da Amele Taburları da unutulmadı. Yaşlı, güçlü kuvvetli bir adamın sesi bütün sesleri bastırdı: “Bacağına nereye sakladın, Yordanis Güzeloğlu, bacağına ne yaptın? Bacağın Çanakkale’den gelinceye kadar beklemeyecek misin? Ya sen Barba Spiros, üç kardeşini burada beklemeyecek misin? Onlar daha Çanakkale’de dövüşüyorlar. Savaşı bitirmelerine az kaldı. Onları beklemeyecek misin? Savaş bitince onlar adalarına dönmeyecekler mi? Bomboş adada ne yaparlar?” Adayı doldurmuş gürültü bu sesin altında ezildi, pisti kaldı. Ortalığı bir sessizlik aldı ki, bu koskoca kalabalıktan sanki hiç kimse soluk almıyordu. (FSKAB 58,59)

Ada ahali artık göç haberinin yalan çıkması üzerine umut zenginidir. Umut fakirin ekmeğidir deyimi artık adalılar için geçerlidir. Anlam veremedikleri ve anlamlandıramadıkları bu mübadele haberine inanmak istemezler. Bunu da en çok dile getirenler vatan uğruna

bacağını, kolunu ve evladını verenler. Her birinin aklında şu soru vardır “ Neden gitmelilerdi?” Bu düşünce içinde yine sessizliği yılanmış bir ses yırtar:

Lena, çınardan sırtını aldı, ağır ağır Spirosun yanına geldi, onu kolundan tuttu:

“Haydi, gidelim Spiros, satma hiçbir şeyini. Bak, Türklerin bir sözü var. Onlar ne derler,” bunu Türkçe söyledi, “Gün doğmadan neler olur.”

“Gün doğmadan neler doğar,” diye bağıarak yineledi Barba Spiros Türkçe. Kalabalık ona Türkçe, Yunanca katıldı, “Gün doğmadan neler doğar.” Sessizce dağıldılar. (FSKAB, 59)

Ada ahalisi sessizce evlerine dağılırlar. Ta ki Hacı Remzi Efendi gelene kadar. Hacı Remzi, fırsatçı bir insandır. Mübadeleyi duymuş ve adaya bu fırsatı değerlendirmek üzere anında damlamıştır. Onun amacı ve düşüncesi, önceden gözüne takılıp, aklında kalan malları mübadeleye tabi olanların ellerinden almak için bu fırsatı değerlendirmektir. Bu bölümde yazar bizlere dönem içinde Rum ve Türk dostların, birbiri ile kardeş gibi olan insanların arasını açan bir neden olarak bu mübadeleyi ve savaşları bizlere sebep olarak verir. Rumlar ve Türkler yıllarca süren Yunan ve Türk savaşları nedeniyle komşusuna bile küser. Ancak bu daha farklı bir hadisedir. Bu defa her iki taraf zor ve acılı, garip bir durumdadır. Bunu değerlendirmek isteyen fırsatçılar ise vicdan fukarası, dost bildikleri arkadaşları olmuştur. Bunlardan önde gelenlerden biride Hacı Remzi’dir.

“Geçmiş olsun.”

“Anlamadım,” dedi Perikles. “Niçin geçmiş olsun, niçin başım sağ olsun? Çok şükür bizim hanede bir kötülük yok. Gene de sağ olasın. Beni demiş gelmişsiniz. Bizde bir ölüm kalım yok.”

“Yani duymadın mı?”

“Duymadığım ne ola ki?” Perikles Karagüloğlunun, Hacı, daha başın sağ olsun derken, yüreğine tıp etmişti. Hacı Remzi, sustu, başını önüne eğdi, uzun sakalı çenesine yukarı kıvrıldı, yüzü asılıp alnı kırıştı. “Sana nasıl söylemeli bunu?” dedi.

“Demek duymadın ha? Benim tarafımdan da bu kötü haberin sana söylenmesi zor.” Karşı kanepede oturan, ağızlarını açmayan kişiler de başlarını sallayarak: “Zor, zor,” dediler. (FSKAB 60)

Herkesçe bilinen yılların dostluğunu, altın terazisi gibi olan mübadele terazisi ölçülmüş ve gerçek dostlukları ortaya çıkarmıştır. Kimi dost görünenler ilk olarak arkadaşının malına el koymaya veya ucuza almaya çalışmış, türlü yollar ve dil oyunları sergilemişler. Hacı Remzi, Rumlara, acılılarını paylaşan bir dost gibi görünse de ileride anlaşılacağı üzere asıl düşündüğü dostum dediği Perikles'in değerli gördüğü eşyalarıdır. Eşyalarını almak istediği kişi, yerlerinden edilme haberi acısı içindeki dostu olmanın yanında, istifade etmek istediği kişi beraberce cephede aynı düşmana karşı omuz omuza savaşmış olduğu arkadaşı Perikles'tir.

“Zor, zor,” diye yineledi Hacı Remzi. “Sen benim en birinci dostumsun Karagüloğlu. Sen benim için kardeşten ilerisin. Birlikte büyüdük, birlikte yaşadık. Seninle birlikte savaştık Ruslara karşı Sarıkamış'ta. Seninle birlikte gömdük doksan bin askeri Allahuekber dağlarının karlarına.” (FSKAB 61)

Üzgün bir hâl ile Perikles'e mübadele haberi ile ilgili telgrafı uzatır. Asıl amacı ise haberlerin doğruluğunu bir an evvel ispatlama gayretidir. Bu işi fazla uzatmadan, bir an önce Perikles'in mallarını almak istediği açıkça her halinden belli olur. Sözlerini Sarıkamış'ta yaşadıkları savaş acıları ve askerlik anılarıyla sürdürür. Perikles kanı çekilmiş, oturduğu yerde öylece onu dinlemektedir. O konuştuğu Perikles oturduğu yerde küçülür ve donar. Hacı Remzi, Perikles'in umudunu büsbütün söndürme gayreti içinde devlet kapılarını çaldığını, hükümette hatırı sayılır her kim varsa aradığını ancak bir olumlu cevap alamadığını söyler. Valiye, miralaya kadar dostluklarını anlattığını ve en son olarak Ankara'ya yeltendiğini onun da nafîle cevap vermeyeceği çünkü bu kararın iki devlet arasında alındığı için geri dönüşün olmadığını söyler. Ardından da sadede gelir. Güya iyilik yaptığını ima ederek Perikles'e seslenir:

“Ben de senin için, son gittilik, bir şeyler yapayım, dedim, bu arkadaşları da yanıma aldım ki, tekneni, şu koltukları, şu güzel halıları, senin İtalya'dan gelmiş yemek takımların vardı ya altın yaldızlı, onları, başkaca neyin varsa satın alalım da başkasına gitmesin. Geldim ki, hem baş sağlığına, geçmiş olsun, hem de mallarını yok pahasına satmayasın, diye. Ne diyorsun, Perikles?” (FSKAB 62)

Hacı Remzi konuştuğu sesi hiddetlenir ama Perikles'ten hiç ses çıkmaz. Taşta ses var, Perikles'te ses yoktur. Perikles'e mallarını satmazsa başlarına gelecekleri anlatmaya başlar. Bir taraftan da mallarını kendisine vermesini aksi halde ucuza satacağını zira mübadele haberini duyan çevre köy, kasaba ve şehirdekilerin ağız birliği ettiklerini iddia eder. Perikles'i ikna etmeye çalışırken almak istediklerini de sıralar:

“Bu koltuklara, sizi sürgüne, yabancı diyarlara gönderenler yan gelip otursunlar, Allaha reva mı? Bak şu kadifeye, ipek gibi. Bak şu halya, cennet bahçesi... Ya şu senin teknen, bütün Akdeniz de, Karadeniz'de böyle bir tekne gibi bir tekne var mı, ağacı kestaneden, motoru otuz altı beygirlik. İster misin ki, bir düşmanın, sana gavur diyerek aşağılayan, küçümseyen, seni gavur diyarlarına süren bir şahıs, senin bu güzel tekneni alsın, alsın da binsin. Senin bağrının üstünde dolaşır gibi teknende dolaşsın. Söyle, böyle bir felaketi ister misin?” (FSKAB,63)

Hacı Remzi, sayfalar dolusu söz eder ama Perikles'ten ses çıkmaz. Bu durum Hacı Remzi'yi iyice kızdırır. Olumlu bir cevap beklemektedir. Ona göre aynı savaşta yaşam mücadelesi vermiş, yıllarca selam etmiş kişinin malları ona münasiptir. Hükümetin mübadele haberi ile iyice cesaretlenip, içindeki mal hırsı ile kırıcı ve hakaret içeren sözler söylemeye başlar:

“Etme eyleme Perikles. Vallahi de billahi de siz yakında gidicisiniz. Hazreti İsa gelse, Meryem anamız gitse de Ankara'ya yalvarsa sizi onlar bile kurtaramaz. Söyle Perikles, eski kardeşliğine, can bir arkadaşına bir şey söyle. Elini ayağımı öpeyim, bana bir şey söyle.” Yerinden kalktı, Perikles'i kolundan tuttu, dişlerini gıcırdattı, öfke onu deliye döndürmüştü:

“Konuş, konuş, bir şey söyle aşağılık namussuz.” Sesi bir yılan ısılığı gibiydi.

“Ulan konuşsana çorbacı. Ulan konuşsana kokmuş domuz taşağı, ulan konuşsana uyuz köpek. Konuşsana ulan dinsiz oğlu dinsiz.” (FSKAB 63)

Romadaki bu diyalog ve söylenen ifadeler resmi yazılara, devlet arşivlerine girmeyen, mübadelenin bilinmeyen hadiselerini bizlere aktarır. Yazar, dönemi anlatan resmî kayıtların yanında söylenmeyen ve günümüzde bilinmeyenlerin bir diğer yönünü okuyucuya aktarır. Zorunlu göç bir kez daha zehirli ot tohumunu yeşertmiş, kırk yıllık dostların birbirini kırmasına, sözleriyle zehirlemesine sebep olmuştur. Aynı durumu *Savaşın Çocukları* adlı

romanda Girit'te dost ve kardeşçe yaşayan Türk ve Rumlar arasında da görürüz. Yunanistan'da, Vezinelos'un iktidara gelmesi ile Türk ve Rum dost ve komşular düşman olur ve benzer acıları yaşarlar.⁶⁵ Yine aynı hadiseleri ve göç edenlerin yaşadıklarının anlatıldığı Ahmet Yorulmazın, *Ayvalık Yaşantısı ve Girit'ten Cundaya* adlı romanın da benzer konu işlenmiştir. Yıllarca beraber yaşamış insanların bir gecede ve bir haberle birbirlerine nasıl düşman kesildiklerinin örneklerini verir.⁶⁶ *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* romanı, diğer üçlemelere göre yaşanan bu acı gerçeklerin en belirgin verildiği romandır. Fırsatı değerlendirip hakaret ve gaspın yaşandığı olayın örneğini Hacı remzinin Perikles'e söylediklerinde bizlerde görmekteyiz. Perikles'e:

“Konuşsana ulan iki dinli de ikiyüzlü. Ulan sizi sürdüler akılsız, yakında sıçan ölüsü gibi kuyruğunuzdan tutup atacaklar hepinizi buradan. Ulan uyuz it, Yunanlılar geldiğinde, bizim ordudan kaçıp da Yunan ordusuna katılmadınız mı, kasabalarımızı, köylerimizi yakmadınız mı, çoluk çocuğumuzun ırzına geçmediniz mi?” Periklesin elindeki kolunu kırarcasına silkeledi attı, kapıya kadar gitti geriye döndü, Periklesin üstüne eğildi, kahkahayla gülererek: “Burası sizin üç bin yıllık yurdunuzmuş öyle mi? Sizin üç bin yıllık toprağınızmış, öyle mi? Öyleyse bu kadar oturduğunuz yeter. Üç bin yıldır bu toprakları kokuttunuz.” (FSKAB 63)

Artık hiçbir hatır, sevgi, dostluk ve can borcu kalmamıştır. Hacı Remzi'nin, hırsı ve öfkesi diline ne emretmişse Perikles'e onu söyler. Üç bin yıldır oturdukları bu topraklara birçok değer katmış olan Rumlara ve dostu Perikles'e hakaretler eder. Hacı Remzi'nin yüz hattı değişir ve gülmeye başlar. Bu gülüş mutluluk ya da iyilik içeren bir tepki değil, ileride başlarına geleceklere dair bir emaredir. Gülmesi kesilir. Daha ileriye giderek Perikles'i, kızını dağa çıkarmaya, ona yüz altın borcu olduğuna dair iftira atıp, bu sebepten hapse attıracağına dair tehditlerini sıralar. Hacı Remzi, Perikles'e ne yüz altın borç vermiş ne de bir iğne vermiştir. Hacı Remzi, bu kargaşa ve hengâmede göz koyduğu tekne ve değerli eşyaları almak için her şeyi göze almıştır. Perikles'e arkasını dönüp dışarı yönelir. Bir taraftan da “ Bunlara iyilik yaramaz” ifadelerini mırıldanır. Teknesine bindikten sonra tekrar kalabalığa yönelir. Sevinçliymiş gibi yüz ifadesini değiştirir. Emeline ulaşmak için kalabalığı kullanmak amaçlı

⁶⁵ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı,2002

⁶⁶ Ahmet Yorulmaz, *Girit'den Cundaya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Baskı,2003

bir hal alır. Emredici, tehditkâr ve olacakların habercisi konumunda bir ses tonuyla mallarını ona satmalarını tavsiye eder. Yine de bu kadar laf hengâmesi içinde Perikles'e mesaj göndermeyi unutmaz:

“Beni dinleyin Karınca Adalılar,” dedi, yumuşak, kadife gibi okşayıcı bir sesle.

“Beni dinle Barba Spiros, dostum, sen akıllı bir adamsın. Siz yakında buradan gidiyorsunuz. Elinizdeki malları satmak zorundasınız. Şimdi hemen satın. Ben alırım. Yarından sonra mağazama gelin. Sizi zarara sokmam. Çabuk getirin. Daha çok köy, çok ada var sizin gibi sürülen. Geç kalırsanız, çarşılar mallarla dolar. Ondan sonra beleş verseniz de kimse almaz. Kusura kalmayın, Periklese çok kızdım. O benim askerlik arkadaşım da... Söyleyin ona teknesini kimseye satmasın. O tekneyi kimseye yar etmem. Bizi göndermeyecekler, diye de aklınızdan geçirmeyin. Hoşça kalın.” (FSKAB 64,65)

Hacı Remzi adayı terk ettikten sonra Perikles yüzü bembeyaz bir şekilde çınarın altına gelir. Perikles'i gören herkes gelir ve başına birikir. Perikles, Hacı Remzi'yle ne konuşmuş ve ondan neler işitmişse her bir olup bitenleri anlatır. Ardından bu olanların, söylenen ve alınan kararların ne kendisine ve ne de diğer Rumlara reva olmadığını kırılgan bir sesle mırıldanır. Perikles, Hacı Remzi'ye çok içerlemiş ve kırılmıştır. Bunun sebabini ve böyle içerleme hakkını da anlatır. Perikles, Sarıkamış'ta Hacı Remzi ile birlikte aynı düşmana karşı savaşır. Sarıkamış eteklerinde askerler ormanlık alanda ilerlerken bir sabah gözlerini açtıklarında her tarafta kar, tabii olarak bütün ordu da karlar altında kalmıştır. Hiçbir şey kardan görünmez haldedir. Karları delerek dışarı çıkmışlar. Sadece karla değil, bitlerle de mücadele etmektedirler. Allahuekber kar altında. Türk askerleri kaçar. Rus kovalar... Ordu Allahuekber Dağları'na vardığında bölükleri Ruslarla süngü süngüye gelir. Ancak bir anda kar fırtınası bütün bölüğü kar altında bırakır. Kimse ayakta kalamaz. Soğuktan kendini hissetmeyen Perikles de öldüğünü zanneder. Ama bir süre sonra ölmediğini anlar. Ancak yaralıdır. Donduğu zaman öleceğini de bilmektedir. Adası ve bitkileri gözünde canlanır. Ayağa kalkar. Ada onun yaşam kaynağı olur. Adasında ölmek oralara gömülme için kar ve tipi ile mücadele eder. Tipi Perikles'i oradan oraya savururken karlar altından birisi ayağına sarılır. Kurtulmaya çalışır ama o el onu bir türlü bırakmaz. Karları temizler ve eğilip baktığında Hacı Remzi'yi görür. Hacı Remzi kasiğinden yaralanmış, ayakta duramayacak kadar bitkindir.

Hacı Remzi'yioradan çıkarır ve önce donmasın diye sırtındaki kaputunu verir. Sırtında bir müddet taşır. Bir taraftan da Hacı Remzi'yi yere indirip uyumaması için silkeler. Bir süre sırtında taşıdıktan sonra yüzlerine ılık bir hava çarpar. Bundan sonrasını hatırlamaz, bayılır ve uyandığında gürül gürül yanan ocağın karşısında kendilerini bulur. Bütün bu olan bitenleri, Sarıkamış hikâyelerini, ada halkı ve diğerleri kasaba halkı Hacı Remzi ve Perikles'in ağzından birçok kez duymuşlardır. Tanasi, acı, hüznün ve hiddet dolu bakışlarla ayağa kalkıp:

“Duyduk,” dedi Tanasi Koçiras.

“Bin kere sen, iki bin kere de Hacı Remzi anlattı, hepimiz biliyoruz.”

“Biliyorsunuz, o beni bugün çok yaraladı. Bunca yıllık, ölüm kalım dostluğudur. Beni çok yaraladı. E. dedi, üç bin yıl oturduz burada, yeter, dedi. Cehennem olun, gidin, dedi. Ben de gidiyorum. Sağlıcakla kalın, diyemedim.” Döndü, evine yürüdü. Bütün ömründe, hastalıkta sayrılıkta her zaman dimdik yürüyen Perikles iki büklüm olmuş, birdenbire kamburu çıkmıştı. Arkasından yürüyen, delikanlı üç oğlunun da kamburları çıkmıştı. (FSKAB 66)

Kemal Yalçın'ın, *Emanet Çeyiz* adlı romanında da mübadele haberinin duyulmasıyla adayı terk etme hazırlığı halleri ile Yaşar Kemal'in eserindeki bu bölümde anlatılanlar örtüşür ve her iki eser de aynı duyguları yansıtır.⁶⁷ Asker arkadaşı, hatta kendisine can borcu olan Hacı Remzi'nin, Perikles'e söyledikleri yenilir yutulur cinsten olmayan ifadelerinin bir benzerini de Ahmet Yorulmazın, *Savaşın Çocukları* adlı romanında benzer bir olayla Ali Ağa adlı roman kahramanı ile verilir. Ali Ağa, Yunanistan'da yaşayan Türk mübadilidir. Perikles gibi o da aynı muameleye maruz kalmıştır.⁶⁸ Perikles, dostunun yaşattığı bu acı duyguyu Ali Ağa ve diğerlerinin ortak ruh halini yansıtan konuşmasıyla çocuklarına ve eşine şöyle ifade eder:

“Hazırlanın çocuklar, gidiyoruz,” dedi. “Hacı Remzi beni çok kırdı. Böyle bir adamın yaşadığı bir yerde yaşamak bana çok ağır gelir. Her gün insanlığımdan utanırım. Mustafa Kemal Paşa gelse, bana yalvarsa ben bir saat bile burada kalamam. Üç bin değil, on bin yıllık toprağım olsa bile burası, ben burada kalamam. Bu adam benim yüreğimi kirletti.” Yüreğimi kirlettiyi de Türkçe söyledi. Karısı:

⁶⁷ Ahmet Yorulmaz, *Girit'den Cundaya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Baskı, 2003

⁶⁸ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı, 2002, s.34

*“Ben de duydum, o insanlıktan çıkmış insanın söylediklerini. On bin yıl olsa bile durulmaz.”
“Durulmaz,” dedi büyük oğul, ötekiler de ona katıldılar.*

“Hay diyin, çabuk olun. Daha gün doğmadan, horozlar ötmeden, kimsecikler yataklarından çıkmadan biz adadan ayrılmalıyız.

“ Baba, üç oğul oturdular, gidiş planlarını yaptılar. Buradan kimsenin haberi olmadan çıkacaklar, teknelerinin hızına ulaşabilecek ne buralarda, ne hükümette, ne balıkçılarda, ne başkalarında hiçbir tekne yoktu. Hükümet arkalarından zırlı gönderecek değil ya. Demek ki bu denizlerde onları kimse yakalayamayacak”. (FSKAB 66,67)

Savaş nedeniyle göç edenler, genelde çevresindeki insanların tahrik etmesi veya milliyetçilik vb. hareketler neticesi oluşan kargaşa nedeniyle yurtlarını terk etmişlerdir.⁶⁹ Perikles, ada ahalisi gibi ilk mübadele haberini duyduğunda habere şüphe ile yaklaşmış ve yalan çıkma umuduyla bekler. Ta ki Sarıkamış'ta hayatını kurtarmış, aynı cephede savaşmış, dost bildiği insanın hakaret, tehdit ve aç gözlü sözlerini duyana kadar. İnsan huzur bulamadığı bir mekânda asla barınamaz. Perikles'te huzurunu kaçırmış, vefa bilmez Hacı Remzi ve benzeri insanların bulunduğu ortamda duramaz. Zira bugün bu sözleri söyleyen ileride mübadele kararına dayanarak daha ileriye gidip can güvenliğini de tehdit edebilirdi. Burada gönül kırıklığı ve dostluk bilmez kişilerin sözleri Perikles'i üç bin yıllık topraklarını terk etmeye mecbur eder. Bir an önce adadan ayrılmak için harekete geçerler.

Sabaha kadar çalışıp evdeki bütün öteberilerini tekneye yerli yerince istif ederler. Evin en kuytu köşelerine kadar dönüp dönüp bakarlar. Hiçbir şey kalmamasın, diye tavan arasına kadar köşe bucağı gözden geçirirler. Her şey tastamamdır. Evde bir paslı iğne bile bırakmazlar.

Bu göç olgusu içinde yazar sanata da değinir. Peikles ve oğlu arasındaki konuşma devrin insanların Rum veya Türk olsun sanata bakışını yansıtmaktadır. Babasına seslenir:

“Resimler kaldı baba.”

“Kalacak.”

“Onları sökelim.”

---

⁶⁹ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı,2002,

“Olmaz.”

“İyice bozalım, kazıyalım, yok edelim.”

“Onlara kalmasın.”

“Olmaz.”

“Yazık bu resimlere. Hacı Remzinin o alçak gözleri...”

“O resimler, her iyi, her alçak göz içindir. O resimlere hiç kıyılır mı?”

“Kıyacıklar baba.” Sabahın, belli belirsiz ama keskin ışıkları resimlere vurmuştu. Deniz de resimlerin üstünde ışıklarını dalgalandırıyor. Bu ışıpta duvardaki çiçekler daha bir renklenmiş, büyümüş, denize mavisini dünyaya salıvermişti. Kuğular kuyruklarının üstüne çökmüş, kanatlarını fora etmişler, uçtular uçacaklar. (FSKAB, 67)

Perikles’in oğluna verdiği cevap Hacı Remzi’nin sözlerini sineye çekip yurdunu terk eden onurlu insan kişiliğine uygun bir davranıştır. Perikles’in evindeki resim tıpkı adanın resmidir. Perikles, adasını, yurdunu, geçmişini, tarihini, anılarını bırakırken nasıl saf ve temiz bir duyguyla hareket ediyorsa, evindeki resmi de aynı duygu ile bırakmak istemektedir. Adası, evi ve evindeki resim de iyi veya kötü huylu bir insana nasip de olsa saf, temiz ve layıkıyla bırakır. Mübadeleye ve gitmelerine alkış tutanlara en büyük cevap bu olur.

Perikles’in yaşadıklarının bir benzeri Yunan tarafındaki Türklerinde de başına gelir. Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz* adlı romanında Yunanistan mübadili Türklerin hiçbir mallarına zarar vermeden Anadolu ve Karadeniz’den gelen Rumlara teslim ettiklerini yazar.⁷⁰ Elbette her mübadil Perikles veya Ali Ağa gibi düşünmez. İzmir’den Yunan askeri ve beraberindeki yerleşik Rumlar çekilirken İzmir ve çevresini yakıp, yağmalayıp ayrılırlar. Yine de yağma ve yakmaya rağmen işgal öncesi dostluk ruhunu birçok Türk ve Rum muhafaza eder. Buna örnek bir kanıt Perikles ve oğlu arasındaki diyalogda anlatılır:

“Baba, bu evde oturacakların baba, ilk işleri baba bu resimleri duvardan kazımak olacak. Bu resimler bizim baba. Yok etmek te bizim hakkımız.”

“Bu resimler bizim değil. Bu resimler bu resimleri yapanın oğlum. O, bu resimler yok edilsin, diye yapmadı. Kıyamete kadar böyle çiçeğe dursunlar, diye aşkla şevkle yapıldı.”

“Sökecekler.”

---

⁷⁰ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001

“Bu resimler ustasına göre kıyamete kadar yaşayacaklar, sökülmecekler. Kilisenin pencerelerindeki renkli camlar, resimler de bu ustanın.”

“Kiliseyi de, bizim evi de yıkacaklar.”

“İşte o zaman da oğlum, ustanın resimleri oldukları yerlerden kalkacak, uçacaklar, dünyanın bir yerinde de, kadir kıymet bilen insanların arasında da kendilerine evler, kiliseler bulacaklar.”
(FSKAB 67,68)

Perikles'in oğlu gelecekte yaşanacakların da haberini verir. *Tanyeri Horozları* adlı romanında Kavlak Remzi kiliseyi ve birçok evleri yağmalayarak harap hale getirir. Yıkılan mabet ve diğer sanat eserleri de kendilerine kıymet ve değer verilen; mutlu oldukları, huzur buldukları bir yere tıpkı Türkiye'den ve Yunanistan'dan göçe zorlanan Rum ve Türk mübadiller gibi göçerler.

Perikles ve ailesi ertesi gün güneş doğmadan ve hiçbir adalıya hissettirmeden adayı terk edip giderler. Sabah uyandığında adadaki herkesler Perikles'in evinden ses seda çıkmayınca merak edip bakarlar. Perikles ailesi ile adayı terk etmiştir. Mübadele haberi gelmeden, hadi gidin buradan diye başlarına birileri dikilmeden önce onlar göç edip gitmişlerdir. En önemlisi de son ana kadar bekleyip Hacı Remzi ve benzeri fırsatçıların eline kalmamışlardır. Diğer yandan Perikles'in adadan ayrılması kimilerince aceleci, kimilerine göre doğru bir harekettir. Herkes bunu düşünse dursun o civarda meşhur balıkçı ustası Panosakimu yeni teknesine atlayıp kasabaya erkenden gider. Kadrinin evine varır. Kadri'nin annesi Panosakimu'yu çok sever. Hemen ocakta bir kahve yapar. Panosaki'nin göç etme fikrini, buralardan gideceğini duyunca ona dönerek:

“Hiç böyle de iş olur mu Panosakimu? Görülmüş mü bu! Hiç Allaha korkmuyor, Peygamberden utanmıyorlar mı bunlar. Senin balıkçı yapıp da kayık aldıklarının çoğu şimdi tekne aldılar, çoluk çocuğa karıştılar. Dün hepsi geldiler de burada, bizim evde toplandılar, Ustamız Panosakiyi sürgüne, Yunanistan'a gönderiyorlarsa bizi de göndersinler, dediler. Başka ne dediler, Panosakimu, bil bakalım, başka ne dediler, Rumlar gittikten sonra, biz Mirmingi adasını satın alıp Panosakiye armağan edecek, adını da Panosaki adası koyacağız.”

“Öyle karar verdik Panosaki. Bütün kasaba ayağa kalktı. Panosaki giderse biz de gideriz, diye.”

“Kadınlar, kızlar, yaşlılar da imza ettiler, cuma günü trene binip o imzaları Ankara’ya, Mustafa Kemal Paşaya götürecekler.” Ana oğul, Panosun gönderilmeyeceğine yüzde yüz inanarak konuştu, güldüler, sevindiler. Melek Hanım:

“Bak Panosakimu, bak, adayı sana alınca, biz Kadrimle konuştuk, o da yakında evlenince, biz adada seni yalnız bırakmayacağız. Gelini de alıp senin yanına geleceğiz. Adadan da bir ev alacağız, iyi mi?” Panosun göz çukurlarına birer damla kocaman yaş geldi, orada durdu. Bir dakika daha kalsa kendini tutamayacaktı, hemen ayağa fırladı, “Kadri kalk,” dedi, “acele işimiz vardı, unuttum gitti.” (FSKAB 71)

Panosaki, Karınca Adası ve çevresinde herkeslerce tanınır ve sevilir. Her ırktan millet onu sever. Çünkü iyilik yapmadığı, balık tutmayı öğretmediği kimseler yoktur. Denizdeki balıkçıların neredeyse hepsine ya iyiliği dokunmuş ya da balıkçılık öğretir. O yüzden kimse Panosakimu’nun gitmesine anlam veremez. Roman boyunca da görülmekte olan ve verilen mesaj Rumlar’ın bizim ülkemizde, medeniyetimizde, yaşamımızda, sosyal hayatımızda olmazsa olmazlarımızdan olduğudur. Ne yazık ki I. Dünya savaşı ile başlayan millet kavgaları iyi kötü ayırmaksızın karşılıklı olarak yüz yıllardır orada yaşayan insanları ülkeden göndermeye, zorunlu göç ettirilmeye kadar gider.

Yunanistan’da yöre halkı tarafından sevilen veya romanda verildiği üzere Panos gibi kişilere Türkiye’de kalmaları için din değiştirmesi gibi veya toplu olarak hükümet konağı önünde o kişinin kalması için ricada bulunmak gibi teklifler sunulur. Romandaki hikâyenin bir benzerini yine Ahmet Yorulmazın, *Girit’ten Cunda’ya* adlı romanında Marigo ve çevresindekilerin Hasan’a, Hıristiyan olmayı ve bunun sayesinde mübadeleye tabi olmaması için yalvarırlar. Hasan kabul etmez ve Ayvalığa gider. Panos’ta aynı biçimde yalvarmalara, ricalara aldırılmaz.⁷¹ Kadri’ye teknesini noter yoluyla satış yapar. Ancak yine de onu seven balıkçılar ve sevenlerinin oluşturduğu kalabalık Panos’la vedalaşmak için geldiğinde bile ikna etmeye çalışırlar. Panos fikrinden vazgeçmez. Kasabalı mübadele neticesinde Panos’un bile gönderilmesini farklı yorumlar. Her yorum dönem içindeki vicdanların farklı sesini yansıtır:

“Panos Usta küsmüş.”

“Küsmesin de ne yapsın.”

---

⁷¹Ahmet Yorulmaz, *Girit’ten Cundaya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Baskı, Aralık 2002, s.130

“O herkese iyilik yaptı.”
“Şu denizde ne kadar balıkçı varsa o yetiştirmede mi?”
“Küsmesin de ne yapsın.”
“Yiğit adam.”
“iyi adam.”
“Ona gavur demeye insan olanın dili varmaz.”
“Hangisine dilimiz varır ki...”Küstü.”
“Küserler.”
“Bu yapılanlar hangimize yapılsa küsmeyiz? Küstüler.”
“Küserler.”
“Varsın küssünler.” (FSKAB 75)

Panos, teknesini Kadri’ye devreder. Türk ve Rum, nice balıkçı ustası dostları zorla göç ettirilmiş, bunlar zamanla unutulup birçoğu onlardan kalan malları ucuz yollu elde etme ve kar etme derdine düşmüşler. Kemal Yalçın, Yaşar Kemal’in *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanındaki anlattığı hikâyesindeki olanların bir benzerini *Emanet Çeyiz* romanının da Karaköprü’de yaşayan Rum Minoğlu’nun ve diğer mübadillerin hikâyeleriyle o dönem de nasıl evlerin talan edildiği verilir. Güzelim evleri kiremidine, kapısına kadar sökerler. Aynı olmasa da ucuza alma fırsatını değerlendirme niyeti ile aynı kapıya çıkan bu tavırlar, Yaşar Kemal’in üçlemesinde canlı tutulmuş ve işlenmiştir.⁷² Bu niyetle mübadeleyi duyan bütün para olan adaya koşar.

Çevre kasabadakiler Panos gibi akıllı ve sevilen bir adamın bile teknesini Kadri’ye vermesi ‘Demek ki gerçekten gidecekler’ fikrinin herkesi sarmasını hızlandırır. O halde mallarını satıp gitmeliler diye söylentiler etrafı sarar.

Ada, çevre köy ve kasabalardan gelen esnaf, tüccar ve alıcılarla dolar. Ancak ucuza mal almaya niyetli bu insanlar hayal kırıklığına uğrarlar. Bir iğne bile alamadan gerisin geriye dönerler. Adalılar ise mallarımızı neden satalım diye karşılık verirler. Adaya gelen esnaflardan birisi:

---

⁷² Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001,s.12

“Ne yapacaksınız öteberinizi satmayıp da, Yunanistan’a mı götüreceksiniz? Nasıl götürürsünüz? Götürme parası öteberinizin birkaç misli eder.”

“Satmayacak da denize mi atacaksınız?”

“Biz, hiçbir yere gitmeyeceğiz.”

“Tevatür.”

“Tevatür olur mu hiç?”

“Herkes çiftlik alıyor, tarla alıyor.”

“Tevatür, şimdiye kadar bizi Yunanistan’a çok gönderdiler.”

“Bu sefer gideceksiniz.”

“Gitmeyeceğiz.”

“Gitsek de, gideceğimizden ancak birkaç gün önce satacağız, mallarımızı.”

“O zaman da yağmaya gider. Yarın gidecek insanın malını kimse almaz.”

“Biz de dostlarımıza armağan ederiz.”

“Gideceksiniz.”

“Gitmeyeceğiz.”

“Panos Reis deli mi?”

“Hem de zirdeli.” “O zaten Kadire teknesini armağan eyleyecekti.”(FSKAB 76)

Ada halkı, gelen alıcılara çok üzülür ve onların ısrar ve iknalarına karşı bir cevap vermeye çalışırlar. Böylece bir hafta böyle sürüp gider. Adalıların mallarını satmadığı duyulunca da alıcı kesilir. Karınca adası halkı bir müddet sessiz bir biçimde hayat durmuşçasına beklemeye başlar. Bir gün deniz üzerinde uzakta bir tekne belirir. Tekneden tipi güngörmüş, çok savaş ve dert geçirmiş üniformalı bir asker yüzbaşı tekneden yanında askerlerle adaya iner. Adanın asker kökenli olanını veya sorumlusunu sorar. Amele taburunda Çanakkale’de Çavuşluk yapan Milto koşarak gelir. Milto’ya mübadele ilgili emir yazısını tebliğ eder. Milto, sadık bir asker edasıyla selam vererek kâğıdı alır. Yüzbaşı üzgün bir çehre ile kalabalığa dönerek:

“Çok üzücü, hazin bir haber ama emir elinizde. Şimdi siz mübadeleye tabi kıldınız. Yani siz buradan Yunanistan’a gidecek, oraya yerleşecek, oradakiler buraya gelecek, buraya yerleşecekler. Yani, yani değiş tokuş olacaksınız. Bu benim için hiçbir şeydir. Sizin içinse, üç bin yıl sonra insanları topraklarından etmek hiç iyi bir şey değildir. Bunu yalnız ben söylemiyorum, bunu bizim mal müdürü

milli kahraman, altın İstiklal Madalyası sahibi Abdülvahap Bey de böyle söylüyor. Çiğ fayda ki, elden gelir hiçbir şey yoktur. Benim bildiğim...” Sesi titremeye başlamıştı. “Benim bildiğim ki, insanoğlu sürgün, muhacir bir yaratıktır. Bir kuşlar böyle muhacirdirler, bir bu gariban insanlar.” Gariban insanlar, derken sesi iyice bozuldu, susmak zorunda kaldı. “Siz bugün, en çok da yarına kadar bu adadan çıkmak mecburiyetinde idiniz.” Sertleşti. Sesi ortalığı ustura gibi kesti. “Eğer benim yerimde şimdi başka birisi olsaydı şu anda sizi derakap, derakap, evet, şu anda derakap ada dışına intikal ettirirdi. Bensize mayısın onuna kadar mühlet veriyorum.” (FSKAB, 78)

Abdülvahap bey haklı çıkar. Karınca adalılar üç bin yıldır ecdadının yaşadığı ve kendilerinin doğup büyüdüğü bu adadan, emek verip yetiştirdikleri bahçelerinden, dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan bu güzelim denizlerinden ayrılma kararı gerçektir. Adadakilerin kolunu kessen kanı akmayacaktır. Hepsinin canı kesilir.

Romandaki bu sahneyi gerçekte yaşamış olanların ağzından *Emanet Çeyiz’de* Amasyalı Yardenis, Kayserili Vasilis, Ferizdağlı Vasili Vasilyadis, Kastrolu Murtaza Acur, Mustafa Akun, Vraşnolu Mustafa Yavuz, Sabiha Yavuz bizlere canlı şahitlikleriyle aktarır.⁷³

Yaşar Kemal, romanda yüzbaşının Milto’ya, Çavuş diye hitap etmesi, ona tıpkı emrindeki askeri gibi davranması aslında bizim olan, bizden olan insanlarımızı kör bir düşünce ile gönderdiğimizi bizlere gösterir. Yüzbaşının Miltoya söylediklerinde mübadil Rumların bu milletin bir parçası olduğunun ispatıdır. Yüzbaşı ile Milto Çavuş arasındaki konuşma savunduğumuz tezleri destekler ve ispatlar niteliktedir. Yüzbaşı:

“Milto Angelu, gel buraya.” Milto karşısında, hazır olda duruyordu. Bir adım attı ona doğru, daha sıkı bir hazır ola geçti. “Anladın mı?”

“Anladım kumandanım.”

“Mayısta gelecek, sizi buradan alacak, İzmir’e intikal ettireceğiz. Ona göre tedarikinizi yapın.”

“Yaparız komutanım,” diye sert bir selam çaktı Milto Angelu. “Ha işte böyle Milto. Unutma ki sen anadan asker doğmuş bir toprağın çocuğusun.”

“Unutmayacağım,” diye sert, askerce bağırdı Milto. “Hiçbir zaman unutmayacağım, ben anadan doğmuş, asker bir toprağın çocuğuyum.”

“Hepinize allahaismarladık. Sana da Milto. Asker doğmuş... Toprak.”

---

⁷³ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001

“Asker doğmuş...” diye, arkasından bağırdı, Milto Çavuş.

“Asker doğdum, asker öleceğim, yüzbaşım.” (FSKAB,79)

Adalılar yüzbaşı gittikten sonra Çavuş Milto’ya göç etmeleri için gelen tebligatı en ince ayrıntısına kadar tekrar tekrar okutup yorumlamaya çalışırlar. Her kafadan farklı bir yorum, çözüm gelmekte ama yine işin sonu çaresizliğe dayanmaktadır. Mübadele haberi ve tebliği ile o dönem içinde mübadeleye tabi tutulanların psikolojisini yansıtır. Elden ayaktan çekilmiş, balıkçı balığa, arıcı arılara, bahçe işine bakanlar bahçeye, genel olarak adada kimse hiçbir işe bakılmaz olur.

Günler sonra Aleko Makris’in adlı yaşlı balıkçının sesi adadaki suskunluğu yırtar. “Kâğıtta gideceksiniz diye bir ifade yok.” diye haykırır. Milto kaç defa okumuştur ama kesin bu ifadeye yer verilmemiş diye düşünürler. Üstelik Milto Çavuş, Yemen’de ve birçok cephede başçavuşluk yapmış Arapça ve Türkçeyi iyi bilir. Hiç gideceğiz diye Türkçe bir cümle okumadığı iddiasında hepsi birleşir. Ama Milto gerçeği bilmekte, bilse de belli etmemektedir. Bu yaşlı insanların, gönderilecekleri güne kadar, son zamanlarını doğdukları ata toprağında umut ve huzurlu geçirmelerini ister. Milto Çavuş, Aleko’nun bu çıkışının dayanağı olmadığını söyleyemez ve üzme istemez. Bu saatten sonra ada tekrar hayat bulur. Herkesler işine koyulur, akşamları da ziyafet yaparlar. Bu durum yüzbaşının arkasında on iki jandarma ile adaya ayak basacağı güne kadar böyle sürer. Yüzbaşı, yanında kasabadan ve çevreden alıcı ve tüccarlarla gelir. Bu durum karşısında adadakileri hançerleyecek olsan hiç birinden kan akmaz haldedirler. Alıcılar köyün içine yayılırlar. Önlerine gelen eve dalıyor, evler içerisine girip halıları, kilimleri, koltukları, duvardaki resimleri elleriyle uzun uzun yokluyor, beğenirlerse, fiyatını sorarlar. Hepsinin aldığı cevap da aynıdır. “Bizim satacak bir çöpümüz bile yoktur!”

Tüccarlar bir süre sonra adadaki neredeyse bütün evlerden hepsi de elleri boş döner. Alıcıların aldıkları cevap, onların buraya kadar gelip de boş dönmeleri ne kadar ağır gelmişse o oranda mallarını satmayan Karınca Adası sakinlerine söyledikleri ağır sözler ve aç kurt gibi pusuda beklemeleri adadakilere ağır ve gönüllerini acıtıcı gelir. Alıcılar bir süre sonra köyün içinden iskeleye doğru hareket ederler. Adalılardan birinin alıcılara hitaben söylediği sözler can çıkmadan umudun tükenmeyeceğinin ispatıdır:

“Bizim satacak bir çöpümüz bile yok.”

“Ne yapacaksınız bunları, gidiyorsunuz işte. Yolda hepsini denize mi atacacaksınız?”

“Geri geleceğiz.” Alıcıların çoğu, nah gelirsiniz, diye sert konuşuyor, kimi gülüp alay ediyor, kimi de üzülüyordu. “Nah gelirsiniz. Doğru, şimdiden hazırlıklara başladık, sizi zafer alaylarıyla karşılamak için.”

“Toy düğünle, yirmi bir pare top atışıyla karşılayacağız sizi.”

“Geri döneceğiz.”

“Bu günü de kaçırırsanız, bu fırsatı da, mallarınızı meccanen verseniz kimse almayacak, denize dökceksiniz.”

“Denize dökmeyeceğiz. Bu kasabada dostlarımız var, onlara bırakacağız.”

“Dönemezsiniz, mübadelesiniz. Mübadiller geriye dönemezler. Satın şunları. Yazık size. Bu güzel şeyleriniz ziyan olmasın. Mallarınızı dostlarınız, siz gider gitmez satacaklar.”

“Varsın satsınlar. Dostlarımıza helali hoş olsun. Onlar bizim dostlarımız. Bunca yılın tuz ekmek hakkı var. Varsın onlarda kalsın. Tuz ekmek...” Adadakilerin son sözleri bu oluyordu. “Bunca yılın... Tuz ekmek... Varsın onlarda kalsın. Analarının sütü gibi helal olsun mallarımız bizim dostlarımıza. Bunca yıllık tuz ekmek hakkı için... Helal olsun.” Alıcıların çoğu eli boş döndü. (FSKAB, 86)

Alıcıların kimi eli boş döndüğü için küfür ediyor, kimisi şaşkın, kimisi de ne söyleyeceğini bilmez haldedir. Birçoğu hak veriyor ve de hükümetin işi belli olmaz yarın belki dönerler diye yorum yaparlar. Ancak eşi, dostu olanlar küçük ve süs değerinde birkaç eşya alarak adadan ayrılırlar. Yüzbaşı alıcıları gönderip, kendisi tek başına orada kalır. Adalılar ocaktaki közleri kabartıp ateşte bolca balık atıp pişirmeye başlarlar. Yüzbaşı ile hiçbir şey olmamış gibi neşe ile iyi bir ziyafet çekerler. Acılı adalılar, yurdundan koparılmak üzere olan bu insanlar, tıpkı kökünden koparılmış, yaşamak için nerede bir su ve toprak bulsa filizlenecek bir fidana benzemektedirler. Yüzbaşının anlattıklarına ve güven dolu sözlerine sarılıp onu inanmak isterler. Yüzbaşı bu güveni geri dönme umutları üzerine kurar:

“Sizler, güle güle gidin arkadaşlar. Mutlaka geriye döneceksiniz ve hem de pek yakında, çünkü muhterem, bilgili, kahraman bir zat olan Abdülvahap bendenize de küçük bir çiftlik sattılar, efendim. Ben yakında emekli olup bu kasabada kalacağım. Siz yakında dönünce de, hep birlikte kardeş gibi yaşayacağız.” (FSKAB,88)

Bu bölümden sonra, hikâyenin tamamında ve diğer hikâyelerde işlenecek olan vefa, emanet sözcükleri karşımıza çıkmaya başlar. Yüzbaşı, sarılacak bir dost, inanacak bir söz ve tutunacak bir dal arayan mübadillerin bu durumundan yararlanmak ister. Değerli eşyalarını ona emanet etmeleri yönünde telkin eder. Bu teklifindeki asıl niyetini adadan bir yer alacağını söyleyerek okuyucuya hissettirir, Yüzbaşının adadaki mallarda gözü olduğu konuşması ve hallerinden belli olduğu halde çaresizlik içindeki bu insanlar bu gizli niyeti okuyamazlar. Hele Yüzbaşı, Abdülvahap gibi rüşvetçi ve haksızlığı yaparken dahi hak iddia eden bir kişiyi örnek vererek seçenek sunar, ada halkının kendisine güvenmesini sağlar. Tam olarak ada halkına amacının yardım etmek mi veya onların bu durumundan yararlanmak mı olduğu anlaşılmasa da, değerli eşyalarını ona bırakmalarını istemesi iyi niyet göstergesi değildir. Çünkü devletin memuru konumunda ve kanunları uygulayıcı olan yüzbaşı bu insanların geriye dönemeyeceklerini bilecek konum ve durumdadır. Yazar romanında devletin görevli memurlarının dahi bu fırsattan yararlandığını gösteren tarihi bir gerçeği anlatır. Bu acı ve haksızlık dolu yaşanmışlığı yüzbaşının ağzı ile bizlere aktarır:

“Ben sizin dostunuz muyum?”

“Dostumuzsun, dostumuzsun, dostumuzsun.”

“Öyleyse şerefe. Yunanistan’a götüremediğiniz eşyalarınızı bizim eve bırakabilirsiniz. Allah razı olsun Abdülvahap bana büyücek bir ev satmak nezaketinde bulundular. O büyük bir kahramandır. O, Ankara’daki büyüklerin hepsinin arkadaşıdır. Üzeyir Han da sizin döneceğinizi söyledi. O, gerçek bir Handır ve hem de bize sığınmıştır. Onun dedelerinin Kafkas dağlarında sırça sarayları vardır. Bu kasabada saklanıyor. Nüfus memurluğu bahane. Ben sizin dostunuzum. Evet, Yunanistan’a götüremeyeceğiniz çok kıymetli eşyalarınızı, altınlarınızı, gümüşlerinizi yere gömeceğinize benim büyük eve bırakabilirsiniz. Eski kutsal ikonlarınızı, halılarınızı bana bırakabilirsiniz. Dönünce koyduğunuz gibi, el değmemiş bulacaksınız. Çünkü sizler benim dostlarımsınız. Şerefe.” Kadehini eli uzadığı kadar yükseğe kaldırdı, “şerefe, şerefe! Böyle ziyafetlere ölünceye kadar devam edeceğiz. Şerefe.” “İnşallah, inşallah.”

“Döndüğünüz gün gene burada, bu çınarların altında böyle bir toy düğün kuracağız, üç gün üç gece.”

“Kırk gün, kırk gece.” “Ben sizin dostunuzum. Bunu hiç unutmayın. Döndüğünüzde burada şarap, rakı, mastika, uzo su gibi akacak.”

“Akacak,” dediler. (FSKAB, 88)

Yüzbaşının bu sözleri gönderilsek de bir gün döneceğiz umudunu yeşertir. Ada halkı mallarını ve birçok eşyalarını ya satmazlar ya da Ege'den ayrılırken mallarını ve evlerini yakan Rumlar gibi davranmayıp öylece bırakırlar. Gönüllerinde bir gün gittikleri yerlerden geri dönme ve geri döndüklerinde ise her şeyi yerli yerinde bulma isteği ve ümidi vardır. Bu sebepten birçok yiyecek ve eşyalara zarar vermeden bırakırlar. Gidecekleri güne kadar mastika ve şaraplarla eğlenceli günler geçirirler. Son pazar kilisede yapılan ayin yüzbaşını bile ağlatır. Sabahın ilk ışıklarında herkes sahile götürecekleri eşyalarını üst üste yığar. Ada çevresindeki Türkmenler uğurlamak için koşup gelmiş, onları hüznün ve acı içinde uğurlar. Kalabalık bir gemi filosuna eşyalarını yükleyen adalılar, Karınca Adası'ndan uzaklaşıp, adanın görüntüsü silinene kadar yönlerini adalarından çevirmezler. Ancak bir kişi bu duyguyu onlarla yaşamaz, Vasili Atoynatanoğlu.

Tekneler gözden silinip denizin arkasında yitince Vasili geldi çınarların altındaki uzun sedirin ucuna çöktü. Bütün ada hiç direnmeden kuzu kuzu gitmişti. Bir insan doğup büyüdüğü, bir parçası olduğu toprağını, denizini, evini, bahçesini, eliyle diktiği zeytin ağaçlarını, şeftalileri, kirazları nasıl bırakır da giderdi? Hiç direnmeden, sesini bile çıkarmadan, kuzu kuzu, yüreğindeki acıyı hiç dışa vurmaktan... Acaba onlar acı duymuyorlar mıydı? Belki de, yüreklerinin ta derininde bir sevinç vardı da açığa vurmuyorlardı. Yeni bir diyara gitmek, yeni insanlar, yeni denizler, yeni balıkçılar görmek, Yunancadan başka bir dil duymamak, kim bilir, belki de özledikleri bir şeydi bütün bunlar. Ne olursa olsun, bir insanı toprağından koparıp almak, onun yüreğini koparıp almak gibi bir acı değil midir? Vasili, her sabah uyandığında şu ikiz tepeyi görmek ister, yel değirmenlerinin üçünün de kanatlarının döndüğünü görmek ister. (FSKAB, 90)

Vasili adalıların hiçbir tepki vermeden göçe boyun eğmelerine, direnmemelerine ve ona söz verip sözünde durmayan arkadaşlarına çok kızar. Bu olanlara bir anlam verememektedir. Arkadaşları Stelyos, Stavros, Angelos ve adanın papazı sözlerinde durmamıştır. Tıpkı yıllardır dostça yaşadıkları halde mübadele haberinin yayılmasıyla, dostluklarını menfaatlerine satan Türk, Kürt ve diğer milletten arkadaşları gibi. Demek bu söz tutmama ve vefasızlığın milleti yoktur. Vasiliye göre, onları sanki güllük gülistanlık bir yaşam bekliyor gibi gitmişlerdi ama yanılıyorlardı. Vasilinin bu düşüncesi gerçekleşir. Daha sonraki bölümlerde kaçıp gelen Lena ananın ve Kazım Ağaefendi'nin ağzından duyduklarımıza göre,

hem Rum hem de Türk mübadillerin başına gelmedik sıkıntı, sefalet ve acı kalmamıştır. Vasili bunu şöyle hayal ederek dile getirir:

“İşte Yunanistan da, o Olimposun eteklerinde de böyle yerler çoktur. Yunanlıların, onları oraya yerleştirdiklerini görünce kıyameti kopardılar ya ne yapsınlar, ölmek var da dönmek yok buralara. Yeni yurtları Olimposun ot bitirmeyen kayalıkları olacak. Adahılar, değil kayalık, cennet olsa da yerleştirildikleri yer orada yaşayamazlar. Denizi görmeden, tepeleri, yel değirmenlerini... Orada herkes sıtmadan kırılıyor. Ceplerinde buradan ne para götürmüşlerse o paralarla keçi alıyorlar. Bu ot bitmeyen yerde keçi çobanı oldular. O keskin kayalıklar birkaç günde ayakkabılarını yedi bitirdi, ayakları çıplak kaldı. Angelos, Stavros, Stelyos dayanamadılar, kaçtılar. Uzun maceralardan sonra adaya ulaştılar. Hay diyin, hay diyin enikler, hay diyin sıçan yavruları, bu adada size yer yok.” (FSKAB, 96)

Vasiliye göre yıllar sonra yine pişman olup adaya dönecekler. İnsan böyle güzel bir adayı, denizi, doğduğu toprakları bırakıp giderde mutlu olabilirdi miydi? Vasili, Alikî’yi nasıl bırakıp giderdi. Ya sevdiği kız yıllar sonra adaya dönerde Kendisini bulamazsa diye düşünür. İnsan adasına ve aşkına kıyıp onu bırakıp nasıl gidebilirdi? Göçe mecbur olan insanların psikolojisinin örneklemsidir bu düşünceler.

Yazar, Vasilinin aşkı Alikî ile ada arasında tenasüp kurar. Ada âşık olduğu kızın doğduğu ada, aşklarının adasıdır. Tıpkı insan annesini ve toprağını nasıl severse Vasilide Alikî’yi öyle sever. Aşkının doğduğu bu adayı terk etmez. Bu düşünceyle yalnızlık içinde bin bir kurgu ile Alikî ve ada üzerine hayal kurar. Günler böylece gelip geçer. Vasili, yeminini tutmuş aşkına ve sözüne ihanet etmeyip adayı terk etmez. Üstelik adaya ilk ayak basan yabancıyı öldürmeye yemin de etmiştir. Yeminini mutlaka yerine getirmesi gerektiği fikriyle yaşamaya başlar. Bu yeminini de yalnızlığın verdiği çaresizlik içinde terennüm eder:

“İnsansız hiçbir şeyin tadı yok. Havva anamızla Âdem babamız cenneti insansızlıktan dolayı bırakmış olmalılar vre Vasili, diye söylendi, vre oğlum, daha dün bir, bugün iki... Ohhooo, bu kadar çabuk özlersen insanoğlunu yandın, oğlusuu... Sonra, burada bir ömür boyu insansız ne yapacaksın? Ürperdi, dolar dedi, dolar yakında bu ada. Dolamaz, diye öfkeden titredi, dolamaz. Çünkü adaya ilk ayak basanı vuracağım.” (FSKAB, 102)

Ahmet Yorulmaz, *Girit'ten Cunda'ya* adlı romanında tıpkı Vasili gibi aşkı uğruna Yunanistan'dan ayrılmayan Hasan adlı kahramanı ve onun vatan sevgisini verir. Hasan, Marigo için, Vasili ise Alike için adada aşklarına sahip çıkmaya çalışarak dolayısıyla yurtlarına da sahip çıkmış olurlar. Doğdukları yerde yaşadıkları sürece aşklarını da yaşayacaklardır. Her iki romanda köklerinin bağlı olduğu yurtları ile aşkları arasında bir bağ kurulur, kalmak için yeni bir sebep daha doğar. Vasili, günleri yalnızlık içinde geçerken bir gün yanına açlıktan karnı yapışmış bir kedi gelir. Vasili'ye tarifi mümkün olmayan bir sevinç gelir. Yalnız, ıssız bu adada kendisine bir arkadaş bulmuştur. Her balığa çıktığında yanına onu da alır, hatta ilk tuttuğu lüferi ona ikram eder. Kedi, adada Vasilinin sözünde durmayan dostları, beklediği halde gelmeyen Alike'si ve diğerlerinden daha yakın ve vefalıdır. Kediye o kadar çok alışmıştır ki, bir gün kedi yanına gelmez. Vasili o gün balığa bile çıkmak istemez. O da ada halkı gibi onu yalnız bırakmış gibi ona kızar ve içinde küskünlüğünü yaşar. Ertesi gün, uyandığında kediyi yanında görünce yaşama sevinci tekrar gelir. Onunla evleri gezer, erzak ve şarap arar. Aynı zamanda da bir insanla konuşur gibi sohbet eder. Yaşar Kemal, Vasilinin kedisi ile yaptığı sohbetinde, bizlere aslında Rumların bu vatanın bir parçası, evladı olduğunu, Vasilinin ağzı ile Rumların vatan uğruna katıldığı savaşları anlatarak ortak değerlerimizden birini daha verir. Vasili kedisine:

“Sen hiç Sarıkamış'ı gördün mü kedi? Sarıkamış içinde Aynalı Çarşı. Aynalı Çarşı cehennem. Sen Aynalı Çarşıda uçup da denize gömülen gemileri hiç gördün mü? İyi ki görmedin. Sen hiç parça parça ol muş, üst üste tepelerce yığılmış, siperleri, koyakları, çukurları ağzına kadar doldurmuş ölüleri gördün mü? Ovalar dolusu çürümüş, kokmuş, kokusu insanı boğan ölülerin üstünden hiç yürüyerek geçtin mi? Sarıkamış savaşını görmemiş, yaşamamış insan dünyada hiçbir şeyi görmemiş, yaşamamış, demektir. Erzurum içinde Aynalı Çarşı. Sen kedi, sen hiç, uykucu, rahat, gerinen kedi, sen hiç Allahuekber dağında olup bitenleri gördün mü? İnsan boyu, iki insan boyu karın içinde yalınayak, başıkabak, pantolonu yırtılmış, kaputsuz, ceketsiz, koyunları bit dolu, donmuş elleriyle kaşınamayanları, Rus topçusunun karlı dağları ateşe, zindana çeviren güllerini, karla birlikte uçuşan kolları, bacakları, kollarla bacaklarla, gövdelerle birlikte gökten yAğaefendin kanları, Allahuekber dağlarının doruklarında fırtınaya, boraya tutulup donan, taş kesilen, donmuş kirpikleri, kaşları, donmuş gözleriyle bakan on binlerce askeri gördün mü hiç? Sen bunları görmediysen hiçbir

şey görmedin demektir. Sen bunları görmediysen kedi, niçin bir tekneye binip de karşı kıyıda karaya çıkmıyorsun? Sen bunları görmediysen, insanların yüzüne bakmaktan niçin utanasın? İstersen, gel seni karşı kıyıya bırakayım. Karaya çıkar, kokusunu aldığın ilk iyi adam sandığın kişinin bacaklarına, bütün sıcaklığın, tatlılığınla sürünürsün. O da bundan hoşlanır ya... Balkan harbi, Çanakkale, Sarıkamış, Amele Taburları, sen bunların hepsini birkaç yılda üst üste yaşadın mı kedi? Günlerce aç kaldın mı, günlerce susuz kalıp, kurtlu sular içtin mi? Dumlupınar'da öldürülmüş binlerce kokmuş, çürümüş, liyme liyme olmuş ölüyü toplarken, toplar gömerken yüzlerce Amale Taburu askerinin öldüğünü duydun mu, gördün mü? Duymadıysan, görmediysen bu dünyada ne hiçbir şey duydun, ne de hiçbir şey gördün. Sen bir insan olsan bir daha şu insanların içine çıkar, bir daha onların yüzlerine bakabilir misin?" (FSKAB, 117,118)

Vasili, milletler antlaşmalarına, kitap ve araştırmalara konu alan o hazin Sarıkamış'ı da yaşar. Yaşamış ve görmüş olduğu bütün acıları bizlere anlatır. Kedi ile insanla hasbıhal edencesine anlattığı bu acıları göç ile özdeşleştirir. Zira Sarıkamış ve mübadelede aynı durum ve acıları yaşamasa da neticede her iki yaşananın sonucunda yalnızlık vardır. Sarıkamış'ta gözleri önünde acımasızca öldürülenler, donarak ölenler sonucunda yalnız kalır. Mübadele sebebiyle yine gözleri önünde tıpkı Sarıkamış kıyımı gibi adalılarının göç ettirilerek kendisinin yine yalnız kalması Sarıkamış'ı yeniden gözünde canlandırır. İkisinin de sonu yalnızlık, hüznün ve caniliktir. İnsan olan, yürek taşıyan bunları yapamaz diyerek kediyeye seslenir. Adada yalnız kalan Vasili, her yaklaşan tekneyi takip eder ve sözünü yerine getirmek için sipere yatar. O vakte kadar adaya, köpekleri ve diğer hayvanları açlıktan kurtarmak için çevre kasaba ve köylerden gelen Türklerden başka kimseler gelmez. Ta ki Vasilinin insanlığın düşmanı olarak gördüğü ve Sarıkamış'ta binlerce insanın ölümüne sebep olan komutanı yüzbaşıya benzeyen adamın adaya geldiği güne kadar. Vasilinin hayal dünyasında ve gerçekte Sarıkamış savaşı esnasında birçok kıyıma sebep olan yüzbaşıya benzeyen bu kişi Poyraz Musa'dır. Poyraz'ı öldürmek için kafasında bin bir sebep bulur ve öldürmek için hayal kurar. Yüzbaşıya benzeyen bu adamın adaya gelmesiyle Vasili, Sarıkamış cehenneminden sonraki bir ruh haline bürünür.

Zorunlu göçe tabi tutulmuş bu ada da bir savaş meydanıdır. Bu savaş meydanına ve çevresine her kim gelirse ölmek için bir sebebi vardır. Tıpkı Sarıkamış'ta ölmesi gereken tek kişi veya bir grup asker veya sivil her kim olursa olsun askerinin düşmanıdır. Vasiliye göre

adaya gelen kişi hele bir de yerleşmek için gelmişse, Alikı'nın ve diğer hatıraların anısına son vermek istiyorsa kesinlikle ölmelidir. Yazar, Vasili tipi ile burada Sarıkamış ve Karınca Adası'nın mübadele neticesinde boşaltılması arasında ortak yön bulur. Bazen orduya, bazen de Sarıkamış'a gider. Yazar, hikâyede Sarıkamış acılarını verirken bizlere, kendi acılarımızı da hatırlatarak göç ettirilen Rum veya diğer milletlerin acılarını anlamamızı, duygudaşlık kurmamızı sağlar. Vasilinin, kedisi ile yaptığı konuşmasında okuyucuya anlattıklarıyla insani değerleri tekrar hatırlatmaktadır. Kediye okşar ve bir taraftan da karşısında bir yetişkin insan varmış gibi konuşmaya devam eder:

“İşte böyle kedim,” dedi, “insanı insan eden ne kadar içimizdeki sevgiyse de, tanrı bunu böyle söylemişse de ondan daha çoğu da acımadır. İnsanı insan yapan da, sevgiyi sevgi yapan da acımadır. Öyle değil mi arkadaş?” diye seslice söylendi. “Her şeyi yapacaksın da insanın içindeki, kıyamete kadar kalacak tek teline dokunmayacaksın, o da acıma teline. Ben bu adamı gözümü kırpmadan öldürürüm, ama acıma telim bir tınlarsa ben sineği bile öldüremem. Hele savaş görmüşlerin acıma telleri o kadar gerilmiştir ki, bütün insanlıkları o telde toplanmıştır.” (FSKAB, 150)

Poyraz Musa adada dolaşır ve adayı tanımaya çalıştığı gezisi esnasında Vasili de bir gölge gibi onu izler. Vasili uzun zamandır yalnız yaşadığı bu adada bazı mekân ve eşyalarla yalnızlığın verdiği etkiyle duygusal ilişki kurmuştur. Değirmende bir bayan başörtüsü var, bu başörtüsünün Hariklia veya Alikinin olduğuna inanır. Buradaki eşyalar Vasilinin dokunulmazlarıdır. Namusudur. Değirmene girmesi bile bu adaya ayak basmasının yanında daha büyük bir ölüm sebebidir. Hafifçe mırıldanarak yaşadığı bu duygu ve psikolojisini bize yansıtır:

Nerdeyse bu yakışıklı adam Hariklia'yla yatacağı. İşte buna izin veremezdi. Ne malum, belki de yatmıştı. Kıskançlıktan deliye döndü. Hem adalarından onları sürsünler, hem de adam gelsin Alikinin başörtüsünü koklasın, üstelik de Harikliayla yatsın, o adam bin kez ölümü hak etmiştir. “Öldürülecek,” dedi, rahatladı. Artık kesinlikle bu adam ölecekti. (FSKAB, 152)

Vasilinin kızgınlığı, öldürme isteği ve sebebi olan eşyalar, değirmenin içindeki her şey yerli yerindedir. Öldürmek için hiç bir sebep yoktur. Hikâyede Vasilinin değirmeni gezdikten

sonra hissettiği duyguya bakınca aslında yaşanan acıların boşu boşuna olduğu anlamı doğuyor:

Vasili o ortadan yiter yitmez, koşarak değirmene indi. İnmesiyle değirmene girmesi, merdivenleri tırmanması bir oldu. Pembe başörtü olduğu yerde, olduğu gibi duruyordu. Vasili, başörtünün her kıvrımını, duruşunu gözlerinin en derinine işlemişti. Şimdi önüne çıksa adama sarılır, onu öperdi. (FSKAB,153)

Bir saat önce öldürmek için kendinden geçen Vasili şimdi bu adamı sevgi dolu hal içinde sarmak ve kucaklamak ister. Hikâyenin bu bölümü okuyucuya, anlamsız biçimde gelecek yıllarda ülkelerin azınlıklardan zarar göreceği, tekrar düşmanlık yaşanacağı düşüncesi sebebiyle yerinden edilen insanları akla getirir. Ya da Sarıkamış'ta ne için savaştığı ve nereye gittiğini bilmeden anlamsızca şehit düşen doksan binden fazla askerimiz! Anlamak, dinlemek bazen düşmanlık beslemenin asılsız bir sebepler zinciri olduğunu ortaya çıkarır. Vasilinin, Poyraz Musa değirmene girdiği andan itibaren düşündükleri ve hissettikleri o dönemin yönetici ve akil insanların farklı milletten olanlara karşı duygularını ve yaklaşımlarını da yansıtır. Vasili, Poyraz'ı hissettirmeden takip etmeye başlar. Vasili Poyraz'ın her adımını, hareketini ve davranışlarını okuyucuya aktarır. Gördüklerine ve anlattıklarına bakıldığında Rum, Türk, Ermeni ve diğer milletlerin birbirine olan saygısını bir kez daha gözler önüne serer. Yazar Vasilinin gözüyle Poyrazın hareketlerini yorumlar ve anlatır:

Adam, şeftaliliğe girdi, kirazlığın önünde gözüktü, oradan mezarlığa geldi, ellerini havaya kaldırdı, dualar okudu. Demek Müslümanlar da Hıristiyan mezarlıklarında dua okuyorlar, ne tuhaf, dedi. Şimdiye kadar böyle bir şeyle karşılaşmamıştı. Belki bu adam Müslüman değildir, diye düşünecek oldu, vazgeçti. Adam, ellerini havaya açmış dua okuyor, ardından da yüzünü, sıvazlıyordu. Müslümanlar hep böyle dua etmezler miydi? (FSKAB, 153)

Yüzyıllardır farklı dinden insanlar bu topraklarda kardeşçe ve saygı ile yaşamışlar. Poyraz Musa'nın mübadil adası da olsa mezarlıktakilere kendi inanç diliyle dua etmesi asırların dostluk, kardeşlik ve bir arada yaşamının getirdiği bir kültür anlayışının ürünüdür.

Vasili, Poyraz'ın her adımını izler ve bir fırsatını bulup öldürmeyi planlar. Defalarca fırsat bulmasına rağmen öldürmez. Eli tetiğe varır ama bir bahane ile vazgeçer. Bazen acır, bazen şimdi değil der. Günler böyle sürerken balıkçı Ali Osman Reis adlı birisi gelir. Vasili olan biten ve konuşulanları sazlıklar arasında izlemektedir. Poyraz'a konuşulanları duyabilecek mesafededir. Ali Osman Reis adaya yaklaşırken gürültüyü duyan Poyraz iskeleye gelir. Gelenleri neşe ile karşılar. Ardından Ali Osman Reis, adayı ve halkını anlatmaya başlar. Bir taraftan da Poyraz Musa'yı tanımaya çalışır. Poyraz hiç açık vermeden adaya geliş hikâyesini anlatır. Buralara gelme nedenini belli etmez. Çanakkale'de yaralanan ve buradaki hastanede yatan bir arkadaşından buraları duyduğunu, onun tavsiyesi üzerine bu adayı tercih ettiğini söyler. Abdülvahap ve diğer kasabalılardan duydukları ile ada hakkında bilgi edinmiştir. Birçok insanla diyalog kurar ama hiç açık vermez. Ardından Ali Osman Reis'i yanına alarak adayı gezdirir. Ali Osman Reis, hastaneyi, kiliseyi metheder. Mübadillerin göç esnasındaki hallerini anlatır:

“Sen olsan üzülmez misin, kahrolmaz mısın, kederden ölmez misin? Biz de, bütün balıkçı arkadaşlar da, kasabalılar da üzüldük onlar kadar. Dostlarımız, arkadaşlarımızdı çoğu. Aramızda tuz ekmek hakkı vardı. Hemen hemen bütün balıkçılar onları uğurladık. Yunan vapurları iskeleye yanaşınca kadar adalılarda da, bizde de öyle bir üzüntü, keder yoktu. Sanki onlar birkaç günlük bir seyahate çıkıyorlardı. Biz de onları birkaç gün sonra yeniden görecektik. Onlar gemilere binince birdenbire bir sessizlik oldu.” (FSKAB,167)

Ali Osman Reis, dostça, kardeşçe, ortak değer yaşamının yanında başkaca bir konuya değinir. Kara Yani Reis adında bir balıkçıdır. Çok iyi dostlardır. Dostluklarının yanında hünerlerini, balıkçılıktaki ustalığını anlatır. Her cümle bitiminde sesi bozulur, gözleri dolar. Sesi kısılır, susar, ama bir süre sonra tekrar dostunun hünerlerini anlatmaya devam eder:

“Yaşlılar, orta yaşlılar iki büklüm olmuşlar, ayakta duramıyorlar, yalpalıyorlardı. Öylece, geminin üstünde kaskatı kesilmişler, yüzleri de apak olmuştu. Kadınlar, kızlar ağlaşıyorlardı. Biraz sonra, gene sessizliği bozmadan, gemilerden karaya inmeye, geri binmeye başladılar. Binerken de, inerken de kimsenin yüzüne bakmıyorlar, hiç de konuşmuyorlardı. Bizim köyden Kara Yani Reis, komşum, çocukluk arkadaşım, denizdeki bütün taşları, nerede hangi balık var, hangi balık nerede kaç

kulaçta yakalanır, o bilirdi. Biz hepimiz denizi ondan öğrendik. O, tanrıya değil, denize tapardı. Kimi insan kuşların, karıncaların, kelebeklerin, börtü böceğin, kimi insan ışığın, yağmurun, toprağın, Ağaefendicin, çiçeğin dilini anlar, konuşur, Kara Yani de bilumum balıkların dilini bilirdi. Kara Yaniyle iskelede belki on kez öpüştük. Onunla sarmaşıp öpüşüyoruz, o vapura giriyor, girer girmez de geri çıkıyor, karşı karşıya durup bakışıyor, sonra da o koşarak vapura biniyor, hemencecik de geri çıkıyordu. Bekliyordu orada, sanki birisi gelecek de, dur Yani, gitme, diyecekti. Hiç kimse vapur kalkıncaya kadar gideceğine inanamıyordu. Bizler de, onları iskelede uğurlayanlar da inanamıyorduk. Sonunda vapur kalktı, gidenler üst üste güverteye yığıldılar, gözlerini ayrıldıkları topraklara dikmişler, yerlerinden kıpırdamıyorlardı.” (FSKAB, 167)

Ali Osman Reis, geri gelme sözü ile oradan ayrılır. Poyraz bir müddet adada dolaşır. Günler böylece birbirini takip ederek akıp gider. Her gün Vasili Poyraz'ı gözler, Poyraz da Vasilinin varlığını hisseder. Poyraz, adada birisinin olduğunu bilir ve onu bulma umuduyla bir süre arar. Vasili ise Poyraz'ın kendisini araması ve gözden kaybolması sebebiyle mağarasından çıkamaz. Kedisini de yanından gitmiş ve günlerce gelmemiştir. Acaba Poyraz kedisini öldürmüş müydü? Günlerce böyle düşünüp bekler. Bu arada erzakı da bitmiştir. Bir süre sonra kedisini ayaklarının ucuna sürtünerek gelir. Vasiliyi mutluluk sarar. Poyraz'ın onları bulma ihtimaline karşı kedisini de alarak Kaba Adaya gider.

Yazar, Vasilinin gözüyle hikâyesinin içine dostluk, aşk ve sadakat dersi veren bir hikâye ekler ve anlatır. Hikâyenin kahramanı Kürt Haydar adlı bir gençtir. Rum kızını sever. Ancak kendisi ve kızın çevresi, farklı ırk ve dinden olmaları sebebiyle bu aşka karşı çıkarlar. Kız, sevdiğini zor durumdan kurtarmak için Müslüman olmak ister. Haydar ne sevdiğinden ayrılmayı ne de kızın bu sebepten din değiştirmesini istemez. Kızı da Müslüman yapmaz. Kürt Haydar Türkmen köyüne kaçıp yerleşir. Vasili, böyle bir delikanlı asla arkadaşını satmaz diye düşünür ve aklına adadan ayrılmama sözü veren ama sözünde durmayan dostları ve sevdiği kız gelir. Kendiside aşkını satmayıp sevdiği kızı bu adada bekleyecek, yaşadığı yurdu terk etmeyecektir.

Yaşar Kemal'in, Vasilinin gözüyle anlattığı bu hikâye benzerlik ve tabii oldukları durum ile aynı duygunun anlatıldığı bir hadiseyi Ahmet Yorulmaz'ın, *Girit'ten Cunda'ya* adlı romanında işlemiştir. Romanda Türk Hasan ile Yunanlı Marigo adlı kız birbirlerini çok sevmekteler; ancak göç sebebiyle yurtlarından ayrılmak zorunda kalırlar. Hasan, Türk ve

Müslüman olması sebebiyle mübadele kararıyla Türkiye'ye göç etmek zorunda kalacaktır. İlk zamanlar din değiştirme yoluyla çözüm bulurlar. Ancak gerçekte Müslümanlığı bırakmadığı öğrenilince zorunlu göç biraz gecikmeli de olsa gerçekleşir ve sevdiklerinden ayrılır.⁷⁴

Yazar tadımlık bu hikâyeyi Vasilin gözünde bizlere verir. Vasili bir süre Kaba Ada'da durduktan sonra Karınca Adası'na bir geri döner. Kamışlıklar arasına saklanmaya ve kendini belli etmemeye çalışır. Adaya bir tekne yanaşır. Konuşmalardan da anlaşıldığı üzere askerde yüzbaşı olan Poyraz Musa ile tekneden inen adı Ali Paşa Selim Bey olan şahıs arasında konuşma başlar. Vasili uzaktan uzağa, sazlıkların arasından konuşmaları dinler. Poyrazla uzun bir sohbet eden Ali Paşa Bey, Poyraz'la beraber iskeleden uzaklaşarak adayı gezerler. Poyrazla uzun uzun sohbet eden Ali Paşa'nın el kol hareketlerinden git gide hiddetlendiği anlaşılır. Ses tonu yükselir ve bu diyaloga ve konuşmalara Vasili kulak kesilir:

“Sen bir ev almadın burada?”

“Almadım.”

“Verirler kaç paraya?”

“Üç beş altına ya, sen mübadilsin, senden para almazlar.”

“Bilirim almazlar. Veririm sana bir daha. Dedim sana, var idi dedem Tepedelen Ali Paşanın üç yüz çiftliği, kaldı bana. Çiftliklerimi aldı elimden Yunan. Yazmışlar beni mübadile. Bilirler torunuyum Tepedelen Paşanın. Korkarlar benden. Yaptılar ol sebepten beni mübadil... Sen duydun Napolyon altını nedir?”

“Duydum.”

“Ben de verdim avuç avuç altın Yunan memuruna, aldım on beş bin dönümlük Tepedelen Ali Paşa veresinden bir tapucuk. Buraya gelince gösterdim Abdülvahab'a tapuyu, verin bana on beş bin dönümcük arazimi bana. Dedem Ali Paşadan bana düşmüş. Abdülvahap tapuya baktı baktı, beraber tapucuya gittik. Tapucu baktı baktı, amennadır, dedi, bu tapu çelik gibi sağlam bir tapudur. Abdülvahap ben ne yapayım, dedi. Ben Yunanistan'ı denize döken, Mareşal Tirikopis'i esir alan, esir alınca da kılıcını ona geri kuşatan Kemal Mustafa Paşaya giderim, dedim. Ben de söyledim Ankara'da, keski söylemez olaydım da, dilim ağzımda kuruyaydı, Tepedelen Ali Paşanın torunu olduğum. Bundan sonra bir ay, iki ay gittim geldim. Üstüme güldüler, beni buraya, bu adaya

---

⁷⁴ Ahmet Yorulmaz, *Girit'den Cundaya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 3. Baskı, 2003,

gönderdiler. Dedim onlara var bende harita, her bir teşkilat. Sizindir hepsi, hazinesi Ali Paşanın. Bulurum, hazineyi koymuş gibi elimlen. Dedim aç ölüyor Türkiye.” (FSKAB 199)

Ali Paşa Selim Bey'in sesi gittikçe yükselmekte, Yunanistan'daki mallarını, dedesinin itibarını yüksek sesle anlatmaktadır. Poyraz ise hiçbir tepki vermeden dinler. Ali Paşa Selim Bey'in iddia ettikleri ve yaşanan durum hakkında Prof. Dr. Seçil K. Akgün ve Murat Ulutekin'in yazmış olduğu *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a* adlı eserde değerlendirme yapılır. Mübadeleyi takip etmek maksadıyla her iki devlet üyelerinden oluşan karma komisyon kurulur. Her iki devlet de mübadele işleyişini komisyon üyeleri aracılığıyla takip eder. Bu amaçla Yunanistan'da Türkler, Türkiye'de Rum heyetler vardır. Karma komisyonlar Avrupa ve İstanbul'da buluşulup değerlendirme de bulunurlar. Mübadele öncesi Anadolu ve Ege'deki Rumlar, Yunan ordusu çekilirken Anadolu'yu terk etmişler. Bunun neticesinde savaşta gasp ile elde ettikleri, taşınabilir, değerli eşyaları da beraberinde götürmüşler. Bu esnada zengin muhitlerdeki ev, cami ve türbelerden halı, kilim gibi eşyaları bile yanlarına almışlar. Türk tarafı aynı durum ve şartlarda değildir. Netice itibari ile Yunanistan'dan göçen Türkler ise taşınmaz malları gibi taşınabilir mallarını dahi yanlarında getirememişlerdir. Üstelik mallarının değer tespiti dahi yapılmamış. Bu durumda olan büyük bir çoğunluk vardır. Tespit ettirilenler ise alelade kayda geçmiştir. Anadolu'dan göçen Rumlar daha şanslı ve kârlı ayrılmıştır. Elbette ki Rumların ayrılması onlar açısından hoş değildir. Ancak Yunanistan'dan gelen Türklerin durumlarına bakıldığında ikisi birbiriyle kıyaslanamaz bile. Yunanistan'daki Türk köylüsü hayvanlarını, hububatını orada terk etmiş ya da yanlarına almışsa da yollarda bırakmak zorunda kalmıştır. Bu doğal olarak iskân yapılaşmasını ve masraflarını arttırmıştır.⁷⁵ Hikâyede ise bu anlattıklarımızın başka bir boyutu Ali Paşa'nın mallarının karşılığını alamaması sebebiyle hükümetle mübadillerin yaşadığı bir diğer sorunu bizlere aktarır. Çünkü Yunanistan'da bıraktıkları malların değerini alamamışlardır. Bu da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu tarihi gerçekleri bize Ali Paşa hiddetle haykırır:

“Ölmüş çürümüş. Aha bu gözlerimle görmüşüm ben. Gitmişim Ankara'ya, aha bu fermanı göstermişim onlara. Bak bak ne yazar bura da, yazar Tepedelen Ali Paşa verese Ali Paşa. Ali Paşa

⁷⁵ Prof. Dr. Seçil K. Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a* **Kitap, Kızılay Yay.** Ankara, 2000, s. 52. 47

kim, ben.”Koynundan Arapçayla yazılmış bir yırtık kâğıt parçası çıkardı: “Al, oku!” Poyraz bir süre kâğıdı okudu, hiçbir şey anlamadı, Ali Paşaya geri uzattı.

“Çok zordur anlamak. Vardır anlamak gerek okumak Sultani mektebinde. Yazmıştır padişah, kimdir verese Tepedelen Ali Paşaya, kim?” Gözlerini Poyraz Musa’nın gözlerinin içine dikti, bekledi. O kadar, ne diyeceğini bekleyerek, yalvararak baktı ki Poyraz Musa gülümseyerek:

“Sen,” dedi. Ali Paşa Selim Bey, sevinçle göğsüne vurdu: “Abe ben,” dedi. “A be olacak kim, ben. İşte elimde tapu. Al bak.” Yunan harfleriyle bezenmiş, yepyeni, gıcır gıcır kâğıdı Poyraza uzattı. Kâğıdı alan Poyraz, evirdi çevirdi baktı, hiçbir şey anlamadı, yüzünü buruşturdu.

“Bilirim anlamaz sen. Onu okur Ankara’da büyük memurlar, yüksek tahsil yapmış Atınada. Hem de bülbül gibi. Var içinde bir çiftlik on beş bin dönüm. Verecekler bana burada on beş bin dönüm. Orada ne kadar, burada o kadar. Vermezler bana bir avuç toprak, sürerler beni bu adaya. Hem de karıncaların adasına. Kurarlar bana tuzak, yaparlar puştluk. Dedem Tepedelene yapmışlar böyle, kesmişler kellesini, hem de beş ana kuzusu, beş yavrucğunun kellesini onunla beraber. Getirirler padişaha, padişah bakar kesilmiş kellelere, gözleri açılmış kaplan gözleri gibi, gözleri bakar. Kesilmiş kelleleri gözleri bakar. Her birinin yüzlerinden nur fışkırır. Kamaşır gözleri padişahın. Söyler Sadrazama, “Çabuk bir türbe yaptırın bu mübarek zatlara ki Sultan Süleyman’ın türbesi gibi olsun Süleymaniye camisinin içinde. Kurdular bana tuzak, dediler burada, Yunanistan’da ne kadar evin, çiftliğin var ise, orada Türkiye’de verecekler sana o kadar. Ben de kese kese altın verdim Yunan tapucusuna aldım bu tapuyu. Sen duydun Napolyon altını?” (FSKAB 200,201)

Selim Ali Paşa’nın mal karşılığını alamaması tarihte bunun gibi hadiselerin yaşandığını yazar mübadilin ağzından verir. Ali Paşa bunca harp, göç ve zulümden sonra mübadele ve benzeri acıların bittiğine ve biteceğine inanmaz. Bu acıları yaşatanın müsebbibi eski düzendir. Ali Paşa’ya göre yine eski düzen onlara bir oyun oynar. Bu düşüncelerini söylerken de Poyraz Musa’nın gözlerine hiddetle bakar. Poyraz tekrar söze girerek Ali Paşa’yı sakinleştirmek ister. Ancak bir türlü sakileşmeyen Ali Paşa sözlerine devam eder. Ali Paşa’nın acı dolu yaşantısı ve kızgınlıkla söyledikleri yakın zamanda ve o an içinde yaşananların tarihe yansımayan başka bir hikâyesidir.

Ali Paşa’nın başından geçen bir benzer hikâye Ahmet Yorulmazın, *Savaşın Çocukları* adlı romanında anlatılır. Tam bir benzerlik olmasa da roman kahramanı Hasan’ın anlatımı ile Girit’te Osmanlı’nın durumu kötüleşmiş, Türkler azalmıştır. Yunanistan’a Anadolu ve diğer bölgeden gelen Rum nüfusun artmasıyla Türkler azınlık duruma düşer. Mübadeleye kadar

süren bu zamanda birçok Türk, dilini hatta dinini unuttur. Kendini Yunanlı tarif eden Türkler bile vardır.⁷⁶

Ali Paşa da Hasan'ın yaşadıklarını Yunanistan'da yaşar ve bunun sorumlusu olarak da Osmanlı'yı görür. Ona göre mübadele Osmanlı'nın bir oyunudur. Yunanistan'a ve doğduğu yere olan sevgisini açıkça söylerken mübadeleyi de bir türlü anlamlandıramaz. Bu fikrini de Osmanlı'nın yıkılmadığını, Mustafa Kemal'in Osmanlı zabiti olduğunu ileri sürerek destekler. *Emanet Çeyiz* adlı romanda tıpkı Ali Paşa'nın feryadının benzeri bir kez daha duyulur. *Emanet Çeyiz'de*, Türk mübadillerle yapılan röportajlarda, mübadillerin ağzından anlatılanlar Ali Paşa'nın anlatımı ile örtüşmektedir. Ancak *Emanet Çeyiz* romanındaki mübadil Türkler Osmanlı'yı sorumlu tutmazlar.

Malların taksimi ve değerinin verilmesi konusunda, Atatürk'ün mübadillere ait mallarının değerinin verilmesini emrettiğini hatta Yunanistan'a tespit için heyet de gönderildiğini belirtirler.⁷⁷

Yaşar Kemal, eserinde Yunan mübadili Ali Paşanın iddialarını daha da ileri götürür. Bu iddialarında Osmanlıyı tarihi antlaşmalar ve gerçeklerden biraz uzak bir üslupla eleştirir:

“Bir şey olmaz sana burada Ali Paşam.”

“Olur, hem de nasıl! Pa, pa, pa! Sen bilmez bu Osmanlı ne hilebazdır, kan içicidir. O, insan kellelerinden âlemi ibret için kaleler yükseltmiştir. Yoktur dünyada bu Osmanlı gibi insan düşmanı. Der ne Osmanlı için ecnebi yat, Türklerin ve hem de Osmanlıların geçtikleri yerlerde kıyamete kadar ot bitmez.”

“Ali Paşam Selim Beyim, o Osmanlı gitti, yerine Cumhuriyet geldi. Şimdi başka...” Ali paşa ayağa kalktı, boyun damarları şişti, elini kolunu sallayarak heybetle konuştu:

“Olamaz, olamaz, olamaz.” Gırtlığı parçalanırcasına bağıırıyordu.

“Olamaz. Osmanlıda hüner çoktur, hile çoktur. Olamaz, Osmanlı kalkmış da ben neden burada? Neden beni memleketimden koparmıştır? Haçan ben ne yapmışım ona? Kış demişim tavuğuna? Benim Yunanistan'da, vatanımda, evimde, toprağımdan beni bir canavar gibi almış getirmiştir buraya, ne sebepten? Bu Osmanlı tuzağı değil de bizi neden, bizi, bizi bizi neden? Beni bu adaya, neden? Mustafa Paşa Kemal Osmanlı'nın bir zabiti değil mi?” (FSKAB 201,202)

⁷⁶ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı,2002,

⁷⁷ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001,s.12

Ali Paşa bir taraftan Osmanlı'ya kızar diğer taraftan da bu küçücük adada yaşanmayacağını, çocuklarının olduğunu buraya kimselerin gelmemesi sebebiyle çocuklarının bekâr kalacağını iddia eder. Burası açık bir cezaevi gibidir. Devamında adayı beğenmediğini belirten ifadeler kullanır. Hâlbuki Karınca Adası'nı terk edenler adalarından ayrılmamak uğruna bütün varlıklarını verebilirlerdi. Çünkü insan doğduğu yerde yaşar ve mutlu olur. Poyraz, omzunu onun elinden kurtardıktan sonra:

“Dünya muhacir dolu. Bu harp herkesi, bütün dünyayı yerinden yurdundan etti. Bütün yöreler de dolmuş, kasabalılar söyledi. Bu adayı bir haber almasınlar, çekirge sürüsü gibi inerler adaya.”

“Sen de hiçbir iş bilmez,” diye bağırdı Ali Paşa. Gene kıpkırmızı kesilip boyun damarları şişti, bağırarak. “Sen burada ölecek, ölecek. Sen kaçmış buraya bir düşmandan. Korkmuş ölüm sen. Kurt yer senin leşi. Yok, okusun bir Hoca sana Kuran.”

“Burası bir cennet,” diye bağırdı Poyraz Musa. Çok öfkelenmiş titriyordu. “Cehennem,” diye karşılık verdi Ali Paşa. “Sen ne anlarsın cennetten. O ot bitmez Yunanistan'ı da sen bir şey sanıyorsun.” “Hakaret yok, benim vatan Yunanistan. Ben öldürür seni.” Poyrazın üstüne yürüdü. Birbirlerine bağırmalarından bir hır çıkacağını anlayan Kadri Kaptan koşarak yetiştii aralarına girdi. (FSKAB 203)

Nafile, Ali Paşa bir türlü dizginlenmez. Poyrazla birbirlerine karşılıklı sövmeye başlarlar. Poyraz'ın üzerine yürüyen Ali Paşa aynı biçimde Poyraz'dan tepki alır. Kadri Kaptan'ın araya girmesiyle Ali Paşa biraz sakinleşir. Sanki hiçbir şey olmamış gibi konuşmasına devam eder. Konuşmasında bu adada kalmayacağını keskin ifadelerle belirtir. Poyraz'ın hafif gülümsemesiyle Ali Paşa tekrar hiddetlenir. Hikâyenin bu bölümünde mübadillerin psikolojisinin ne denli bozulduğunu, saman alevi gibi tepki verdiğini görmekteyiz. Yıllardır savaş, mezalim ve göçle mücadele eden Türk ve Rum milletleri uzun yıllar sürecek ruhi bunalıma maruz kalmışlardır.

Ali Paşa Poyraz'ın yüzüne bakarak şahadet parmağını fırlatırcasına konuşmaya başlar:

“Aaah, aaah,” dedi ciğeri sökölürcesine, “burası memleket olsaydı, seni parça parça yapar, her parçanı bir köpeğin önüne atardım. Seni yemezdi köpekler bilem.”

“Sen de burada kalsaydın, ben de seni parça eder, köpek balıklarına atardım.”

“Bak bana köpeğin oğlu, ben senin, kim olduğun bilir. Yoksa adam gibi adam olmuş bir kişi gelir bu mezarlığın içine girer?”

“Allanın bir cenneti. Ben buraya gelmeden çifliklerimi sattım, bütün dünyayı dolaştım, en güzel cennet yer burasını buldum, yerleştim. Sen ne bilirsin cenneti cehennemi.”

“Ben bilirim cehennemi, hem de seni. Akli başında var bir adam, gelir buraya tek başına, girer cehenneme. Sen kaçak. Sen öldürdün on zabıt. Sen öldürdün bir paşa. Sen öldürdün kendi yüzbaşın, kendi binbaşı, kendi paşa. Sen kaçtı düşman. Teslim oldu. Sen kaçtı düşman. Sen yaptı adın Poyraz Musa, söyledi yalan. Ben bilmez, senin ad başka... Ben gördüm seni Yunan ordusu içinde. Sen hain. Senin ad başka... Hiç olur bir ad Poyraz Musa. Sen uydurdu. Kaçak. Seni hükümet, hem de padişah asacak.” (FSKAB 205)

Ali Paşa, Poyraz’ın kim olduğunu bilmeden söyledikleri gerçekte, asker kaçağı iddiasını çıkarırsak neredeyse tamamı doğrudur. Abbas’ın, Poyraz ismini sonradan aldığına ve bu adaya kimselerin tanımaması ve bulmaması için geldiğine kadar her şeyi kızgınlıkla da olsa bilmiştir. Poyraz’la birbirlerine gireceklerdi ki, Kadri aralarına girer. Ali Paşa’yı da tekneye bindirip kasabaya götürür. Poyraz ise iskeleden ayrılıp adayı keşif ve kendisini günlerdir takip ettiğini fark ettiği kişiyi de dikkat çekmeden aramak için gezintiye çıkar. Bir süre sonra tepeleri, pınarları gezerek tekrar çınarın altındaki sedire gelir. Uzaktan balıkçı teknesine benzeyen bir tekne yanaşır. Zayıf bir adam tekneden iner. İnen adama balıkçı ada ile ilgili bir şeyler söyler. Poyraz konuşmayı duyar. Zayıf vücutlu adam:

“Sağ ol evladım. Bu balıkçı bu adanın bütün köpeklerini biz topladık demekle ne demek istedi?”

“Öğrendiğime göre Rumlar adadan gittikten sonra birçok insan köpeğini götürememiş. Kıyı köylerdeki balıkçılar da gelmişler, köpekleri yakalamış, birer ikişer, onar beşer köylere dağıtmışlar, açlıktan ölmesinler, diye.”

“Anladım, dedi, doktor. Sivri ada meselesi. Sana sonra anlatırım, büyük facia.” (FSKAB 214)

Rumlar gittikten sonra ada ıssız, sahipsiz bırakılmış, adada sadece köpekler ve kediler kalmış. Adadan giden mübadillere, gemi görevlileri ve mübadeleyi uygulamakla yetkili kişiler hayvanlarını aldırılmazlar. Almak isteyenler de ya hakaret görür ya da ısrar ederse dayak yer. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde bu iddiayı destekleyen ve örneklendiren bir olayı, kaçarak geri gelen Lena ananın anlattıklarına bakarak daha iyi kavrarız. Bir mübadil adalı köpeğini

yanında götürmek için geminin içine saklar. Denizin ortasında fark edilince tayfalar zorla köpeği sahibinin ellerinden alıp denize atarlar. Önceden bu ve benzeri hadiseleri gören mübadiller benzer bir olayla karşılaşmak için istemeyen hayvanlarını götürmezler. Bir süre sonra havlamaları duyan çevre köy ve kasabalardan gelen balıkçılar adadaki köpek ve kedileri açlıktan ölmemesi için toplayıp götürürler. Her nasılsa Vasilinin yalnızlığında dostu olan sonra adını Abbas koyduğu kedisi adada kalır. Bu hikâyelerin öğrenilmesine vesile olan kişi, adaya gelen Doktor Salman Sami'dir. Çanakkale Savaşı'nda bu adada yaralı askerleri tedavi etmiş gazi bir tabip askerdir.

Poyraz'a adadaki Rumlardan, kiliseden ve savaştaki yardımseverliklerinden bahseder. Adalı Rumlar yaralılar için seferber olmuş, yaralı askerler için bütün imkânlarını kullanmışlar. Hatta imkânları yetmeyince çevre köy ve kasabalardaki Türkmenler yetişir. Poyraz Musa ile doktor kiliseyi gezip geldikten sonra beraber dinlenmek için otururlar. Doktor, mübadele öncesi Rum ve ada halkını, Çanakkale yaralılarını ve Rumların bu topraklar için yaptıklarını anlatır. Anlattığı ve gönülden sevdiği bu güzel insanlarla yaşamak için yıllar sonra adaya geri döner. Böyle bomboş adayı görünce de içi sızlar:

“Affedersin Poyraz oğlum,” dedi, “dört kapkaranlık dört duvarın arası... Bu gözler neler gördü, bu kulaklar neler duydu... Affedersin.”

“Estağfurullah.”

“Oysa ben bu adaya yerleşmeye gelmiştim. Ölünceye kadar burada, bu cennette, buradaki civil civil insanlar arasında yaşamak istiyordum. Oysa dört kurşungeçirmez karanlık duvar içinde kaldım. Sıkıştıkça sıkıştırıyor. Bir de siz olmasaydınız...”

“Böyle bir cennet boş kalmaz doktorum. Gene dolacak, gene bu ada civil civil olacak?”
(FSKAB 217)

Doktorun akşama doğru teknesi gelir ve iskeleye yanaşır. Poyraz'a tekrar geleceğini söyleyerek iskeleye doğru yürürler. Poyraz'a dönüp ayaküstü kısa sohbetinde Sivriada ve orada yaşanan o acıyı anlatır. Sivriada'ya İstanbul'daki başıboş köpekler dört yıl üst üste

toplanır.⁷⁸ Bu olay sonucunda köpeklerin adada aç, susuz bırakılarak, herkesin gözü önünde birbirini parçalamasına yol açmışlardır.⁷⁹

Doktorun gittiği gün gecesi Poyraz sabahı zor eder. Vicdanı onu rahat bırakmaz. Sabaha kadar köpeklerin sesi kulaklarında çınlar. Hikâyede anlatılan bu hadise, tenzih ederek ifade etmek gerekirse yurdundan edilen mübadillerin acımasız bir şekilde yokluk içinde gerek Yunanistan'ın bozkırına gerekse Anadolu'nun bozkırlarına bırakılan mübadillerin hazine durumunun bir benzer şeklidir. Mübadiller de gittikleri yerde aç, susuz kalır. Ama insan düşünen, imkânları kendi menfaat ve ihtiyaçlarına göre uyarlayabilen bir canlıdır. İşte bütün bu düşünce ile Poyraz uyanır. Doktorun gene geleceği temennisi kulaklarında çınlar. Çeşme başına yüzünü yıkamak için gelen Poyraz sedirin üstünde birini uyur halde görür. Eli tabancasında o kişiyi uyandırır. Bu kişi Yunanlılara karşı savaşmış bir efedir. Adı Hançerli Efe'dir. Yunanlılara karşı savaşıp, kan kusturan bu efeye Çerkez Ethem iftira atmıştır. Hançerli Efe de hükümet tarafından adına çıkarılan ölüm emrinden kaçmak için ıssız bir ada arar. Adamları da vardır. Bir süre sohbet ederler. Poyraz, kalması için ikna etmeye çalışır ancak sözleri eski kurdu kandıramaz. Efe, Poyraz'la vedalaşarak adadan tekneyle uzaklaşır. Bu arada Vasili uzaktan olup biteni izlemektedir. Vasili Poyraz'ı izlediği yerde yorgunluktan uyur. Uykuda Çanakkale ve yaşadıkları film şeridi gibi gözünün önünden geçer.

Hikâyede Poyraz, Vasili, Doktor Salman ve adaya yerleşmek için gelenlerin anlattıkları savaşları en ince ayrıntısı ile okuyucuya verir. Anlatılanları okuyucu anlatıcı gibi aynı duyguyla hisseder. Örneğin Vasili sabaha kadar Çanakkale ve oradan Sarıkamış'a savaşın acıları ile geceyi geçirir. Vasilini gece rüyasındakileri yazar bir film gibi okuyucuya verir. Vasili, sabah erkenden kalkar. Poyraz'dan saklanmaz ama onu öldürme fikri de aklına gelmez. Adaya bir teknenin yaklaştığını görür. Otların arasından izler. İskeleye inen yaşlı kadının sesi tanıdık gelir. Adaya inen bu yaşlı kadın "*Vasili, Vasili, Vasili ben geldim.*" (FSKAB 232)

---

⁷⁸ *Sivriada: Halk arasında "Hayırsız Ada" olarak anılır ve bu adamız Marmara denizinde bulunur. 1911 yılında İstanbul valisi Cemil Topuzlu tarafından verilen emirle sokak köpeklerini toplanıp Sivriada'ya gönderilmesine karar verir. Yaklaşık 30000 sokak köpeği buraya konulup ölüme terk edilmiştir. Köpekler bir süre sonra açlıktan birbirlerini yemeye başlamış. Hatta açlık ve susuzluktan köpeklerin hıvılamaları İstanbul'dan duyulmuş. Bu olaydan kısa bir süre sonra İstanbul'da meydana gelen büyük depremi şehir halkı "tanrının gazabı" olarak nitelendirir ve sağ kalan köpekler şehre geri getirilir.*

⁷⁹ <http://www.biristanbulhayali.com/bir-cift-hayirsiz/>

Tellal eder gibi bağırıyordur. Poyraz, sevinç ve acı duygu karışık bağırarak kadının yanına gelince her yanını mutluluk sarmış bu kadından etkilenir. Poyraz, yaşlı kadına kim olduğunu sorar. Yaşlı kadın, Poyraz'a kendisini ve geçmişini anlatır:

“Ben Lena Papazoğlu. Dört oğlum gitti Çanakkale'ye, Mustafa Kemal Paşanın yanına. Harp etti. Sonra başka yerlere gitti, Mustafa Kemal Paşanın yanında. Sonra Yunan çıktı benim dört oğlum yanında Mustafa Kemal Paşanın. Mustafa Kemal Paşa, dedi onlara, harp bitti, siz kalasınız benim yanımda. Ben çok sevmiş sizi. Gönderin bir adam adaya, alsın gelsin Lenayı. Geldi yüzbaşı, söyledi, söyledi siz gidecek Atina'ya, Yunanistan'a. Ben, dedim, sen yüzbaşı, sen bilirsin, ben gitmem Yunanistan. Bana sordu mu Yunanistan, sen gelirsin Atina. Ben dedim, var dört oğlusunu Mustafa Kemal Paşanın yanında. Gitti onunla beraber İzmir'in içine. Söyler benim iki oğlusunu beraber Kemal Paşa ile, Çanakkale içinde aynalı çarşı, mama ben giderim düşmana karşı. Dedim yüzbaşı, ben adada hiç yere çıkmam, beklerim iki oğlum, göndersin bana Kemal Paşa. Ben ona telgraf, ben kaçtım Atina'da, gönder bir oğlusunu, ben görsün onu, gelsin ötekisi.” (FSKAB 233)

Lena ana özet bir biçimde oğullarını, adayı, Mustafa Kemal ile diyalogunu ve göç edişlerini anlatır. Lena, oğullarının dönme umudu ile yaşamaktadır. Göç ettirilmeden önce Mustafa Kemal'e telgraf göndermiştir. Oğullarını mutlaka gönderileceğini, döneceklerini düşünen Lena, onlar geldiğinde oğullarının onu adada bulmasını ve aynı şekilde kendisi de oğullarını adada karşılamak ister. Oğulları adaya döndüğünde onları adada karşılamak isteyen Lena, bir yolunu bulup Karınca Adası'na tekrar döner.

Adaya gelen Lena, Poyraz'a göç ettirilişlerini anlatır. Poyraz'a anlattığı iç burkucu hikâyeye hayatın içerisinde yaşanmış birçok bilinmeyenlerden sadece biridir. Nice Lenalar, Sultan Analar aynı acı ve hasreti yaşamıştır. Lena bunca yıldır evlat hasretinin yanında Atina'ya götürülüşleri esnasında çektiklerini, balıkçı tekneleriyle tıkiş tıkiş gittiklerini; çürük, küçük teknelerde çektikleri kepezelikleri ve onları orada kuru bir dağa bırakıldıktan sonra nasıl hayatta kalma mücadelesi verdiklerini anlatır.

Roman, içerisinde yazarın mübadil olan Lena'nın ağzından anlattıkları, gerçeğin ta kendisidir. Türk ve Rum mübadiller göç ettirilmeden önce mübadele zemini tam manasıyla hazırlanmaz. Mübadele ve diğer alınan bu kararlar neticesinde büyük zorluklar ve sıkıntılar yaşanır.

Yazar eserinde başka bir sosyolojik bir soruna değinir. Lena'nın Poyraz'a, göç edenlerin aynı ırktan olmalarına rağmen, gittikleri yerlerde sosyal olarak kabul görülmediklerini bizlere aktarır. Yunanistan'a giden Rumlara Türk gözüyle bakılmış Türkiye'ye gelen Türk mübadillere ise Yunan tohumu gibi sıklıkla olmasa da yafta vurulmuştur. Lena Ana, Yunanistan'a kendileri gibi gelen birçok insanın rezillik ve sefalet çektiğini, çok sayıda insanın da bozkırlarda üst üste yığılıp açlık ve sefalet içerisinde yaşadıklarını anlatır. Her gün birçok çocuk bu sefalet içerisinde can vermektedir. Yazar, Lena Ananın diliyle dönemin bir başka acısını bütün çıplaklığıyla romana yansıtıp ve bizlere aktarmıştır. Ardından Poyraz'a kaçış hikâyesini anlatır. Anlattıklarına bakarsak, bizi bize bıraksalar her millet yüzyılların birikimi ve vefasıyla yaşayacak ve mutlu olabilecektir. Anlattıkları bizlerin aslında politikaların ve siyasetin işkencesi olmasa ne kadar vicdani bağlarımız olduğunu gösteriyor:

“Dedim ona gel buraya birinci tayfamu. Dedim ona ben sana söyleyecek gizli. Tutmuş elimden götürmüş beni geminin başına. Söyle bana, nedir o gizli. Dedim, benim oğlusu baş tayfamu, getir kulağını bana, ben söylerim sana. Beni adadan kaçırdı Yunanlı. Benim var adam, üç bin senede ölmüş benim dede. Kemik var orada. Sormadı bana. Benim iki oğlusu Kemal Paşanın yanında. Kemal Paşa izin verecek ona, git Lenayı gör, çabuk gel, diyecek. Oğlusu gelecek adaya Lena yok, hiç kimse yok. Soracak kime? İşte ben de kaçtı. Gidecek Kemal Paşaya, diyecek, sen nasıl paşasın, ben Lena Papazoğlu, sen nasıl paşa, bana işte böyle, böyle, işte tam böyle yaptı Yunanlı. Benim dört oğlusu...”
(FSKAB 233,234)

Lena, tayfasının çoğunluğu Türk olan bir gemiyle adaya kaçmıştır. Karadenizli bir tayfa anlattıklarına üzülür ve ona acır. Lena'yı İzmir'e kadar saklayıp getirir. Hayri adındaki bir gemici dostuna teslim eder. Lena'nın kaçış hikâyesi göç sonrası dönmesi bakımından bunca yaşananın içinde sevindirici bir hadisedir.

Lena, Poyraz'a Vasili'den bahseder. Vasili'nin askerliği, savaştığı cephelerden ve adayı terk etmeyip ettiği yemini anlatır. Poyraz, Vasilinin varlığını hissettiğini hatta gördüğünü ama bir türlü onu bulamadığını söyler. Lena, Poyraz'a Vasilinin iyi huylu ve dost canlısı olduğunu anlatır. Sonra yemek pişirmeye koyulur. Bir taraftan da oğullarından söz eder. Artık adadan ayrılmayacak oğullarını bekleyecektir. Yaşar Kemal, Lena'nın oğulları için Atina'dan tekrar kaçarak Karınca Adası'na geri dönme hikâyesini, kararlılığını ve evlat hasretini dörtlemenin

üçüncü kitabı *Tanyeri Horozları*'nda Türk olan ve Karadeniz bölgesinde yaşayan Sultan, Emine, Fatma ve Zehra karakterlerinde de verir. Bu sayede farklı din ve milletten olan annelerin ortak acı ve duygularını romanında başarıyla işlemiştir. Yazar, mübadele neticesinde yaşanan acılardan annelerin acısına değinir. Daha sonraki eser incelememizde vereceğimiz Sultan ananın da yaşayacağı bu tip acıların benzerini önce Rum olan Lena ana ile verir:

“Sen ye, pilav güzel yavrusu. Ben bulur Vasili, ona demiş, dur Vasili, tamam.”

“Tamam,” diye şakıdı Poyraz. Bir tek insan, bir yaşlı kadın insanın yaşamını birden değiştiriveriyor. O, oğullarının Sarıkamış'ta kaldığını bilmiyor mu, herkeslerden iyi biliyor ya inanmıyor, ne güzel. Ölünceye kadar da inanmayacak, oğulları hep Mustafa Kemal Paşanın yanında kalacak, ona yoldaşlık edecekler. O, bir daha, Mustafa Kemal Paşa bile çağırrsa adasından çıkmayacak. (FSKAB 235)

Lena, iki oğlunun Allahuekber Dağlarında karlar altında kalarak can verdiğini bilmez. Bir gün oğullarının adaya görevlerini tamamlayıp döneceği umuduyla yaşamaktadır. Umut dolu sohbet içinde yemekler yendikten sonra uyurlar. Bu arada Vasili sabaha kadar uyumaz. Yeminini yerine getirmedeği için kendisine kızar. Vasili, Poyraz'ı gören Lena'yı da öldürmeye kendini mecbur hisseder ve tekrar tekrar öldürmesi gerektiğini kendince söylenir durur. Vasili, Lena'yı bağların içinde göremeyince Poyraz'ın orada olmadığını anlar. Denize yönünü döner, hava da kararmaktadır. Bu havada denize çıkılmayacağını bilen Vasili, gözünü denizden ayırmadan Poyraz'ı gözlemekte bir taraftan da iyi düşünüp kurtulabilir diye içinden geçirmektedir. Belki de fırtınayı fark edip Kaba Ada'ya sığınmıştır diye düşünür. Ama aklına kötü şeyler de gelmiyor değildir. Kötü düşündükçe de Poyraz'a küfür eder ve bu havada denize çıktığı için ona kızar. Vurmak istediği bu adamın ölmesini asla istememektedir. Aklına deniz dalgası gibi Sarıkamış'taki kar kütleleri gelir ve içini korku kaplar. Acaba Lena'yı da denize mi götürmüştü diye düşünür.. Uzakta bir teknenin ters döndüğünü görür. Azgın denizde Poyraz kulaç atıp, bir batıp bir çıkmaktadır. Vasili soğukkanlılıkla teknesini çalıştırır. Azgın dalgalara aldırmadan Poyraz'ı boğulmaktan kurtarıp kıyıya çıkarır. Lena kendi evladına ağlar gibi hıçkırıklar içindedir. Vasili, Lena'ya korkmamasını çünkü Poyrazın yaşadığını söyler. Eserde, kendisi Rum, Poyraz, Türk de olsa bir annenin şefkatini hiçbir din

ve ırk ayırımının engelleyemeyeceği okuyucuya verilir. Romanda, bu olayın yanında yüz yıllardır beraberce huzur ve kardeşlik duygusu ile yaşamış bu milletlerin ortak vicdan ve insani yaklaşımını gözler önüne sergilemektedir. Vasilinin bu davranışını Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz* adlı romanında işler. Ziku adında eşkıyanın Yunanistan'daki Türklere zulmetmeye başladığında çevre köylerdeki Rum halkın canlarını ortaya koyarak savaş sonrası Türklerin geride kalanlarını kurtarır. Ziku adlı eşkıyaya lanet yağdırırlar.⁸⁰ Vasili de eşkıya Ziku gibi acımasız politikacıların kararlarına, devrin devlet adamlarına ve azgın dalgalara karşı koyarak Poyraz'ı kurtarır. Bu bölümle birlikte ertelenen ve köreltmeye başlayan geçmişin bağı tekrar canlanır, dostluk doğar.

Vasili kavanoz dolusu kahvaltılık bal getirir. Poyraz'a dönerek Tanasi'yi anlatır. O kadar çok seviyorlardı ki Tanasi'yi, anlata anlata bitiremezler:

"Anladım," dertli Poyraz gülererek, "inşallah onu ben de görür tanırım."

"İnşallah," dedi Lena.

"İnşallah ama o çok yaşlıydı giderken. Benden de yaşlıydı. Diyorlar ki canımu, diyorlar ki..." Durdu, bekledi. Söyleyeyim mi, söyleyemeyeyim mi diye ikircildendi. "Diyorlar ki," diye gene başladı. "Bir yaşlı insan toprağından ayrılırsa o çok yaşamamış, diyorlar." Vasili hep yere bakıyor, konuşuyor, gülüyor, seviniyor ya, bir türlü Poyrazın yüzüne, gözlerinin içine bakamıyordu. Onun bu utangaçlığının, sıkıntısının sebebini Poyraz çoktan anlamıştı ya elinden ne gelirdi, Vasiliye ne anlatabilirdi. (FSKAB 245)

Vasili günlerdir bir gölge gibi öldürmek için peşinde dolaştığı bu adamın gözlerine bakamaz ve utanır. Poyraz da can borcu olan bu gencin utangaçlığını ve adada yaşadığına dair ihbar edilme korkusunu ve endişesini anlamaktadır. Ama her ikisinin de aralarında dile getirmediği bir kader dostluğu vardır. Yıllardır savaşlar, açlıklar ve mübadele nedeniyle ezilen ama mevsimi gelince hiçbir yapay gücün durduramayacağı, bir çiçek gibi açan ayrı milletten bu iki insanın dostluğu artık yeşerir. Vasili ve Poyraz çok iyi bir dost olurlar.

Vasili Poyraz'a getirmiş olduğu balın sahibinden bahseder. Bu sohbetten de anlaşılacağı üzere Rumlar kalifiye ve kendilerini mesleki anlamda yetiştiren bir millettir. Buldukları yörede işlerinde uzmandırlar. Tanasi de bunlardan birisidir. Vasili, Tanasi'nin yaşlılığından

⁸⁰ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001,s.180

bahsettikten sonra onun doğduğu ve büyüdüğü bu topraklarda ölme ve gömülme arzusundan söz eder. Bu sözden sonra ortalığı bir sessizlik kaplar. Poyraz da onlar gibi göç etmiştir. Ailesini kaybetmiştir. Köyü yok edilmiş, bir tek iz bile bırakılmamıştır. Vasili ve Lena'ya diyecek bir şey bulamaz. Kendisi de, ailesi de, zaten mübadil durumundadır. Poyraz, Vasiliye bakarak derin bir düşünceye dalar. Çünkü Poyraz'a göre o saf ve temizdir. Yeminini dahi bir insanın ölümüne kıyamayıp yaşaması gerekliliğini düşünmüştür. Ama kendisi çok Kürt, Yezidi, Arap, Bedevi canına kıyar ve kıydığı canlar aklına gelir. Fransız askerleri kılığında Türk, Kürt, Arap ve asker kaçakları ile kıydıkları Yezidiler aklına gelir. Her kıydıkları can omuzlarına ağır bir yük gibi çöker. Öldürmüşlerdi ama bir sebep ve sonucu vardır. Yezidi ölürse önemli değildi, bizden, aynı dinden ölse de cennete gider düşüncesi aklına gelir ve teselli aramaya çalışır. Uzun süre bu şekilde yatağında kafasında iki kişi ile konuşur gibi Nuh tufanı, Dicle, Yezidi kırımları konuşur ve konuştuğu da kudurur. Kafasının içindeki konuşması Arapça, Kürtçe, Türkçe, Çerkezceydi. Aslında her dil ve millet bu yaşananlardan sorumludur. O gece Bedevilerden kaçarken Emir'in çadırına sığındığı anı, Karınca Adası'na geliş hikâyesini yazar, Poyraz Musa'nın gözüyle bizlere aktarır. Yaşar Kemal, tarihin sayfalarında yer almayan ama gerçekten yaşanmış olan bu acı hikâyeleri, göçü zorunlu kılan sebepleri, kahramanlarını ya konuşturuyor ya da yatağında başını yastığa koyduğu anda vicdan muhasebesi yapan Poyraz gibi olan bitenleri bizlere anlattırır:

“Fırat,” diyordu, “Fırat, günlerce, aylarca insan ölüleriyle doldu da taşı. Fırat suyu kan akıyor baksana. Dicle,” diyordu, “Dicle günlerce, aylarca insan ölüleriyle doldu da taşı. Dünyanın bütün kartalları çöle indiler, çölde insan etine doydular.” Birden yüzü ışıyveriyor, gözlerine sevinç, sevgi doluyor, ağız dolusu gülüyor, sonra susuyor, ardından da patlarcasına konuşuyordu:

“Bunlar şeytana, güneşe, toprağa, ateşe tapıyorlarmış. O şeytan ki Allaha başkaldırmış. Kim gördü şeytani, Allah'ım huzuruna kim gitti? Bir yandan bakarsan Yezidiler haklı. Var eden ve yaratan ki topraktır, güneştir, sudur, havadır. Yezidiler günde üç kere, bir sabah gün doğarken, bir kez de tam öğleyin, güneş tepedeyken, bir de gün batarken yönlerini güneşe dönerler dualarını okurlar. Yüzyıllardır bu insanlar öldürüldüler, o kadar sürgün edildiler, o kadar işkence gördüler, o kadar aşağılandılar gene de yılmadılar, tükenmediler. Şu insanoğlunda öylesine bir güç var ki tükenmiyor, çürümüyor, ölmüyor, toprak gibi, ışık gibi, su gibi. Ben Yezidi değilim, ama onların direnme güçlerini, insanlıklarını, dostluklarını seviyorum, onların dirençlerine saygı duyuyorum. Onlar adam

öldürmezler. Adam öldürenleri Yezidilikten çıkarılırlar. Onlar sayısı bir toplu kırım sayarlar. Savaşa katılmamak için direnirler. Yüzyıllardır kan revan içindedirler, durmadan durmadan kanları seller gibi akmıştır. Ottan başka yiyecek bulamamışlar, ama yürekleri kararmamış, sevinçlerini yitirmemişler, hangi koşul içinde olurlarsa olsunlar, yüce dağların kovuklarında kartallar gibi yaşamışlardır.” (FSKAB 255,256)

Poyraz Musa, Yezidilere yapılan katliam ve zulüm sonunda göç ettiklerini anlatır. Resmi belgede olmayan, gayri yönde örgütlenmemiş bu milletin, göçlerin en acısını yaşadıklarını görüyoruz. Ayrıca romanda bizlere Yezidilerin inanç ve kültürel sebepler nedeniyle insan öldürmeyen bir topluluk olduğunu, insan öldürenin de dinden çıkartıldığı aktarılır. Yani savunmasız aynı zamanda kendi içindeki inanışları sebebiyle de kendilerini korunaksız bırakan bu milletin katledip zorla yerlerinden edilmesine yazar hikâyede anlam verememektedir.

Poyraz Musa'nın, Emir Selahaddin ile sohbeti insanlık, din ve milletler üzerine sürer. Mezopotamya, insanlığın huzur ve savaşı bir arada yaşadığı topraklardır. Poyraz, şaşkınlık ve huzur ile Emir Selaheddin ile mitolojik kahramanlar hakkında sohbet eder. Bir taraftan da kendisine ırkını, nereli olduğunu sorar. Çerkez olduğunu duyduktan sonraki Emire'nin ilgisini anlamlandırmaya çalışır. Emir ve Emire, Poyraz'ı çok iyi ağırlar ve ona bir muska vererek korumalarıyla memleketine gönderir. Yolda, Emire'nin Çerkez olduğunu öğrenir. Kafasındaki sorulara bir bir çözüm bulmaya başlar. Çerkezlerin kaderidir bu. Üzeyir Han, Emire, Poyraz ve diğerleri, kimileri Osmanlı'da hizmetkâr, kimileri Bedevilerin şeyhine fedai ki daha sonra Poyraz'ı öldürmek için onlar görevlendirilir. Göç sonrası dağılan bir millet Çerkezler.

Yezidiler bunca zulme, kıyıma rağmen yine de çoğalmakta ve soylarını devam ettirmektedirler. Poyraz Musa Yezidi, Arap, Bedevi, Kürt, Emir ve Çerkezler sabaha kadar sanki uyumamış geçmişin yaşanmış ağır yükü ile mahkeme edilmiştir. Sabah ayağa zorlukla kalkar. Vasili, Poyraz'ın koluna girip yatağına uzatır. Ancak Poyraz, Vasiliye karşı çok mahcupdur ve ona sürekli minnetini dile getirir. Denizde çok su yutmuş ve halsiz kalmıştır. Gece kafasını yastığa koyduktan sonraki savaş yaşanmışları onu daha da yorgunluğa ve ezilmeye iter. Poyraz'ın bu halini fark eden Vasili, kendisinin Çanakkale'de yaşadıklarını, amele taburunu ve ölüleri anlatır. Bu üç insanın yürekleri burkan acı bir hayatı ve hikâyeleri vardır. Ama hayata karşı direnirler. Hep karanlık olarak bilinen dünya ve hayatta iyi

insanların da olduğunu hikâyeleri ile bizlere aktarırlar. Ertesi gün Poyraz kendine gelir. Poyraz ile Vasili aileleri hakkında sohbete başlarlar. Vasilinin, babası Atoynatanoğlu adaya sonradan gelmiş. Annesi ile birbirlerini sevmişler bir süre sonra da etraftakilerin itirazlarına rağmen evlenmişler. Sebebi ise Atoynatanoğlu'nun kim olduğunun bilinmemeleri. Atlara düşkün olan babası bir müddet ortadan kaybolur. Daha sonra beyaz bir atla adaya döner. Vasili büyüdükten bir müddet sonra babası atı ile tekneye binip gider. Bir daha da geri dönmez. Poyraz'ın ailesi ise benzer bir hikâyesi olmasa da savaşta iken Vasilinin babasından haber alamadığı gibi o da haber alamaz.

Göç, sebepleri ve sonuçları ile hikâyede gözler önüne serilir. Göç nedeniyle aynı kaderi paylaşan bu ve diğer ada misafirleri ortak bir hayat kuracaktır. Onları birbirine bağlayan ortak bir bağ vardır.

Lena, Poyraz ve Vasili sohbet ederken mükellef bir sofraya hazırlar. Yemekler yenilip kahveler içildikten sonra kasabaya giderler. Üzeyir Han'ın sevgi dolu karşılamasıyla işleri çar çabuk halledilir. Üzeyir Han ve Poyraz, mal müdürünün yanına giderler. Vasiliye bir ev alırlar. Vasilinin ev parasını Poyraz Musa öder.

Kaderin çeşitli sebeplerle bu adaya attığı bu insanlar adasını terk etmeyen Vasili arasında büyük bir vefa ve dostluk oluşturur. Adaya Kadri Kaptan'ın teknesiyle dönerler. Lena onları coşkuyla ve bol menüli bir sofrayla karşılar. Yemekten sonra sohbete koyulurlar. Vasili ada halkının gidişini yalnızlığını anlatmaya ve kedi ile olan dostluğunu anlatır. Poyraz'ın diğer kedi ve köpekleri sorması Lena ana da gözle görülür değişmeye sebep olur. Sorulara cevap vermez. Bir ara Vasilinin kedisi kanepeye yatınca hışımla kediyi alıp dışarı atar. Poyraz bu tepkiye bir anlam veremez. Vasili, Lena'nın ağzından bu tepki ve hareketin sebebini dinlediğini ve gerçekte acı bir hikâye olduğunu anlatmaya başlar. Mübadillerin hayvanlarını ve yanlarında götürmek istemeleri sebebiyle Lena'nın gözü ve roman ağzıyla yapılan eziyetler bizlere anlatılır.

“Bunda başka bir iş olmalı,” dedi Poyraz. “Kediler köpekler sokakta kaldı, diye bir insan bu kadar öfkelenemez.”

“Biliyorum,” dedi Vasili, “Lena benim kediyi gördüğünde kendini tutamadı.”

“Ne söyledi?”

“Yunan tekneleri denize açıldıktan epey sonra bir kedi miyavlamış. Gemiciler bunu duymuşlar, bütün tekneyi aramışlar, buldukları kedi köpekleri denizin ortasına atmışlar. Sürgünlerle gemiciler

arasında büyük bir kavga çıkmış. Kedi köpek kavgasında yaralananlar, kaşı gözü patlayanlar, kolu, bacağı kırılanlar olmuş, öteki teknelerde de kedi köpek başkaldırıları olmuş. Pireye çıkınca, adalılarının hepsini hapse atmışlar, Türk tohumu, diye de işkencelerden geçirmişler.” (FSKAB 302)

Romanda anlatılan bu ve benzeri hikâyeler göç esnasında Rum ve Türklerin yaşadıkları acıların bir kesitidir. Lena ve onun gibi Karınca Adalıların, aynısı olmasa da benzerini Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz* adlı romanında görüşülen tanıkların ağzından da aktarılır. Anadolu'dan Yunanistan'a göçen Amasyalı Yordanis, Orfdanidis yol boyunca açlık ve seyahatin zorluklarını anlatır. Mübadele esnasında göç sebebiyle ölenler olur. Karantinaya maruz kalırlar, saçları kesilir. Yunanistan'a vardıklarında aç kalırlar. Çünkü orası da Anadolu'dan gelen mübadil göçmenlerle doludur. Kastrolu Murtaza Acar ise Türk mübadil olarak başka acıları aktarır. On beş yirmi gün vapur beklenir. İzmir'e getirilirler. İzmir'den Anadolu'nun diğer illerine dağıtılırlar. Ancak yükünü taşıyacak araç bulan eşyasını yanında taşır, diğerleri sırtına yükler. Nerdeyse yol yoktur, olan yollar da çamur ve bozuktur. Havalarda soğuk olunca birçok insan telef olur. Mübadiller bu ve benzeri göç öncesi ve sonrası büyük sıkıntılar çekmiştir.⁸¹ Roman, Vasili'nin ev alması ve Kadri Kaptan'ın annesinden beklemediği bir tepkiyle Ketı Sotiri'nin bıraktığı evi alma ve oturma hevesi içinde adaya göçmesi, adada farklı nedenlerle kaderin birleştirdiği bu ilk göç eden insanlarla canlanmaya başlar.

3.1.3. Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I Romanı Hakkında Değerlendirmeler

Yaşar Kemal'in "*Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*" adlı üçlemesinin ilk kitabı "*Bir Ada Hikâyesi*" dörtlemenin ilk romanıdır. Bir ada öyküsü olan eser, bir ada da savaşlar ve mübadele neticesinde yaşananları ele alır. Çanakkale yakınlarında, Ege'nin sisli ufuklarında bir yerde bulunan Karınca Adası, binlerce yıllık yerli halkı olan Rumlar, mübadele kararıyla

---

⁸¹ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001,s.11,123

Yunanistan'a göç ettirilir. Ada boşaltılmış, yerleştirilmek üzere Yunanistan'dan gelecek Türk göçmenlerini beklemektedir. Ne var ki mübadiller gelmeden yerli yöneticiler, yerli halktan yerleşmek isteyenlere para karşılığında adada toprak ve ev satımına başlamışlardır. Ama kasabalılar Karınca Adası'na yerleşmek istemezler. Adayı uzak ve ıssız saymakla birlikte ağızdan ağza dolaşan lanetli olduğu söylentisi bu isteksizliklerinin esas sebebi olur. Aynı zamanda yüzyıllardır birlikte yaşadıkları ve kardeş gibi gördükleri Rumların, bir sabah erkenden eşyalarını bile alamadan kovuldukları evlere ve topraklara yerleşmeyi içleri götürmez. Onlar için bu yapılanlar göz önünde hırsızlık gibidir. Haksız yere el koymaktır.

Bir gün kasabaya bir yabancı gelir. Adı Poyraz Musa olan bu yabancı tek başına bir kayıkla adaya giderek gezip gördükten sonra buraya yerleşmek için kasabaya döner. Kasaba berberi Poyraz Musa'ya Rumların gönderilmesinden duyduğu üzüntüyü anlattıktan sonra yerli yöneticilerin döndürdüğü dolapları da açıklar. Kaymakam, malmüdürü ve tapu müdürü arasındaki rüşvet ve çıkar ilişkisi anlatılır. Roman Vasili ve Poyraz'ın karşılıklı köşe kapmacası içinde adayı okuyucuya tanıtır. Adada bulunan bitkilerden, evlerin mimarisine ve denizindeki balık çeşitlerine kadar verilerek adanın mimarisi ve coğrafi yapısı anlatılır. Poyraz ve Vasilinin gözünden ise Rumların mübadelesi ve göçünü dinleriz. Rumların gidişini ve adaya gelip, gidenleri Vasili anlatır. Rumların gönderilmesi ile Türklerin ne düşündüklerini Poyrazın diyalogları ve kasabada mübadeleye şahitlik etmiş kişilerin sayesinde okuyucu Rumların göçü hakkında bilgilendirilir.

Yazarın ada hikâyesi üçlemesinin ilki olan bu eser, Rumların mübadele haberini duymaları ile verdikleri ilk tepki ve düşüncelerini, göç etme anında yaşadıklarını roman şahısları ağızından okuyucuya anlatır. Yazar, romanı hakkındaki yapılan bir söyleşisinde eserinde anlattıklarını kendi yaşantısıyla özdeşleştirir ve şöyle der: “Anadolu'nun altı üstüne gelmiş. Anadolu aç yoksul, yerinden yurdundan edilmiş insanlarla kaynaşıyor. Osmanlı İmparatorluğu bitiyor. Sakat kalmış insanlarla, askerlerle dolu ülke. Rus orduları gelince Doğu Anadolu'dan göç başlıyor. Benim ailem de bu macerayı yaşayarak Çukurova'ya gelmiş. Bir Ada Hikâyesi'nin birinci kitabı *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* biraz da benim ailemin macerası anlatılır. Rus ordusu yaklaşıyor, yerlerinden kıpırdamıyorlar. Top güllerinin sesi geliyor, gene aldırıyorlar. Ancak köyün içine bir top güllesi düşüp de müthiş bir çukur açınca kaçıyorlar. Bizimkilerin Çukurova'daki o memleket hasreti... Van Gölü'nün en güzel

yerinden ayrılmışlar.”⁸² Kendi ailesiyle benzer duyguyu yaşayan insanlar canlarından çok sevdikleri yurtlarını yazarın ailesinin yaşadıklarından başka sebep ve şekilde de olsa yaşayıp ayrılmak zorunda kalmışlardır. Eserde ayrıca mübadeleye tabi tutulan insanlara ve mallarına karşı sergilenen tavır ve davranışlarda irdelenir.

Yaşar Kemal, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, onun kitaplarında bugüne kadar tanıdığımız düşler ve mücadeleler diyarı Çukurova bu kez arka planda kalır. Yazar, her zaman kendine kaynak aldığı destan geleneğinin atası Homeros'un ülkesine uzanır ve bunu da kahramanların geçmişleri üzerinden verir. Kan gibi akan Fırat'ın suyundan Sakarya'ya, Kurtuluş Savaşı'na, Sarıkamış'a, Batı Anadolu'nun dönüşümünden, günümüz İstanbul'una kadar gelen bir serüvene dalmıştır. Ama Yaşar Kemal'in eserinde derin temalarını, bir mecburiyet gibi karşımıza çıkan şiddeti ve insan ruhunun direncini bu kitapta da buluyoruz. Bu direncin ilk örneklerini Vasili, Lena ve Poyraz'ın hayata ve düşmanca savaş sonrası alınan kararlara direnerek yaşam mücadelesi veren roman kişileri ile okuyucuya verir.

---

⁸²Alpay Kabacalı, Yaşar Kemal ile “*Anlatım Sanatı*” Üzerine Söyleşi, Yazko Edebiyat, 1983: sayı 120, s.27

4.1. Karıncanın Su İçtiği II

Yazarın Bir Ada hikâyesi dörtlemesinin ikinci kitabı olan *Karıncanın Su İçtiği* adlı romanın 2002 yılında Yapı Kredi yayınlarında çıkmıştır. Yazarın bu eseri 1. Dünya savaşı ve sonrasında yaşanan acı ve tarihi gerçekleri anlatır. Yaşar Kemal'in bir söyleşisinde söylediği gibi adı *Karıncanın Su İçtiği* kitabının anlamını, “Bu bir Karadeniz deyimi. ‘Deniz, o kadar durgundu ki karıncalar su içerdi’⁸³ anlamına geldiğini söyler. Bu eserin isminin anlamından da anlaşılacağı üzere Karadeniz ve diğer Anadolu bölgelerinde yaşayan insanların savaş anında ve sonrasındaki dönemlerde yapmış oldukları göçleri anlatır. Eserin içerisinde göç olgusunu kişilerin diyalogları üzerinden çıkartmaya ve göç olgusunu benzer roman ve niteliksel araştırmalarla desteklemeye çalıştık.

4.1.1. Karıncanın Su İçtiği II Özeti

Hüsmen adlı bir Türk, Yunanistan'dan mübadil olarak Türkiye'ye gelir. Altı çocuğu ve eşi ile Anadolu'nun birçok topraklarını gezer. Bu esnada başından geçenleri de adadakilere anlatır. Hüsmen ve eşi Sabiha adaya gelinceye kadar yaşadıkları sıkıntıları, acıları ve başlarında geçen bütün olayları anlatır. Hüsmen, adada kalmakta ilk önceleri kararsızdır. Sebebi kızlarıdır. Altı kızı olan Hüsmen, çocuklarının büyüdüğünde kimseler görmediği için büyüyen kızlarını beğenmeyeceğini düşünür. Çünkü adayı açık hapishaneye benzetir. Burada kaldıkları müddetçe evlenemeyecekler telaşı ve endişesine kapılır. Bu kaygıları ve endişeleri Poyraz Musa tarafından ikna yoluyla giderilir. Ancak Hüsmen bir türlü adadan ev beğenemez. Çünkü Rumlardan kalan çok güzel evler vardır. Hangisini alacağına karar veremez ve sonunda bir ev beğenir.

---

⁸³ <http://www.milliyet.com.tr/ozel/kitap/020510/soylesi.html>

Hüsmen, bir gün büyük bir ılık ve sevinç ile Poyraz Musa ve diğerklerinin yanına koşarak gelir. Elleriyle adadakilere İda Dağını (Kaz Dağını) gösterir. Hüsmen'e doğduğu ve geldiği dağları, toprakları hatırlatır. İda Dağı üzerine herkeslerin bir söyleyeceği vardır.

Üçüncü bölümden itibaren adaya Yunanistan'dan gelen Türk mübadillerin gelişi anlatılır. Kadri Kaptan, Kaymakamın emriyle getirdiği sefil ve hasta halde görünen bu insanların durumunu şık giyimli teknedeki mühendis anlatır. Aç, sefil bitkin bir halde yerlerinden dahi kalkamayan bu insanlara adada herkesler yardım eder ve onları canlandırmak için seferber olurlar. Adada bulunanlar ilerleyen günlerde gelenleri tanımaya, içlerinde yaşlı ama bıçkın görünüşlü, Nişancı Veli adlı kişinin balıkçılıkla ilgili hünelerini öğrendikçe onu çok sevmeye başlarlar.

Poyraz Musa, Kadri Kaptanı ve Vasiliyi yanına alarak kasabaya gider. Adaya gelen Anadolu göçmenlerine elbiselik kumaş ve kumaşları dikmek için dikiş makinesi alırlar. Poyraz Musa, Nişancı Veli'ye de iyi bir çizme alır. Bu malları satan Hayri Bey'in, oğullarını Çanakkale'de şehit vermiş biri olması ve Poyraz'ın da bu savaş mağdurlarına yardımsever davranışı Hayri Beyi çok etkilemiştir. Bunun neticesinde bol bol kumaş ve ihtiyaçlarını az bir ücret karşılığında satar. Melek Hatun ve Sabiha getirilen kumaşlarla Anadolu göçmeni garibanlara teker teker ölçülerini alarak elbise diker. Nişancı Veli ise Poyrazın yardımları ve hediye edilen çizme sonrası çok mutlu olmuş ve daha sevecen bir hal almıştır. Bu zamandan sonra Nişancı Veli ve Poyraz arasında baş başa sohbetler ve yakınlaşmalar başlar.

Nişancı Veli buralara nasıl geldiğini ve ailesini anlatır. Kendisi Karadeniz'de balıkçık yaparken pazarda gördüğü, dağda ailesiyle yaşayan Sultan adlı kıza âşık olur. Onunla evlenme uğruna denizleri bırakır. Sultanın ailesine yakın bir kayalığın tepesine ev yapıp orada yuva kurar. Bu zamandan sonra Nişancı Veli'nin hayatındaki acılı dalgalanmalar başlar. Üç oğlu ile birlikte eşini bırakıp Yemene savaşa gider ve yıllar sonra yedi arkadaşıyla askerden kaçıp evine gelir. Bir zaman sonrada Sarıkamış savaşı başlar. Oğullarının üçü de askere alınır. Oğullarının askere gidişi üzerinden yıllar geçer ve uzun zaman sonra üç oğlunun da şehit olduğu haberi ve resmi belgesi gelir. Oğullarının ölüm haberi geldikten bir süre sonra genç yaştaki gelinleri çocuklarını bırakıp baba evine dönerler.

Nişancı Veli üç torunu ve Sultanı da alarak yokluk sebebiyle dağ evlerini terk ederler. Eşi ve torunlarıyla Rumların boşalttığı bir köye yerleşirler. Yerleştikleri köy deniz kenarında

ve güzel bir teknesi olan evdir. Nişancı Veli, eşi Sultan ve üç oğlundan kalan torunları ile yeni bir hayat kurmuştu ki bir müddet sonra askerler gelir. Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskân edileceğini söyleyip, Nişancı ve ailesini yerleştikleri ev köyden çıkarırlar. Çıkartıldıkları eve de Yunanistan'dan gelen göçmenler yerleştirilir. Nişancı ve ailesi tekrar yollara düşer. Artık Karadeniz açlık ve sefalet içinde de duramazlar. Doğdukları yurtlarından uzak ve huzurlu diyarlara gitmeye niyetlenirler. Sultan bu fikre sıcak bakmaz. Sultan, Nişancıya üç torununu da bırakıp dağlık yerdeki evlerine gider. Askere giden oğullarının geri döneceği inancı ve umuduyla dağlık evinde beklemeye başlar. Sultanın gelmeyeceğini bilen ve onu gayet iyi tanıyan Nişancı, iyi bir yer bulup yerleştikten sonra gelip Sultanı götürmek düşüncesiyle torunlarını yanına alıp yollara düşer. Eski bir gemi ile Karınca Adası'na yakın kasabaya oradan da üç torunu ve yanındaki kimsesiz garibanlarıyla uzun ve açlık dolu seyahatten sonra adaya gelir. Adada onları hoş karşılayıp saygı ve sevgi gösterirler. Burası Nişancıyı artık bir umut yeri, evi, yurdu olur. Yakın zamanda mutlaka bu güzel adaya Sultanı da alıp gelecektir.

Dördüncü bölümden itibaren yazar dönemin savaşlarını ve savaş neticesinde yerinden, yurdundan olanları, acılarını Baytar Cemil'in gözüyle anlatır. Baytar Cemil yaralı bir biçimde Sarıkamış'ta Rus doktorun yardımı ile kurtulur. Seyahati esnasında kimsesiz Ermeni, Kürt, Yezidi çocuk sürüleriyle karşılaşır. Baytar Cemil'in bir diğer yaşadığı ve bize anlattığı acı bir hadise ise memleketi Van şehrinin boşaltılması ve orada kalan iki dinin mensubu Sofi ve Kirkor arasındaki konuşmalar sayesinde birçok gizli kalmış hadiseleri, bilinmeyen dostluk ve farklı milletten olan insanların ilişkilerini bizlere anlatır. Baytar Cemilin aç kalmış Ermeni, Kürt, Yezidi, Çingene, Keldani çocuklarının yaşadığı sefaleti anlatır. Çocuklar üzerinden savaşın masum tarafı olan mazlumların, çocukların göç ve acılarını anlatır. Eser, Nişancı Velinin hanımı Sultan ve Lena'nın üç oğlunu beklemek için yaşadıkları yere geri dönüşü bizlere dönemin yaşanan diğer acısını bir anne gözüyle verir.

Poyraz Musa, Musa Kazım Ağaefendi'nin kızı Zehra'ya gönlünü kaptırır. Poyraz Musa artık onlarla daha ilgilidir. Şehre, Musa Kazım Ağaefendi'nin evini donatmak için giderler. Orada Cafer adlı, ikinci el eşya satıcısı ile olan esnaftan alışveriş yaparlar. Bu vesile ile kurdukları diyalogla birçok acılara bir kez daha Cafer'in ağzından şahit olurlar.

Vasili, Kadri ve Poyraz Musa, Nişancı Veli'ye tekne almak için diğer adaları gezerler. Bu adalardan birinde Ali Çavuş adında Çanakkale gazisiyle tanışır. Yazar, Ali Çavuş'un gözüyle göç edenleri ve savaş anında yaşadıklarını bizlere anlatır. Nişancı, Vasili ile Ali Çavuş'un adasına giderler. Nişancı ve Vasiliyi, Ali Çavuş iyi karşılar. Şehirden aldıkları boya ve diğer tamirat malzemeleri ile Ali Çavuş'un dostu olan Hasan Usta'nın yardımıyla Rumlardan kalan tekneyi tamir ederler. Tamirat sürerken Nişancı Veli'de adadaki mübadillerin evlerini gezer. Hiç evlerinden çıkmayan, adalıların tabiriyle ölmek için evlerine kapanmış insanlardır. Nişancı Veli'nin teker teker gezip evlerine girdiği mübadiller bir süre sonra evlerinden çıkıp kıyıda büyük Ağaefendi'nin altına gelerek toplanırlar. Bir zaman sonra da yerli halk ile kaynaşırlar. Nişancı Veli ile Vasili birkaç gün sonra tamiri biten tekneyi alarak oradan ayrılırlar.

Adada nüfus gittikçe artmakta ve ada canlanmaktadır. Bu canlılık elbette aynı zamanda neşe ve cıvıltı gitirmez. Hacı Remzi Kavaklı Zade adlı reis adayı, adadaki mektep, kilise ve muallim okulunu alıp, kereste ve malzemesi için yıkmak ister. Poyraz Musa buna itiraz etse de kilisenin yıkılmasını önleyemez. Mektep ve muallimlik okulunu Hacı Remzi Kavaklı Zade'den satın alarak kurtarır.

Bir süre sonra adaya bir grup gelir. Hallerinden de anlaşılacağı üzere bunlar çok fakir Anadolu göçmenidirler. Birçoğu Türkçe bilmemektedir. Konuşmalarından Poyraz Musa'nın anladığı kadarıyla bunlar Anadolu'dan savaş nedeniyle göç eden halktır. İçlerinde birde Dengbej vardır. Dengbej, Türklerin ozan adını verdikleri şairdir. Kürt Dengbej Uso, anlayan veya anlamayan her dinleyenin yüreğini dağlayan hikâyelerini adadakilere kavalı eşliğinde çalmaya başlar. Bir gün yine Kürt Dengbej Uso'nun sesinden dinledikleri hikâyeden sonra herkes dağılır.

Musa Kazım Ağaefendi, Poyraz'a bir at çiftliği almak istediğini, yarın bu konuda yardım etmesini ister. Poyraz Musa, Musa Kazım Ağaefendi ve Kadri Kaptan, Ali Çavuş ve Kör Salih'le beraber Çorbacı Elia'nın çiftliğine giderler. Bu saatten sonra Elia'nın kâhyası İsmail'in mübadele esnasında ve sonrası yaşadıkları ve anlattıkları bizlere dönemin içindeki yaşanmışları anlatır ve yürekleri dağlar. İsmail, emanetini korumak için yaptığı çabaları, Kavlak Remzi'nin çiftliği usulsüzce aldığını, daha ileri giderek yaptığı zorbalıkları anlatır. Kendisinin emanetine sahip çıkmak için direnir. Bunun neticesinde jandarma ölesiye şiddet

gösterir. İsmail, neden sonra dayanamayıp bayılır. Öldü diyerek bir dereye atılır. Acı ve vefa dolu hadiselerle devam eden bu olay Musa Kazım Ağaefendi'yi derinden etkiler. Hala Girit'e dönme fikri içinde alevlenmekte ve çiftliğini aynı durumda emanet ettiği Niko'yu düşünmektedir. Ona da bu eziyetler yapıldıysa diye acı içinde kıvrınmaktadır. Musa Kazım Ağaefendi, Poyraz'ı yanına çağırıp Elia'nın çiftliğini almak istediğini söyler. Çiftliğe kendisini (Poyraz Musa), baytarı ve gelmek isterse Nişancı Veli'yi de davet eder. Ama Girite'de gitme fikrini bu planın içinde canlı tutar. Poyraz, Kadri Kaptan'ı yanına alıp tekneyle kasabaya giderler. Elia'nın çiftliğini mal müdüründen alırlar. Bu arada daya iki doktor gelir. Bin başı Doktor Salman Sami ve Doktor Halil Rıfat Bey. Her iki doktor da adada Çanakkale Savaşı yıllarında doktorluk yapmış ve kilise de birçok gazi ve şehit olmadan önce yaşam mücadelesi veren yaralı askerlere yardım etmişler.

Doktor Sami adalıları ve kiliseyi anlatır. Adalıların ne kadar candan, iyiliksever ve vatansever insanlar olduğundan bahsederler. Her iki doktor da adalıların göç ettirilmesine bir anlam ve mantık verebilmiş değillerdir. Kiliseyi, Kavlak Remzi'nin yıktırıldığını öğrenen doktorlar çok üzülür. Savaş anı ve kilisedeki acı mazileri canlanır. İçlerinde ve nezaketleri gereği üslubunca dilleri ile Kavlak Remzi'ye öfke dolu sözler sarf ederler. Remzi artık adalıları yerinden eden, savaflara sebep olan birçok uğursuzluğun ve düzenin temsilcisi olur. Adaya birkaç gün sonra iki kadın ve on iki yaşlarında iki çocukla birlikte bir de Karadeniz şiveli ve daha sonra asker kaçağı olduğu öğrenilen Hasan adlı birileri gelir. Hasan, Poyraz'ın kendisini astırmayacağına ikna olduktan ve terhis belgesini aldıktan sonra adada kalır. Hasan askerden kaçtığı ve daha sonra tekrar gitmediği için aranmaktadır. Bu sebeplerden dolayı yurdundan göçmüştür.

4.1.2. Karıncanın Su İçtiği II Romanında Göç Olgusu

Hikâyenin başında Poyraz'ın, Karınca Adasına göç etme sebebi onu bırakmamakta ve tekrar peşindedir. Şeyhin adamı olduğu anlaşılan Kerim adlı Çerkez delikanlı ortaya çıkar. Ancak Poyraz'ın anlattıklarından dolayı hadiseyi bilen Vasili, Lena, Melek Hatun ve Kadri Kaptan, gelen kişiye asıl adının Abbas olduğunu bildikleri Poyraz'ı tanıdıklarını hiç belli

etmezler. Kerim adlı Çerkez delikanlıyı bir güzel yedirip, karnını doyurduktan sonra uğurlarlar. Normal bir günmüş gibi birbirlerine yılların dostları gibi davranıp tekrar işlerine koyulurlar.

Bir gün adaya sabah tanyeri ışıkları vaktinde iskeleye üç tekne yanaşır. Çoluk çocuk, genç yaşlı telaş ile iskeleye inmektedir. Yüzlerine bakıldığında telaş, ürkeklik ve korku hissedilmektedir. Kravatlı ve uzun boylu adam adadaki kalanları ve en son Poyraz'ı takdim eder. Poyraz adayı uzun uzun bir satıcı edasıyla anlatır. Sözüünü sanki kimse dinlemez. İçlerinden aksakallı bir adam öne çıkar. Bu adaya gelmek istemediklerini, kendilerinin adada yapamayacaklarını, tütüncülükle uğraştıklarını söyler. Buranın tütüne elverişli arazilerden yoksun olduğu söyledikten sonra kırmızı kuşaklı başka biri güngörmüş yüzlü adam öne çıkar ve Poyraz'a yaklaşıyor:

“Söndürdünüz çıramızı, ıssız koydunuz evimizi, kandırdınız hepimizi. Siz Türkiye'ye gider misiniz, diye bize kimse sormadı. Burada, sudan çıkmış balık gibi kaldık. Anladınız mı din kardeşlerimiz! Hay diyin, binin teknelere.” (KSİ 35)

Mübadele neticesinde Türkiye'de Rum mübadillerde olduğu gibi Yunan tarafındaki Türk mübadillerden mağdur edilen insanlar da vardır. Bu insanlar mesleğinden ve topraklarından edilmiştir. Tütünlerinin para edip, büyük gelir elde edecekleri dönemde, verimli topraklarının nimetlerini toplamaya başlayacakları zaman da yurtlarından edilirler. Eser de bu parça ile göç ettirilenlerin mesleki eğitimi ve Rumların göç ederken arkalarında bıraktıklarını anlatır.

Bereketli toprakları olan Türk mübadillerin malları savaş sonrası değerlendirilmiş ve ürünleri yeniden para etmeye başlar. Türk göçmenler geldikleri topraklarda zeytin, nar, incir, dut vb. yöresel ürünler yetiştirirler.

Göç esnasında mübadillerin nüfus sayısı ve mallarının tespitini yapan komisyonlar mübadeleye tabi olanları gezerek mallarına değerini biçerler. Ayrıca Yunanistan'daki hiçbir malını satamayanlar olduğu gibi mallarını yok pahasına satmak zorunda kalanlarda olur. Sayım ve tespitlerden sonra mübadiller günlerce, aylarca beklerken bir gün Yunan görevlileri ellerinde silahlarla hay diyin deyip Türk mübadilleri yayan yapıldak yollara düşürürler.

Ahmet Yorulmazın eseri olan *Savaşın Çocukları* adlı romanın da Ali Ağa karakteriyle de bu konu işlenmiştir. Ali Ağa, bereketli bir zeytinliğe sahip çiftçidir. Ancak göç etmek zorunda kalınca zeytin tarlasını, evini ve bahçesini yok pahasına satar.⁸⁴ Bu tip sahne ve hikâyelere *Karınca'nın Su İçtiği* ada hikâyesinde sıkça olmakla birlikte üçüncü ada hikâyesi olan *Tanyeri Horozları* eserinde de karşılaşacağız.

Kırmızı kuşaklı bey amcanın anlattıkları yürek burkar. Yaşlı, çocuk, hasta ve birçok yaştan savunmasız insanlar yollara bitkin halde devam ederler. İskeleye geldiklerinde insan yığını ile karşılaşılır. Türkiye'den gemi bekleyen bu insanlar üst üste yığıldığından aralarında sıtma hastalığı çıkar. Mübadillerin birçoğu hastalıklar nedeniyle kırılır. Seyahat esnasında ise üst üste vapura doluşurlar. Bindikleri vapurlara Kızılay, aş ocakları ve sağlık çadırları kurmuşsa da ölüm ve hastalıkların önüne geçemezler. Bunun yanında vapurların hurda haşat olduğunu gören Türk mübadillerin binmek istememeleri nedeniyle şiddet de görürler.

Göç esnasında önemle üzerinde durulan bir diğer konulardan biri de mübadillerin taşınması olmuştur. Önceleri demir yollarını düşünen hükümet sahil kenarındaki göçmenlerin çokluğu nedeniyle deniz yoluna mecbur kalmıştır.⁸⁵ Bu nedenle mübadillerden sorumlu sevkiyat birimi bir ihale açarak gemileri tahsis eder⁸⁶ İhaleye Ermeni, Türk, Yunan ve İtalyan vapur şirketleri katılmış ve ihaleyi İtalyan vapur kumpanyası kazanmıştır. Böyle insanların yerlerinden, yurtlarından edildiği, hassas olunması gereken bir dönemde alınan kararlar ve yapılan işlerde de hassas olamamışlar.⁸⁷ İtalyan gemileri neredeyse dökülmektedir hatta hayvan taşınan gemilerle bile mübadilleri taşımışlar.

Romanda Anadolu'ya nakil iskelelerine gelen Türk mübadiller bir terazi hassasiyeti ve insana verilmesi gereken titizlik ile hareket edilmemiştir. Yağmurlu bir gecede limana iner inmez rastgele Anadolu'nun farklı iklim ve yerleşim yerlerine dağıtılırlar. Vardıkları evler ya harap yâda savaş esnasında geri çekilen Rumlar tarafından yakılıp harabe edilmiştir. Kimileri evleri onarıp bereketli topraklara yerleşirken, kimileri harp ve kurak mekânlara yerleştirildiklerinden, zanaat bilenler şehre, kıyı yerleşim yerlerinden gelenler diğer bölgelere

⁸⁴ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı,2002,s.36.37.38.39

⁸⁵ İbrahim Erdal, *Uluslaşma sürecinde Türkiye ve Yunanistan*, Kültür ve Sanat Yayınları 1. Baskı, İst. 2006, s.133

⁸⁶ .Arı,2003,37

⁸⁷ BCA,272, 14.73.34.6

kaçarlar. Bunun sebebi, Yunanistan'ın kıyı köylerinden gelenlerin dağ köylerine ve karlı dağlara yayla ve bozkırlara, kimilerininse Anadolu'nun bataklık dolu güneyine yerleştirilmesidir. Bu sebepten binlerce insan sıtma ve çeşitli hastalık sebebiyle telef olmuştur. Kaynaklarda romanda anlatılanlara paralel bu hastalık sebebi ölümler ve benzeri tespit mevcuttur.

İmar ve iskân vekâletinin en büyük sorunlarından birisi mübadillerin yerleştirilmesidir. Gelenlerin ekonomik ve sosyal şartları göz önüne alınacağı talimatnamede yer almıştır. Fakat pratikte uygulaması oldukça zor ve fazlaca engellerle doludur.

Şehir ve köyden gelenlerden tutunda zemin testi, erozyon gibi tomografik inceleme dahi yapılır. Ancak yeterli değildi.⁸⁸

“Haydi, binin teknelere” Bu ada uğradıkları yedinci yerd. Ta Orta Anadolu'dan bu yana geliyorlardı. Başlarını sokacakları bir ev, bir parça toprak bulamamışlardı. Elllerinde avuçlarında da hiçbir şey kalmamıştı. Bereket versin geçtikleri yerlerin köyleri bir lokma ekmekleri bile varsa onları paylaşıyorlardı kimi köylerde onları birer ikişer evlerine alıyorlar yemeyip yediriyor, içmeyip içiriyorlardı. Kimi köyler de onları, itleriyle, atlarıyla, yıldık, bıktık sizden diyerek, daha yoldan geçerken kovalıyorlar, köyelerine sokmuyorlardı.(KSİ 36)

Yıllarca savaşlarla yerle bir olmuş yerleşim alanları; anlamsız savaşlarla telef olmuş gençleri ve geride kalanları ise perişan olmuş halde üretim yapamayan bir Anadolu halkı vardır. Bir de buna Yunanistan'dan göç ettirilmiş mübadiller eklenince göçle gelen yerlerde kargaşa doğmuştur. Üç gün süreyle misafir edilen, barınması karşılanan zorunlu göç mağdurları önceden belirlenmiş yerlere hareket ettirilir. Tabi ki bu sorunu çözmek kolay olmamıştır. Mübadiller yürüyüşler düzenleyip hükümeti protesto etmiştir.⁸⁹

Mübadil ailelerin iskân edilmesi sonucunda sessiz kalıp, sadece devletin yer göstermesi, geçici tedbir almasıyla yetinmelerini beklemek yanlıştır. Bu insanların yaşamlarını sürdürmesi için gerekli mekân ve imkân da hazırlanmalıdır. Ancak bu imkânlar mümkün değildir. Neredeyse yok denecek kadar imkânlar azdır.⁹⁰

---

⁸⁸ İpek,2000,s.40

⁸⁹ Mehmet Ali Gökaçtı, “Mübadillerin Protesto Mitingi” Tarih ve Toplum, İletişim Yay. İst. 2003,s.10

⁹⁰ İskân Tarihçesi, 1932, s.36,38

Eserde bu tarihi yaşamışlık karşısında tabii olarak Üzeyir Han'ın içi kan ağlamaktadır. Üzeyir Han Çerkez'dir. Kafkaslardan beri göçmenliği yaşamış, akrabalarının kimileri Anadolu bozkırına kimileri Arabistan'a, Ürdün'e Mısır'a gönderilmiştir. Anadolu coğrafyası daha önceleri Kafkaslardan gelen yoksul insanlarla dolarken Anadolu şimdi de mübadeleye tabi tutulan halklarla dolmuştur. Göç mağduru Üzeyir Han'ın etrafı Balkan, Kafkas ve Doğu Anadolu'dan gelen göçmenlerle dolar. Sanki bu yoksulluk ve göç Anadolu'nun kaderidir. Göçmenlerden bazıları yerleştikleri yerde kalır kimileri de yollara düşer. Yer buldukları yere iskân edilirler veya tekrar günlerce, aylarca süren seyahate çıkarlar. Üzeyir Han, Mal Müdürü, Kaymakam ve kasabanın ileri gelenleri önderlik yapıp bu yoksul düşmüş insanlara yardım etmeye çalışır. Civar köy ve kasabalardaki balıkçılar buldukları erzak ve giyecekleri kasabaya taşıyıp birkaç gün daha onları rahat ettirmeye çalışırlar. Üzeyir Han'ın önderliğinde yapılan bu yardımlar neticesinde göçmenlerin kursakları azda olsa günler hatta aylar sonra sıcak yemek görür. Ceplerine azar azar harçlık verilir. Bu arada Abdülvahap Bey'de kasabadaki göçmen komisyonu ile her bir tarafı gezip uygun yerleri tespit eder, göçmenleri yerleştirir. Yıllar önce bu acıları yaşamış biri olan Üzeyir Han:

“ Başkalarının acısını, acıyı çeken bilir, bu üç savaş belimizi kırdı. Bu üç savaştan sonra yer yerinden oynadı. Bu üç savaş insanlığımızı elimizden aldı. Gene de içimizde azıcık insanlık kalmış ki.” diyor, bir yumruk geliyor, boğazını tikiyor, gözleri yaş içinde susuyordu. Duru, mavi gözler kan çanağı. Bu sıralar tekneler dolusu insan, çoluk çocuk, hasta, genç yaşlı adalara gelip gelip dönüyorlardı. Hiçbirisinde insanlık hali kalmamıştı. (KSİ 37)

Üzeyir Han'ın, Çerkez göçmeni olduğu yolundan hareketle göçmenlerin derdinden anlayan, onların hakkının savunucusu ve sığınacakları limanı gibi karşımıza çıkar. Kafkaslarda milletine hükümdarlık yapamayan bu şahsiyet, yıllar sonra aynı kaderi paylaşan göç mağdurlarına yardım elini uzatarak iyilik hükümdarlığı ile yardım etmektedir. Üzeyir Han ve diğer devlet görevlileri yardım için uğraşa dursun, Karınca Adası'na gelenler adayı beğenirler ancak yeterli büyüklükte ve kendi mesleklerine uygun imkân yok deyip teknelere binip giderler. Gelen mübadiller, giden adalılar gibi balıkçılık ve arıcılıktan anlamamaktadırlar. Ne yapacaklarını bilmeyen göçmenler çaresizdir. Aylar sonra yerleşen göçmenler, harabede olsa buldukları yerlere yerleşip yaşama sarılırlar. Yerlerini beğenmeyip

ayrılanlara hükümet tam anlamda sahip çıkamaz, birçokları koskoca ülkede yapayalnız, tek başlarına dolaşırlar. Ahmet Yorulmazın *Kuşlar ya da Ayvalık Yaşantısı* adlı eserinde, Karınca Adasına gelip geri giden mübadillerin bir benzer tepkisini romanında bilhassa şehirlerde yaşayıp şehir kültürüne alışık olan mübadillerin daha sonra Anadolu'da köylere götürülünce yerleşmek istememelerini ve sık sık yer değiştirmelerini konu alan olayları eserinde işler.⁹¹

Yaşar Kemal, kendisi mübadil olmasa da neticede mübadiller gibi yurdundan başkaca sebeplerle ayrılan bir ailenin çocuğu olarak Poyraz karakteriyle olaya ara ara girer ve değerlendirme yapar:

Şu dağ başındaki boşaltılmış yanmış yıkılmış köy, şu saban yüzü görmemiş kıraç düzlük, şu uçsuz bucaksız sökülmiş, evleri yerle bir, şu ören yerleri, şu avuç içi kadar cennet misali adalar birer umut. En güzel, geniş topraklı adalar, köyler, kasabalar çoktan dolmuş taşmış. Bol topraklı adalara, köylere göçmenler çoktan yerleştirilmiş. Sıtmalı, kıraç, karlı boranlı yerlere yerleştirilip oralarda yaşayamayıp, yoksul, perişan yollara düşenler... Yerli köylerin aralarına yerleştirilip, o köylerin hışmuna uğrayanlar. Büyük, iyiliksever köylere, kasabalara bire ikişer hane, üçer beşer hane sığınanlar, Sevinçlerinden ne yapacaklarını bilemeyenler, komşularından, akrabalarından kardeşlerinden ayrılanlar, bu kargaşada ya onlardan önce, ya sonra köylülerini, analarını, babalarını yitirenler. Yerin yerinden oynadığı bir dünyada boynu bükük, umarsız kalanlar.(KSİ 38)

Göç sonrası yaşanan acıları, olayları yazar özetlerken aynı zamanda okuyucuya tarihi gerçeklikleri de aktarmaktadır. Adaya gelişler bir süre sonra kesilir. Ancak haftalar sonra adaya üç tekne dolusu insan gelir, içlerinden dikkat çeken altı kız çocuğu ile uzaktan davranışlarına bakarak anne ve babaları olduğu anlaşılan bayan ve erkek, adaya inerek çınarın altında beklerler. Adaya gelenlerin başındaki bu adamın ismi Hüsmen'dir. Çok yer gezmişler ve bir türlü kafalarına uygun yaşayabilecekleri koşullarda bir mekân bulamamışlar. İlk önceleri bu adaya gelip küçük gören Hüsmen, gezdikleri yerleri burayla kıyaslayıp tekrar ailesiyle bu adaya döner. Hüsmen ve ailesinin Anadolu'yu dolaşmaktan halleri kalmamıştır. Hüsmen dolaştıkları yerleri ve Anadolu topraklarının o dönemdeki halini, çaresizliği, yoksulluğu ve ölümleri bize anlatır.

---

⁹¹ Ahmet Yorulmaz, *Kuşlar ya da Ayvalık Yaşantısı*, Remzi Kitapevi, İstanbul,4. Baskı, 2004, s.101,170

Poyraz ve diğerkleri adaya gelen bu Türk mübadil aileyi iyi karşılayıp ağırlar. Çünkü adaya günlerdir hiç kimseler uğramayınca üzölmüşler, bu adanın kış gelmeden dolamayacağı endişesine kapılmışlardır. Hüsmen ve ailesinin gelişi adada neşeyi tekrar getirir. Bu arada Hüsmen, evleri için gerekli olan ihtiyaçları için Poyraz'dan yardım ister. Yanında Yunanistan'daki mallarını satarak getirdiği Napolyon altınları vardır. Tabi ki bütün göçmenler Hüsmen gibi şanslı ve akıllıca davranmaz.

Emanet Çeyiz adlı romanda Amasyalı Yordanis Ofradinis, göç yollarında acıktıklarında armut ve benzeri yiyecek almak için paraları olmadığından yanlarına aldıkları bardak ve tabakları yiyecek karşılığında verdiklerini anlatır. Hazırlıklı değildiler⁹².

Savaşın Çocukları adlı romanda Hanya'daki göçmenlerin de mallarını yok pahasına sattığı hatta bazılarının da hiçbir mallarını satamadan göç ettirildiği anlatılır. Ayrıca romanda Ali Ağa adlı hatırı sayılan bir kişinin yaşadığı olaylar üzerinden o döneme ait bu tip hadiseler verilir.⁹³

Hüsmen çok kısmetlidir. Mallarını satmış ve de malları para etmiştir. Ancak o da Anadolu'da zor durumda ki göçmenlerin halinden yararlanmak isteyen fırsatçılardan kendisini koruyamaz. Napolyon altını çok değerlidir. Ancak Hüsmen Türkiye'deki değerini bildiği halde çaresizlikten fırsatçılara değerinin altında bozdurur. Hüsmen, çocukları ve eşinin yaşaması için buna boyun eğer. Hüsmen, Poyraza yanında getirdiği para kesesini çıkarır ve uzatır:

“Al bunu ,” dedi. “ Hepsi bu kadar. Ben, orada, Yunanistan'daki değiş tokuştan erken haberehendim. Elimde ne varsa, mal mülk, hepsini sattım altına çevirdim. Böyle yapmasaydım, biz de ötekiler gibi kırılırdık. Altınlar bize de, bizimle beraber dolaşanları da kurtardı. Hiç olmazsa, kuru da olsa, kursağımıza bir kuru ekmek parçası düştü.” Poyraz, kesenin büzgüsünü açtı, içindekileri avucuna döktü. Dökölen altınları bir, iki, üç, diye saymaya başladı, saymaya bitirince, ne kadar çok altın, dedi şaşkınlıkla. “ Yahu Hüsmen sen zengin bir adamsın.” “Hâşâ ,” dedi Hüsmen ,” daha vardı ya, daha da çoktu ya...” Boynunu büktü.”Aradan geçti, oradan oraya süründük durduk, canımızı buraya, sizin adınıza dar attık. O para sende kalacak. Buralarda Napalyon altını duymamışlar. Bu

⁹² Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğa Kitapçılık, İstanbul.5.baskı.2001.s.184

⁹³ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı,2002,147

*Napolyonları O:smanlı altını fiyatına bozdular, o da zar zor, naz niyaz .” “Olur,” dedi Poyraz .”
Gerekirse büyük bir şehre gider sarraflara bozdururuz. (KSİ 51)*

Hüsmen Yunanistan'dan gelirken mallarını satmış bir göç mağdurudur. Bu bölümden itibaren Türk tarafından göç ettirilen Rumların yaşadıkları acılar gibi Yunan tarafından göç eden Türk göçmenlerinde aynı acı ve sıkıntıları çektiği apaçık görülmektedir. Yunan tarafındaki Türkler mallarını mübadeleyi duyduktan sonra kimileri zerresini satmamış, kimileri ise yok pahasına verip gelmiştir. Bu koşullarla gelen Hüsmen, adayı çok beğenmiş, mutluluk içinde oynayan çocuklarını seyre dalmıştır. Bir taraftan da kızlarını düşünmektedir. Acaba bu ada dolar mı ya da kızlarını alacak birileri bu ada da olabilir mi. Yoksa bu ada Hüsmen'e göre kapalı bir mekândır. Bu içinde bir sızı gibi durur ve kafasında soru işareti yaratır. Poyraz'ın gelmesiyle tekrar ortalık şenlenir. Ancak Hüsmen tekrar hüzünlü havaya bürünür. Başından geçenler bir bir aklına gelir. Poyraz'a bütün yaşadıklarını anlatmaya başlar. O anlattıkça Poyraz'ın aklına Sarıkamış, Allahuekber dağındaki gördüğü manzara, dökülen askerler ve kıyıma uğramış Yezidiler gelir. Bir süre sonra sofraya otururlar. Poyraz, Hüsmen'in parasını ucuza bozduracakları için şimdilik durmasını ve kendisinin ona para vereceğini söyler. ,

Berberliklerini kader ağı içinde tanıyıp bulan bu insanlar, maddi ve manevi olarak birbirilerini destekler, birbirlerine yardım ederler. Aynı zamanda eserde mübadele ve savaş dönemlerinde bu dayanışma ile göçmenlerin tarihte yaşanan zorluklar içinde ayakta kaldıklarını aktarır. Diğer taraftan Hüsmen'e çok güzel bir ev verilir ve ev almak için para ödemez. Çünkü Yunanistan'dan gelen Türk mübadiller orada bıraktıkları mallarını belgelemesi neticesinde aynı değerde veya muadili ev verilir. Bu durumu unutan Vasili hangi evi kaçta alacak gibi sorular sorar. Poyraz, Vasiliye cevap verir:

“Yok, Vasili, bunlar evleri bizim gibi parayla satın almıyorlar, mübadele, yani değiş tokuş. Bunlara Yunanistan'daki evlerine ev, tarlalarına karşılık tarla, neleri kalmışsa orada, yani taşınamaz ne malları kalmışsa. İyice anladın mı Vasili, orada bıraktıklarının karşılığını verecekler.” “İyice anladım ya biliyordum da.” (KSİ 55)

Yunanistan'dan gelen Türkler anavatana geldikten sonra Rumlardan kalan toprak ve mallara hiçbir ücret alınmadan kayıt altında verilir. Bu parça yazar tarafından Poyrazın ağzından okuyucuya aktarılır.

Kadri Kaptan ve Vasili şehre resmi işlemler ve ihtiyaçlarını gidermek için giderler. Ertesi gün Kadri Kaptan'ın teknesi tekrardan deniz üzerinde görünür. Çocuklar iskeleye koşuşturur. Bu koşuşturma esnasındaki hal üzerinden yazar mübadele ve yaşanmışlıklar üzerine yorumunu verir. Yazar hikâyede mübadelenin yüzünü çocukların gözü ve duygularıyla anlatır:

Ürkünç denizi yarararak, köpürterek hızla gelen tekne onları şaşırtıyordu. Oysa vapurla gelmişlerdi. Ama ne denizi, ne de köpükleri böyle görmüşlerdi. Vapurda üst üsteydiler. Kadınlar, çocuklar kusuyorlar, erkeklerinse ağzını bıçaklar açmıyor, çömelip ellerini koyunlarına sokmuşlar, yüzleri kırıxık içinde kalmış, dudakları sünmüş, düşünüyordular. Vapur bir de kokuyor, kokudan burunlarının direkleri kırılıyor, apteshanelere çatlayacak duruma gelmeden gidip sıraya girmiyor, bekliyorlardı. Girince de kokudan, kimileri bayılıyordu. Bir de deniz bir sallanıyor, bir de vapur bir çatırdıyor, kimse yerinde duramıyor, vapur ha battı ha batacak, herkesin yüreği ağzına geliyordu. Kızlar vapuru unutmuş gitmişler, vapur yolculuğu korkunç bir karabasan ya da kapkaranlık bir delik gibi kafalarından silinip gitmişti. Yalnız, topAğaefendi ayak bastıklarından sonra da analarından emdikleri süt burunlarından gelmişti. Çok aç kalmışlar, kiminde de sıcaktan, susuzluktan kavrulmuşlar, içecek bir damla su bile bulamamışlardı. Bir sıcak toprakta güneşten yanmışlar, bir tuhaf sinekler uğuldayarak, kara bulutlar gibi üstlerine gelmiş, onları ısırmış, yemişler, onlar da hastalanmış, ölmüşlerdi. Ölünce çok titremiş üşümüş, butmuşlar, el dokundurulamayacak kadar kızgın toprağın üstüne, yalım yalım kusan güneşin altına yatmışlar, dişleri takırdayarak gerilmişler, yorgunluktan çeneleri düşmüştü. Ardından yanmışlar, bir gölgeye, bir serin yere, bir soğuk suya can atmışlardı. Çok ölmüşlerdi. Nasılsa sonradan dirilmişler oradan kaçmışlardı. (KSİ 60)

Yazar, kız çocuklarının gözüyle mübadillerin seyahat esnasında çektikleri sıkıntıları, çileleri en ince ayrıntısına kadar bizlere aktardığı görülür. Yaşanan bu çile, zulüm sadece Türklere değil aynı zamanda bu zorunlu seyahate mecbur kalan Rumlara da yaşatılmıştır. Mübadil kızların anlatmış oldukları Rum ve Türkler'in yaşadıklarını anlatan gönül dili ve tercümanı gibidir. Çocukların tercüman olduğu bu duygu, hal davranışlarında kendini gösterir. Sanki tekrar o anı yaşar gibiler. Ter içinde kalmışlar, yüzleri pespembedir.

Oturdukları yerden hiç konuşmadan başlarını öne eğmişler o yaşadıkları an tekrarlanacakmış hissini okuyucuya da verirler. Beter bir durumda olan göçmenler sıcak bir dostluk ararcasına etrafa bakışirlar. Gözleri yaşla dolu Sabiha Hanım ürperti hali içindedir. Yazar kızların anlattıklarını, annelerinin dilinden yaşanan acıları ve tarihi gerçeklikleri romanın da bizlere aktarır. Kendinden geçmiş olan Sabiha bir süre sonra kendisini toparlayıp tekrar anlatmaya başlar:

“Yayladan indirdiler bizi. Bize nereye gideceksiniz, ne yapacaksınız demediler, getirdiler koskocaman, bomboş bir yapının içine soktular. Bekledik orada, öteki, ormanlı, dağlık yerlerden getirdikleri köylülerle birlikte. Çok yaşlı insan ölmüştü yollarda. Vapura bindirdiler, vapur batacağı, beş gün, beş gece sallandı batmadı. Kokudan, açlıktan öldük. Ölümümüzü getirdiler, deniz kıyısına kocaman bir yapıya üst üste doldurdular. Orada çok bekledik. Çok yaşlı öldü, çoğumuz hastalandık. Bizi bir yere yerleştirdiler. Burası köy dediler, aman, bunun neresi köy demeye kalmadı, candarma dipçiği çalışmaya başladı. Baktık candarmalar bizi öldürecek. Köy dediğin yerdeki bütün evler yanmış, ne Ağaefendiç, ne ot, ne bahçe, ne bağ kalmış, her yer kapkara. Amanın, bu ne iş derken, bir hafta orada kaldık, kuru yerde yattık. Yakın köyler bize ekmek getirdiler, kazanlar kurup çorbalar pişirdiler. Sonra bizi adlılar, dağlık bir yamaçta, yanmış taşlık bir köye verdiler. Böyle böyle bizi dolaştır ha dolaştır ettiler. En sonuncu bizi bir uçsuz bucaksız ovaya götürüp bıraktılar. Her yan otluk, her yan bataklık. Boş köyler var, bu Köyler dolu dediler, onlar yaylacıdırlar, şu karşı dağlara göçerler, kışın da evlerine inerler. Bizi oraya götürün, dedik. Orada toprak yok, bir iyice aç kalırsınız, dediler. Bize çiti kamıştan, çatısı ottan bir ev yaptılar. İşte, sizde böyle yapın. İşte bataklık şurada, kamış, saz kesersiniz. Öyle yaptık, yerleştik. Para da verdiler. Ardından bir sinek bastırıldı, görülmemiş, ovanın yerlileri bu sineklere kemikli sivrisinek diyorlar, sivrisinekler bulut bulut üstümüze geliyorlar, yüzümüz şişiyor. Sıtma başladı. Bir kaç ay içinde yarı yarıya kırıldık. Her gün o kadar insan ölüyordu ki, onları gömemiyorlardı sıtmadan yanan erkekler. Sıcak yukarıdan yalım gibi iniyor, soluk bile aldırıyor. Ölülerimiz koktu. Uzaktan köylüler geldiler, kokudan ciğerleri sökülerek onları ortasına çabucak gömdüler. Kalanlarımız, bir gece kaçtık oradan, bir dağ geçtik, Ağaefendiçsiz otsuz, uçsuz bucaksız bir bozkıra düştük, bozkırı geçinceye kadar yarımızdan çoğu yollarda döküldü kaldı. Hüsmen'in anası, babası o ot bitmez çöle kurban gitti. Dün akşam onunla konuştuk, burada işimizi iyi giderse, gidip onların ölüsünü adaya getireceğiz. Bu adanın mezarlığı var, gördüm, ne güzel.” (KSİ 61,62)

Sabiha'nın anlattıklarına bakıldığında ülkemize gelen insanların göç ettirilirken ön hazırlık ve mübadele kararının alt yapısı oluşturulmadan, yöneticilerimizin savaştan çıkmış ruh hali ile aldıkları kararların sonuçları olduğu izlenimi verir. Sabiha, bir bayan, bir anne gözüyle yaşadıklarını okuyucuya anlatır. Anlatılanlarının bir de Kaf Dağı'nın görünmeyen yüzü vardır ki buna hiçbir insanın yüreği dayanmaz. Örneğin, Sabiha, Hüsmen'in annesi ve babasının hükümetçe yerleştirilmek üzere bırakıldıkları çölde öldüğünü söyler. Bu bölümden sonra mezar sözcüğü sıkça eserde mübadele ve göçler sonucu oluşan bir olgu olarak görülmektedir. Sabiha, anne ve babasının mezarlarını bırakıp geldikleri o bataklıktan Karınca Adasına getirmek istediklerini söyler. Aslında insanları geldikleri topraklara bağlayan iki nedenden birisi de geçmişlerinin orada yaşanmışlığı ve atalarının o topraklarda yatmalarıdır. Belki de doğduğu topraklara geri gitme umutları olmasa da göçmenlerin, atalarını buraya getirmekle, zorla getirildikleri bu diyarları benimseme bahanesi olacaktır. Aynı kaderi paylaşan Poyraz ve nicelerinde aynı duygu hasreti vardır. Hüsmenler'in gelmesiyle hüznü bulut dağılır. Ziyafetler, gülüşmeler, günler böyle bir aile ortamında geçmektedir. Ta ki Kadri Kaptan'ın tekneyle iskeleye yanaştığı güne kadar böyle sürer.

Tekneden avurdu birbirine yapışmış, küçülmüş yaşlı bir adam iner. Ardından tekneden, kadınlar, kızlar, çocuklar, delikanlılar, yaşlı kadınlar, erkekler iskeleye iner. Hepsi de acınası bir halde ve üstleri yarı çıplaktır. Kadınların vücutlarının neredeyse üst kısmı açıktır. Küçük çocukları sormaya bile gerek yok, her biri perişandır. Poyraz şaşkın biçimde Kadri Kaptana bu zavallıları neden getirdin diye sorar. Ancak ona da kaymakam bey adaya götürmesi için emreder. Bitkin haldeki bu insanlara ada halkı yardım etmek için hep beraber seferber olur. Şekerli su ve çorba ikramı başlar. Ne gariptir ki adayı terk eden Tanasi'nin domatesleri, soğanları ve diğer kiler dolu yiyecekleri kendisi gibi zorunlu göç mağdurlarına nasip olur. Bir müddet sonra Anadolu göçmenlerinin gözleri açılır, hepsinin yüzüne can gelir. Gelenlerin içinden bir ihtiyar göç boyunca yaşadıklarını anlatmaya başlar. Konuşmasındaki aksanından anlaşıldığı kadarıyla Karadenizli olduğu anlaşılan yaşlı adam Poyraz'ın dikkatini çeker. Gözleri diğerlerine göre canlı ve açık olan delikanlılardan birine dönerek Poyraz sorar:

“Ne zamandan bu yana böylesiniz?”

“Çoktaaan, çoktaaan,” dedi delikanlı.”

“Çoktandır biz böyleyiz. Birkaç aydır bize kimse bakmadı. Millet bıkmış. Bizim gibi yazıya yabana düşmüş çok insan var, yollara dökülmüş kalmış, ölülerini bile gömememiş, yolların üstüne bırakmış gitmişler. Çok insan, çok!” (KSİ 78)

Adaya yeni gelen göçmenler, Ruslar ve diğer Osmanlı Devleti ile savaşan ülkelerin zulümleri sonucunda yangın yerine dönmüş yurtlarını ve bunun sonunda oluşan sefaletten kaçan Anadolu göçmenleridir. Ada ahalisi yardım etmek için seferber olur. Biraz kendine gelen Karadeniz şiveli yaşlı adam konuşmalarındaki maharetlerini anlatan sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla iyi bir balıkçıdır. Her evde ne varsa her biri eline bir şeyler takıp getirir ve bu garibanların evlerini donatarak sahip çıkarlar.

Anadolu insanı savaştan çıkmış devletlerinin kıt kanaat imkânlarla yapılan yardımların yanında halkın sosyal dayanışma ve yardım severlik duyguları ile acılı ve zor günleri atlattır. Bunun bir benzeri hikâyesi ile yazar bir gerçeği daha okuyucuya aktarır. Sabiha, herkeslerden önce gidip Rumların bıraktığı evleri gezerek zorla getirdiği kap kaçakları omuzlarına yüklenmiş bir halde sevinçle topluluğun yanına gelir. Şaşkın bakan Poyraz’a dönerek:

“Ben olmasam bu kap kaçağı kimse bulamazdı. Ben de gelirken böyle yaptım, kap kaçağı tam bunların sakladıkları yerlere sakladım. Biz her şeyimizi satmış, evi satamamıştık. Kap kaçağı taşıyamazdık. Satsak kim alacak. Ben de ne var ne yoksa gizledim. Bunlar da gizlemişler. Her evde kap kacak var. Ben de alacağım bu kap kaçaklardan. Hem de en güzellerini bulacağım.” (KSİ 80)

Sabiha’nın bulup getirdiği kap kacaklar aslında kendisinin bir nevi yaşamış olduklarının aynısıdır. Kendisi de geri dönme umuduyla kap kaçağını aynı şekilde saklayıp gelmiştir. Düşenin halinden düşen anlar misali, Sabiha’da mübadil Rumların düşüncelerini okuyup, hislerini anlayabilmektedir. Mübadillerin yerlerinden edileceğini duyduklarındaki hallerini, giderken yaşadıklarını, seyahat halinde çektiklerini ve sonrasını, Sabiha, onun gibileri çok iyi bilen olarak okuyucuya anlatır. Bir müddet sonra Anadolu göçmenleri kendilerine gelir. Çorbalarını içerler. Anadolu göçmenleri onlar için hazırlanan yataklara yatarlar. Bu yapılan dayanışma ve yardımlar tarihi belgelerde yazılıp çizilmeyen sosyolojik bir olgudur. Zira

bilinmeyen ama yaşayanlarca anlatılan bu ve benzeri hikâyeler birçok toplumsal hadiseleri, acıları ve derin yaralar açacak neticeleri de önlemiştir.

Ertesi gün uyandıktan sonra çınar altına giderek Sabiha ve Lena ananın hazırladığı mis gibi kokan çorbayla karınlarını doyururlar. Yaşlı adam önce kendisini tanıtır ve ardından diğerlerinin hikâyesini anlatmaya başlar. Adı Nişancı Veli'dir. Üç torunu ile yollara düşmüş savaş mağdurdur. Bir de Sultan adlı eşi var. Ancak eşi onlarla gelmez. Sultan tıpkı Lena gibi oğullarının ölüm haberi ve tebligatı gelmiş olsa da döneceği beklentisiyle yerini, yurdunu terk etmez ve Nişancı ile adaya gelmez. Nişancı Veli de ev, yurt edinince geri dönüp, orada olacağını da hesap ederek Sultan'ı bırakıp yollara düşer. Büyük sıkıntılarla geçen seyahatlerinde huzurlu bir yuva kurma umuduyla Karınca Adası'na yolları düşer.

Adaya gelenlerin kendilerine gelmesi, tam manasıyla iyileşmeleri üç gün sürer. Ertesi gün Nişancı Veli, Poyraz'a kızgın ve inatçı bir tavırla balığa çıkmak istediğini söyler. Ancak olumsuz yanıt alır. Yılmaz ve gitmek istediği yönünde diretir. Vasililer ile balığa çıkar. Poyraz önceleri basit gördüğü bu adamın balık tutuşunu ve tavrından farklı biri olduğunu anlar. Her halinden çok güngörmüş ve hayatı tanımış birisidir. O gün ve ertesi gün bolca balık tutarlar. Nişancı Veli gerçekten tam bir usta balıkçıdır.

Poyraz Nişancıyı çok sever. Ancak bir taraftan da onların bu garip ve yoksul haline üzülür. Onların bu hali Poyraz'a, Sarıkamış'ta donmuş, kaskatı kesilmiş, yüzleri gerilmiş, gözleri yerinden fırlamış halde gördüğü askerleri ve çölde göğüslerini kestiği Yezidi kızlarını hatırlatır. Poyraz'ın bu duyguyu hissetmesi eserde her iki mezalimin netice olarak aynı olduğu anlamını doğurur. Poyraz, Vasili ve Melek Hatun'la konuşup bu garibanları giydirmek ister. Her türlü ihtiyaçları tespit ettikten sonra kasabaya almak üzere erkenden yola koyulurlar. Her şeyi devletten beklemeyen bu insanlar, kendileri gibi göçmen olan ama onlar kadar şanslı olmayan göçmenlere yardım elini uzatırlar.

Yazar *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanında berbere anlattırdıklarının benzerini kader olarak aynı ama olay bakımından farklı olan yaşanmışlıkları bu defada Nişancı Veliiyi konuşturup anlatır. Yaşanan acıların her iki millete ve masumların neler yaşadığını anlatmaya çalışır. Nişancı Veli seyahatini ve gördüklerini Poyraza anlatmaya başlar:

“Şimdi de çıplaklar doldurdu yazıyı yabancı,” dedi.

“Her bir yanı dökülen, giyitleri paramparça, bir deri bir kemik kalmış, buradan her gün bir sürü insan geliyor geçiyor. Nerden gelir nereye gidiyorlar, Allah bilir. Hastaları da, ölüleri de sırtlarında. Diyorlar ki, Yunan askerlerinin yaktığı köylerin insanları bunlarmış, diyorlar. Ne bileyim ben, caddeden geçen bir ikisiyle konuşayım dedim, konuşmuyor, ağızlarını açmıyorlar. Küsmüşler. Nereden gelip nereye gittiklerini onlar da bilmiyorlar.” (KSİ 95)

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana adlı romandaki şahıslardan Uğur İncelik Berber adlı kişinin anlattıkları o dönemde Yunan devletinin yaptıklarının bir delili gibidir. Yunan askerleri geri çekilirken yanlarında beraber götürdükleri Rumlarla bir olup birçok Anadolu topraklarını yakıp yıkmışlar. Bu vahşeti yaşayan genç aynı zamanda harap olmuş Türkiye Cumhuriyeti, göçmenlerinin getirdiği maddi yükü birlikte yaralarını yavaş yavaş sarar. Ancak bu birçok yaranın kendiliğinden iyileşmesi anlamına gelmez. Poyraz Musa karakteri gibi vatanperver insanlar, din, ırk ayırım yapmadan yardıma koşar, ellerinden geldiği kadar yaraları sarar. Adadakiler, bu düşünce ve sorumluluk bilinciyle adaya gelenlerin üst, baş, ayaklarına kadar kendi imkânlarıyla giydirebilirler. Az bir kısmını devlet imkânı ve geri kalanını adadaki mahsulün parası ile Poyraz’ın kendi parasından karşılayarak yiyecek ve diğer kış için gerekli olanları temin ederler. Poyraz’ın bu davranışını yazar, bilinmeyen kahraman ve insan sevgisi dolu vatandaşlarımızı bizlere bir kez daha hatıra getirir.

Adada herkesler bunca acı sonrası bile mutludur. Nişancı bir süre sonra Poyraz’a hayatından bahseder. Sultanla evlenmek için yurdunu terk ettiğini, arkadaşıyla savaştan nasıl kaçtığını, üç oğlunu şehit verip gelinlerinin onları terk edip baba evine gittiğini ve Sultan’ın kendisini üç erkek torun ile bırakıp oğullarının geleceği umuduyla geri dönüp yurdunu, evini terk etmediğini anlatır. Poyraz’a anlatılan acı ve yürek burkan yaşanmışlıklar o dönem içerisinde yer isimlerini de vererek anlatması vatana düşen ateşin dört bir yanını sardığının kanıtı gibidir.

Yazar bu bilgiyi de Nişancı’nın, Sultan ve üç torunu ile dolaştığı yerleri de vererek aktarır. Bu acılı aile Karadeniz dağlarından yokluk nedeniyle sahil kasabalarına inerler. Sahildeki Rumlar, Rus askerleri ile beraber terk edip giderler. Ancak Ruslar ve Rumlar geri çekilirken birçok yeri yakar insanları da kıyıya uğratırlar. Nişancı da ailesiyle kıyımdan kaçan insanların boşalttığı köylere yönelir. Sahildeki bu kaçış diğer yöre halkına yarar. Birçok

ev ve tekne onlara kalır. Tabi ki bu kadar kolay olmaz. Bir müddet sonra jandarmalar gelir ve Nişancı Veli ve onun gibileri yerleştikleri bu köyden çıkarır. Bu defa evsiz insanlar kasabaya gidip yerleşirler. Bir müddet sonra savaş mübadillerinden birileri daha gelir. Kasaba şenlenmeye başlar. Bu sırada Nişancı yıllar önce bıraktığı denizine dönmüş, her gün biraz daha fazla balıkla evine döner. Diğer köy ve kasabalılardan gelenler ise ekip biçmeyi öğrenirler. Bu da kursaklarında kalır. Yıllarca yabancı askerler yüzünden yurtlarından olmuş ve aç kalmışlardır. Şimdi ise kendi memleketlerinde tam huzuru bulmuşken kendi askerleri tarafından yerlerinden olurlar. Köye bir gün jandarmalar gelir. Başlarında ki sert görünümlü bir subay, Köyün alanına herkesleri toplar ve şöyle seslenir:

“Derhal derakap,” diye komut verdi.

“Derhal, derakap bu köyü boşaltacak, çıkıp gideceksiniz! Derhal ve derakap!”

Köylüler bozkurtlar gibi sızılaştılar. Bizi buraya İskân Komisyonu gönderdi, dediler, kimsecikler aldırmadı.

“Yunanistan göçmeni kardeşimiz geldiler, yerlerinden, yurtlarından olmuş, gâvurun elinden kurtulmuş, zulüm görmüş... Bakın yarı tok, köyün dışında bekliyorlar. Yorgun, bitkin, hasta...”

“ Bir de yerimizden olduk. Biz de göçmeniz, biz de yarı aç yarı tokuz. Bizi de bu köye İskân Komisyonu gönderdi,” dediler.

“ Biz de düşmanın ayakları altında çiğnendik.”

“Fazla söz dinlemem, hemen şimdi, derakap!” Ağlamak, sızlamak para etmedi. Sert, gür bir ses yükseldi: “Süngü tak!”

Köyüler, kendilerini deniz kıyısında buldular. Yunanlı göçmenler jandarmaların korumasında birer ikişer köye, İskân Komisyonunca gelen kişilerce yerleştirildiler. Köyden kovulan öteki göçmenlerse deniz kıyısında gün kavuşuncaya kadar beklediler. (KSİ 130)

Nişancı Veli, eşi Sultan ve üç torunu ile savaşların sebep olduğu yoksulluk nedeniyle yaşadıkları yerleri terk ederler. Göç sonunda bulup yerleştikleri köye günler sonra zorunlu göç ve savaş nedeni ile Yunanistan’dan gelen, acı ve dram içindeki Türk mübadillerin yerleşmesi, onların yaşadıkları göç kaderini tıpkı nöbet tutan asker gibi mübadillerden devralır. Artık göçme ve çile sırası tekrar onlardadır.

Romanın bu bölümdeki anlatılan hadiseler, mübadele kararı alındıktan sonra Türk ve Yunan tarafında neredeyse aynı duygu ve tepkilerin yaşandığının bir göstergesidir.

Emanet Çeyiz adlı romanda Kemal Yalçın, Kayalar- Kozlu Köyünden Nazmi Önal'ın ağzıyla, Nişancı Velinin yaşadıklarının aynısını ancak farklı mekânlarda yaşanan olayı anlatır. Kozlu tamamen Türk köyüdür. Nazmi'nin babası hatta mübadele öncesi yeni bir ev yaptırır. Ancak içinde oturmak nasip olmaz. Zira Türkiye'den gelen muhacir Rumlar sebebiyle hükümet Türklerin elinden ev ve mallarının yarısını hatta bazı yerlerde tamamını alıp gelen Rum göçmenlere verir.⁹⁴ Nişancı Veli ve diğerleri aynı durumdan dolayı birçok kez yurt değiştirirler. Nişancı Velinin yaşadığı bu göçü ve adaya kadar olan geliş hikâyesini yazar Nişancı'nın gözüyle anlatır:

İşte Nişancı Velinin macerası bundan sonra başladı, köyden köye, kasabadan kasaya, şehirlere bütün Karadeniz kıyılarını bir baştan öbür başa dolaştılar. Yollara bellere düşmüş çok aç perişan insan gördüler. Köyden çıkıp Karınca Adasına gelinceye kadar kırımlara uğradılar, bozguna uğramış kaçan Yunan askerlerinin yakıp kül eylediği köylerden geçtiler. Girdikleri kimi köyler onları günlerce konukladılar, yedirdiler, içirdiler, kimi köylüler onlara para yardımı bile yaptılar. Göçmenlerden bıkmış silahlanmış kimi köylülerde onları köyelerine sokmadılar. (KSİ 130)

Göçmenlerin çektikleri acılar sadece yersiz yurtsuz kalmak değildir. Gittikleri yerlerdeki aynı din ve ırktan olan yöre halkı tarafından hakaret hatta şiddet görürler. Savaşlar ve mübadele sonrası perişan haldeki Anadolu insanları, göçmenlere karşı vurdumduymazlık, çaresizlik, açlık ve göçmenlerden bıkmışlığın verdiği duygularla aşırı tepki verirler. Köyelerine giren göçmenlere karşı silah doğrultacak kadar sert tepki ve hareketler ederler.

Nişancı Veli'nin sohbeti Sultan'ın oğullarını beklemek üzere geri dönüşü ve buralara kadar nasıl geldikleriyle son bulur. Poyraz gelen Anadolu göçmenlerini ve Nişancı Veli'yi bir güzel giydirip mutlu eder. Bu yardımdan sonra sanki adanın her tarafı mutluluk seline boğulur. Çocukların ağzında şekerler bir oraya bir buraya gezinmekte ve bir taraftan da Hüsmen'in kızlarının önderliğinde dört biryana koşuştururlar.

---

⁹⁴ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001

Adaya gelişler sadece bu gariplerle kalmaz. Kasabadaki ileri gelenler ve Kaymakam, Poyrazın yardımsever ilgisini bilir ve güvenip her geleni adaya göndermeye başlar. Bu olanların içinde bir süre sonra adaya Sarıkamış'ta, Ruslara karşı savaşmış Cemil adında bir asker gelir. Cemil askerde baytardır. Cephede savaşırken karlar altında kalmış ve bir Rus doktor sayesinde canından ve bacağından olmaktan kurtulur. Tedavisi yapıp biraz iyileşince Ruslardan bir yolunu bulup kaçar. Cemil, kaçış yolu üzerinde karşılaştığı Kürtlerden dayanaklı bir at alır ve memleketi Van iline yönelir. Yolda bir gurup Ermenilerle karşılaşır. Hallerinden de anlaşılacağı üzere birilerinden kaçtıkları bellidir. Biraz sohbet edince Ermeniler'in, Kürtler ve devlet adamlarından kaçtığını öğrenir. Cemil, Ermenilerden onların yerini söylememek şartıyla para ve yiyecek alır. Yola koyulan Cemil, bir taraftan şehrini ve nişanlısı Zilan'ı diğer taraftan da yerinden yurdundan olan bu insanları düşünerek yoluna devam eder.

Yaşar Kemal, Cemil adlı kahramanının gözünden aktarılan bu hikâyesiyle savaş nedeniyle zorunlu göçe mecbur olmuş bu göçmen insanları da işler. Bu hikâye, mübadele nedeniyle iki devletin anlaşılıp, göç edilecek insanları kayıt altına alarak göçe mecbur ettirmesinin yanında, savaş sebebiyle göç etmek zorunda kalanları ve onların çektikleri sıkıntıları anlatır.

Cemil, Van'a geldiğinde sanki hayalet bir şehirle karşılaşır. Doğruca Van'ın bilinen en eski ibadet hanesi Hüsref Paşa Camisine gider. Kapı biraz zorlanınca kendiliğinden açılır. İçeride mihrabın önünde diz çökmüş ney çalan sofiyi görür. Sofi sanki tüm zamanların en dokunaklı ağıtını çalıyordur. Cemil'e dönerek tek bir sorunun cevabını ister. Savaşın bittiği haberini almak.

Cemil, heybesinden Ermeni göçerlerin koyduğu yiyecekleri çıkarır. Yemek faslından sonra yazar, Sofinin gözünden şehirde yaşanan ve olan biteni Cemile anlattırır:

Top sesleri geliyordu doğudan, batıdan, yandan yöreden. Bu korkunç bir maceraydı. Osmanlı orduları güneyden, batıdan, Rus orduları kuzeyden geliyordu. Şehre her an biraz daha yaklaşıyorlardı. Her iki orduda aynı anda şehre girebilirdi. Şehir halkı, Müslüman Kürtler, Türkler, Hıristiyan Ermenilerdi. Rus orduları girse Müslümanları, Osmanlı orduları girse Ermenilerin hali dumandı. (KSİ 154)

İkisi birden girseler, şehir ayakaltı olacak, taş üstünde taş, gövde üstünde baş kalamayacak. Bu bir dünya savaşıydı. Sorumlusu da insanlıktı. Halk korku içindeydi. Şehirleri düşünce herkesi ocağı sönecekti. Bunu biliyor, bunu bekliyorlardı ama üç bin yıllık görkemli şehirlerinin yıkılması onlara bütün ölümlerden daha ağır gelecekti. Bir gün, nasılsa top sesleri kesildi. Bir iki patlama sesi geliyorsa da güller şehir, kalenin üstüne düşmüyor, yöredeki tepeler yanıp sönüyordu. Şehre önce Rus ordusu girdi, sonra Osmanlı ordusu. Şehir kısa bir sürede birkaç kez el değiştirdi. Osmanlı ordusu girince Hıristiyanlar, Rus orduları girince Müslümanlar şehri terk ediyorlardı. Şehrin yöresinde kıyasıya bir savaş sürüyordu. Sonunda şehrin Müslüman, Hıristiyan ileri gelenleri bir araya geldiler, bir karara vardılar, şehri toptan boşaltalım dediler. Bu kararı tellallar halka duyurdular. (KSİ 155)

Eserde, Osmanlının son yıllarında yaşananları Enver Paşa'nın hırsına ve Rusların, Ortodoks Hıristiyan milletleri kışkırtmasına bağlar ve neticesinde bütün dinden (Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Yezidi) halklar çile çekmeye başlar. Yaşar Kemal, bu çekilen acıları, korku dolu savaşlar neticesindeki göçleri Baytar Cemil'in gözü ve dili ile bize anlatır. Diğer taraftan savaşa rağmen şehirlerine âşık farklı din ve ırktan milletlerin bir araya gelip birbirleri ile anlaşmaları insanlık değerinin aslında birçok sorunu çözebileceği, örtebileceğini bizlere gösterir.

Baytar Cemil şehrinin haline bakar ve içi parçalanır. Bu şekilde bir süre Sofi ile beraber şehirde dolaşırlar. Bir taraftan Sofi, Baytar Cemil'e olup bitenleri, savaşın acımasız yüzünü anlatır. Baytar Cemil'in gelişi ve Sofi ile buluşmasından itibaren savaş nedeniyle zorunlu göç etmek zorunda kalan Kürt, Türk, Arap, Ermeni ve Yezidi halklarının içler acısı durumu aktarılır. Van şehrinde sadece iki dinden ve milletten olan kişiler kalır. Tıpkı Karınca Adası'ndaki Poyraz ile Vasili gibi.

Sofi ve Balıkçı Kirkor, şehri terk etmemiş, Rus ordusunun dünyayı yakan vahşetine şahitlik etmişler. Sofi camide, Kirkor'da kilisede yatmaktadır. Her iki dinden olan bu insanlar doğdukları topraklarda inandıkları dinin ibadethanelerinde sığınacak bir yer bulurlar. İlk önceleri şehrin hali ve sık sık işgal edilmesi nedeniyle şehri terk etmek, göçmek isteseler de bir gün bu şehrin dirileceğine inanırlar ve terk etmezler.

Sofi, Kirkor ve Cemil arasında geçen konuşmada geleceğe dair umutların yanında ekonomik ve zanaat işleri ile ilgili bilgiler de verilir.

Van, altın ve diğer değerli eşyaların işlendiği ve sanata dönüştürüldüğü bir şehirdir. Savaşla birlikte bu değerler de yok olur. İnsanlar göç edince bu sanatta göçmüştür. Cemil'in, Sofi ve Kirkorla olan tanışıklığı, Van'a dair sohbetleri son bulur ve atına binerek, gideceği yeri belli olmayan bir yolculuğa çıkar. Ancak bilinen tek bir gerçek var, o da göç etmektedir. Cemil'in göç seyahatinde gördükleri o dönem genç Türkiye'sinin gerçeğini yansıtır. Savaş nedeniyle yurdundan olan aileler, farklı milletten insanlar ve kimsesiz çocukların yaşadıklarına şahitlik ettiği bir göç yaşar ve bizlere de eser yolu ile anlatır. Cemil, yolculuk esnasında anne- babaları ölmüş kimsesiz Ermeni, Kürt, Yezidi çocuklarını görür. Bir ailenin yurdu aynı zamanda anası ve babasıdır. Yurdu elinden alınan, tıpkı ana ve babası öldürülmüş gibi öksüz kalan Cemil de bu çocukların haline acır ve okuyucuya da acı duyguyu yaşatır. Cemil, bu çocuklara baktıkça içi burkulur ve bu düşünce ile yoluna devam eder.

Yolculuk boyunca ara ara anasız ve babasız kalmış yığınla çocuk kafilesiyle karşılaşır. Bu çocuklar başıboş halde gezerler ve girdikleri köyleri, kasabaları açlık sebebiyle talan etmektedirler. Göçebe, kimsesiz, yurtsuz bu çocukları, talan ettikleri yerleşim yerlerinin sahipleri arkalarından yetişip veya günler sonra bulup, karşılıklı olarak savaş gibi çatışmaya girerler. Ta ki bir taraf pes edip geri çekilinceye kadar bu çatışma sürer. Bu savaş gibi yaşanan çatışmalar sonunda genelde çocukların birçoğu telef olur veya sakat, yaralı kalır. Kimsesiz çocuklar için en kötü savaş ise sahipsiz ve yurtsuz kalmak bitmeyen bir savaşın içine dalmak gibidir. Yurtsuz ve sahipsiz kalan insanlar bitmeyen bir savaş içine atılır. Yazar, Cemil'in gözü ile yurtsuz kalan insanların çektikleri acıların yanında havyalara da değinir:

Bir de sürüleri tükenmiş, dağılmış, çalınmış köpek sürüleri ortalığı almış hiç durmadan o dağ, o köy, o kasaba senin, bu dere, bu ova, bu orman benim dolaş ha dolaş ediyorlar, önlerine hangi canlı çıkarsa parçalıyorlardı. Her köpek bir canavar kesilmişti. Kırıma uğramış Ermenilerin, Kırıma uğramış Kürtlerin, Kırıma uğramış Yezidilerin sürülerinin köpekleriydi bunlar. (KSİ 163)

Baytar Cemil'in atı ile seyahati esnasında karşılaştığı manzara o dönemin bilinmeyen başka bir acı tarafıdır. Kaynaklarda belli olmamakla birlikte Osmanlı topraklarında her

milletten çocuklar ailesiz ve yurtsuz kalıp perişan bir şekilde can vermişler. Savaş sonrası yurdun birçok bölgesi ve dağ, tepe kimsesiz çocuk, başıboş köpek sürüleri ile dolar.

Baytar Cemil, bütün bu gördüklerine dayanamayıp yakın bir kasabaya girer. Kasabanın kaymakamından kimsesiz çocuklar için yardım isteği karşılığında duydukları Cemil'in kanını dondurur. Kimsesiz, yurtsuz bir şekilde, dağlarda çukurda aç ve sefil yığılmış çocuk sürüsünün ölmesini söyleyen kaymakama vicdanı ve akli bir türlü anlam veremez. Kaymakama göre o çocuklar canavar ve soylarından dolayı suçlu. Onlar Ermeni, Kürt, Yezidi, Keldani, Çingen soyundan oldukları için ölmelidir. Kaymakamın ağzından dökülen benzer sözler Osmanlı'nın sonunda, ulus devlete giden oluşumun görülmeyen ve devletteki yönetim yetkisi sahipleri düşüncesinin bir yanını gösterir.

Baytar Cemil, kaymakamın odasından çıkarak meydana gider avazı çıktığı kadar yardım feryadı ile bağırır. Hiç kimse ne bir tepki verir ne de Cemil'in bu çılgınlığına anlam verir. Herkeslerin akli ve dili birlik etmiş bu mezalime, acımasız göçlere, sebepsiz savaşlara ve günahsız çocuklara kulak tıkamaktalar. Yaşlı bir amca bu insanların, neden tepkisiz kaldığının iç yüzünü okuyucuya anlatır:

“Öyle bakma yavrum, kendini yeme. Burada herkes ölüme kanıksadı. Neredeyse çocuk öldürenlere altın madalya takacalar. En çok çocuk öldüren en büyük kahraman ilan edilecek. Bin atına da yavrum zabıt git. Ben de bir askerim, ben de seni anlıyorum. On bir yıl askerlik yaptım. Girip çıkmadığım savaş yok. Savaşa girip çıkanların çoğu insanlıklarından çok şey yitirdi, akli bozulur, kanı kanıksar. Az bir kısmı da kana, öldürmeye düşman kesilir. Var git yolunca zabıt yavrum, şu kana kanıksamış, susamışlar sana bir şey yapmadan. O çukurdakilerin kurtuluşu yok. Netsek neylersek ölecekler, yavrum” (KSİ 166)

Cemil ile sohbet eden yaşlı amcanın söyledikleri aslında insanların yıllarca süren savaşlar ve cepheden cepheye koşarken onca yaşadıkları neticesinde birçok insanlık emaresi, acıma duygusunu gönüllerinden kaybettikleridir. Yaşananları doğal karşılayıp hatta unuttuklarını, olanı biteni doğal karşıladıklarını yazar okuyucuya bu sayede anlatır. Baytar Cemil'in, Karınca Adası'na gelişyle anlattığı bu hadiseler Rum ve Türk mübadiller haricindeki savaş mağduru olan Anadolu göçmenlerinin dili olmuştur.

Baytar Cemil, adayı çok beğenir. Poyrazla neler yapabileceği ve adada bulunan hayvanlar üzerine sohbet ederler. Giden Rumların arılarının bakımını Cemil üstlenir. Bir taraftan Van'ı, yolculuğu esnasında gördüğü kimsesiz Ermeni, Kürt ve Yezidi çocuklarını anlatır. Bu sohbet akşam yemekte de devam eder. Adayı gezmekten Cemil'in yemek yiyecek hali kalmamıştır. Ertesi gün Poyraz'ın verdiği temiz giyitleri giyen Cemil, yeniden hayata gelmiş gibi sevinçle apak gökyüzüne bakar ve içi mutluluk dolar. Bunca savaş, yolculuk, göç ve şahit olduğu ölümlerden sonra sevgi ve insanlık vicdanı ile karşılaşması onu mutlu eder. Yine bir müddet, Sofi, Kirko, çocuklar, Van şehri ve diğer acılar üzerine sohbet devam eder. Konuşmalar devam ederken iskelede Kadri Kaptan görülür. Kadri, bu gelişinde Girit muhacirlerini adaya getirir. Yorgunluktan gözleri kapanan bu insanların her halinden uzun bir yolculuk ettikleri bellidir. Adaya gelen Girit muhacirleri ile birlikte yazar bizlere göçün bilinmeyen bir başka yüzünü ve iç sızlatan hadisesini daha gösterir.

Yaşlı ve kafilenin büyüğü olan bir adam dikkatleri çeker. Bu yaşlı adamın ismi Musa Kazım Ağaefendi'dir. Girit'in saygın bir kişisi ve çiftlikleri olan at yetiştiricisidir. Kazım Ağaefendi, Karınca Adası'na gelinceye dek yaşadıklarını tek tek anlatır. Bu anlatılanlara baktığımızda Girit ve diğer Yunanistan'dan gelen Türk mübadilleler, Lena'nın yaşadıkları ve anlattıklarının tıpkısını yaşamışlardır. Eski ve çürümüş vapurlarla seyahat, yolda sıtma ve göç sebebiyle oluşan diğer hastalıklar, göçmenleri telef etmiştir. Genç, yaşlı insanlar fark etmez hastalıktan ölenler olmuş ve bunları da törenle denize atmışlar. Seyahat esnasında denizde çektikleri sadece bu acılarla sınırlı kalmaz. Karaya ayak bastıklarında da aynı sıkıntı ve acılar devam eder. Göç esnasında çok ölüm şahitlik eden ve bazı mübadillerin kendileri de sevdiklerini Azrail veren mübadiller Anadolu'ya ayak bastıklarında bir süre suskun kalırlar. Çünkü bir kısmı Türkçe bilmez, bir kısmı da korkulu ve çaresiz bir gözle etrafı süzer. Sonlarının ne olacağı endişesiyle konuşamazlar. Göçmenler uzun bir süre rıhtımlarda bekletilir.

Yazar, romanında Girit göçmenlerinin durumu hakkında daha detaylı bilgi verir. Girit göçmenleri, Yunanistan'daki Türk mübadillerden sonra gelmiştir. Onlardan önce gelen Yunanistan mübadilleri Rum ve Ermenilerden kalan yerlere meslek ve becerilerine göre yerleştirilmiştir. Bu nedenle Yunan askerinin ve çekilen Rumların harap bıraktığı yerler

sonradan gelen Girit Mübadillerine kalır. Girit mübadillerinden olan Musa Kazım Ağaefendi, bitkin halde Poyraza dönerek selam verir ve olan biteni konuşmaya başlar:

“Bizler Girit’ten geldik. Biz adadan ayrılırken köylülerimiz, kasabalılarımız hep arkamızdan ağladılar. Bizi göndermek istemediler ya hükümet dinlemedi.” (KSİ 184)

Kazım Ağaefendi’nin yaşadıklarının aynısını, Kemal Yalçın’ın, *Emanet Çeyiz* adlı romanındaki Amasyalı Yordanis Orfdanis’te aktarır ve bizlere olan biteni gerçek bir tanık olarak anlatır.⁹⁵ Doğdukları topraklarda, refah, mutluluk ve bolluk içindeki göçmenler, zorunlu göç neticesinde ummadıkları, hak etmedikleri zorluklarla karşılaşır. Gittikleri yerlere zenginliklerini bırakıp giderler. Bu sebeptendir ki topraklarda amelelik, dilencilik vb. işlerle uğraşmışlar, yaşamak için bin bir türlü sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Kazım Ağaefendi bahsettiğimiz bunun gibi sıkıntıları da okuyucuya aktarır:

“Girit’ten gelenlerin bir kısmı İzmir yörelerine, bozulmuş Yunan askerlerinin yakıp yıktıkları köylere yerleştirildiler. Bu köylerde yaşamının mümkünü yoktu. Herkes dağıldı. Birer ikişer şehirlere, kasabalara yerleştiler. Beş kasaba, dokuz köy dolaştık. Bağlarda, tütünde, pamukta çalıştık. Hem karnımız doydu, hem de biraz bir para biriktirdik. Yorgan döşek, kap kacak, çamaşırlar, giyitler, ayakkabılar aldık. Sonunda yerleşecek bir yer, başımızı sokacak bir ev bulamadık. Bu adayı söylediler. Biz de geldik. Buradan birer ev verdiler. Biz de işte buradayız.” (KSİ 185)

Giritli Türk göçmenlerin anlatıldığı yaşadıkları acılar ve zorunlu göçleri diğerleri gibi insanın içini acıtan; ancak o dönem içinde yaşananların diğer yönlerini de bize gösteren bir bölümdür. Ayrıca Giritlilerin son göç ettikleri yerlerin kültürünün yabancılığı ve de Türkçe bilmemeleri (birçoğunun) ayrı bir inceleme konusu olacak o dönemin kültürel değişimin sancılı geçişi olarak ele alınabilir. Zira Yunanistan’a gidenlerin birçoğu Türkçeyi iyi bilirken, Türkiye’ye gelen mübadillerde Yunancayı çok iyi bilmektedir. Eserde bu tezimize örnek Poyraz Musa’nın Vasiliyi çağırıp Musa Kazım Ağaefendi’ye evini göstermesini istemesi. Vasilinin, Musa Kazım Ağaefendi’ye evlerini gösterirken Rumca konuşması bu kültürel

---

⁹⁵ Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı. 2001, s.60

kaynaşmanın bir örneğidir. Vasilinin, Girit Türklerine evlerini gösterirken Rumca konuşarak rehberlik etmesi aslında bizlere iki milletin ne kadar kültürel birliktelik içinde ve birçok konuda iç içe bir millet oluşturduğumuzu gösterir.

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana adlı romanda geçen bir başka hikâyede karşımıza çıkan benzer bir olayı Ali Selim Paşa'nın Poyraz ile olan konuşmasını akıllara getirir. Ali Paşa, Yunanistan mübadillerinin Yunancayı Türkçeden daha iyi konuştuklarını, oraların dilini ve kültürünü benimsediklerini söyler. Vasili de Kazım Ağaefendi ile Rumca konuşur. Her iki tarafta yaşadığı toprakların kültürünü ve dilini almıştır. İki milletin uluslaşma gayesi ile alınan kararlar neticesinde ortaya çıkan sonuç bu kültürel kaynaşmayı gözler önüne serer. Vasili, Kazım Ağaefendi'ye dönerek:

“Gelin buraya,” dedi,

“Size evlerinizi göstereyim de önce temizleyin. Ben Vasili,” dedi.

Ardından da Rumca konuşarak evlere yürüdüler. Vasili herkesin evini, elindeki tapuları okuyarak gösterdi. Evler yan yanaydı. Yeni, büyük, güzel evlerdi. (KSİ 186)

Nişancı Veli ile sohbet eden Kazım Ağaefendi kızlarının çeyizinden ve çeyiz sandığından bahseder. Kazım Ağaefendi kızlarının çeyiz sandığını açmayacağını, mutlaka bir gün Girit'e döneceklerini, döndükten sonra Girit'te kızlarının sandıklarını açacağını söyler. Kazım Ağaefendi kızlarından bu konuda söz almıştır. Girit'ten Türkiye'ye vapurla seyahat ederken hanımı gemide vefat etmiş gemi görevlileri karaya kadar bekleyemeyeceklerini söylemesi üzerine denize atmak zorunda kalırlar. Bu acı hadise ile birlikte Musa Kazım Ağaefendi kızlarından defalarca söz almış, çeyiz sandıklarını Girit'e döndüklerinde açmalarını istemiştir. Bu düşünce ve duygusunu Kazım Ağaefendi, Nişancı Veli'ye şöyle anlatır:

“Aaaah,” dedi, içini çekti,

“Allah kimseyi vatanından etmesin. Biz böyle olacak insanlar mıydık? Allah kimseyi gördüğünden geriye koymasın. Biz buraya gönderilirken komşularımız bize dediler ki, hiç korkmayın, yakında geriye döneceksiniz. Bu çok büyük haksızlık. Bu, insanlığa yakışmaz. Buna, düpedüz sürgünlük derler. Buna işkence, buna zulüm derler. Biz yakında Girit'imize döneceğiz. Kızlar daha

sandıklarını açmadılar. Ben de onlara sandıklarınızı açın demeyeceğim. Girit'e dönünce açacaklar. Ben onlara, dönmeyeceğiz, sandığınızı açın, diye nasıl derim. Dersem bile açmazlar. Son umutları da tükenince belki açarlar. Belki de ölünceye kadar hiç açmazlar. Allah kimseyi yurdundan yuvasından etmesin. Bir insanı yurdundan koparmak, o insanın yüreğini koparmaktan daha çok acı veriyor.” (KSİ 187)

Yaşlı adamın (Musa Kâzım Ağaefendi) bu konuşması “çıkmayan candan umut kesilmez” misali genç kızlarının bile umutları olduğunu, hatta genç kızlık geleneği sandıklarını açmayıp geri dönüşleriyle özdeşleştirip o mutlu, hasretli günü beklerler. Belki de o gün hiç gelmeyecek ve açamayacaklardı. Ancak Musa Kâzım Ağaefendi er ya da geç döneceklerini düşünür.

Mübadale haberi ile birlikte Rum ve Türk mübadiller böyle bir şeyin olacağına inanmazlar. Yunan- Türk savaşı olduğu dönemde dahi bazen taşkınlıklar olsa da her iki millet Yunanistan ve ya Türkiye de birbirlerini kıyıma gitmemişlerdir. Yer yer eşkıya Rumlar Türk yerleşim yerlerine saldırmışsalar da saldırıyı yapan eşkıyalara en büyük tepki yine Rumlardan gelmiştir. Bu sevgi, yüzyılların birlikteliği ve insanlık değeri bu anlamsız göç kararını vicdanların da anlamlandıramamıştır. Yunanistan'da ki Rumlar, Türklerin gitmesini istememiş Türkiye'dekiler ise Rumların gitmesini istememiştir. Bu tepkinin benzerini *Emanet Çeyiz* adlı romanda Anadolu'dan Yunanistan'a göçen Rumlar yaşadıkları yöre halkı tarafından gözyaşları ile gönderilmesinde görürüz. Hatta Müslüman olup buralarda kalmaları bile teklif edilmiştir. Bir ada hikâyesi dörtlemesinin ilk romanında Yaşar Kemal mübadale haberini duyan Karınca Adası çevresindeki balıkçıların Panosaki'yi göndermemek için imza toplamaya kalkışmaları, Ahmet Yorulmazın, *Savaşın Çocukları* isimli romanında ise Ali Ağa adlı zeytin yetiştiricisi Türk'ün kendisini seven Rumlar tarafından gönderilmek istenmediğini ve birlikte kalmaları için Rumların mücadele ettiklerini görürüz.⁹⁶ Bu eserde Musa Kazım Ağaefendi, Girit'ten göç ederken anlatmış olduğumuz birliktelik emaresi tepkilerini aşağıdaki parçada da görmekteyiz. Kazım Ağaefendi, Girit'te sevilen hatırı sayılan birisidir. Yunanistan'daki ve Avrupa'daki birçok devlet adamı onun çiftliğinde yetişen soylu atlara binmektedir. Bunu bilen ve takdir eden arkadaşları ve Giritliler, Musa Kazım Ağaefendi'yi göndermek istemezler. Musa Kazım Ağaefendi bu tepkileri şöyle anlatır:

⁹⁶ Ahmet Yorulmaz, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 6. Baskı, s.35.36.37

Girit'te benim bir arkadaşım vardı, kardeş gibiydik. Bütün Yunanistan'da, Avrupa'da çok ünlüydü. Bizim Anadolu'ya, Anadolu'daki Rumlarında Yunanistan'a sürgün edileceğini duymuş, sabah sabah bizim konağa geldi, ateş püskürüyordu. Olamaz, böyle bir canavarlık olmaz, diyordu. İnsanlar beş yüz yıllık topraklarından koparılıp da nasıl sürgün edilirler, bunu insan yüreği taşıyan hiçbir insan kabul edemez. Ve Lozan'da bütün Avrupa bunu kabul etti. Hiçbir kimse gelip sen yurdundan ayrılıp Anadolu'ya gidecek misin, sen Yunanistan'ı istiyor musun, demedi. Ve per perişan, aç susuz, yağmur altında... Çarkıt, miadını doldurmuş vapurlara bindirdiler ve onları Yunanistan'ın kıraç dağ yamaçlarına, Anadolu'nun sıtmalı ovalarına indirdiler. (KSİ 190)

Romanda mübadiller, ağız birliği etmişçesine uygulanan mübadelenin Lozan'da, Avrupa'nın bu iki millete bir oyunu olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu fikir kanaati ile Kazım Ağaefendi ile Vasili de bir gün Rum ve Türklerin yurtlarına döneceklerini bu yaşanan acıların son bulacağı düşüncesi hâkimdir. Ancak, Poyraz bu düşüncede değildir. Kazım Ağaefendi ise Poyraz'ın bu düşüncesini duymazlıktan gelir. Adadakilere yetiştirdiği Arap ve Girit kırması atlarından; çiftlik sahipleri, generaller ve İngiliz lortlarının onun atlarına hayran olduğundan bahseder. Musa Kazım Ağaefendi ve Vasili göç neticesinde o dönem içerisinde bilinmeyen birçok mübadilin içindeki duygularının tercümanı da olur. Kızlarının çeyiz sandığını açtırmayan Kazım Ağaefendi ile mübadeleye karşı direnip adasını terk etmeyen Vasilinin ortak bir umutları vardır. Bir gün bu yanlıştan dönülecek ve bütün göçmenler tekrar doğdukları topraklara dönecektir. Kazım Ağaefendi bu umutla hiçbir mülkünü, küçük ve büyük baş hayvanlarını, atlarını ve çiftliğini satmadan Türkiye'ye gelir. Oradaki Rum dostlarına ve yanında çalışan Niko'ya emanet eder. Eserde Kazım Ağaefendi bu durumu hal diliyle anlatır:

"Beni Girit'te söylemesi ayıp, Rum'u olsun, Müslüman'ı olsun çok severdi. Arap atı ve Girit kırması atların en güzellerini her zaman ben yetiştirdim. Ben, yalnız Girit'in değil, bütün Yunanistan'ın en güzel atlarını yetiştirmişim. Bütün generaller, çiftlik sahipleri, İngiliz lortları hep benim atalarıma hayrandı. Vasili dayanamadı sordu: Ne oldu atlara? Hiçbir şeyimi satmadım. Ne çiftliğimi ne konağımı ne de atlarımı, ne de büyükbaş, küçükbaş hayvanlarımı sattım. Dönünce elimle koymuş gibi her şeyi yerli yerince bulurum. Çiftliğime, mallarıma benden iyi bakarlar." (KSİ 191).

Musa Kazım Ağaefendi göç ettirilişlerinden, dostlarından ve geride bıraktığı mallarından bahsederken daima sönmeyecek bir umutla geri dönmenin hayaliyle söz eder. Aynı zamanda bu parçada göçün bir de ekonomik ve maddi yanından acı bir şekilde bahsedilir ve gözler önüne serilir. Girit ve diğer bölgelerden gelen göçmenlerin sohbetleri uzadıkça yüzler asılmaktadır. Her biri o acıyı sanki yeniden yaşar. Kazım Ağaefendi'nin geri dönene kadar atlarından uzak durmamak için çiftlik almak fikrini Poyraz'ın desteklemesi ile ortam tekrar şenlenir. Poyraz'ın bu tavrı Kazım Ağaefendi de ona karşı bir muhabbet uyandırır. Bu arada Kazım Ağaefendi'nin kızı Zehra'ya karşı Poyraz'a ilgi duymaya başlar. Poyraz bu sevgi yumağı içinde Kazım Ağaefendi'nin sohbetine tekrar katılır.

Adaya gelen bu göçmenlerin her birinin ayrı bir yürek parçalayan göç ve savaş hikâyesi vardır. Sarıkamış, Çanakkale, Yunan Savaşı, Girit, Van şehri ve diğerleri ardı ardına sıralanır. Günler geçmekte, adalılar da git gide birbirine ısınmaktadır. Kaderin farklı sebep ama aynı yolla bu adaya gönderdiği Karınca Adalılar için yeni bir hayat başlar. Ancak içlerinden Nişancı Veli, farklıdır. İyi bir balıkçıdır ama düşüncelidir. Bu Poyraz'ın dikkatini çeker. Bir müddet Nişancı Veli, Poyraz'ın sualine ve bakışlarına cevap vermez. İçinden, Poyraz'ın sualini düşünür. Zehra'ya olan sevgisini onu öldürmeye gelen kırmızı bıyıklı şeyhin adamını Yezidi kıyımlarını. Ardından Poyraz'a doğru bakarak içindeki saklı acısını anlatır:

“Şimdi bizimki tek başına, bensiz ne yapıyor ki? Belki de hiç yalnız değil. Burada, taaa Yunanistan'dan kaçmış da gelmiş Lena dört dört oğlunu burada bekliyor. Bekledikleri kiminde dört, kiminde iki oğul oluyor, hangisi ölüyor bilinmiyor. Belki ikisi de doğru. Bizimki o dağın başında kaç yıl sırtında toprak taşıyacak, toprak taşımaz da belini barkını kırmaz, cevizleri toplayı satarsa bütün yıl kendisine yeter de artar bile. Üç de keçi alır cevizlerin parasıyla. Beş on tane de tavuk alır. Tavuk yemini nereden bulur, sırtında bir ömür toprak taşıyan bir insan, yarım çuval yemi de sırtında köye kadar taşır. Karısına daha körkütük âşıktı, gençliğinden daha çok.” (KSİ 212)

Aklına kötü şeyler geliyordu, özellikle bir kayadan düşüp öldüğü, boynumda sarı beşibiryerdeler vardı, kaç tane olduğunu anımsamıyor, şimdi yalnız, çok olduğunu biliyordu. O kadar aç yoksul, perişan kaldılar, karısının yalvarmasına, yakarmasına karşı, altınların bir tanesini bozdurup da harcayamazdı. Biri onu yakalayıp soymak için üstünü ararsa altınlarını bulamaz mıydı? Bulunca da onu öldürüp çalılarının içine atmaz mıydı? Bu kötü düşünceyi aklının köşesine bile

yaklaşamıyordu. (KSİ 213)

Sultan, onu ve Lena ananın evlatlarıyla doğup büyüdüğü yurtlarını bir tutmaları o dönemin annelerinin gözüyle ayrı bir bakışı ve acıyı bizlere anlatır. Nişancı Veli, bir taraftan Sultan'ı düşünüp onun için endişelenirken diğer yandan da bu kimsesiz ve yufka yürekli Poyraz'ı düşünmektedir. Yüreği aşk ve korku dolu bu delikanlıya yardım etmek ister. Nişancı Veli yol gezmiş ve güngörmüş birisidir. Birçok zorluk ve sıkıntılardan zamanında kendisini kurtarmayı bilmiştir. Böyle deneyimli biri olarak Poyraz'ı kanlılarından korumak ister. Poyraz'a kendisine tabanca getirmesini ve yanında da bolca mermi almasını tembihler. Poyraz, Nişancı Velinin kendisini korumak istemesinden çok mutlu olur. Nişancı, Poyraz'a döner ve onu koruyacağına dair şunları söyler:

“Sana, ben sağken kimse yaklaşamayacak. Yüz mermiden aşağı olmaz. Bana bir de motorlu balıkçı teknesi satın al, bu köylerde, kasabalarda, yakın şehirlerde balık satılır mı?”

“Hem de çok satılır. Rumlar gittikten sonra buralarda hemen hiç balıkçı kalmamış. Onun için de balık kıymete binmiş. Çok da pahalıdır. Bugünlerde iyi bir balıkçı balık tutup satsa bir yılda servet sahibi olur.”(KSİ 214)

Rum veya diğer milletten olan insanların savaş veya devletlerin almış oldukları kararlar neticesinde göç etmeleri, Osmanlı toprakları üzerinde ekonomik zincirin kopmasına ve benzer sıkıntıların yaşanmasına sebep olur. Rumlar Türkiye'den göç edince birçok alanda eksiklikler görülmeye başlar. Tarım, zanaat, balıkçılık ve diğer ekonomik dallarda sıkıntı ortaya çıkar. Çünkü mübadele ile yetişmiş olan kalifiye insanlar göç ettirilir. Karınca Adası ve civarındaki balıkçılıklarda Rumlardan oluşmaktadır. Onlar gidince denizlerdeki balıkları avlayacak balıkçı kalmamıştır. Sadece balıkçılık değil o yörede hatırı sayılır tüccarlarda Rumlardır. Rum tüccarlar gidince esnaflık ve ticaret sekteye uğrar. Kazım Ağaefendi yeni evini döşemek için kasabaya gittiklerinde Cafer adlı esnafın anlattıkları tarihi gerçekleri eserde bizlere anlatır. Cafer'in ustası, kasaba ve civarda herkesçe tanınan, sevilen Çorbacı Dimitri'dir Çorbacı Dimitri, civardaki vatandaşları bütün ihtiyaçlarını karşılayacak ürünler satmaktadır. Arıkovanı, olta, tekne, iplik, ağ, su matarası vb temel ihtiyaçlar. Sadece burada değil Atina, Venedik, Marsilya da mağazası vardır. Türkiye deki Rumlar ticari anlamda İstanbul ve

çevresinde etkin bir konumdadır. Hatta o kadar etkili tüccarlık yaparlar ki örneğin Dimitri de Karınca adasına her türlü kaliteli malların bulunduğu büyük bir mağazada açar. Bu mağaza çevredeki tüccar ve alıcıları adaya çeker ve ada herkeslerin uğrak yeri haline gelir. Adada açılan bu mağaza gibi büyük illerde o dönemde Rumlara ait birçok mağaza da vardır. Savaşın çıkmasıyla Dimitri bütün eşyalarını Cafer adlı yanındaki çalışanına bırakır. Cafer ise dükkânı, evini ve içindeki değerli eşyaları, mobilyaları ne yapacağını bilemez. Emanet olarak aldığı dükkânın işleri de Dimitri'nin gitmesiyle bıçakla kesilir gibi durur. Günlerce, aylarca alışveriş olmaz. Ancak yine de Cafer mağazayı terk etmez. Dimitri usta, giderken onu tembihlemiştir. Umut içinde Cafer'e bir gün geri geleceğini söyler. Tıpkı Hüsmen dışındaki diğer Rum - Türk mübadiller ve adalılar gibi oda geri dönme umudu ile yaşar ve geri dönmek üzere yurdunu terk eder. Cafer, çocukluğundan beri yanında büyüdüğü ve yetiştiği ustası Dimitri'nin dediklerini birebir uygular ve tembihlerini tutar. Giderken Dimitri'nin sözleri sonradan olacaklarında habercisi gibidir. Dükkândakileri toplayıp:

“Gelin çocuklar,” dedi ölgün bir sesle.

“Savaş başladı bu savaş şimdiye kadar görülmemiş bir savaş olacak. Ben kaçıyorum. Bari son günlerimi rahat geçireyim. Hiç olmazsa ölüm rahat bir mezar yüzü görsün. Biz Osmanlılar çok savaş gördük. Tanrı hiçbir kuluna savaş göstermesin. Savaş göstereceğine öldürsün.” (KSİ 234)

Dimitri gittikten sonra Cafer, yine eskisi gibi dükkânı açar, ustası gibi her şeyi yerli yerine koyar ve müşteri bekler. Ancak Cafer'den hiçbir Rum alışveriş yapmaz. Gün geçtikçe adadaki diğer mağazalarda kapanır ve çevreden çıt çıkmaz hale gelir. Ne zaman sonra demirci ustası Yani Usta'nın çekiç sesiyle bu dinginlik kesilir. Ada yine de eski canlılığına bir türlü dönemez ve ölüm sessizliğine bürünür. Köy ve kasabada savaş sözleri dolaşmaktadır. Cafer, Hayri Usta'nın yanına giderek olup biteni anlatır. Hayri Usta, Dimitri'nin gidişine üzülür ama diğer taraftan da Cafer gibi temiz bir delikanlıya mal kalması onu mutlu eder. Hayri Usta, Cafer'e akıllı davranmasını, malların kendisine bırakıldığını söylese de Cafer ustasının döneceğine inanır. Çünkü ustasının geri döneceğini, ölüsünü anne ve babasının yattığı bu toprakları bırakamayacağı ve ustasının da ölmek için dahi olsa geri döneceğini düşünür. Hayri Efendi, Cafer'in bu düşüncesini anlayışla ve saygıyla karşılar. Cafer'e dükkânı batmaktan kurtarmak için nasihat verir.

Hayri Efendi Cafer'e:

Demek Dimitri mağazasını sana bıraktı. Sana güvendi. "Seni sevmiş, seni kutlarım, seni sevmişte bütün malını sana bırakmış. Kadrini bil, sana bırakılan büyük bir servettir."

"Bana hiçbir şeyini bırakmadı."

"Ya ne yaptı."

"Bana anahtarları verirken, malları satacağın, sattıklarını bir bir deftere yazacağın, paralarını da muhkem, kimsenin bulamayacağı bir yere saklayacaksın. Sakladığın paralar içinden de her ay sana verdiğim maaşını alacaksın. Dönünce seninle hesaplaşırız dedi. O gitti gideli de ne maaş aldım ne bir şey."

"Neden almadın?"

"Hiçbir şey satılmadı ki. Onun gittiğinden bu yana her şey kapandı. Bir iğne iplik bile satamadım. (KSİ 236)

Osmanlı topraklarında yüzyıllarca süren savaşlar ve göçler, beraber yaşayan milletleri birbirlerine düşman etmiştir. Görünmeyen düşmanlık, olmayan bir husumet ortaya çıkarmıştır. Cafer'in başına gelenler Rum kökenli vatandaşların (Dimitri'nin Özellikle) bıraktığı dükkândan alışveriş yapmamaları buna örnektir. Cafer'de Hayri Efendi'nin nasihat ve tembihini tutar ve onun yardımı ile mağazayı adadan alarak kasabaya taşır. Hayri Efendi çorbacının dönmeyeceğini defalarca ima etmişse de Cafer yinede ustası gelecek gibi davranır. O günden beri yine Cafer ufacık bir şey satsa parasını sayıp kasaya koymaya devam eder. Ancak maaşını alacak kadar mal satamaz. Ta ki Musa Kazım Ağafendi gelip alışveriş yapana kadar. Tabii ki bu zaman zarfında Hayri Efendi de Cafer'e yardım etmektedir. Cafer'in işleri yavaş yavaş açılmış, dükkân müşterileri ağırlamaya başlamıştır. Cafer, Dimitri Usta'sının dediklerini aynen aksatmadan uygular. Maaşı kadarını alıp gerisini kasaya koyar. Aylar geçer çok para kazanmasına rağmen Cafer'in aklına maaşını arttırmak gelmez. Tıpkı Dimitri gibi Kazım Ağafendi de Girit'teki çiftliğini ve diğer mallarını satmamış yanındaki sadık bildiği adamına ve dostlarına mülkünü emanet bırakıp gelmiştir. Aynı fikirde mübadelede esnasında birçok mübadil geri döneceklerini umut ederek bu yolu denemiş ve mallarını ucuza satmayıp güvendiklerine bırakmışlardır. Emanete bırakma ve bir gün döndüklerinde mallarını tekrar alma fikri *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı ilk romanında, mübadele haberini veren

yüzbaşının Karınca adasındakilere bir gün doğdukları topraklara geri döneceklerini, umut dolu sözlerle söylemesiyle başlar. Bu sebepten dolayı satmadıkları değerli mallarını kendisine emanet bırakmalarını fikri ada hikâyesi serisinin ilk serisinde başlar ve diğer iki romanda da bu gerçekte yaşanmış ve düşünülmüş olanlar yer yer anlatılır.

Türk ve Rum mübadillerin mallarını kendi dininden ve ırkıdan olmayanlara satmayı emanete bırakması ve örneğin Cafer'in patronu Dimitri'ye olan sözü, sadakati, aslında olmayan düşmanlık ve kötü düşünmenin ne kadar yersiz ve yanlış olduğunu bizlere göstermektedir. Mübadele sonrası geçim kaynaklarının, varlıklarının telef olması, emeklerinin yok pahasına ellerinden gitmesine veya geri alıp almayacakları belli olmayanların emanete bırakma gibi hadiselerine şahit oluruz. Dimitri'nin Cafer'e bıraktığı gibi civardaki Rumlarda göç ederken teknelerini ve taşınmazlarını dostlarına geri dönme umuduyla emanet bırakır. Bu gibi olayların çokluğunu Nişancı Veli için tekne almaya giden Kadri Kaptanın, Poyraz'ın sorması üzerine verdiği cevapta ve eserin diğer bölümlerinde daha net ortaya çıkar:

“Ne o kaptan, kasabaya gitmiyor muyuz?”

“Şu aşağıda Reis, büyük Rum köyleri vardı, hepside balıkçı, birçok Rum, teknesini güvendiği köylülere bıraktı. Kıyı köylerde ne kadar tekne istersen o kadar tekne var.” (KSİ 238)

Birinci ada hikâye serisi *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı eserinde, yazar bu vatan için canını verme pahasına cephelerde savaşmış Vasilinin gözünden savaşlara ve mübadeleye değinmiş ve okuyucuyu eserdeki hikâye içine çekmiştir. Ada hikâyesi serisi *Karınca'nın Su İçtiği* kitabının ikincisinde daha çok mübadelenin sonuçları ve vefa duygusunu işler. Bu duyguları göç olgusu temelinde, göç eden Rumların yerine onları seven dostlarının gözüyle anlatır. Tıpkı Ali Çavuş'un ağzından mübadillerin yaşadığı incinme ve acıyı gözler önüne eserde bir kez daha serildiği gibi. Yerinden edilen insana altından bir ada da bahşedilse yinede doğdukları mağaraları kıymetlidir.

Yazar, Ali Çavuş'un ağzından mübadeleyi ve sonrası yaşananları okuyucuya bir kez daha anlatır. Rumların boşalttığı yerleri, Yunanistan'dan gelen Türklerin yerleştirilişini anlatır. Gelen Türkler yaşadıkları iklimi ve topraklarını bırakıp geldikleri bu yeni mekânda yabancı olmaktan kaynaklanan tanımamanın verdiği ürkekliğinde etkisiyle dışarı çıkamazlar. Ali Çavuşun gelen Türk mübadillerle ilgili anlattığı bu acı durum göçmenlerin psikolojilerinin

o dönem de ne durumda olduklarının günümüz insanına ve okuyucusuna yazarın vermek istediği başka bir olgudur. Ali Çavuş'un köyü hakkında söyledikleri o dönemde Anadolu'nun birçok yerinde yaşanan sıkıntıdır. Adalar, Yunanistan'dan gelen ve geldikleri yerlerde karada ve ovalarda yaşayan Türk mübadillere hiç çekici ve cazip gelmez. Türk mübadiller için açık ceza evi gibidir. Ali Çavuş'la sohbet koyulaştıkça Rumlar, bıraktıkları tekneleri, savaşlar ve birçok yaşananlar üzerine herkesler bildiği ve yaşadığını anlatır. Ali Çavuş'a, Poyraz, çok sevdiği Nişancı Veli'ye tekne alma niyetlerini söyler. Ali Çavuş, tekne alma isteklerini olumlu karşılar. Kendisinin yanında teknelerin yanında bu adada kaldığını, mübadele sonunda çevrenin dengesinin nasıl bozulduğunu anlatır. Ali Çavuş, Poyraz'a yaşananları kısaca şöyle özetler:

Çok tekne var, çok tekne var, ne yapacağımızı bilemiyoruz. Kız gibi tekneler neredeyse çürüyecek. Giden komşuların çoğu balıkçıydı, bizse çiftçi. Onlar bize balık, balık yumurtası, lekarda verirlerdi, biz de onlara tereyağı, yoğurt, süt, kuru fasulye, nohut, mercimek, unluk buğday, kavun, karpuz verirdik. (KSİ 239)

Ali Çavuş'un yukarıda anlattıkları mübadele sonrası göç ettirilen Rumların gitmesiyle ortaya çıkan ve insanların birbirinin tamamlayıcısı olduğunu gösteren bir tespittir. Her bir insan yaşadığı topraklar üzerinde bir görev ve sorumluluk sahibidir. Sahip olduğu sorumluluk doğal değil de zorunlu olarak elinden alınırsa yaşam zincirindeki diğer varlıkları da etkiler. Ali Çavuş, Poyraz'a ve Kadri Kaptan'a Rumların göç etmesiyle adalarının düştüğü durumu anlatırken ülkemizdeki o dönem içinde göç nedeniyle yaşanmış olanları da verir. Ali Çavuş olanları anlatırken, göç ettirilen Rum ve Türklerin dili olup yaşadıkları acıyı içinde hissettiğini de cümleleriyle yaşamışlık hissi ile okuyucuya verir. Bir türlü anlamlandıramadığı, insanları yurtlarından göç ettirecek sebep ve suç nedir. Memleketlerinden koparılacak, mallarını ve emeklerini ellerinden alıp başka diyarlar gönderecek kadar ne suç işlemişlerdi.

Ali Çavuş:

"Bakın," dedi,

“Hiçbir canlı, hiçbir açık kapı gözüküyor mu? Bakın, şu ağaçlara bakın, üstlerinde öten, cıvıldaşan bir kuş görünüyor mu?”

“Nereye gitmişler bunlar?”

“Evlerinin içindeler.”

“Tuhaf.”

“Küsmüşler. Dünya'ya Küsmüşler bunlar.”

“Ne yer, ne içerler?”

“Bilinmez. Bunlar geldikleri gün biz koşuştuk, yemekler yaptık. Her ev birkaç tür yemek yaptı, götürdük. Hiç hiç yüz vermediler, bir tek söz bile söylemediler, tepsileri, boş sahanları, tencereleri almaya gittik, baktık ki yemeklerin hiçbirisine el sürülmemiş. Şaşırdık kaldık. Bir daha da yüzlerini göremedik, şaşırdık kaldık.”

“Ben de şaşırdım.”

“Bir insanın vatanından ayrılması zulümdür. Her hal insanın yüreği kökünden koparılmış gibi oluyor. Bunlar da küsmüşler. Herhalde bunlara, geceleri Yunanistan'dan yiyecek içecek getiren cinler var! İnşallah yakında yumulmaktan bıkacak, bizim gibi insan yüzüne çıkacaklar. Zulüm.”

“Zulüm,” dedi Poyraz, “zulmü kebir.”(KSI 240)

İnsanlara fiziki zulüm bir yere kadardır, sonrası ölümdür. Ancak yurdundan edilen zorunlu göçmenler tıpkı kökünden sökülen bir ağacı düşünün yaprakları dökülür, gövdesi kurur. Ölmüştür ama fiziki olarak bedeni durur ancak yaprakları olmadan kütük misali durur. Göçmenlerde kökünden sökülmüş, yaprakları dökülmüş, bir ağaç gibi ruhsuz, dünyaya karşı sevinç, umut ve kaygılarını kapatmış bir ruh hali içine girmişlerdir. Bu ruh halini yazar Ali Çavuş'un sözcüklerindeki içli ve duygulu biçimde anlattıkları ile bize aktarır. Ali Çavuş anlatırken bile sohbetini diğer göç eden Rumlara ve dostlarına lafı getirir. Ali Çavuş, Çanakkale'de savaşmış ve orada sağ bacağını bırakmıştır. Ne acıdır ki daha beterinden onu Rum arkadaşı Hristo kurtarır. Tıpkı Perikles'in, Hacı Remzi'yi Sarıkamış'ta donmaktan kurtardığı gibi. Hristo , dostunu kollayan, vatanına aşık ve iyi bir balıktır. Sohbet bitmeden sahile geldiklerinde Poyraz ve Kadri Kaptan hayretler içinde kalırlar. Sanki Rumlardan gitmeden önce tekne galerisi açmışlardı. Hepsi de satılıktır ve çoğu yenidir.

Teknelerden bahsederken Ali Çavuş, Hristo'yu da unutmaz. Hristo'nun Çanakkale'de sol kolunu bıraktığından balıkçı ustalığına ve olta sallamasına kadar misafirlerine anlatır. Vefalı dostunu çok seven Ali Çavuş, Poyrazların beğendiği teknenin Hristo'nun teknesi

olmasına hem sevinir hem de üzülür. Zaten arkadaşı Hristo, Ali Çavuş'a Nişancı gibi balıkçılığı bilen birisine teknesini vermesini öğütlemiştir. Ali Çavuş, Hristo'nun teknesini bin bir emekle ve zahmetle almak için para biriktirdiğini ve ailesine yedirmeyip, kendisinin de harcamadan bu tekneyi aldığını anlatır.

Ali Çavuş can dostu ve iyi kalpli Hristo arkadaşının mübadeleyle gideceğini duyunca da duramaz. Kaymakam'a koşar. Panos içinde balıkçı arkadaşları aynı hissiyatla Ali Çavuşun yaptığını yapıp toplanmışlar ancak hiçbir cevap alamamışlardı. Ancak Hristo baka idi ve Ali Çavuş'un başkaca sebepleri vardı. Çünkü Hristo bu vatan için bir parça vermiştir.

Kaymakam'a:

“Olan oldu beyim. Daha ne olsun, Hristoyu da sürüyorlar, süremezler beyim. Hristoyu hiç kimse süremez. Sol kolu Çanakkale'de kaldı, yüreği de burada kalsın.”

“Niçin Ali Çavuş?”

“Çünkü o, bu denizlerin birinci balıkçısıdır. Hristo gibi bir balıkçı daha bu dünyaya gelmemiştir.” “Ne yapalım kanun...” Ali Çavuş ayağa kalktı, kütük bacağı öfkeyle taban tahtalarına indi.

“Kanun, kanun! Hristonun bir kolu Çanakkale'de kaldı benim şu ayağımla birlikte, Anafartalar'da... Bu mu kanun?” (KSİ 243)

Hıristiyanlar gibi birçok gayrimüslim Osmanlı vatandaşları bu topraklar uğruna canını veya Ali Çavuş gibi bir parçasını ve evladını vermiştir. Vasili, Lenanın oğulları ve diğerleri birçok fedakârlık etmiş, canları pahası mücadele vermişler. Bu topraklarda yüzyıllardan gelen bağ ve vatan uğruna ölmek göçe zorlananlar için büyük bir haksızlık ve aşağılama olarak algılandığını eserinde verir. Bu sebeptendir ki topraklarından koparılacakları akıllarına asla gelmemiştir.

Romanda adaya gelen insanlar, Yunanistan mübadilleri, savaş sebebiyle gelenler, ailesini şehirde bulamayanlar ve de savaşa hiç girmemiş ama zalim yüzünü görmüş insanların yaşadıkları ve onların ağzından dönem içinde yaşananlar anlatılır. Adaya bir gün Kürt olduğu konuşmasından anlaşılan Şehmuz adında yaşlı bir adam ve beraberindekiler gelir. Şehmuz, oğulları savaştan vücutları delik deşik bir halde sağ kurtulmuştur. Şehmuz, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar süren savaşların Doğu Anadolu

bölgesini temsil eden kendisi ve Kürt milletine neye mal olduğunu, dönemin bilinmeyenlerini ve eserinde bize anlatan başka bir anlatıcıdır. Şehmuz savaşın göbeğinin de şarkta yaşaması Ermeni, Yezidi, Kürt, Arap ve Türk'ün birbirine kırıldığı sahada olması ve onun gibilerin çektiği acı, yurtlarından ayrılmayla hasretlik yaşamaları anlatılır. Şehmuz, Nişancı Veli ile sohbete başlar:

“Vay babo, vay Ağaefendim. Vallahi bizim memlekette bile böyle bir atıcı yoktur.”

“Sağ olasın kardeş,” dedi.

“Nişancı ”adını bağışla.”

“Benim adım sorarsan, bana Şehmuz derler. Ta oradan çölün ucundan olurum. İki oğlumun biri heko, öteki muho. İkisi de harpten çıkmıştır. İki sininde bedeni kalbur gibi olmuştur. Benim de bedenim kalbur gibidir. Öldürmeyen Allah öldürmüyor. Bizim hatunlarda hiçbir yara bere yok.”

“Bizimkilerde de... Sen memlekette ne yaptın?”

“Ben askercilik yapardım.”(KSİ 269)

Romanda parçadan yola çıkarak, Osmanlı Milleti savaş yapmaktan ve müdafaa derdine düştükten beri hiçbir sosyal meseleye zaman ayıramaz. Aile, ekonomi, üretim ve insani ilişkiler yara alır. Sadece cephe savaşanlar kurşun yemez, gerideki insanlar da aynı acıyı farklı yollarla tadar. Şehmuz, eserinde bu acının bin bir türüsünden sadece bir kaçını anlatır. Şehmuz'un bunca yıl askerlik yapıp bu kadar çocuğu nasıl yaptığını Nişancı Veli sorar ve aldığı cevap insanı hem güldürür hem de içini parçalar:

“Öyleyse bu çocuklar nasıl oldu?”

“Arada sırada askerden kaçıyor, kasabaya geliyor, yakalanıyor, askere götürülüyordum. Askerden her kaçışında bir çocuğum oluyordu. Her seferinde de yaptığım askerlik yapıyordu. Ben de askerliğe yeniden başlıyor, yeniden kaçıyordum.”

“Bu adayı nasıl buldun?”

“Ben şimdi gene asker kaçağıyım. Her kaçışında beni yakaladılar. Üç oğlum askere aldılar. Onlara öğütler verdim. Askerciliğin sonu yok çocuklar, dedim. Korkak çıktılar, beni dinlemediler. Üçü Rus cephesinden dönmedi. Oradan bizim kasabaya bir tek kişi döndü. Onun da bir gözü, bir kolu, bir bacağı, yoktu. O söyledi. Benim oğlanlar donmuş kazık kesilmişler. Ben de kaç kaç burasını

buldum. Sen bana söyle kurşunu çok Veli Ağa, beni burada bulamazlar ya. Bu adayı hükümet duymuş mu, biliyor mu?”(KSİ 270)

Savaş sonrası Yunan ve Türk taraflarının anlaşmasıyla mübadele antlaşması neticesinde zorla göç ettirilenlerin yanında, savaş ve askerlikten kaçmak gibi nedenler yüzünden zorunlu göç edenlerde de sayıca fazladır. Romundaki Nişancı Veli, Kürt Şehmuz mübadele haricinde göç edenlerin sadece birkaçıdır. Arkalarında büyük acı, dram ve dinlemesi bile zor hikâyeler bırakarak yurtlarını bırakıp göç ederler. Poyraz Musa, bu acıyı ve onun neticesini bizzat yaşayanlardan birisidir. Şehmuz da tıpkı Poyraz gibi bunca acıyı yaşar ve acının diyarından Karınca adasına eski günleri bir daha yaşamamak ve geride kalan evlatlarını korumak için göç eder. Oğullarını savaştan kalan yarım halleriyle bu adaya getirir. Ancak yaşadıkları Şehmuz’u o kadar çok etkiler ki diyardan diyara göç etmekten ve savaş korkusunun yüzünden savaşın bitmediğini zanneder. Hatta anlattıklarını duyulmaması için Nişancıyı da tembihler. Şehmuz’un bu endişesini yazar o dönem içerisindeki yüz binlerce anne ve babanın duygusunun tercümanı ve sözcüsü olarak eserde ifade eder.

Eserde, Mustafa Kemal’in sulh yanlısı olduğu da vurgulanır. Şehmuz, Atatürk’ün ismini duymuş ve onun iyiliklerini, barışı getireceğini söylerken, yazar bir de bu düşünce ve kanaati eski bir asker olan Nişancıya teyit ettirir. Gülüşmeler içinde Şehmuz, Nişancıya oğullarına onu örnek almasını yıllarca askerlik yapmanın anlamsız olduğunu söylemesi o yıllardaki anne ve babaların ortak düşüncesidir. Şehmuz, Nişancı Veli’ye eşinin kasabada kaldığını, adaya gelmek istemediğini söyler. Nişancının eşi Sultan da oğullarını bekler ve adaya gelmez. Şehmuz’un eşi ise farklı bir sebep olan yurt özlemi ve yurduna dönmek istemesidir. Şehmuz’un karısı Şerife hatun aynı zamanda iyi bir kilim ustasıdır. Nişancı, eşi Sultanı yanında getiremeye de sonraki zamanlarda yerini ve yurdunu ayarladıktan sonra getirmeyi düşünür. Bu duygu ve yaşanmışlığın verdiği deneyimle Nişancı Veli, Şehmuz’un hanımı Şerife’yi kasabaya gidip ikna eder ve adaya getirir. Şerife hatunu adaya Nişancı Veli sayesinde getirirler. Düşenin halinden düşen anlar sözünün geçerliliği ile Nişancı, Şehmuz’un duygularını anlar ve bu sayede Şerife Hatunu adaya getirir.

Poyraz, Kadri Kaptanı yanına alarak Nişancı Veli için tekne almaya gittikleri Ali Çavuş’a tekrar giderler ve bu seferde Cemil’e tekne almak isterler. Ali Çavuş’un yanına

varınca Baytar Cemil'in, ağzından okuyucuya Sarıkamış acıları, Çanakkale savaşları bir kez daha anlatılır. Baytar Cemil'e almak istedikleri tekne Kör Salih adlı bir adalı Türk'e aittir. Kör Salih istedikleri tekneyi emanettir deyip Poyrazlara vermez. Aleko adlı Rum dostu göç ederken ona teknesini emanet eder. Geri geleceğini düşündüğü arkadaşının teknesini satmak veya bir başkasına hibe olarak vermek istemez. Savaş arkadaşı Ali Çavuş ne kadar ikna etmeye çalışmışsa da diretir ve tekneyi satmaz. Poyraz ve Cemil üzgün bir şekilde geriden geriye adaya dönerler.

Nişancı, Poyraz'a Anadolu göçmeni Şehmuz ve ailesine adadan bir ev almasını, bir de nüfus kâğıdı çıkarmasını, kendisinin o tekneyi almaya gideceğini söyler. İki gün sonra da Ali Çavuş'un bile anlayamadığı biçimde tekneyi alır. Sadece tekneyle de kalmaz. Ali Çavuşun adasındaki Türk mübadilleri hiç çıkmadıkları evlerinden çıkartıp meydana toplar. Bu arada Poyraz, Nişancının tembihlerini tutmuştur. Bir gün adaya Kavlak-zade Hacı Remzi adında savaştan kaçmış, her fırlıdağı bilen, yalaka bir adam gelir. Hacı Remzi, işi kılıfına uydurmuş ve Rumlardan kalan evleri, okulu ve kiliseyi aldığını söyleyip, belgesini de göstererek satın aldığını iddia ettiği yerleri yıkıp değerli ahşap ve inşaat malzemelerini alır. Sadece burası değil birçok Rum mübadillerin boşalttığı yerleri de çok ucuza satın almıştır. Poyraz, bu tip insanları iyi tanıdığı için Kavlak Remzi'ye neden bu mülkleri aldığını sorar:

Gözleri Poyraz'ın yüzündeki en küçük bir değişimi, seğirmeyi, kıpırtıyı bile kaçırmıyordu. Poyraz tetikteydi. Hacı Remzi'nin ne isteyeceğini anlamıştı.

“Kiliseyi, mektebi, çorbacıların köşklerini ne yapacaksınız?”

“Ben de onlara kiliseyi, mektebi, muallim evlerini, bu kadar çorbacı köşklerini ne yapacağım, dedim, onlar bana, bu binaları yıkar, malzemelerini, kapılarını, pencerelerini, damların kiremitlerini, tahtalarını satarsın, dediler. Ben de düşündüm ki uğruna canımızı verdiğimiz devletimize birkaç kuruluşluk faydamız olsun, dedim, hepsini satın aldım”

“Kiliseyi niçin satın aldınız, ne işinize yarar, geçende Vasiliyle kilisenin içine girdik, bomboş, çırılçıplak. Dört duvardan başka bir şey yok.”

“Onlar geldiklerinde, işte kilisemiz, burası bizim vatanımızdır, diyemesinler, diye. Zaten kilisenin içinde bir şey yok. Birkaç ikona, birkaç sıra, Meryem Ana Heykeli, damın kiremitleri.”

“Bir minare dikersen olur sana bir camii. Bir de bu kilise, duyduğuma göre Çanakkale yaralılarına hastanelik etmiş.”

Hacı Remzi kızgın, yüzü kıpkırmızı ayağa kalktı, el kol sallayarak geri oturdu.

“Olmaz, kiliseden camii olmaz. Günahdır, kâfirlıktir. Arkadaşınız Vasili gücenir diye mi itiraz ediyorsunuz, Vasili itiraz edemez. Ve hem de İstanbullu değildir. Belki o da sizin gibi vazifelidir, öyleyse sözüüm yok. Öyleyse onu gücendirmeyelim. Ne dersiniz o olsun, yeter ki büyük paşamız gücenmesin.” (KSİ 283)

Bu parçadan hareketle dahi mübadele öncesi veya sonrası sadece insanların gönül mabetleri değil dünyadaki mabetlerinin de talan edildiğini günümüz insanlarına ve okuyucuya aktarır. Her iki millet içinde de taştan ibaret olan bina ile bile hesaplaşan zihniyetler görülür. Poyraz, bu gönül katili, insanlıktan çıkmış bu para düşkününe sert çıkmaz. Can dostu Vasiliyi ihbar etmesinden çekinir. Çünkü Kavlak Remzi açıkça Vasilinin ismini zikrederek Sarıkamış'a gitmediğini, Türklere karşı savaştığını ima eden iftira dolu sözler söyler. Poyraz, Kavlak Remzi'yi ürkütmek istemedi ve ustaca konuşmayı yatıştırıp ve idare eder. Ancak Nişancı Veli, Kavlak Remzi'nin gözünü korkutur. Kavlak Remzi açık sözlü ve doğruları söyleyen bu adamın bu kadar net konuşmasından korkar. Bu şekil cesur davranmasını kendince Nişancı Veli'ye istihbaratçı kimliği vererek anlamlandırır. Nişancı Veli, Kavlak Remzi için artık Ankara'ya her şeyi anlatabilecek ve onun sonunu getirecek biri olarak görülür. Kavlak Remzi, kiliseyi kısa sürede yerle bir edip kerestelerini alıp adadan ayırır. Poyraz, Kadri Kaptanın teknesine binip hızla kasabaya gider. Dükkânları ve okulu satın alır. Abdülvahap Bey, Poyraz ve yanındakileri coşkuyla karşılar:

“Maşallah, maşallah ”dedi,

“Ada doluyor bir aile daha gönderdim .”

Yüzü acılaştı. “Allah kimsenin başına vermesin. Çok perişan haldeydiler”

“Görmedik” dedi Poyraz.

“Bu sabah gönderdik. Ne üstte üst, ne başta baş var. Anlatamam, anlatamam. Ne yoksulluk ne perişanlık! Her birisi canlı cenazedir. Bir kuruş almadan ev de verdik, tapusu elinde. Bilmem hangi diyar muhacirleri. Zor anlaştık. Dilleri yok gibi bir şey. Bir de güzel çocuklar birde güzel! Muhacir paralarından yardım da ettik.” (KSİ 300)

Mübadiller memleketlerinde huzur ve bolluk içinde iken kendi ırkından olan insanların yaşadığı topraklarda aç, sefil ve garip kalırlar. Eserde, savaş sonrası mübadelenin alt yapısı hazırlanmamış, insanlar perişan halde oradan oraya sürüklenmişler.

Abdülvahap Bey bu kimsesizleri adada barındırmak ister. Ancak bir taraftan da Kavlak Remzi ve dönemin fırsatçılarına Rumların bıraktığı evleri yok pahasına satar. Onlar da bu evleri kereste, inşaat malzemeleri için yıkar. Poyraz, buna anlam veremez. Rumlar, bu evleri bin bir güçlük ve emekle yaptırmıştır. Bu emek ürünü evler neden fırsatçılara peşkeş çekilip, yağma edilmektedir. Poyraz'ın bu düşündükleri mübadele ve göçlerin sonunda fırsatçıların her dönemde olduğu gibi hiç vakit kaybetmeden yaralandıklarını gösterir. Zorunlu göçlerin yaşandığı bu dönemlerin bilinmeyen bir acı yüzünü daha yazar okuyucuya gösterir.

Poyraz ve beraberindekiler adaya döndüklerinde Abdülvahap Bey'in bahsettiği insanları görür. Gelenlerin konuşma dilinden Baytar Cemil anlar. Tam Türkçe bilmeyen bu garipler Kürt kökenli, savaş ve sefalet sonrası oradan oraya göç etmenin neticesinde yokluk mağdurlarıdır. Adaya savaştan, kargaşadan ve kıyımdan kaçarak gelmişler. İçlerinde Uso adlı bir adam, yarı Türkçe ve Kürtçe derdini anlatır. Adaya gelene kadar çektiklerini Abdülvahap Bey'in onları buraya nasıl gönderdiğini bildiği Türkçesi ve Baytar Cemile söylediği Kürtçe ile anlatır. Ancak seyahatlerini anlattığı konuşma arasındaki kişiler tarif edilen Poyraz'ın kanlıları birkaç insanda vardır. Nişancı, Vasili, Hüsmen ve Kadri'nin bu kişiler dikkatini çeker ve tedirgin olurlar.

Uso'nun esas mesleği dengbejliktir. Uso konuştuğunda Anadolu halkının acıları usta bir Dengbej'in dilinden yarı Türkçe yarı Kürtçe dökülür. Eserde Dengbejlik mesleği ve kaval ustalığı üzerine de bilgi verilir. Örneğin kaval ustasının, kavalı nasıl yaptığı anlatılır. Bunun yanın da iyi bir kavalın, usta dinledikten ve onayladıktan sonra insanların dinletisine sunulduğu, aksi halde sesi iyi çıkmayan kavalı ustasının önce kırıp sonra ateşe attığı bilgisi verilir. Dengbejler kendine has konuşma tarzı, kavalı ile destan okuyuculardır.⁹⁷ Denbejlik ismi ve mesleği üzerine Mustafa Öztürk geniş araştırması neticesinde tanımlama yapar. Yaptığı çalışma neticesinde dengbejliğin bir meslek olduğu tanımının etimolojik ve morfolojik incelemesini yapar. Güneydoğu Anadolu bölgesinde basta hikâye, masal, destan, efsane gibi sözlü geleneğe ait olan çeşitli halk ürünlerini anlatan kişilere ses söyleyen

---

⁹⁷ Yaşar Kemal, *Karınca'nın Su İçtiği*, YKY,6.Baskı, İstanbul, 2009, s.340,345

manasında dengbej denir. Dengbej kelimesi iki ayrı kelimenin bir araya getirilmesiyle meydana gelir. Deng kelimesi, büyük ihtimalle Farsçadaki Bang (ses) kelimesinin mahalli dildeki değişik bir telaffuzudur. b => d; a => e vokaline dönüşerek yeni bir kelime elde edilir. Dengbej kelimesinin bünyesindeki ikinci kelime olan bej kelimesi mahalli dilde, emir kipinin üçüncü tekil şahıs çekimidir. Öztürk, dengbejlere çoğu zaman hikâye anlatıcısı dendiğini ve bu tabirin, dengbejin anlamını tamamen karşılamaktan uzak olduğunu, dengbejlerin, ayrıca masal, destan, efsane, çeşitli dini menkıbeler ile halk arasında yasanmış olayları da anlattığını belirtir. Dengbejlik kültürünü tam anlamıyla karşılayan kavramın, Eski Yunanda gezici ozanların ismi olan rapsode kelimesi olduğunu ifade eden Öztürk, rapsodelerin destan hikâye vb. türleri irticalen saz esliğinde anlatma, gezgin bir kişiliğe sahip olma yönleriyle dengbejlerle ortak özellikler taşıdığını belirtir. Dengbejler, anlattıkları bir ürünü, bazen nesir bazen de nazım tarzında anlattıkları gibi bazen de nazım–nesir karışık anlatırlar. Genellikle bir çalgı esliğinde ürünlerini icra eden dengbejler, bazen çalgı kullanmaz. Yaygın olarak bağlama kullanan dengbejler, ayrıca *kaval*, *kemençe (rûbab)*, *tef* de kullanır.⁹⁸ Uso geçimi için ve dedelerinden kalan bir miras olduğu için bu işi yapmaktadır. Uso'nun gelişimi birlikte o günden sonra adadaki, Rum, Türk, Arap, Kürt, Laz, başkaca topraklardan ve milletten gelenlere Kürtçe ve Zazaca destanlar okur. Ada halkı bu dili anlamasa da yüreklerinde hissedip kavalın ve Dengbej Uso'nun sesinden verilen duyguyu hissederler. Yaşar Kemal, *Karınca'nın Su İçtiği* romanından başka eserlerinde de Dengbej Uso karakterinin benzerini ve kaval ustalığını işler. *Tanyeri Horozları* romanın da Denbej Uso'nun kavalından dökülenler ve Kürtçe söyledikleri, adadakileri duygulandırır ve gözyaşlarına boğar. Uso'nun Kürtçe söylediği bu destanı anla masalarda kavalından ve ağzından dökülen seslerin kendilerini, acılarını ve göçlerini anlattığını veya benzer hikâyeleri söylediğini hissederler.⁹⁹ *Ağrı Dağı Efsanesi* adlı eserinde Sultan Ağaefendi ve babası Resul Bey, Uso gibi iyi bir kaval çalıcısıdır. Sofî adlı şahısın hikâyesi ve kaval ustalığı anlatılır.¹⁰⁰ *Kale Kapısı* romanında da Âşık Fatma'nın söylediği türküye eşlik eden Çoban Duran adlı kaval çalıcı okuyucunun karşısına

---

⁹⁸Mustafa Öztürk, , *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Anlatıcılık (Dengbejlik) Geleneği ve Mardin Yöresine Ait Örnek Derlemeler*, Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi TDE Yayınlanmamış Lisans Tezi, Elazığ,2002

⁹⁹ Kemal, Yaşar, *Tanyeri Horozları* YKY,5.Baskı, İstanbul.2008, s.265,266,267,268

¹⁰⁰ Kemal, Yaşar, *Ağrıdağı Efsanesi*, Toros Yayınları, İstanbul. 1993, s.11,27

çıkâr.¹⁰¹ *Kanın Sesi*, eserinde ise Maraşlı kaval ustası Hafız usta ve becerisi anlatılır. Hafız Usta çalmasını bilene kaval yapar ve on beş altına verir. Bu nedenle üç, beş yılda bir kaval yapabilir. Yaptığı kavallardan birisini Çoban Eyüp’e satar. Çoban Eyüp, güzel kaval çalar. Çaldığı kavalın üzerindeki işlemler sesi kadar ince ve sanatlardır.¹⁰² Yazarın bahsettiğimiz eserlerinde dengbejler, kaval ustaları ve çalıcıları mitolojik motifler ve gerçek hayatta yaşananlarla süsleyerek işler ve verir.¹⁰³

Dengbej Uso, Poyraz’ın babacan tavrına çok minnettar kalır. Dengbej Uso, bunca eziyet, göç yorgunluğu ve acıdan sonra böyle bir adaya ve insanlara rast gelmelerine çok sevinir. Dengbej Uso, ada insanlarına çok ısınır ve kavalını çıkarır. Kavalından ve hikâyesinden bahseder. Uso, bunları anlata dursun Poyraz’ın gözü Kazım Ağaefendi’nin kızı Zehra’nın üzerindedir. Zehra’da bin bir türlü acıların bu sürükleyip, attığı bu adada Poyraz’a gönlünü kaptırmış, aşk acısı ile kıvrınmaktadır. Poyraz ise Zehra’ya her bakışında ona olan sevdasının yanında gözlerinin önüne savaşılar, Yezidi kızları ve onlara yapılanlar gelir. Aklına gelince de sanki Yezidi kızlarına yapılanları yüzüne vuracakmış gibi Zehra’dan suçluluk duygusu ile kaçır. Zehra, olup bitenden habersiz Poyraz’ın kendisinden kaçmasına üzülür ve bu durumdan çok rahatsızdır. İçini dökecek birisini aramakta eğer bu yükü boşaltmazsa öleceğini düşünür. Şerife Hatun, Zehra’nın yüzündeki karışık, acı dolu ifadeyi anlar. Zehra’yı yanına çağırıp konuşur:

“Vah dünya güzeli kızım vah!” diyordu durmadan.

Zehra da, “Şu sizin başınıza gelenler düşman başına Şerife Hatunum.” diye konuşuyordu.

“Ben kendimi bileli bu erkekler hep harp ediyorlar, ölüyor öldürüyorlar. Köyleri, kasabaları, şehirleri dağı taşı yıkıyorlar. Bebeleri, çocukları yakıyorlar. Yurtlarından yuvalarından ediyorlar insanları. “Biz,” dedi Zehra, “yakında memleketimize geri döneceğiz. Sandıklarımızı açmadık. Babamın atları da çiftliğimizde bizi bekliyor. Atlara bizim çiftlik komşularımız bakıyor.”

“Bizim köyümüzü yaktılar yaktılar ya güzel kızım, taş üstünde taş bırakmadılar ya güzel kızım, biz gene köyümüze gideceğiz. Ben kilim dokuyacak, çorap öreceğim, yol parası kazanacağım, gelecek yıl köyümüze gideceğiz.” (KSİ 333)

¹⁰¹ Kemal, Yaşar, *Kale Kapısı*, Adam Yayınları, İstanbul.1995, s.106

¹⁰² Kemal, Yaşar, *Kanın Sesi*, Adam Yayınları, İstanbul.1995, s.413,414

¹⁰³ Denbej: Türkçe karşılığı destan okuyucudur.

Zehra'nın içini dökme umuduyla Şerife hatunla yaptığı yukarıdaki konuşma yaşanan bütün yıkım ve acılarla birlikte göçmenlerin harp ve zorunlu göçün sebebi olarak gördükleri bu anlamsız savaşların biteceği umudu içindeler. Bu umutla geri dönme hayali ve beklentisi içindedirler.

Dengbej Uso, her günün doğuşu ile adadaki çınarın altında insanları etrafında toplar. Geri dönme umuduyla yaşayan Kazım Ağaefendi ve kızları, yurduna dönmeyi hayal eden ve para biriktirmek için günlerce, canla başla kilim dokuyan Şerife Hatun, oğullarının bir gün döneceğini umut eden Lena ve diğerleri. Bir Dengbej Uso'nun kavalına birde Baytar Cemil'in, Uso'nun söylediklerini çevirdiği kırık dökük anlatılanları dinliyor ve her biri yaşadıklarını da harmanlayarak kendilerinden geçip hayallere dalıyorlar. Dengbej Uso, kavalından ve ağzından dökülenlerle, oradakileri yaşananların ansına götürür:

Nehrin yarlarının üstünde direklemiş kalmış on binlerce yorgun, bitkin asker aralarından gelen eli kılıçlı düşman atlıları... Atlılar yarların üstüne geldikçe, kılıçlanmış, vurulmuş, ölmüş, yaralanmış askerler suya dökülüyorlar. Suyun üstünde batıp çıkıyorlar. Suyun yüzü bağırır çağırır, yardım isteyen askerlerle, silme, kapkara doluyor, ölen hemen ölüyor, ölmeyenler de ölülerle birlikte çırpına çırpına akıyorlar, aşağılarda da kıyılara vuruyor, kıyıda can çekişerek ölüyorlar, birkaç gün içinde de dehşet kokuyorlardı. Kıyılarda üst üste yığılmış insan kokusundan ulu suyun, Dicle'nin yanına, susuzluktan ölseler bile, kimsecikler yaklaşmıyordu. Arkadan köpürmüş yorgun atlarıyla kaçan askerleri kovalayan atlılar da yarlara gelince atlarının başlarını çekemiyor ya da çekip durduramıyor, kovaladıklarıyla birlikte sulara gömülüyorlardı. Top gülleleri de durmuyor, nehrin ortasında patlıyor, kol, bacak, gövde, at parçalarıyla birlikte sular göğe fışkırıyor, savruluyor, gırtlak gırtlAğaefendi savaşmış askerler suyun içinde can havliyle birbirlerine sarılıyorlardı. Meydan muharebesinin bir yanında, ıssız çölün ortasında birbirlerinin kucağında ölmüş düşman askerler, can çekişenler, yaralılar, inleyenler, kumlara ağzı yukarı upuzun yatmış, gözlerini gökyüzüne dikmiş son soluktakiler.(KSİ 340)

Yazar yer yer savaş anını ve bunu yaşayanları tasvir eder. Okuyucuyu da savaş anına götürerek o anı yaşatmaya çalışır. İşte bu his göç ettirilen insanların ruhlarındaki savaş sonrası hiç bitmeyen diğer göç ve geri dönme umutlarıyla olan savaşıdır.

Baytar Cemil, Dengbej Uso, Kazım Ağaefendi ve Melek Hatun. Biri bitirip diğeri konuşur. Her birinin yürek parçalayan ayrı bir hikâyesi ve gördüklerinin anlatısı vardır. Göç,

açlık, kopan bacaklar, dostluklar, yoksulluk ve bu adaya gelmelerine sebep olan nice olaylar ve acılar. Kimi zaman susarlar ve o sessizliği Uso'nun kavalı doldurur. Uso her çalışında Zehra bir köşede ağlamaktadır. Ancak Kazım Ağaefendi o gün her günkü halinden farklıdır ve neşelidir. Zehra babasına hiçbir şey soramaz. Çeyizlerini açtırmayan babası neden bugün mutludur sabaha kadar bunun cevabını arar ve bu cevabı sabah kahvaltıda alır. Kazım Ağaefendi, Poyraz'ı kahvaltıya çağırıp, çiftlik almak istediğini ve kendisine çiftlik almada, işletmede yardım etmesini söyler. Poyraz, Kazım Ağaefendi'nin bu istek ve teklifine çok sevinir. Belki de onlarla beraber Girit'e de gidebilir ve ölümden biraz daha uzaklaşırım diye içinden geçirir. Kadri Kaptan, Poyraz ve Kazım Ağaefendi adadan erken vakitte ayrılıp Topal Ali Çavuşa giderler. Bu civarı iyi tanıyan Ali Çavuş onlara yardım etmeyi büyük bir sevinç ve coşkuyla kabul eder. Ali Çavuş'un bildiği Kazım Ağaefendi'nin istediği biçimde bir çiftlik vardır. Üstelik orada at yetiştirilir. Ancak harami Kavlak Remzi oralara da el atmış ve harabe hale getirmiştir. Romanda, Ali Çavuş'un ağzından, okuyucuya ve Poyrazilara o dönem içinde yaşanan talanı ve haksız kazanç elde edenleri Kavlak Remzi tipi ile anlatır:

“O kâfir, o insanlıktan çıkmış canavar, duydum ki sizin oradaki çorbacı konaklarını yıkmış, keresteleri de İzmir'de satmış. Kavlak oğlu kavlak kiliseyi de yıkmış. Kiliseyi nasıl yıkar! Diyelim ki minare yapacak paranız yok, minaresiz de cami olur. Bir gün ada dolar, minare diyecek paranız olur, dikersiniz uzun bir minare, adamız da şenlenir. Şu kıyılarda çok boş köy, boş ada, boş çiftlik kalmıştı, yerleştirecek göçmen, yerleştirecek kimse bulamamıştı hükümet ya da bu köyleri kimselere göstermemişti, o dört kitapta katli vacip Allahsız, hükümetle anlaşmış bu köyleri kimseye göstermemişlerdi. Kavlak oğlu bütün kıyıların Rum köylerinin evlerini, konaklarını yıktı, araba araba, kamyon kamyon şehirlere taşıdı. İşte şu aşağılarda ne kadar köy varsa yıktı. Gittik kasabaya başvurduk, bize, adamın parası var satın aldı yıktırdı... Satmayıp da çürütse miydik, dediler.” (KSİ 392)

Rumlardan kalan kilise, ev ve konaklar devrin göç ettirilen şehir ve civarında yaşayan ileri geleni veya hükümetle arası iyi olanlar anlaşarak boşaltılan yerlerdeki binaları yağma edip, yıkarlar. Yazar, mübadele döneminde yaşanmış olan göçler neticesinde ortaya çıkan bu haksızlıkları, devletin burada denetim ve hâkimiyet noktasında aciz ve tepkisiz kaldığı izlenimini okuyucuya verir. Hikâyede Kavlak Remzi, dönemin acılarını, sahihsizliğini fırsat

bilip göç edenlerin mallarını sömürenlerin temsilcisidir. Eserde Kavlak Remzi'nin, yapmış olduğu haksızlık ve talanlarına bulmuş olduğu sebep ve bahane ise hükümetin ne kadar hazırlıksız ve tedbirsiz karar verip, mübadelenin kanuni ve sosyal alt yapısını yapmadan göçü gerçekleştirdiğini anlatır.

Ali Çavuş, Kazım Ağafendi'ye Çorbacı Elia ve çiftliğinden bahseder. Elia, mükemmel bir at çiftliği olan zengin bir Rum'dur. Mübadeleden önce zeytin bahçeleri, çiftliği ve atları ile çevresine nam salan o bölgenin zengini. Herkeslerce de sevilen bir Rum'dur. Mübadele haberi çıkınca bütün taşınmazlarını yok pahasına satmayıp mübadele sonrası geri alabileceği emrinde çalışan İsmail'e sahte bir satış düzenleyerek mallarını bırakır. Elia'da bir gün mutlaka doğduğu bu topraklara döneceğini umut etmektedir. Tıpkı Ali Çavuş'un arkadaşı Hrisyo veya Kör Salih'e teknesini emanet edip giden, dostu Aleko gibi. Elia'nın düşüncesinde olan bir diğer zengin Rum ise Çorbacı Dimitri'dir. Savaş başlayınca bütün mallarını Cafer'e emanet edip geri dönecek, adasında ölecek ve mezarının dahi burada olacağını söyleyip gitmiştir. Tıpkı Türkiye'den göç ederken mallarını çok güvendikleri çalışanına veya dostuna emanet eden Elia, Aleki ve Hristo ve daha nice Rumlar gibi Kazım Ağafendi'de Girt'ten Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığında mallarını yanında çalışan ve dostlarına emanete bırakıp gelir. Kazım Ağafendi, Poyraz ve Kadri, Elia'nın çiftliğine emanetçi olarak bırakılan İsmail'in yanına beraber giderler. Gördükleri ve dinledikleri karşısında hayretler içinde kalır ve çok üzürlü. Korkak Remzi, Çorbacı Elia'nın, İsmail'e yaptığı satış sözleşmesini feshettirmiş. Çiftlikteki kereste olabilecek ağaçları, asırlık çınarları ve evlerin üzerindeki mobilya ve ağaç türü keresteleri almak uğruna evleri yıktırıp, götürmüştür. Çiftlik, tıpkı Yunanlıların İzmir'den çekilirken bıraktıkları evlere dönmüştür. Temel taşları kalmış ahır ve evleri gezdikçe Musa Kazım Ağafendi'nin içindeki endişe ve korku kıvılcımı alevlenir. Bir taraftan da İsmail, en ince ayrıntısına kadar Poyraz ve diğerlerine yerlerinden, yurtlarından olan Rumların mallarını korkak Remzinin nasıl zimmetine geçirdiğini anlatır. Ali Çavuş da İsmail'e iftira atan korkak Remzinin bin bir türlü dalaveresini ve yaptığı haksızlıkları sıralar. Sonra Ali Çavuş, oradakilere İsmail'in Gelibolu'daki savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarını anlatır. İsmail'de bunca zaman anlatmadığı ve içine attığı Kavlak Remzi ve jandarmalardan çektiklerini orada bir bir anlatır. Jandarmalar İsmail'in askerliğini bitirdiğine dair teskeresinin

olduğunu söylemesine rağmen dinlemezler. Asker kaçağı ve hain muamelesi görür. İsmail başına gelenleri anlatmaya devam eder:

“Bir adam nasıl Rum casusu olurmuş, ben ne bilirim. Gelibolu’dan Yunan harbine götürdüler. Ölü olsaydım beni, bir ölüyü nasıl savaşa götürürlerdi? Gelibolu’da ölmüş bir adam Yunan harbinde o kocaman topları, Gelibolu’daki gibi nasıl gümbürdetirmiş? İzin verin de eve gideyim, kâğıtlarımı getireyim.”

Yüzbaşı, “sen casus değilsin de o Yunanlının yanında nasıl, niçin durdun?”

“Kumandanım, yüzbaşım, dedim, o Yunanlı değildi, o Rum’du. Yunanlılar İzmir’e girince o çok korktu, bu Yunanlılar bize ne yapacaklar, dedi. Yunan askeri bozulunca da çok sevindi, düğün bayram etti yüzbaşım, dedi. Ben uğurladım onu, ağlayarak gitti. O, orada çok kalmaz geri döner. Herkes yalvardı da zırnık kadar malını satmadı, geri geleceğim, diye. Yüzbaşı, atları sen sat, diye bana bıraktı.”

“Sen sattın öyle mi?”

“Niçin sattın?”

“Bıraktığı para atları beslemeye yetmedi.”

“Sattığın atların parası nerde?”

“Emanet, bende.”

“O paralar devletin. Çıkar o paraları getir bana.”

Getiremem yüzbaşım, şunu bil ki, sen beni asker kaçağı Kavlak Remzi için öldürüyorsun.”

“O, bir asker kaçağı değil, o bir Sarıkamış kahramanıdır.”

“Bak yüzbaşım, biz Gelibolu savaşından epeyce asker kaldık. Bize dediler ki Rus harbinden bir tek asker kalmadı, dediler. Doksan bin askerin yarısını bit yedi, yarısı da dondu kazık kesildi. Kavlak nasıl geldi, sorsana ona tezkeresi var mı, gösteremez.” Yüzbaşı öfkeleni, karnıma bir tekme attı, ben iki büklüm oldum. Bağırarak, boyun damarları parmak parmak şişerek, “ya paraları bana getireceksin ya da buradan ölüün çıkacak.”

“Çıktı gitti.” (KSİ 412)

Çorbacı Elia’nın yardımcısı İsmail’in bu vefalı ve sadık davranışı sonunda gördüğü muamele, mübadele sonrası yaşanan bir başka acıyı bizlere örneklendirir. İsmail’in bu anlattıkları göçün sonucunda sadece Rumlar değil geride kalan dostları Türkleri de büyük acılar, işkenceler çektirmiştir. Göç etmeyen ancak dostlarına veya patronuna sadık Türkler,

Rumların mallarına (Kimi insan dostlarının mallarına) sahip çıkıp emanet aldıkları için tıpkı Çorbacı Elia'nın at bakıcısı İsmail gibi işkence görmüşlerdir. Bunun örneği Kavlak Remzi'ye söylediklerinin sonrasında Jandarmaların İsmail'in üzerine saldırmalarıdır. Son sözü “ emanet “ olur. Her sorulan soruya son nefesine kadar “emanet” der. İsmail'i öldü sanıp kasabanın dışında bir dere kenarına atarlar. İsmail son bir gayretle kendisini çalılıkların yanından geçen yola atar. Yolda, İbrahim onbaşı adlı Gelibolu'da aynı bölükten can dostu bulup kurtarır. Gelibolu savaşından sonra bitmeyen bir savaş mübadele ve sonucunda yaşananlar devam eder. Vicdanlılar ve vicdansızların savaşı. İsmail'in emanetine sahip çıkma ve hayatta kalma mücadelesi, can havline düşen İsmail'e yardım eden Hayri Efendi ve Sayıt Efendi'nin yaptığı iyiliklerin anlatılması ile sohbet bilinmeyen mübadelenin siyah ve beyaz taraflarını okuyucuya aktarır. İsmail bu acılarını anlatırken Kazım Ağaefendi uzak diyarlara dalmıştır. Ağaefendi eve gelip yatana kadar tek kelime etmez. Çünkü Çorbacı Elia ve kendisinin kaderi aynıdır. O da aynı biçimde bir mübadil ve mallarını emanet bırakmıştır. Mübadele sonrası alınan kararlar Türk tarafında olduğu gibi Yunan tarafında da olmuş ve oralar da bu kararları fırsat bilip Kavlak Remzi gibi leş yiyici olabilirdi. Kazım Ağaefendi, o gün akşama kadar adayı gezdi. Çiçekleri, ihlamur kokusu ve oranın pınarları Girit'i ve geldiği diyarları anımsatır. Yıllarca ömrünün büyük bir bölümünü doğduğu, gözünü açtığı yerde geçirmiş ve bir gün zorunlu olarak doğduğu topraktan kopartılmış yaşlı bir adamın ruh halini yansıtır. Bu duruma yaşlı bir insan için alışmak çok zordur. Çünkü bu göç istekleriyle olmamıştır. Bu göç baskıdır, zorbalıktır ve insanları ömür boyu doğdukları topraktan ayırıp başka diyarlarda hürde olsalar gönül hapsine sokmaktır. Bu ruh haliyle Kazım Ağaefendi'nin kafasından birçok şey gelip geçer. Atları, çiftliği, kızları, eşinin vapurda ölümü ve denize atılışı. Kazım Ağaefendi bunca acı ve sarsıntıdan sonra olan biteni kafasından silmeyi de öğrenmiş ve hemen kendisini toparlar, çünkü yaşayacak güzel günleri olan iki kızı aklına gelir ve çökmüş ruh halini yüzünden siler. Aklına kendisi gibi sürgün olan Melek Hatun gelir. Melek Hatun, kendisi gibi karşiki İda Dağından aynı sebepten olmasa da başkaca nedenlerle zamanın da göç etmek zorunda kalmıştır. Kazım Ağaefendi'nin kafasından çocukluğu, gençliği ve nice yaşadıkları her biri sanki sıraya geçmiş aklından teker teker geçer. Gün batımına doğru evine gelir Zehra, babasının çiftlikten geldikten sonra çöktüğünü fark eder. Babası annesinin ölümünden bu yana ilk defa bu halde çökmüş görünür. Kazım Ağaefendi'yi bu hale getiren

ise çiftlik de duydukları ve gördükleridir. Çorbacı Elia gibi Kazım Ağaefendi'de çiftliğini yanında çalışan Niko'ya emanet etmiş olanlardan birisiydi. Girit'e dönmeyi içinde canlı tutan Kazım Ağaefendi, geri dönerse Elia'nın çiftliğinde gördüklerinin aynısını görmekten korkar. Kazım Ağaefendi'ye göre doğdukları topraklara dönmek, bir gün mutlaka olacaktır.

Kazım Ağaefendi'nin gönlünde canlı tutmuş olduğu geldikleri topraklara geri dönme fikri verilmeye çalışılır. Bunu verirken de sadece Kazım Ağaefendi'nin üzerinden değil diğer göç mağdurlarının dilinden de bu umut dolu sözcük ve gönüllerindeki hisleri yazar eserde verir. Eserde Rum kökenliler Yunanistan'a Türk kökenliler Türkiye'ye göç ettiriliyor. Ancak göç etmek zorunda kalanların büyük bir bölümü asla geri dönme fikrini akıllarından ve umutlarından silmezler. Çünkü mezarları, camileri, kiliseleri ve onları oraya bağlayan duygusal maddi ve manevi nedenler bıraktıkları topraklardadır. Tabii ki sadece mübadiller geri dönme düşüncesini beslemez, Türkiye toprakları içinde ve savaşların yaşandığı bölgelerden ve nice acı sebeplerle dış göçler haricinde iç göçü yaşayanlardan bir kısmı doğdukları topraklara geri dönme umudunu gönüllerinde taşırlar. Tıpkı Şehmuz'un hanımı Sultan örneğinde olduğu gibi yurtlarına dönmek isteyenlerde çoktur. İç göçü yaşayanların savaş ve diğer acı nedenlerden dolayı göç etmelerine sebep olan her ne varsa bir gün son bulup yurtlarına dönme imkânları mübadillere göre bükür. Onları durumu dış göç edenlerden farklıdır. Her zaman umutlarının yeşerme imkânı var.

Kazım Ağaefendi, Poyrazı yanına çağırıp ve içindeki onu boğan korku ve derdi dökmeye, sıralamaya başlar. Mübadele haberinin gelişi, adayı ve yurtlarını boşaltma emrini anlattır. Kazım Ağaefendi, Mübadeleyi de Avrupa'nın aldığı bir karar olarak görmektedir. Bu kararı verenler bir gün geri dönebilirsiniz der ve Elia da gelir çiftliğini böyle görürse der ve üzüntü denizine dalar. Aslında Kazım Ağaefendi geri dönme umudu olurda kendi sininde Girit'teki çiftliğini Elia'nın çiftliği gibi harap olmuş biçimde görmekten korkar. Sesi karıncalanır ve tekrar konuşmaya başladığında içinden geçenleri anlatır:

“Çorbacı Elia ben değil miyim, çiftliğimi emanet ettiğim, benim kardeşten de ileri dostum Niko. İsmail değil mi, kökünden kesilmiş ağaçlar, o yıkılmış konaklar, ahırlar, o park gibi bahçeler, bir tek yeşili kalmamış, o kurumuş, karaçalılığa dönmüş, yerle bir edilmiş, bin bir türlü gülle benim güllerim değil mi? Güllerin arasından geçerken uçan kuşların, kelebeklerin, bilcümle yarattığın, ağaçların, insanların kokulardan başları dönmez miydi. Elia Efendinin iki sözünden biri ben cennette yaşıyorum

sözü benim sözüm değil miydi? O aç kalıp da İsmail'in pazarlarda yok pahasına sattığı, alanların o atları arabalara koşup araba beygiri yapıp gece gündüz çalıştırıp bir deri, bir kemik bırakılan, ceylan gibi, beylere satılan, armağan edilen, ünleri bütün Anadolu'yu, Arabistan'ı, Kafkasya'yı, Rumeli'yi tutan atlar benim değil miydi?" (KSİ 435)

Kazım Ağaefendi aklına İsmail ve Ali Çavuşun anlattıkları geldikçe git gide küçülür ve yüzü zindana kapanmış bir insan yüzünü alır. Kendi içinde Elia'ya İsmail'e ve Niko'ya acır. Niko'da, Kavlak Remzi gibi birilerinden eziyet görmüşse diye kahrolur. Koltuğa iyice yumulmuş bir halde konuşmasına devam eder. İsmail'in, vefalı olmasından, Elia'nın atlarını satıp, altınları saklamasına ve ziynetlerine kadar bahseder. Aslında İsmail'den bu kadar bahsetmesi Niko'ya olan güveni ve bunun yanında canına bir şey gelmesidir. Niko'ya sözü getirir:

"Niko yiğit, sözünün eri, yürekli, gözünü daldan budaktan esirgemeyecek kadar yiğit bir adamdır. Söyleyin kızlar, size her şeyi anlattım. Pavli de Kavlak Remzi değil mi, ya Pavli Niko'yu İsmail gibi ederse. Yunan hükümeti de, candarması, polisi de bunlardan daha zalim değil mi? Ben de Girit'e, tez bir günde döneceğim. Ada güzel, bu ada bir cennet. Ama ben orada doğdum, orada öleceğim. Kızlarım da orada doğdular. Daha çeyizlik sandıklarını açmadılar, beni düşünerek. Açabilirler. Dünyanın bin bir hali var. Ben bir şey yapamazsam, ben de Mustafa Kemal Paşaya giderim, o benim halimi anlar. Osmanlı o kadar çok sürgün etti ki herkesi, o benim halimden anlar. Belki bir anlaşma yapar da beni çiftliğime gönderir. Şimdi anladım, Niko'dan niçin bana, hiç kimseden iyi bir haber gelmediğini." (KSİ 436)

Kazım Ağaefendi dili ve gözüyle bu parçada sadece mübadillerin uzak diyarlardaki dostları ve malları hakkındaki endişelerini anlatmaz yazar. Dönemin yöneticilerinin mübadeleye olan yaklaşımını yansıtır biteni bize anlatmakta ve her iki toplumun göç ettirilmesiyle ne acı ve çile içinde kıvrandıklarını okuyucuya anlatmaktadır. Mübadillerin bir kısmı her ne kadar gittikleri yerde en iyi imkânlar verilmiş olsa, doğdukları yerlere olan özlem ve gönül bağlarını koparmazlar. Telgraf ve mektup gibi iletişim araçlarıyla haber göndermekte ve haber almaktadırlar. Romanda Kazım Ağaefendi de Niko ve önemli makamlardaki dostlarıyla haberleşmek için mektup göndermektedir. Ancak cevabı bir türlü

gelmez. Çünkü göç sonrası devletlerarasında kırılma ve kendi yönetimleri içinde sert tedbirler almak gibi icraatlar başlar. Örneğin mübadeleye direnip Türkiye'deki Rumların gitmesine karşı çıkan Türkler veya Yunanistan'daki Türklerin gitmesini istemeyen Yunan ve Rumlar olur. Her iki tarafın hükümetleri halkının dirençlerini kırmak ve mübadele kararlılığını göstermek adına cezai işleme varan tedbirler ve yaptırımlar uygulanır. Bu tedbirlerden biriside göç eden insanların geldikleri yerle irtibatını kesmek veya taraf niteliğine girecek dostlarını hapse atma icraatları gibi. Musa Kazım Ağaefendi, mübadele döneminde yaşanmış olan bir başka zulüm gibi icraat ve acıları bize dostu Niko'ya duyduğu endişeli sözleriyle aktarır.

“Buranın adresini de gönderdim Niko'ya, öteki büyük makamlardaki dostlarıma, arkadaşlarıma, ses seda yok.”

Zehra ölgün bir sesle: “Gönderdin baba.”

Poyraz da bitkin sesle: “Hepsini postaya ben kendi elimle attım.”

Ağaefendi güvençle, inançlı bir sesle: “Öyleyse yakında mektupların cevapları gelecek.”

Elini Poyrazın omzuna koydu: “Bu sefer de sizlerden ayrılmak, Girit'ten ayrılmamdan daha zor gelecek. O zaman da sizden nasıl ayrılacağım bilemiyorum.” (KSİ 436)

Ağaefendi anlam veremediği bu mübadeleye kendince bir çare bulamaya çalışır. Aslında bu çare Ağaefendi gibi devrin birçok insanının yüreğinde çarpan bir heyecan ve düşüncedir. Çiftliği şimdilik gidene kadar alıp kullanmayı, daha sonrada geri döneceği zaman Poyraz'a teslim etmeyi düşündüğünü söyler. Ayrıca bu çiftliği Poyraz'ı kan düşmanlarından kaçırmanın bir yolu ve çaresi olarak görür. Kazım Ağaefendi, adada gezerken her bitkiyi, yemekte yediği lezzetleri ve çevresinde gördüklerinin zerresine; Girit'e ve onu andıran her bir şeye kedi iç dünyasında muhabbet açmaktadır. Ertesi gün erkenden yola çıkmak üzere iskeleye gelirler. Kadri Kaptanın teknesiyle yola koyulurlar. Yine teknede giderlerken oturduğu minderin işlemelerine bakıp gülümser:

“Girit'te de bizimkiler, Rumlar da yastıklara gelincik çiçekleri işlerlerdi. Bir de mor menekşeler.”

“Bizde de menekşe işlerler efendim. Adada da çalılıarın dibinde çok boynu bükük menekşe var. Her çalının altında top top mor menekşe. Kokusu baş döndürenendir.” (KSİ 443)

Eserde farklı millet ve dinden olan insanların yüzyılların getirdiği ortak zevk ve kültür, Rum ve Türklerin aslında ırk ve din harici neredeyse hiçbir farkları olmadığını okuyucuya verir. Yüzyıllarca bir arada yaşamış olmaları neticesinde ortak bir kültür oluşmuştur. Kazım Ağaefendi'nin Girit özlemini dile getirirken söyledikleri bu kanaatin teyidi ve ispatıdır. İki kültürün aslında göbekten bağı olduğunu gösterilmeye çalışılır. Kazım Ağaefendi'ye bunca birliktelik ve ortak kültürel zevkler, Rumları ve dostlarını özletmektedir. Ali Çavuş'un evinde ve Melek Hatun'un yaptığı yemekteki kabak çiçeği dolmasında bile Girit'i ve Rum dostlarını hatırlar.

Poyraz ve Kazım Ağaefendi, çiftliği alırlar. Tanımadığı kader arkadaşı Elia'nın emanetine tekrar sahip çıkmanın sevinciyle Karınca Adasına dönerler. Kazım Ağaefendi mutlu ve huzurlu bir şekilde adaya gelir. Bir müddette adada bu huzurlu sohbeti devam ettirir.

Bürgün sabah adaya günler önce Poyraz'la ada ve kilisesi hakkında sohbet eden Binbaşı Doktor Salman Sami gelir. Yanında da Doktor Halil Rıfat vardır. İki Doktor, Çanakkale savaşında bu adada Rum ahalisiyle yaralılara müdahale etmişler. Üstelik Rumlar kiliselerini ve bütün imkânlarını yaralı askerlere açmıştır. Böyle yardım ve vatansever insanların arasında yaşamayı arzulayan doktorlar buna nail olamazlar. Ancak bu adada Rumlar olmadan yaşamak nasip olur. Doktorların, Poyraz ve diğerlerine kiliseyi ve yaralılara hastane olarak verdiği hizmeti anlatırken bir kez daha hikâyede dönemin Kavlak Remzi tiplerine, usulsüzlüklere ve bunun yanında bu vatan için canını ortaya koyan ama göç ettirilen insanlara değinilir. Poyraz, doktorlara Vasiliyi tanıştıırken bu yanlış bir nebze düzeltmeye çalışır. Yazarda eserde Rum veya başka din ve milletten olsun bu ülke toprakları için savaşan ama göç ettirilen insanların gönlünü almak istercesine Vasiliyi tanıtırken bu fikri işler. Bu sayede Rumlar ve diğer can vermişlerinde bu toprakların parçası olduğunu hatırlatma gayreti gösterir:

“Vasili, benim en yakın arkadaşım. Çanakkale'de çarpışanlardan, sonra da İstiklal Harbi zamanında Amele Taburunda vazife görenlerdendir. Doğma büyüme bu adalı.”

“Niçin mübadeleye tabi olmamış?” diye sordu Doktor Salman Sami.

“Yoksa Vasili Bey bir İstiklal Harbi kahramanı mı?”

“Hayır, efendim, onun kütüğü İstanbul'da. Biliyorsunuz efendim, İstanbullularla Gümülcineliler mübadele dışında kaldılar Lozan Konferansında çıkan karara göre.” (KSİ 474)

Mübadelede alınan kararlar neticesinde İstanbul ve Gümülcine’de oturanlar mübadeleye tabii tutulmamıştır.¹⁰⁴ Bu anlaşma gereği mübadeleye tabi tutulmayan mekânlarda meşru olmayan nüfus artışları yaşanmıştır. Aslında bir nevi meşrulaşma veya hak kazanma mekânına dönüşmüştür.¹⁰⁵

Vasiliyi tanıştırır ve hakkındaki bilgileri, neden gitmediğini kanuni bir zemine oturtur. Vasilinin mübadeleye tabi tutulmama sohbetini kısa kesip hep birlikte Poyraz’ın, Kavlak Remzi’den önce davranıp satın aldığı dükkânlar yönelirler. Dükkânlar gezilip uygun olanı seçilince çınar altına geçerler. Çınar altında doğdukları yurtlarından ve orada yaptıklarından her biri bir geçmişini anlatır. İçlerinden Kazım Ağafendi atları ve çiftliğini o kadar içten ve güzel sözlerle anlatır ki Uso ağzı açık yarım Türkçesiyle hayranlık içine dinler. Kazım Ağafendi sözü bitince Uso ‘ya kavalını alması için gönderir. Bu arayışı fırsat bilip Salman Sami, Tanesi’yi sorar. Sorma sebebi ise Tanesi’nin buralarda içki ve çeşitleri olan şarap, rakı ve mastikalarıyla ünlü olmasıdır. Vasili ve Lena ise hiç soluk almadan Tanesi ve iyiliklerinden, beceriliğinden bahsederler. Vasili ve Lena soluk almak için susmasıyla birlikte Çanakkale savaşı vahşetini ve o vahşet dolu ateş içinde yardım severliği ile yürekleri okşayan göç mağduru Rumların yardım ve vatanseverliklerini anlatmak üzere Salman Sami sözü alır:

“Çok kötülükler, çok zulümler gördük, ama anasını sattığımın belalı dünyasında Tanesiler de gördük. Bir yanımız cehennem, bir yanımız cennet, biz bu adada yüzlerce asker tedavi ettik, çok asker öldü elimizde. Çanakkale’den gelen yaralıları burada, bu adanın kilisesinde tedavi ettik. Burada, sayısını bilemiyorum ama epeyce doktor vardı. Adanın kilisesini hastane yapmıştık. Adanın kızları, kadınları hastabakıcılık yapıyorlar, kimi günlerde de sabaha kadar ağır yaralıların başını bekliyorlardı. Kimi günler o kadar çok yaralı geliyordu ki, kilise almıyor, mektebi boşaltıyor, yaralıları oraya koyuyorduk. Dahası da, sonunda adanın evlerinin hepsini yaralılarla doldurduk. Adalıların yiyecekleri kalmadı. Bunu duyan kıyıların Türkmén, Rum köylüleri, Yörükler bize teknelerle yiyecek, giyecek taşıdılar. Gelen yaralıların hemen hepsinin çamaşırları kan içindeydi.” (KSİ 484)

---

¹⁰⁴ Gümülcine: 1923 Yılında T.C.Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında yapılan Mübadele Antlaşması gereğince İskeçe ve Gümülcine hariç Yunanistan’daki Türklerin Türkiye’ye, Türkiye’deki Rumlar’ın Yunanistan’a gönderilmesi kararıdır.

¹⁰⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Serdivan,_Sakarya

“Çamaşırlarında kan donmuştu. Kimi yaralılar o kadar aç kalmışlardı ki birazcık çorba içince gözlerini açıyor, diriliyorlardı. Ben bu adada iyilik gördüm, insanın insana sevgisini gördüm, dostluğunu, bir insanın başka bir insana sevecenlikle nasıl sarıldığını, sıcaklığından sıcaklık, canında nasıl can verdiğini gördüm. O insanların buralardan sürüldüklerini biliyordum. Bu ada güzel bir ada, cennetten bir köşe, bu adayı onlar güzelleştiriyorlardı. Burada birlikte, insan sıcaklığını, tabiat sıcaklığını birlikte yaşamaya geldim. Burada yaşarsam onları hatıralarda, onlarla her gün birlikte, burada olmasalar da, yaşamaya geldim.” Salman Sami sustu. Üzüntülüydü.” (KSİ 485)

Doktor Salman Sami, harp dönemi içinde Çanakkale muharebesinin acı tarafını ve bu acıları bizzat yaşayıp tanıklık eden, yerinden göç ettirilen insanların hüznünü bizlere tekrar savaş ve mübadele iç içe verir ve dile getir. Zorunlu göç ve üzerine yapılan sohbet, Çanakkale gibi birçok acılı anıları tekrar yüreklerde canlandırmış ve mübadele ise bu yarayı durmadan kanar haline getirmiştir. Sohbetleri sürerken Poyrazın kafasında ise Kavlak Remzi'ye karşı dindirilemez bir öfke oluşur. Yarın kasabaya gidip Kavlak Remzi'yi öldürmeli diye içinden geçirir. Çünkü bu anlatılanlar ve yaşadıkları Kavlak Remzi gibilerin aldığı karar ve icraatları neticesinde olduğu kanaatindedir. O gece Uso'nun kavalından dökülenler oradakileri hüznün denizine sokar. Hemen hemen hepsi gözyaşlarına boğulur. Uso'nun kavalı sonrası Kazım Ağaefendi yine atları anlatmaya başlar. O gece Uso'nun kavalı Kazım Ağaefendi'nin atları ve Rumların göç ettirilmesi konu olarak birbiri ardına sıralanır. Gecenin bir vaktine kadar Karınca Adasına Çanakkale savaşı yaralıları, Türkmenler ve Rumların müdahale'si anlatılır. Yazar, Çanakkale savaşında yaralı Türk askerlerine bütün kapılarını açıp, imkânlarını seferber eden Rum mübadillerden uzun uzun bahseder. Sadece Rumlar ve Türkmenler değildir o gecenin muhabbet misafirleri. Çanakkale, Cönk Bayırı, Anafartalar, Yörükler, Çerkezler ve nice yerinden yurdundan olan yurtsuzlardı. Gece bahsedilenler arasında savaş mağdurları da vardır. Onlardan biriside asker kaçağı kaçak Hasan'dır. Savaşın bittiğine inanmayan, harp dönemlerinde askerden kaçarak firari durumda olması nedeniyle astırılacağını düşünen bu garibanın hikâyesidir. Hasan gördükleri ve yaşadıkları neticesinde hiç kimseye inanmaz. Yazar bizlere göç ettirilen veya göç etmek zorunda kalan başka bir hikâye ve bilenmeyen göç hikâyesi daha hikâye eder. Bu gerçekte yaşanmış savaşlar ve sonucu olan göçlerin hikâyesini, yazar, asker kaçağı bir insanın psikolojisini de yansıtan cümlelerle Hasan'ın dilinden Poyraz'a şöyle anlatır:

“Söylerim ya, bana bir şey yapmayacak, beni astırmayacaksın, söylediğim işine gelmezse, beni bırakacak, ben de buradan gideceğim. Söz mü?” “Söz!”

“Ben asker kaçağıyım.” Poyrazın karşısına geçti, çelik yeşili gözlerini yalvarırcasına gözlerine dikti. Bir süre böyle göz göze kaldılar. Hasan Kaptan bir kızarıyor, bir bozarıyordu. Gittikçe gerginleşiyor, başı dönüyor, gözleri kararıyordu. Kaptanın gerginliği Poyraz gülünceye kadar sürdü. Poyraz, “Bu memleketin yarısı asker kaçağıdır.” (KSİ 505)

Uzun yıllar süren savaşlar ve neticesinde birçok insan telef olmuş veya sakat kalmıştır. Bunların dışında birde asker kaçakları vardır ki hatırı sayılır sayıdadırlar. Eserde Asker kaçakları ve göç hadisesine bir arada yer veren yazar, Nişancı Veli, Hasan, Şehmuz ve oğulları gibi asker kaçağı roman şahıslarının anlattıklarıyla bu konuya değinmiştir. Asker kaçağı birçok Türk vatandaşının tıpkı mübadiller gibi farklı sebeplerden de olsa yerlerinden ve yurtlarından olurlar. Hikâyenin son bölümünde Osmanlı'nın ve kurtuluş savaşı yıllarının gerçeği olan, ancak fazla dillendirilmeyen bir gerçeğidir. Asker kaçaklarına verilen cezaların ağırlığı sebebiyle binlerce insan yurtlarını terk edip kaçmak zorunda kalmışlar. Yazarın, romanında Hasanın ağzından hikâye edip anlattığı savaş dönemlerinin yaşanmışlıklarını okuyucuya aktarır, Enver Paşa'nın asker kaçaklarını gözünü kırpmadan astırdığı ve vurduğu, bunun yanında diğer cephe ve savaşların sıklığını anlatan hikâyelerle askerlerden kaçmak için fazlaca bir sebep olduğunu okuyucunun anlaması ve haklı görmesini sağlar. Bu gerçeği anlatırken de devlete veya komutana toplu isyanlar ve toplu göçler yoktur. Ancak göç etme sebebi itibariyle bireysel veya askerden kaçtıktan sonra aile toplulukları halinde göç olur. Yazar, sadece asker kaçaklarının göç ve sebeplerini değil, bunun yanında kan davalılar, savaşlar nedeniyle yurtların da açlık-sefalet çekenler, Fransız ve Ruslardan kaçan savaş mağdurları, kurtulmak ve yakalanmamak için yurtlarını terk edip göç etmek zorunda kalmış nice göçmenleri ve göç hikâyelerini eserinde işler.

4.1.3. Karıncanın Su İçtiği II Romanı Hakkında Değerlendirmeler

Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana adlı bir ada hikâyesinin ikincisi olan *Karıncanın Su İçtiği* romanı, birincinin devamıdır. İlk kitabında Rumların göçüne yer veren yazar, *Karıncanın Su İçtiği* adlı romanında, Yunanistan'dan gelen Türk mübadiller, Anadolu'dan savaş, askerden kaçan, açlık, kıyım, göç etmeye sebep olan olaylar ve dönemin sorunları dile getirilir. Mübadele kararının sonucu yaşanan zorunlu göç, Vasili ve Lena'nın yer yer konuşmasıyla verilse de daha çok Türk, Kürt ve Anadolu'dan göçenlerin gözüyle olaylar işlerin ve anlatılır. Türk mübadiller ve Anadolu'dan çeşitli sebeplerle göç edenlerin işlendiği, *Karıncanın Su İçtiği* adlı kitabının hakkında yaptığı değerlendirmesinde bir söyleşide Yaşar Kemal “Deniz, o kadar durgundu ki karıncalar su içerdi” anlamına geldiğini söyler.¹⁰⁶ Gerçektende savaşlar bitmiş, göç ve mübadele kararları uygulanmıştır. Fırtınalı deniz dönemi bitmiş, insanlar acıdan, yorgunluktan ve yoksulluktan iyice dinginleşmiştir. Romanda göç ve yaşadıkları hikâye edilen Musa Kazım Ağaefendi örneğinde olduğu gibi. Yaşı halinde çok acı yaşar. Eşinin ölümünü denize balıkların yem olacağını bile bile atılışını artık uzun uzadıya düşünmüyor kafasından bir anda çıkartıp Melek Hatun'u düşünebiliyordu. Kızı Zehra ve Nesibe onca acıya ve göç seyahati esnasında gemilerde, Anadolu'da çektikleri sıkıntıya rağmen babalarına verdikleri sözlerinden cayıp çeyiz sandıklarını açmak istiyorlardı. Bu ve bunun gibi birçok hadise yaşanmış ve fırtınalı göç denizi durulmuştur. Artık göç edenler için Karınca Adasında yeni bir hayat başlar. Ada'ya gelenler yaşadıklarını unutmak, bilmedikler başka diyarlardan farklı sebeplerle ortak acı olan göç etme duygusunu tatmak zorunda kalmış kader dostlarıyla yeni bir hayat kurarlar. Bu hadiselere, yaşanmış hikâyelere, Yaşar Kemal yine bir söyleşisinde kendi aile yaşanmışlığı ile romanı hakkında bizlere bilgi verir “Karınca adasının yeni misafirlerinin yaşadıklarının aynısını yaşadığını anlatır. Ailesi Van gölü kıyısında bir köyde yaşarken Rus orduları geliyor. Önceleri aldırıyorlar ama bütün millet göç etmeye başlayınca Van ve civarı boşalıyor. Ailesi yinede gitmiyor. Bir gün köylerinin içine büyük bir top güllesi düşmüş. Düştüğü yerde müthiş bir su çıkmış. Yaşar Kemal, gazeteci olarak 1951'de oraya gittiğinde bu suyun maden suyu olduğunu görür. Sonunda

¹⁰⁶ <http://www.milliyet.com.tr/ozel/kitap/020510/soylesi.html>

ailesi bu gülle ve çıkan bilmedikleri su nedeniyle Çukurova'ya göçüyorlar.¹⁰⁷ Yaşar Kemal'in bu anlattıkları Dengbej Uso ve Baytar Cemil'in yaşadıklarını ve anlattıklarını aklımıza getiriyor. Uso, Rus işgali ve baskılardan kaçmış ve yorucu çilelerle dolu bir yolculuktan sonra Karınca Adasına göçmüştür. Baytar Cemil de Van şehrine, doğduğu yere, Sarıkamış gibi bir cehennemden kurtulup gelmiş ama ailesi Rusların işgali nedeniyle şehirlerini bırakıp Baytar Cemil'in bilmediği başka diyarlara göçmüştür. *Karınca'nın Su İçtiği* romanında, okuyucuya I.Dünya Savaş'ının sadece cephede yaşanmadığını, savaşın cephelerden ibaret olmadığını, yangın yerine dönmüş Osmanlı topraklarındaki geride kalan asker ailelerinin halini anlatır. Roman, savaş ve göçten bahsederken savaşın bir cinnet olduğunu, bunu çıkaranlarında aynı ateşle yok olduğunu anlatır. Sarıkamış'ta doksan bin askerin donarak şehit oluşu, bir gecede köyleri, kasabaları ve şehirleri insanların nasıl boşalttığını ve göçün dayanılmazlığını okuyucuya verir.

Genel olarak *Karınca'nın Su İçtiği* romanında, yazarın aile sininde göç ettiğini düşünecek olursak, eser kendi hayatından da bir yansıma olarak karşımıza çıkar. Türk mübadillerin geri dönme umudu, geldikleri topraklara özlem; gelirken seyahat esnasında çektikleri ve Türkiye'ye ayak bastıktan sonra yaşadıkları anlatılır. Baytar Cemil'in hikâyesi ile Anadolu halkının göçlerini anlatan yazar eserinde Uso, Nişancı Veli, Kaçak Hasan ve nicelerinin yaşadıklarına ve acısına tercüman olur okuyucuya ulaştırır. Yazarın eserde savaş ve göç üzerine yazmış olduğu hikâye ve hikâyelerin gelişimine bakıldığında, tarihe de muktedir olduğu görülür. Sarıkamış, Anafartalar, Çanakkale ve Doğu cephesi gibi savaşları ve yaşananları anlatırken duygu karışımı olsa da tarih bilgisine uygun biçimde olaylar sıralanır.

---

¹⁰⁷ <http://www.milliyet.com.tr/ozel/kitap/020510/soylesi.html>

5.1. Tanyeri Horozları III

Tanyeri Horozları, Yaşar Kemal'in dört ciltlik "Bir Ada Hikâyesi" nehir romanının üçüncü kitabıdır. Birinci baskı 2002 yılında Adam Yayınlarından çıkmıştır. Bu incelememizde kitabın 2008 Yapı Kredi Yayınları 5.baskısı esas alınmıştır. *Tanyeri Horozları* adlı roman, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana ve *Karınca'nın Su İçtiği* eserlerinde mübadele kararı sonrası göç eden Rum ve Türk mübadilleri ile Anadolu'nun dört bir yanından savaş ve yokluk nedeniyle göç etmek zorunda kalanların anlatıldığı bu iki eserden sonra Karınca Adası'na göç edenlerin yaşamlarının anlatıldığı üçüncü kitaptır. *Tanyeri Horozları* romanında Karınca Adası'nın yeni misafirleri ve eski müdavimlerinin kaynaşmasını, göç olgusunun işlenişini vermeye çalıştık. Şahıslar üzerinden (Poyraz Musa, Vasili, Kaçak Hasan, Lena, Melek Hatun, Zehra, Baytar Cemil, Dengbej Uso, Musa Kazım Ağaefendi ve diğerleri.) ilk romandaki göçlerin etkisini ve bu insanların göç etmenin verdiği acıya rağmen yaşama olan bağlanma mücadelelerini inceledik.

5.1.1. Tanyeri Horozları III Özeti

Ada sahilinin kumları üstünde çok yorgun olduğu derin uyumasından belli olan bir delikanlı yatar. Giyimi, sandalındaki yeni giyitler, hançer ve silahındaki işlemlere bakıldığında Çerkez olduğu anlaşılıyor. Bu Çerkez gencin adı Süleyman'dır. Süleyman, Şeyhin suikastçısı ve adam öldürmek için görevlendirdiği katilidir. Hedefinde Poyraz Musa var. Süleyman, kendisine geldikten sonra Poyrazla her şeyi konuşur ve onu tanıdıkça çok sever. Süleyman, Poyraz'ı iyice tanıyıp dost olduktan birkaç gün sonra dönüp Şeyhi öldürmek için adadan ayrılır.

Poyraz, Ağaefendi ile Ankara'ya, Poyraz'ın kumandanının yanına gider. Ağaefendi'yi doğduğu memlekete Girit'e göndermek için kumandanıyla görüşmeye gitmişler. Ancak kumandanından beklemedikleri bir tepki ile karşılaşılırlar. Yine de umutlarını yitirmeyip Yunan elçiliğine giderler. Elçinin Ankara'da olmadığını öğrenip doğrudan İstanbul'a, Yunan sefirinin yanına gitmek için yola koyulurlar.

İstanbul'da Ağaefendi'nin tahsil döneminden arkadaşı, aynı zamanda babası hatırı sayılır bir paşa olan Sait Rahmi'nin konağına varırlar. Sait Rahmi de dostu olan Yunan Sefirinin yanına Ağaefendi'yi ve Poyrazı alarak gider. Sefir isteklerinin şimdilik imkânsız olduğunu ancak onlara yardım edeceğine dair söz verir. Ağa efendinin içinde Girit'e dönmek için bir kıvılcım doğar.

Poyraz ve Kazım Ağaefendi, adada yokken aynı tezgâhtan çıkmış gibi duru giyimli dört adamlar gelir ve Abbas'ı sorarlar. Bu adamlar şeyhin adamları, aynı zamanda Poyraz'dan korkan Kavlak Remzi'nin işbirlikçileridir. Adalılar durumu fark edip bu katilleri bir yolunu bulup gönderirler. Gelenlerin suyundan gidip, ağızlarından Kavlak Remzi ile işbirliği içinde olduklarını da öğrenirler. Bu arada Ağaefendi ve Poyraz, adaya bol hediye ve herkesi memnun edecek ikramlarla geri dönerler.

Bir gün Poyraz, sahilde yorgun ve ürkek görümlü, orta yaşlarda bir adam görür. Yanına yaklaştıkça Sarıkamış, Urfa cephelerinde ve Fransızlarla olan savaşların deneyim ve birikimi ile bu adamın harp görmüş biri olduğunu anlar. Biraz konuşturunca adının Hasan olduğu anlaşılan adamın, Sarıkamış Savaşı'na katılmış bir asker olduğunu öğrenir. Sarıkamış harbinde donmaktan kurtulmak isterken Enver Paşa'ya yakalanan Hasan, onunla karargâhının olduğu çadırına gider. Donmaktan kurtulan Hasan, Enver Paşa'nın savaştan kaçanları öldürdüğünü duyduğu için oradan da bir yolunu bulup kaçar. Poyraz, Hasanın hikâyesini dinledikten sonra onu da alıp doktorların yanına götürür. Hasan orduda başından geçenlerin birçoğunu anlatır. Ancak Doktor Salman'ın sert çıkması ile korkar ve oradan ayrılıp kaba adaya sığınır. Bu arada Kavlak Remzi kasabanın firka reisi olmuştur. Törene özellikle Karınca adalılarını davet eder. Adalılar törene gitmeye karar verirler. Törende Hasanın durumu konuşulur ve de askerlik şubesi başkanı İshak Bey'e anlatılır. İshak Bey de bir zamanlar cephede aynı kaderi paylaştığı için Hasana acır ve tez teskeresini hazırlayacağını, ertesi gün Hasan'ın yanına gelmesini ister. Bu arada asker kaçağı Yunan işbirlikçisi Kavlak Remzi, firka reisliğini almanın sevinci ve yaptığı zalimliklerin ortaya çıkacağı korkusu karışık bir duygu ile Poyraz Musa ve adalıların etrafında dört dönmekte ve iki yüzlülükte sınır tanımamaktadır.

Hasan, askerlikten men olduğuna dair tezkere verileceğini askerlik şubesi başkanından bizzat duymasına rağmen, bunu bir tuzak olarak düşünür ve ortalıktan kaybolur. Kadri Kaptan, Hasan'ı bulup getirir. Doktorlar, Poyraz, Ağaefendi ve Baytar bir türlü Hasan'ı

tezkere aldıracaklarına ve askerlere teslim edip astırmayacaklarına inandırmazlar. Gariban bunca zaman asker kaçağı olmanın, zalim Enver Paşa'nın bakışının tesirini üzerinden atamaz. Daima ölümlü iç içe yaşamış ve herkeslerin de onu öldürmek isteğine kendini inandırmıştır.

Hasan, Baytarın evinde yemek yedikten sonra üç gün boyunca yemeklerden sonra deliksiz bir uyku çeker. Üç günün ardından sabah erkenden uyanır ve Baytarla kahvaltı yapıp gezintiye çıkarlar. Hasan, Baytar Cemil'e kendisinden ve yaşadıklarından bahseder. Hasan Karadenizli olduğunu söyler. Rumlardan kalma yeni bir tekneyi alıp Karadeniz sahilinden balık satarak adaya kadar gelmiştir. Adada Hatice'yi görüp adaya yanaşmış ve sonra da Poyraz'a rast gelmiş, askerden kaçtığını ağzından kaçırmıştır. Bu saatten sonra Hasan'a asker kaçağı olmadığını söyleseler de Hasan inanmaz ve kendisini hükümete teslim edip öldüreceklerini düşünür ve kaçır. Bir yolunu bulup Hasan'ı tekrar ikna edip İshak Bey'in yanına götürürler.

Hasan'ı kasabaya götürüp, Binbaşı İshak Bey'den tezkeresini alırlar. Nüfusa işletip Malmüdüründen istediği evin tapusunu da satın alırlar. Hasan artık mutludur ve kendine güveni gelmiştir. Evini döşemek için Cafer'in eskici dükkânına giderler. Her şeyin en güzelini ve en sağlamını alır. Parası çoktur. Yıllarca adaya gelinceye dek Karadeniz kıyılarında denizde konaklayıp, balık satmış ve para biriktirmiştir. İyi balık tutmayı ise Rum balıkçı ustasından öğrenmiştir. Hasan asker kaçağı olduğu için göç ettiği ve geldiği bu yerde artık kaçak değildir. Yeni bir hayat kurmuş ev sahibi olmuştur.

Hasan, kasabaya giderek birçok yiyecek ve bir de koyun alır. Adalılara iki gün iki gece ziyafet çeker zamanla Doktor Salman Sami ile muhabbetini arttıran Hasan Sarıkamış, yaşadığı göçü ve başından geçenleri biraz tedirginlik içersinde anlatır. Hasan da asker kaçağı olması nedeniyle aynı sebepten olmasa da Rumlar gibi yurdundan olmuştur. Askerden kaçtıktan sonra sevdiği kız Fatma'yı dahi bırakıp bilinmeyen diyarlara gitmiştir. Hasan tıpkı Musa Kazım, Ağaefendi ve diğerleri gibi geri dönmek üzere yeminler edip sevdiklerinden ayrılırlar.

Günler sonra iskeleye bir kayık yanaşır. Bu küçük kayıktan daha sonra öğrendiğimiz kadarıyla Çanakkale Savaşında tüfekçi başılık yapan Gazi Arsen Sediryan'dır. Arsen Sediryan ailesi Toroslar'da yaşayan bir delikanlıdır. Ancak savaştan sonra ailesinin yanına gider ama onları yerlerinde bulamaz. Tıpkı Baytar Cemil gibi o da doğduğu toprakları terk

edip askerlik döneminden bildiği İstanbul'a gelir. Arsen Sediryan aynı zamanda iyi bir demirci ustasıdır. Onun bu ustalığı ve olgun duruşu Nişancı Veli'yi etkilemiş ve Arsen'e hayranlık duymasına sebep olmuştur. Nişancı Veli'nin yardımıyla Arsen Usta üç gün içinde demirci dükkânını açar.

Bir sabah Nişancı Veli Poyraz'a karısı Sultan'ı almaya gideceğini torunlarının ona emanet olduğunu gözü gibi bakmasını ister. Kasabaya giden Nişancı Veli biraz giyit ve yiyecek aldıktan sonra İstanbul'a yola çıkar. İstanbul'dan kendi yurduna gidecek bir vesait, bir araç bulur. Karadeniz'de uğradıkları birçok sahil kasabasında açlık ve sefaletlerle karşılaşır. Günler sonra Sultan'ın yaşadığı köye yakın sahil kasabasına gelir. Kasabada hem dinlenmek hem de Sultan'ın yanına gitmeye cesaret edemediğinden birkaç gün dostlarında misafir olur. Bu misafirlik esnasında yine açlık ve sefaletle karşılaşır. Birkaç gün sonra köyüne gitmek üzere yola çıkar. Yolda Sultan'ın ölmüş cesedi veya daha beteri ile karşılaşmaktan korkar. Bu arada Sultan Zarife ve Fatma adında kendisi gibi savaşımlardan oğullarının dönmesini bekleyen iki kadınla beraber yaşamaktadır. Bu üç kadın birbirlerine destek olmakta ve birbirlerine oğullarını anlatmaktadır. Birbirlerine oğullarını anlatırsunlar köylerindeki Safiye kadın adında bir annenin oğlu Osman gelir. Osman'ın tek bacağı tek gözü yoktur. Sultan içinden, eğer benim oğullarım da böyle gelecekse ölseler daha iyi diye düşünür. Ertesi gün köye Nişancı gelir. Sultan'ı da alarak adaya dönerler. Adaya dönmeden önce Zarife ve Fatma'ya oğulları geldiğinde bulmaları için adres ve not yazılı kâğıt bırakır. Bunun bir örneğini de kasabadaki dostlarına bırakırlar. Günler süren seyahatten sonra adaya yakın kasabaya gelirler. Kasabada kendileri gibi oğullarını savaşa gönderip yollarını gözleyen Hayri Efendi'nin evinde bir gece kalırlar. Bir gece içerisinde oğullarını Çanakkale Savaşına göndermiş olan Hayri Efendi ve eşinin içine umut tohumları ekerler. Ertesi gün erken vakitte Kadri Kaptan, Nişancı Veli ve Sultan'ı alıp adaya götürür. Nişancı Veli ve Sultan'ı adalılar büyük bir coşku ve sevinçle karşılar. Biraz soluklandıktan sonra Sultan başından geçenleri, Sarıkamış'ta bacağı kopmuş Gazi Osman'ı ve bunca zaman arkadaşlık eden Zarife'nin rüyalarını bir bir anlatır.

Ertesi gün Ağa Efendi Poyraz'ın yanına gider. Aldıkları Elia'nın çiftliğine gitmek ve orayı da Girit'teki çiftliği gibi şenlendirmek, tekrar at yetiştirmek istediğini söyler Arsen Usta, Poyraz ve Ağa Efendi Topal Ali'nin köyüne giderler. Oradan da çiftliğe İsmail'e uğrarlar.

İsmail emanet ettiği çelimsiz atın bakımlı bir hale geldiğini görünce mutlu olur. Arsen Usta'ya çiftliğin demir eksiklerini yaptırmak için not tuttururlar. Üç gün sonra da adaya geri dönerler.

Poyraz, Zehra ile sözleştiği gibi değirmene gider. Ama bir türlü Zehra ile konuşamaz ve açılmaz. Öldürdükleri Yezidi kızları ve kızgın çöl kumu üzerindeki vahşet manzarası gözünün önünden gitmez. Zehra bu suskunluğu bilmemekte ve suskunluğa başka yorumlar eklemektedir. Zehra da sessiz görünümünü altında derin fırtınalar yaşamaktadır.

Nesibe ve Zehra, Ağa Efendi'ye sandıklarını açmak istediklerini söylerler. Ağa Efendi bu isteğe kızmaz ama açmalarına da razı değildir. Yine de Zehra'nın içinde babasının bu inadının kırılacağı yönünde acıyla karışık bir umut vardır.

Günler sonra adaya Hançerli Efe döner. Poyraz'a olan güveni onu bu adaya itmiştir. Yıllarca dağlarda savaşmış Yunan askerlerine Türkiye'yi zindan etmiş bir eşkıyadır. Ancak diğerlerinden farkı, Yunan işbirlikçisi değil, zenginden aldığı fakire dağıtan birisidir. Yıllarca eli silahtan başka bir şey görmemiştir. Hançerli Efe ne yapacağını düşünürken adadaki şeftalileri fark eder. Hançerli Efe sayesinde şeftalilerin olgunlaştığını anlayan adalılar bunları satmaya karar verirler. Şeftalilerin sebze tüccarı olan Şükrü Efendi adındaki birisine satmak üzere anlaşılır. Bu alışverişten Şükrü Efendinin de oğullarını Gelibolu, Çanakkale gibi acımasız savaşlarda kaybettiği ortaya çıkar. Bunun üzerine Dengbej Kürt Üso aynı acı ile savaşın bitmesini kendi dilinden olan onunla konuşurken ağlayacak insanların arasına dönebilsem diye düşünür.

Adalılar şeftalilerini satma sevinciyle uğraşadursun Hançerli Efe, Nişancı Veli ve Vasili adaya gelen şık giyimli adamı fark ederler. Bu gelen kişi Şeyhin fedaisi Poyraz'ın Azrail'idir. Poyraz'ın peşini burada da bırakmazlar.

Şükrü Efendi'nin teknesiyle kasabaya gider. Musa Kazım Ağaefendi kızlarını da alarak dostu Sait Rahmi'nin yanına İstanbul'a giderler. Musa Kazım Ağaefendi umduğunu burada da bulamaz. Bütün kapılar kapanmış, umutları sönüştür. Arkadaşı Sait Rahmi Musa Kazım Ağaefendi'ye, geri dönme umudunun kesin olarak olmadığını iletir. Üzgün ve umutsuz bir biçimde kasabaya, Şükrü Efendi'nin evine gelir. Kızlarını orada bırakıp posta müdürünün yanına gider. Posta müdürü Musa Kazım Ağaefendi'ye bir mektup verir. Mektup eski dostu Yunan generalinden gelmektedir. Dostu hapse girmiş ve kurtulmanın mücadelesini

vermektedir. Olumsuz bir havadis getiren bu mektup Musa Kazım Ağaefendi'nin içinde bir umut doğurur. Hapisten dahi mektup gönderen bu arkadaşı suçsuzluğunu kanıtlayıp bir gün mutlaka kurtulacaktır. Çıkar çıkmaz da dostu Musa Kazım Ağaefendi'yi Girit'e geri getirecektir diye düşünür. Telaşla posta haneden ayrılır. Kızlarının yanına gider.

Yolda giderken kızlarının bu adada sandıklarının açmaması gerektiğini çok kısa bir zaman içinde kendi vatanlarında açmalarını söyleyeceğini düşünerek kızlarının yanına gider. Kadri Kaptan'ın teknesine binen Kazım Ağaefendi ve kızları hemen adaya giderler. Adalıların neşeli karşılamasıyla mutlu olurlar. Bu telaş içerisinde Poyraz görüşmek üzere Zehra'yı değirmene çağırır. Ancak Poyraz değirmene çağırılmışsa da Zehra'ya bir türlü açılmaz. Poyraz'ın içindeki sıkıntıyı fark eden Zehra konuyu anlatmak ve fikir almak üzere Şerife Hatun'a açar. Şerife Hatun Zehra'ya Poyraz'ın askerlik yaptığı yerde yaşadığını suçsuz insanların katledilişini ve Yezidi kızlarının çırılçıplak soyunup kurşuna dizilişini anlatır. Şerife hatun'un anlattıklarını Zehra Poyraz'a da anlatır. Poyraz hiçbir tepki vermeden sessizce oradan ayrılır. Günlerce Zehra ile görüşmez. Üç gün sonra Poyraz sabahın erken vakitlerinde Musa Kazım Ağaefendi'nin evine gelir. Fark ettirmeden Zehra ile buluşmak için mesajlaşır. Poyraz bu üç gün zarfında rahatlamış artık Zehra'nın gözlerine Yezidi kızlarının hayali ile bakmamaktadır.

Adaya bir tekne dolusu insan gelir. Çoğunluğunu yaşlı kadın, erkek ve çocuklar oluşturmaktadır. Gelir gelmez Poyraz Musa'yı sorarlar. Poyraz onları bu adaya kimin gönderdiğini öğrendikten sonra Vasili ve diğerlerine haber verip gelenleri elindeki tapulara göre evlerine yerleştirir. Evlerine yerleşen bu gariban Anadolu göçmenlerine topluca balık yemek üzere akşam yemeğine davet ederler. Bu davet esnasında Aziz Efendi adındaki yaşlı Karadenizli haftalar önce adaya gelmiş olan Esmе ve Emine'yi tanır. Esmе ve Emine Aziz Efendi'nin yaşadığı diyardan gelmiş iki kan davalı ailenin gelinleridir. Kocaları ve ondan öncekiler anlamsız bir dava uğruna düşman olmuşlar. Ancak ne acıdır ki her ikisinin kocası vatan uğruna savaşırken cephede şehit olurlar. Esmе ve Emine bu davayı bitirmek adına savaş ve göçleri fırsat bilip oğullarını yaşadıkları diyardan alıp adaya göçerler. Ta ki Aziz Efendi'nin geldiği ve tanıdığı güne kadar çocuklarına kan davasını hiç kimsenin hatırlatmayacağı umudu ile yaşarlar.

Aziz Efendi çenesini tutamaz. Adada Esmе ve Emine'nin iki kan davalı düşman olan ailenin gelinleri olduğunu söyler. Emine Doktor Salman Sami'den bu konuda yardım etmesini ister. Doktor Salman Sami ve Nişancı Veli, Uzun Aziz Efendi'yi yanlarına çağırıp gözünü korkuturlar. Bu hadise neticesinde Uzun Aziz Efendi tövbeler çekerek yaptığı hatayı telafi eder. Günler sonra adaya gelen Anadolu göçmenleri evlerinden tekrar çıkarlar. Poyraz ve diğer adalılar buna bir anlam veremezler. İçlerinden Karaca Elif adlı bir kadın olup biteni anlatır. Aylardır Anadolu yollarında olan bu garibanlar birçok kez Rumların boşalttığı evlere yerleşmişler ancak parası olan ve hükümet yetkililerince destek gören kişilerce tekrar çıkartılmıştır.

Adadaki evlerin güzelliğine bakarak bu evleri bize hiç vermezler düşüncesiyle yerleşmezler. Poyraz ve Nişancı Veli uzun bir konuşma sonunda ikna eder ve evlerine yerleştirir. Evlerine yerleşen Anadolu göçmenleri birkaç gün ortalıkta görünmezler. Bu esnada göçmenler adada mevsimi gelmiş, olgunlaşmış üzüm bahçelerini talan etmekte ve evlerine taşımaktadırlar. Ancak bu talan ve sınırsızca üzüm tüketmeleri Anadolu göçmenlerinin ishal olmasına sebep olur. Nişancı Veli'nin sabah vakti horoz seslerinin mutluluk veren ötüşü ile uyanması ve ardından burnuna gelen ağır kokularla fark edilir. Nişancı Veli'nin eşi özgürlük ve mutluluğun sesi olarak gördüğü horoz seslerini artık duyabilmektedir.

Sultan da horoz sesleri ile birlikte uyanır ve ağır kokuyu mutluluk seli içerisinde fark eder. Poyraz ve Nişancı Veli kokunun duyulmasından bir gün sonra sebebini öğrenir. Bütün Anadolu göçmenlerini rıhtıma toplarlar. Doktor Salman Sami göçmenlere çok üzüm yemekten ishal olduklarını bol bol su içmelerini önerir. Bunun yanında adanın her tarafına tuvaletini yapan Anadolu göçmenlerine evlerinin içindeki tuvaletleri kullanmalarını önerir.

Poyraz ve Nişancı Veli de adanın ortak malı olan şeftalilerin parasıyla kasabadan Kadri Kaptan'a patates getirtir. Günler sonra iyileşen Anadolu göçmenleri Şükrü Efendi'nin adadaki zeytinleri toplamasına yardım eder.

Ada halkı farklı sebeplerle de olsa göç etmenin neticesinde burada buluşmuş ve yeni bir hayat kurmuşlardır.

5.1.2. Tanyeri Horozları III Romanında Göç Olgusu

Süleyman, Şeyh'in, Poyraz Musa'yı öldürmesi için gönderdiği Çerkez bir cengâverdir. Bu Çerkez cengâverler, zamanında Osmanlı'nın Kafkaslardan çıkarıp sonra Ortadoğu'nun her bir yerine dağıttıktan sonra, özellikle de Şeyh ve Emirlerin yanında fedai olmuşlardır.

Yazar romanda Çerkezlerden ve cesaretlerinden uzun uzun bahseder. Çerkezlerin yurtlarından göç ettirilme hikâyesi, Poyraz'ı öldürmeye gelen fedainin ağzıyla anlatılır. Adı Süleyman olan Arap Şeyhinin Çerkez silahşoru onu karşılayanların hoşgörüsü ve ikramları karşısında şaşırır. Süleyman, bu adanın Rumlardan kalan ve Anadolu göçmenleri ile Yunanistan'dan gelen Türk mübadillere verilen bir ada olduğunu öğrenir. Yazar, adanın göç hikâyesini öğrenen Süleyman'ın gözüyle yıllar önce Çerkezlerin göç ettirildikten sonraki halleri ve hakları ile şimdiki göç ettirilenleri karşılaştırır. Süleyman'ın anlattıklarına bakıldığında Çerkezler göçe mecbur ettirildikten sonra hiçbir mal veya maddi yardım almazlar. Ama Türk mübadiller ve Anadolu göçmenlerine ev, tarla vb. ihtiyaçlarını giderecek, para kazanabilecek geçim araçları verilir. Osmanlı, Çerkezleri Arabistan çöllerine gönderirken, Türk mübadiller ve Anadolu göçmenleri Anadolu'nun güzel ve verimli yerlerine yerleştirmişlerdir. Arap Şeyhlerinin silahşorları olmalarını, Çerkez'i Çerkez'e vurduran bu düzene hizmet etmelerini buna bağlamaktadır. Bu tespitlerle Süleyman kafasından bunları geçirir:

Emir Selahaddin, otağına sığınan bu adamı niçin bu kadar korumuştun. Köyünü yerinden alıp niye Arabistan'a getirmiştin. Nereye iskân etmişti, onu kimse bilmiyordu. Belki de onları Kafkasya'ya Dağıstan'a geri göndermişti. Emir Selahaddin'in hatunu Çerkez değil miydi, dünya güzelleri Çerkezlerden çıkar. Emir'in adamları neden varıp da Şeyhe gece onları basıp öldürenlerin başının bir Çerkez olduğunu söylemişlerdi. Hem de söylenenler de Çerkezlerdi. Onun bu adada olduğunu da Çeçen Hanın oğulları söylemişlerdi. Bakacağız, bütün bunlar doğrumu?(TH 10)

Romanda Poyraz'ın Çerkez olan ailesine saldıranlar ve adaya onu öldürmek için gelenler de Bedevi Şeyhi'nin, Çerkez olan fedaileridir. Ne acıdır ki Türk-Yunan savaşında da Türklere yardım eden Rumlar gibi bir başka trajediyi yazar okuyucuya verir. Aynı şekilde Yunanlıların, mübadele öncesi savaşında da Türkler yardım etmiştir. Trajik bir kader ağı

karşımıza çıkar. Bu sayede Süleyman'ın gözüyle okuyucu Çerkez göçlerinin tarihi hakkında bilgilendirilir. Süleyman günlerdir denizlerde dolaşmış ve her adayı didik didik arayıp, bir müddet denizde kürek çektikten sonra Karınca Adası'na varır. Güneş Doğmaya yakındır. Süleyman Ada'ya gelir gelmez, kayığını kumsala çekip, yorgunluktan uyuyup kalmıştır. Vasili bu gelen yabancıyı fark edip sessizce eşyalarını çantasını ve eşyalarını kurcalayınca onun Poyraz'ı öldürmeye geldiğini anlar. Poyraz ve diğerlerine haber verir. Çınar altında uyuya kalan Süleyman bir süre sonra uyanır. Karşısında Poyraz'ı görür. Poyraz, tanımadığı biriyimş gibi davranır. Poyraz, Süleyman'ı adada birkaç gün ağırlar. Lena birkaç gün adada kalan bu adama iyi bakar. Süleyman kendisine bu kadar yakın davranan Lena'ya karşı mahcup, olup biteni anlatır. Süleyman, Poyraz Musa'yı Emir'in yanından alıp Anadolu'ya getiren fedailere saldıranlardan birisidir. O saldırıda Poyraz'ı görmüş ve adaya gelip görünce de tanımıştır. Ayrıca Emir'in otağına saklanırken de yüzünü gören tek kişidir. Poyraz'ın bilmediği bir olayı daha anlatır ona. Emir'in hanımı da Süleyman ve Poyraz Musa gibi Çerkez'dir. Yıllar önce o ve atalarının Arabistan çöllerine sürgün edildiğini Poyraz bilmesede Emir'in hanımı bunu biliyor ve bu yüzden akrabası olan Poyraz'ı korur. Süleyman Poyraz'a bilmediklerini anlatır:

“Emir'in hatununun benim akrabam olduğunu bilmiyordum.”

“Akraban değil de Emir'in Hatunu senin köyünün nerede olduğunu ne biliyordun?”

“Nerden biliyormuş?”

“Emir, şuradan biliyormuş ki senin köyünün yerini, köyü bir gecede kaldırmış, kimsenin bilmediği, Arabistan'ın bir yerine iskân etmiş. Eğer Emir böyle yapmasaymış seni bulamayan Şeyh senin köyünde kim varsa öldürecek, köyünü de yakacakmış.”

“Hatun bana, kimsenin kimseye vermeyeceği armağanlar verdi, ne bileyim ben onun benim akrabam olduğunu.”

“Bilemezsin, Osmanlı bizi korkusundan, bir araya gelmeyelim, diye öylesine paramparça edip dağıttı ki, kardeş kardeşi bulamaz, göremez oldu. Belki de prenses bizim böyle bir akrabamızdır. Seni öldürmeye geldim ama sana kanım kaynadı. Belki de seninle akrabayız. Bizi Osmanlı dağıttı işte. Kafkasya nere Arabistan nere.” (TH 23)

Kazım Ağaefendi, Poyraz'ı yanına çağırıp konuşmak ister. Kazım Ağa Efendi'nin çağırması birbirlerini deli gibi seven Zehra ve Poyraz'da aynı anlam uyandırır. Aralarındaki alev alev yanan sevdayı sezmiş olan babasının bu gönül meselesi hakkında konuşmak istediğini zannederler. Aslında Kazım Ağaefendi, Poyraz'ın kızına olan sevdasını, kızının da Poyraz'a olan aşkını bilir. Bu gençlerin aşkının tesiri ve şeyhin fedaisi Süleyman'ın adaya Poyraz'ı bulup öldürmek için buralara kadar gelmesi, Kazım Ağaefendi'yi Girit'e geri dönme konusundaki fikri ve inancını daha da kuvvetlendirir. Girit'e ileride zaten dönmeyi düşünen ve hayal eden Kazım Ağaefendi bir şeyler yapıp kızlarını, çok sevdiği Poyraz'ı da gelecekte yaşayacakları sıkıntı ve beladan kurtarmak ister. Bu fikrin gerçekleşmesi için bir şeyler yapması gerektiğini düşünür. Poyraz'a, Girit'e geri dönebilmek için Ankara'ya gidip görüşmek istediğini söyler.

Poyraz eski bir zabıt ve istiklal madalyası olan kahramandır. Buna dayanarak Poyraz'dan yardım ister. Kazım Ağaefendi, Poyraz'a aynı kaderi paylaşan sürgün millet olduklarını, her her ikisinin de yurtlarından edilen göçmen olduklarını söyler. Poyraz, Çerkez'dir ve onlarda Kafkaslardan, Kazım Ağaefendi ve Elia gibi nice Rum ve Türk mübadiller gibi ülkelerinden gönderilir. Kazım Ağaefendi Girit'e gitmek için izin çıkarsa Poyraz'a onu yanlarında götürmek istediğini söyler. Poyraz bu teklifi mutlulukla kabul eder. Birkaç gün sonra yola çıkarlar. Kazım Ağaefendi neşeli çocuklar gibidir. Üzerinde şık bir elbise ve ayağına ise görünümünden de anlaşılan kaliteli bot giymiştir. Ankara'ya geldiklerinde onları Poyraz'ın yüzbaşı arkadaşı karşılar. Yüzbaşı arkadaşı kumandanları ile önceden görüşüp randevu ayarlar. Poyraz'ı kumandanı çok iyi karşılar. Kumandanı Poyraz'ın yeni ismini de veren kişidir. Geçmişî yâd eden uzun sohbetten sonra kumandan isteklerini sorar. Poyraz, Kazım Ağa Efendi'yi göstererek bir maruzatları olduğunu söyler. Kâzım Ağa Efendi çiftliğinden, atlarından ve Girit'ten bahseder. Yunanlıların hiçbir sebep yokken onları doğdukları ve yaşadıkları topraklardan attığını söyler. Kumandanın çehresi sertleşir. Gür ve sert bir sesle buralarının esas vatanları olduğunu hatırlatma imasında bulunan sert sözler söyler. Kazım Ağaefendi izah etmeye çalışmaya bile fırsat bulamadan kumandan bağıır:

“Hayır,” diye bağıırarak, yumruğunu masaya vurarak, müşekkel gövdesiyle ayağa kalktı,

“Biz sizleri Yunanlıların elinden zorla aldık. Oralarda sersefil olmayasınız, hakaret görmeyesiniz diye, Yunanlıların ayaklarının türabı olmayasınız diye. Lozan Konferansında bütün Avrupa’yla, düveli muazzama ile mücadele ederek sizi öz yurdunuza intikal ettirdik. Devletimiz bu fakir halinde size yer verdi, yurt verdi, karnınızı doyurdu. Memnun değilsen arkadaş git, nereye gidersen git, ister Girit’e, ister Fiz ana git. Bu toprağın sizin gibi silere ihtiyacı yok. Bu vatan için can verenlerin aileleri ve çocukları aç ve çıplak, Yunanlıların yaktıkları köylerde, kasabalarda, şehirlerde aç ve çıplak, evsiz barksız ve hem de aç ve çırılçıplak ölürken biz sizi doyurduk, giydirdik, ev verdik, para verdik, bağ bahçe verdik, çiftlik verdik. Siz, siz, siz, siz daha vatanımızı beğenmiyor, Yunan uşaklığını istiyorsunuz.” (TH 44)

Kumandan daha da hiddetlenir. Kazım Ağaefendi oturduğu yerde kaskatı kesilmiş, çelik mavisi gözleri ise küçülür. Kazım Ağaefendi’nin kumandan ile arasındaki bu düşünce farklılığı dönemin siyasi ve politik anlayışını yansıtır. Düşenin halinden ancak düşen anlar. Kazım Ağaefendi, Elia, Dimitri ve diğerleri. Onların vatanları dedelerinin, ninelerinin yaşadığı ve mezarlarının olduğu yerdir. Kumandan ve yönetimdekilerin niceleri aynı biçimde düşünüyor ve geri dönen veya dönmek isteyen o dönem de hain veya inkârcı ilan ederler. Yazar burada dönemin yöneticilerinin siyasi görüşü ve göç politikasına bakışına da değinmiş olur. Ayrıca kumandanın Kazım Ağaefendi’ye kızarken söylediği Anadolu’daki savaş mağduru aç ve sefil insanlar hakkındaki söyledikleri eserde başka bir tarihi hadisenin iç yüzünü yansıtır. Kumandan içindeki hiddeti dökmeye devam ederken okuyucu göçü nasıl bir yönetim anlayışının yaptığını ve uyguladığını da görür. Kumandan bağırma devam eder:

“Demek bizi, öz toprağını, cennet vatanını bırakacak Yunanlı kardeşlerinin içine gideceksin, öyle mi?”

“Öyle kumandan. Ben orada doğdum kumandan. Sülalemizin mezarı oradadır”

“Demek Yunanlılara soylu at yetiştireceksin?”

“Yetiştireceğim kumandan ama yaşlandım. Gelirken karım da vapurda öldü. Ölüsünü de balıklar yesin diye denize attılar.”

“Yalnız senin mi karın öldü bu harpte, çok insanın karısı öldü. Karıları, kızları, çocukları camilere, evlere doldurup yaktılar. Hem de senin yunanlı kardeşlerin.”

“O Yunanlılar benim kardeşlerim değil.”

“O halde kimi ne için gideceksin?” (TH 44)

Türk mübadiller geri yurtlarına dönmek için söz edip girişimlerde bulunmuşlar da çoğu kez dinlenmemiş veya Yunan dostu, muhbiri, işbirlikçisi olma ithamı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu tepkiye karşı Kazım Ağaefendi ise Girit'te hiçbir zaman yabancı muamelesi görmemiş, tam aksi mübadele haberi duyulur duyulmaz dostları etrafında toplanmış, neler yapabileceklerini tartışmışlar. Ancak kumandanın yüz ifadesi ve sözleri gibi anlaşmışlar gibi o dönemde Yunan yetkilileri de aynı tepkiyi verip vapurlara Türkleri doldurup Türkiye'ye gönderirler. Musa Kazım Ağaefendi, kumandanın odasındaki ortamın yumuşaması için ne yapmışsa fayda etmez. Yazar dolaylı yoldan karakterler üzerinden dönemi ve dönem içindeki olayları ve reva görülen muameleyi yaşanan bu sahne ile okuyucuya verir. Mübadele döneminin temsilcisi olan yönetici tiplerini yazar, Kavlak Remzi dönemin düzenbaz siyasetçisi ve yalaka tipi olarak, kumandanı hükümet ve devletin duygusuz kanun uygulayıcısı tipi olarak verir. Kumandanın sesi yumuşar gibi olmuştu ki tekrar konuşmaya başlar:

“Kendi toprağıma, komşularıma, dostlarıma.” Kumandanın birden yüzü değişti, gene yumruğunu masaya vurdu.

“Kendi toprağına mı?”

“Kendi toprağıma.”

“Kendi Yunanlı dostlarına mı, evler yakan, hanümanlar söndüren dostlarına mı?” Ağa efendi artık soğukkanlıydı. Gözleri, yüzü eski yumuşak, sevecen halini almıştı.

“Evet, kumandan, onlar komşularım, dostlarım. Onların dedeleriyle benim dedem, babam dövüştüler, birbirlerini kıyasıya öldürdüler. Harpler bitti, dost olduk.”

“Sus artık konuşma sen. Konuştukça beni çıldırtıyorsun.” (TH 45)

Kumandanın bunca laf yeyip azar iştirler. Kazım Ağaefendi'ye karşı Poyraz çok mahcupdur. Poyraz, kumandanın tanıdığı gibi olmadığını onun cephedeki kişiliğinden farklı olduğunu anlatır. Kazım Ağaefendi, Poyraz'ı teselli edercesine umut dolu ve bu tip sözlerle kırılmadığını ifade eden sözler söyler. Kırılır ama yılmaz ve Kazım Ağaefendi Yunan elçiliğine gitmeye karar verir. Ancak Yunanistan elçisi daha Ankara'ya gelmemiştir. Bu yüzden İstanbul'a giderler. Kazım Ağaefendi tahsilini İstanbul'da yapmış ve oraları iyi bilmektedir. O dönemde okul arkadaşı olan Sait Rahmi aklına gelir. Sait Rahmi'nin babası mebusdur. Çevresi ve nüfuzu geniş bir aileden olan Sait Rahmi ile görüşmek üzere

Anadolu'nun Boğaziçi'ne giderler. Sait Rahmi'nin odasına geçip sohbet ederler. Yazar Sait Rahmi'nin sohbet esnasında anlattıkları ile bir dönemin tarihi, sosyal hadiseleri ve ekonomik sonuçlarını sıralayarak mübadelenin açtığı yaranın özetini verir:

“Mübadele,” dedi Sait Rahmi.

“Korkunç.”

“Biliyorum, korkunç bir durum. Biliyorum. Mübadeleyi kabul etmek bizim en büyük hatamızı. Yunanlılar bize, senin gibi birkaç kişi dışında, bize sadece okuryazar olmayan köylüleri gönderdiler. Bizim Rumlar Osmanlının en okumuş insanlarıydı. Bütün Anadolu'nun zanaatları onların elindeydi. Doktorların, mühendislerin, yüksek tahsil görmüşlerin birçoğu onlardı. Mimarların birçoğu onlardandı. Onlar gidince Anadolu'da duvarcı, sıvacı, demirci, ayakkabıcı hemen hemen hiç kalmadı. İzmir'de, Trabzon'da bin sekiz yüzlerde konservatuarlar bile açılmıştı Rumlar. Bizde yetişen kıymetli yunanlılar aldı. Bundan sonra iddia ediyorum ki Anadolu'dan giden Rumlar Yunanistan'ı değiştirip çok ileriye götürecekler. Bu kazık bize gene İttihat ve Terakkinin attığı bir kazıktır, Enver paşa kazığı gibi. Bırakalım bunu da sen bana sürgün maceranı anlat. Biz İttihat ve Terakkini daha çok kazığını yiyeceğiz. İlk dünya savaşını çıkararak, bunca insanı öldüren Avrupa değil mi? Adına Dünya harbi diyorlar, insanları kandırıyorlar. Bu dünya harbi değil, yalan, tarihin gördüğü ilk büyük katliamdır. Biliyorsun Lozan'da mübadeleye Avrupa karar verdi.” (TH 55)

Geri dönme girişimi ve umudu sürdükçe de göç esnasındaki kadar olmasa da duydukları sözler ve işittikleri azar ve iftiraya varan ithamlar mübadillere acılarını tekrar tekrar yaşatır. Bu gibi diyaloglar sayesinde eserde mübadillerin göç sonrası yaşadıklarını, umutla çaldıkları kapılarda karşılaştıkları tepkileri görmekteyiz. Mübadillerin ağzından yaşanan hadiselerin her anlatılışı okuyucuya da aynı sahneyi yaşatmakta ve o cehennem gibi acı veren göç anına götürmektedir. Bu böyle sürdükçe mübadiller için her gün göçü yaşamak kaçınılmaz olur. Musa Kazım Ağaefendi, kumandana anlattığı göç esnasındaki yaşadıklarının on mislini eski dostuna da anlatır. Bu sayede okuyucu mübadillerin göç esnasında yaşadıklarının, Yunanistan'dan veya Türkiye'den alınıp karşılıklı taraflar arasında götürüp-getirmekten ibaret olmağını görür. Zorunlu göç ıstırabı yetmezmiş gibi sevdiklerini kaybetme acısının verdiği, Kazım Ağaefendi'nin ağzından aktarılır. Esere göre Yunan ve Türk devletleri önce savaşarak cephede kurşun sıkıp cesetlerinin kokusunu birbirlerine koklatmış,

şimdide mübadeleye tabi olanların ölümleri ile bunu yaparlar. Kazım Ağaefendi yaşanan bu korkunç zorunlu göçün acı sonuçlarını anlatır:

“Vapur boşaldıktan sonra birçok insan vapurdan çıkmadı. Polislere, jandarmalara vapurdan çıkmak isteyenler, o bitkin, bir deri bir kemik kalmış, insanlıktan çıkmışlar, kendilerinden beklenmeyecek bir direniş gösterdiler. Polislerle jandarmalar da, bu kuş kadar kalmış insanların bir kısmını zorla, sürükleyerek dışarıya çıkardılar. Geride kalanlar, fer yâd ü fiğan, direnişlerini sürdürüyorlardı. En sonunda vapura çıkararak direnenleri ikna etmek vazifesini bana verdiler. Açık havadan vapurun içine girince öyle bir korku çarptı ki suratıma, ağır bir tokat yemiş gibi oldum, sarsıldım, düşerken iki polis beni yakaladı, direnişçilerin yanına götürdüler. Direnişçiler ayakta zor duruyorlardı. Ben onlara yaklaşırken içlerinden birisi bana doğru bir adım atacak oldu, adım atamadı, sallandı sallandı, ağzı yukarı yere serildi. Baktık ki ölmüş. Öteki direnişçiler yerlerinden kıpırdayamadılar. Bir tanesi beni görünce önümüzdeki battaniyeleri zar zor kaldırdı, battaniyelerin altından sıra sıra dizilmiş çıplak ölümler çıktı. Battaniyeleri kaldıran adam, sanki bir iskeletti.”

“ Günlerdir buraya kadar saklayarak getirdiğimiz ölümlerimizi burada denize attırmayacak, bir toprak parçası bulup onları gömeceğiz, bey, git de dışarı bunu böylece söyle.” dedi.” (TH 56)

Yerinden, yurdundan edilen insanlar nerede ve ne şekilde konaklayacaklarını bilmeden sevdiklerinin cansız bedenlerini toprağa gömme umudu ile muhafaza etmişlerdir. Bu yaşananlar Rum ve Türk mübadelesi kararı neticesinde oluşan, insanlara yaşatılan ancak hak etmedikleri bir başka işkencedir. Gurbet ellerde yaşam mücadelesi vermek, yeniden yurt ve dost edinmek çok zordur. Hayata yeni gelmek gibidir. Kazım Ağaefendi de bu duyguyu yaşar ve adaya hâlâ alışamamıştır. Atlarını ve çiftliğini özlemektedir. Dostu Sait Rahmi'den, Girit'e geri dönmek istediğini ve bunun için ona yardım etmesini ister. Yunan elçisini tanıyan Sait Rahmi ertesi güne randevu ayarlar. Sefir'de, Musa Kazım Ağaefendi'nin anlattıklarını dinler ve onaylar. İlk fırsatta Yunanistan'a gittiğinde bu ricayı iletceği sözünü verir. Musa Kazım Ağaefendi adaya büyük bir mutluluk ve neşeyle döner. Artık Musa Kazım Ağaefendi'nin tek yapacağı şey, beklemektir. Beklerken de çiftliği onarmaktır. Bu arada adaya Poyraz Musa'yı öldürmek için iyi giyimli beş adam gelir. Gösterişli ve silahşor tipi olan bu adamlar çok dikkat çeken tavırlarla adayı gezerler. Abbas'ı sorup giderler. Poyraz geri döndüğünde ona olup biteni anlatırlar. Musa Kazım Ağaefendi, biran önce çiftliği onarıp oraya gitmeliyiz der.

Poyraz, ana ve babasını, yurdunu, kaybettiği yetmemiş gibi şimdi de bu güzel ada ve insanlarını başındaki Şeyh belası yüzünden bırakıp başka diyarlara göç etmek zorunda kalacaktır.

Adada bu düşüncelerle Poyraz ve çevresindekiler uğraşadursun, Kavlak Remzi fırka reisi olur. Adadakiler de bu kutlamalara davetlidir. Poyraz bu daveti fırsat bilip asker kaçağı Hasan'ı da götürmek ister. Hasan bunu duyunca ortadan kaybolur. Hasan'ı bulup kasabanın askerlik şubesindeki Binbaşı İshak Bey'in yanına getirip tezkeresini verirler. Tezkeresini alan Hasan'ın sevinç içinde anlattıkları, göçün nedeniyle oluşan sonuçların dikkat çeken bir yanını daha bizlere gösterir. Göç sonucunda Rumların, Osmanlı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisi, iş gücü, kalifiye eleman ve ustalık gibi birçok alanında önemli yer tuttuğu ortaya çıkan boşlukla görülür ve tespit edilir. Asker kaçağı Hasan'ın dilinden bu tespit, Rumların ekonomi ve kalifiye eleman olan ustalık gibi toplum içinde önemli bir eko zincir olduğu anlatılır. Ayrıca Hasan, bu saatten sonra yurdundan göç etmek zorunda kalan asker kaçaklarının da dili, sözcüsü olur:

Hasan Baytarın yüzüne dostça, sevgiyle gülümseyerek baktı:

“Ben, Karadeniz'in bir ucundan bir ucuna kadar, yıllarca balık tutarak buraya kadar geldim. Sizin deniziniz balık kaynıyor. Hızır'ın mavi keçilerini de gördüm. Rumlar buradan gittikten sonra, bizim Karadeniz gibi burada hiç balıkçı kalmamış. Ben asker olmadan önce bir Rum balıkçıyla ortak çalışıyordum. Rum balıkçı çok usta balıkçı reisiydi. Ben de onun gibi kazandığım paraları altın yapturdum. Bak kuşağımın içi, koltuklarımın altındaki keseler altınla dolu. En büyük korkum ben asılınca paramın Enver Paşaya kalacağıydı.” (TH 152)

Asker kaçağı Hasan, doktorlara, Poyraz'a ve diğerlerine başından geçenleri tek tek anlatır. Askere giderken, askerlik konusunda deneyimli olan babası Hasan'ın vücuduna şekerlik cepler diktirmiştir. Bu sayede donmaktan kurtulan Hasan, kendisiyle beraber bir öğrenci subayı da kurtarır. Ancak ikisini de Enver Paşa geçiş yolunda yakalayıp cephedeki çadırına götürür. Derhal asılmalarını ister. Normalde ağızlarına kurşun sıkılıp öldürülen asker kaçaklarını mermi yetersizliğinden dolayı komutan asılarak öldürülmelerini ister.

Sarıkamış ormanlarında buz tutmuş ağaçların dalları asılmış askerlerle doludur. Hasan, bir yolunu bulup oradan da kaçmayı başarır. Zor da olsa sakladığı şekerler sayesinde

donmaktan kurtulup, yine yollara düşen Hasan, dağlardaki ev ve köylerde zamanını geçirir. Bir müddet sonra Karadeniz sahillerine inerek Rum Balıkçısıyla ortak çalışıp balıkçılığı öğrenir.

Rumların da göç etmesiyle denizler tekne ve balıkçılık yapacak kimseler kalmayınca, bu meslekte Hasan ve onun gibi çırak sayılacak balıkçılara kalır. Ancak, Hasan asker kaçağı olması nedeniyle denizden karaya zorunlu ihtiyacı olmadan hiç çıkmaz. Bu sayede çok para kazanır. O zor dönemleri Hasan'a çok para kazandırmıştır. Mesleği de olan Hasan, artık asılmayacağını çevresindekilerin teminatıyla anlar ve onlara güvenir. Ancak yine de korkar. Ya kasabadaki İshak Paşa gidip yenisi gelir ve beni asarsa diye korkar. Baytar Cemil'e bu korkularını kasabaya gittiklerinde tekrar tekrar söyler. Bir taraftan da evini kurma telaşı içindedir. Cafer'in dükkânına girerler. Cafer, çorbacının bıraktığı malları ve dükkânı daha da büyütmüş, işleri rayına oturtmuştur. Dükkân artık çok iş yapmaktadır. Hasan, ev eşyası alırken neşe ve mutluluk içindedir. Hasan ve Cafer'in sohbet esnasında aileleri ile ilgili söyledikleri, okuyucunun eserdeki bir başka sosyal mesele ile ilgili konuya dikkatini çeker. Sohbetle, Cafer'in Rum kızıyla evlendiği ortaya çıkar. Bu sayede göç etmeden önce hiçbir ön yargı ve engele takılmadan, Türk ve Rumların farklı din ve mezhepten de olsa kız alıp kız verdikleri görülür. Aile kurmada, ticarete, meslekte ve sayamadığımız nicelerinde Türk ve Rumların ortak yanları, kardeşliklerine vurgu yapılır. Yazar evlilik bahsini Hasan ve Cafer arasındaki şu sohbetle anlatır:

“Tamam, mı aldıklarınız,” diye yanlarına gelerek sordu.

Hasan: “Cafer Efendi,” dedi övün geç bir tavırla, “Benim gibi bir balıkçı reisinin evi bir günde kurulamaz. Ben bir de gaziyim.”

“Doğrudur,” dedi Cafer, “Ben on yıllık evliyim, evi daha yeni kurabildim. Bizimki de Rum kızı.”

“Siz tekneye gidin, ben de aldıklarınızı toplar toplar sandıklara koyarım.” (TH 153)

Baytar Cemil ve Hasan teknelerini tıka basa doldurup, geri dönerler. Hasan, Baytar Cemil'e askerden kaçışını yaşadıklarını ve Enver Paşa'nın vicdansızlıklarını en ince ayrıntısına kadar seyahat esnasında tekrar anlatır. Hasan, cehennem gibi soğuklarda elbisesinin içine yerleştirdiği şekerler sayesinde donmaktan kurtulur. Tenha ve kuytu bir yer

ararken genç bir subayla karşılaşır. Subay donmak üzeredir. Hasan, cebinden bir şeker parçası çıkarıp onun ağzına verir. Sabaha kadar da birbirlerine sarılı biçimde uyumadan beklerler. Uzaktan atlıların geldiğini görüp önce saklanırlar. Sonra Türk askeri üniformasını görünce onlara doğru çırpınarak yürürler. Ancak umdukları gibi bir tepkiyle karşılaşmazlar. Başlarındaki komutan Enver Paşa'dır. Paşa bu garibanları asker kaçağıdır deyip tutuklar ve cephedeki karargâha götürür. Burada asılmaları emredilen Hasan, bir yolunu bulur ve oradan kaçar. Hasan, Kaçarken tek başına kaçmaz. Yanında, donmaktan kurtardığı genç subay Rüstem de vardır. Rüstem ile beraber karlarda yarı sürünme biçiminde çömelerek onları arayan askerlerden uzaklaşırlar. Karşılıklarına yer altından buhar çıkan bir tümsek çıkar. Bu tümseğin altında bölgede yaşayan, kışı geçirmek ve düşmanlardan kendilerini saklamak için yer altına ev yapan insanlardır. Bu gariban ve savaş nedeniyle yokluk içine kıvranan insanlar, Hasan ve Rüstem'e çok az olan yiyeceklerinden ikram ederler. Hasan ve Rüstem bu garibanların haline bakıp, kimsesiz ve fakir insanlara fazla yük olmadan oradan ayrılırlar.

Rüstem, Erzurum'daki kıtasını bulmak üzere Hasan'dan ayrılır. Hasan da Karadeniz dağlarına doğru yönünü çevirip gözden kaybolur. Geçtiği her köyde yaşlı erkek ve kadın, kızıdan başka hiç kimseler yoktur. Sonunda تنها gördüğü bir köye dinlenmek ve aç karnını doyurmak üzere durur. Hasan'a Köyün yaşlısı ve tek ileri geleni Hüseyin amca, erkeklerin savaşa gidip geri dönmediğini ve köyde hiç genç ve orta yaşta erkek kalmadığını anlatır. Bir zaman orada kalan Hasan, köyde herkeslerle kaynaşır. Hasan'ın gözüyle anlatılan bu yaşanmışlıklar hayatın ta kendisidir. Çünkü savaş döneminde askerden kaçan ve yakalanmamak için devamlı göç halindeki asker kaçakları, Hüseyin amcanın köyündeki manzara ile karşılaşılırlar. Eser bizlere asker kaçağı Hasan'ın gözüyle bambaşka bir göç ve savaş sonucunda yaşanmış ama bilinmeyenlerin hikâyesini anlatır. Hasan, bir süre sonra köyün en güzel kızı Fadime ile birbirlerini severler. Ancak köydeki yaşlı kadınlar bunu hoş karşılamazlar. Hasan'la Fadime yine de evlenirler. Hasan artık oralıdır. Sarıkamış cehenneminin rüzgârı onu Karadeniz dağ köyüne atmış ve orada yeni bir hayat kurmuştur. Ceviz mevsimi geldiğinde Hasan cevizleri toplayıp Fadime'nin sırtına yükleyip doğruca kasabaya satmaya gönderir. Kendisi asker kaçağı olduğu için Fadime'yi göndermek zorundadır. Hasan bir gün köye gelen jandarmalar tarafından köyün tek genç erkeği olması nedeniyle fark edilir ve yakalanır. Fadime artık tıpkı bir ölü gibidir. Savaşlar bu sefer ölüm

olmasa da neticesi ayrılığa ve hasrete çıkan bir olaya daha sebep olur. Hasan'ı, jandarmalar yakalayıp Fadime'nin önünden geçerken:

“Beni bekle Fadime, er geç sana geleceğim.” Bu sözleri öylesine inançla söyledi ki, Fadime ürperdi, Hasana bir şeyler söyleyecekti ya ağzını açamadı. Hasan jandarmalarla gözden ırayıp yitince Fadime, “Ölene kadar,” diyebildi. (TH 174)

Hasan bir yolunu bulur ve jandarmaların elinden kurtulur. Hasan'ın jandarmaları atlatması o kaçıştır. O gün bu gündür Karınca Adası'na gelip, Poyrazlarla tanışmaya kadar teknesinde yaşar. Balık tutup satar ve geçimini de bu yolla sağlar. Askerden kaçınca yurduna dönmeyi düşünse de yakalanıp, öldürülme veya cepheye tekrar geri gönderilme korkusu Hasan'ı, memleketini terk edip göç etmek zorunda bırakır. Bunun üstüne Hasan, sevdiği kadını ve yeni kurduğu yuvasını bırakıp, oralardan göç etmek zorunda kalır. Hayatında annesinden sonra ikinci kadın olan Fadime'sine de geri dönemez. Savaşlar insanları yurtlarından etmekle kalmaz, o topraklar üzerinde yuva kuran Hasan ve Fadimelerin de kurulu düzenlerini dağıtır ve yıkar. Dağılan yuvalardan bir tanesi de Nişancı Veli ve Sultan Ana'nın yuvasıdır. Oğullarını savaşta kaybetmesine rağmen, gelecek ümidi ile evlatlarını yoksulluk içinde kıvranan dağ evinde bekleyen bir yürek. Sultan Ana da oğullarının ölüm haberini duymuş ve gelinleri de üç torununu bırakıp baba ocağına geri dönmüştür. Savaş ve yokluk bir ocağı daha yıkar. Eserde savaştan kaçan da cepheye ölen de yurduna, yuvasına kavuşamaz. Her ikisi de savaşın cehennem yüzünü farklı şekilde yaşar ama neticesi aynıdır. Hasan askerden kaçıp kurtulur ama yurduna geri dönemez. Nişancı Veli'nin oğulları ise kaçmaz ama ölüm onları ailelerine kavuşturmaz. Her iki savaş mağdurlarının yuvaları dağılmış, kimilerinin çocukları öksüz, yetim kalmıştır. Sonuçta savaş, insanlara her ne şekilde olursa olsun göçü yaşatır.

Nişancı Veli, torunlarına sahip çıkıp onları yanında adaya getirir. Sultan Ana oğullarının döneceği ümidi ile dağ evlerine geri döner. Nişancı Veli ısrar etmez ve Sultan'ı orada bırakıp, torunlarını yanına alarak, yerleşip, doyacakları bir yurt arar. Nitekim Karınca Adasını bulur. Parayı, evi ve huzurlu adayı bulan Nişancı Veli, Sultan'ı almak için yollara düşer. Yollarda fakir fukaralarla yiyeceğini paylaştığı anları anlatırken, okuyucuya savaş

sonrası Anadolu insanının halini de özetler. Karadeniz'e vardığında sahil kasabasında eski dostu Ali Duranın evinde kalır. Ali Duranın evi nerdeyse çırılçıplaktır. Ev ahalisi ise sefil bir haldedirler. Birkaç gün arkadaşının evinde misafir kalır. Nişancı Veli, buralara gelmeden önce Karınca Adasında balıkçılık yaptığı için bol para biriktirmiştir. Dostunun evinde kaldığı sürede bu paraların bir kısmıyla evi yiyeceklerle doldurur. Bir kaç gün aradan sonra Sultan'ı bulmak için köye doğru yola koyulmak istese de bir türlü cesaret edip de yola çıkamaz. Kasabada oyalanır ve dolaşır. Bu oyalanma süresince gördükleri o dönemin Anadolu insanının içler acısı halini bizlere aktarır. Kasabada gördükleri ve anlattıkları coğrafi olarak Karadeniz Bölgesinin göç ve savaş sonrası halinin sanki fotoğrafı gibidir:

Çarşıda cümbür cemaat bir kahveye girdiler, yan yana, karşı karşıya oturdular. Karadeniz toprakları çoğunlukla verimsiz olduğundan erkeklerin hemen hemen hepsi gurbetçiydi. Savaş sonrası gurbetçilikte de iş bulamıyorlardı. Karadeniz gurbetçilerinin çoğu gittikleri yerde fırıncılık, balıkçılık, başka ne iş bulurlarsa yapıyorlardı. Kasabanın yarısından çoğu boşalmıştı ya gene de epeyi insan kalmıştı. Rumlar gittikten sonra balıkçılık yapan kimse de kalmamıştı. Durumlarından öyle anlaşılıyordu ki hepsi de yarı aç yarı toktu. Kasabadan birçok ev gitmiş verimli Rum köylerine yerleşmişti ya hükümet birçok yere de Yunanistan'dan gelen Türkleri yerleştirmişti. (TH 190)

Parçada, İstanbul Rumları hariç Ege, Marmara ve diğer Anadolu'daki bölgelerde Rumlar mübadeleye tabi tutulmuştur. Mübadele ve sonrası ile ilgili belge ve eserlerle de ifade ettiğimiz gibi Rumlar birçok ticaret, esnafılık vb. dallarda ekonominin bel kemiğini oluşturmaktadır. Kalifiye insanların göç etmesinin yanında bir de savaş sonrası kenetlere göç eden vasıfsız çıkarıcılar eklenince ortaya Nişancı Velinin aktardığı gibi içler acısı bir durum çıkar.

Nişancı Veli, kasabayı bu acıması durumunda bırakıp köye doğru yol alır. Köyde eski dostu Salih Ağa'nın yanında da birkaç gün oyalanır. Bu arada Sultan, kendisi gibi oğullarının geri döneceğini umut edip, geldiklerinde çocuklarının ailelerini aramamaları için yurtlarını terk etmeyen Fatma, Zarife, Emine analarla beraber yaşamaktadır. Her gün her biri oğullarını rüyalarında görüp, umut dolu sözlerle anlatırlar. Özellikle Zarife'nin düşleri onlara can suyu gibidir. Böyle düşlerle yaşayıp günler geçerken, köye Osman adında sol kolu kopmuş, sağ ayağı kırılıp, tutturulmaktan eğrilmiş ip gibi incelmış, sanki yürüyen bir mevta olmuş bir gazi

gelir. Ancak Osman'ın ailesi savaşlarla birlikte gelen, açlık ve sefalete dayanamayıp göç etmişlerdir. Ailesi, Osman'ı öldü bilir. Zarife, Emine, Fatma ve Sultan Osman'ı görünce bizim oğullarımız da böyle ise ölseler daha iyi diye söylenip içlerinden geçirirler. Osman'ı bir güzel giydirip, yedirirler. Osman'ın gelişiyle Sultan'ın umudu daha da yeşerir ama evlatlarının da bu şekilde gelmelerinden korkar. Yazarın, Sultan, Emine, Zarife ve Fatma'nın umut, korku dolu hislenişlerini ve rüyalarını anlattığı bu bölümde, savaşın iğrenç tarafını bir kez daha bizlere yansıtır. Birçok analar ve oğullar bu tip acıları ölene kadar, her gün yürekleri yeniden dağlanırcasına yaşamıştır. Sultan, tarih içinde Anadolu'da bu acı dolu duyguları yaşayan anaların sözcüsü ve temsilcisi olur.

Nişancı Veliyi gören Sultan olduğu yerde durur, rengi atmış bir vaziyette yere çöker. Nişancı, elinde torba ile yamaca doğru yol almaktadır. Nişancı Veli, bir süre sonra kendine gelen Sultan ve diğerleriyle sohbet eder ve Sultan'ı da yanına alıp adaya gitmek üzere yola koyulurlar. Uzun bir yolculuktan sonra adaya yakın kasabaya varırlar. Hayri Efendi'ye uğrarlar ancak o da onları adaya göndermez bir gece misafir eder. Bu misafirlikte Sultan Ana gibi oğullarının bir gün Çanakkale'den çıkıp geleceğini umut eden Hayri Efendi ve eşiyle bütün gece Zarife'nin düşlerini konuşurlar. Ertesi gün erkenden Kadri Kaptan'ın teknesiyle adaya varırlar. Nişancı Veli ve Sultan'ı adalılar yılların dostları gibi coşku içinde karşılarlar. Sultan, uzun zamandır böyle mutlu olmamıştır. Ada halkı onları ailesi gibi karşılamıştır. Sultan, Nişancıdan sonra yaptıklarını, düşlerini gece geç vakitlere kadar çınar altında herkeslere anlatır. Bu sohbetler ertesi günlerde de devam eder.

Adadaki farklı milletten olan bu insanlar kaynaşmış ve mutluluğu onca olumsuzluklara rağmen zorla kazanmıştır. Her biri yöresinden, meyvelerinden, yiğitlerinden ve nice özelliklerinden bahseder. Yörelere ait anlattıklarının adı farklı olsa da şekilce ve anlamca aynıdır. Adada, ortak bir dil ve değerler kültürü oluşur. Ancak bu sohbetler her zaman hoş ve güzel geçmez. Çünkü adaya gelenler isteyerek değil zorunlu olarak ve bin bir sebeple göç etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan birisi de Musa Kazım Efendi'dir. Yine çınar altına toplanmışlar adanın bal gibi tatlı narını yerlerken Nişancı Veli ve Musa Kazım Ağaefendi karşı karşıya gelirler. Her ikisi de doğup büyüdüğü yerlerin daha üstün olduğunu iddia ederek birbirleriyle tartışmaya başlarlar. Bu gerginliği Doktor Salman Sami dağıtır:

“Ağaefendi oralıdır diye demiyorum, Giritle dünyadaki hiçbir kara parçası mukayese edilemez. Çünkü dünyanın büyük medeniyetlerinden birini Girit yaratmıştır, hem de Akdeniz’in ortasında bir adada. Ne demektir bu, şu demektir, Girit toprakları o kadar verimlidir ki, orada dünyamız sayılı medeniyetlerinden birini yaratmıştır. Biz Paris’te Tıbbiyede okurken Giritli arkadaşlarımız Girit’i öyle bir anlatırdı ki, biz onları lalü ebkem dinlerdik. Ağzına kadar çiçek dolu ovaların kokulu meyveleri, havası suyu ve insanların çok uzun yaşamaları... Mısır medeniyeti niçin o kadar büyüktür, çünkü orasının toprağı da Girit’in toprağı gibidir. Dünyadaki bütün insanlığı insan yapan medeniyetler hep verimli topraklar üstünde yeşermişlerdir. Giritli arkadaşlarımız derlerdi ki, Girit’te doğanlar, orada yaşayanlar, büyüyenler başka diyarlarda zor yaşarlar. Girit, görenlere, yaşayanlara göre bir dünya cennetidir.” Doktor Salman Sami’den sonra sözü Baytar aldı, Girit üstüne öyle bir döktürdü ki, herkes Girit’i görmüş gibi oldu. Oysa Baytarın anlattığı yer Girit adası değil Van’dı, Akdeniz de Van Gölüydü. Ağaefendi bile hayret etti Baytara, o kadar güzel, yerli yerince anlattı ki Girit’i, tam yüreğinin köküne kadar yaşamış ya da duyumsamış, yeniden yaşamış oldu Girit’i. (TH 283)

Adalılar bir taraftan ortak bir dil, duygu oluştururken diğer taraftan kendilerini oraya atan acılarını dillerinden bir bir döküverirler. Doğdukları yerleri özelliklerini anlatıp ölmemeye direnen umutlarını canlı tutarlar.

Günler geçtikçe adanın meyvelerinin toplama mevsimi gelir. Şükrü Efendi adında tüccara satıp adanın insanlarına ve ihtiyaçlarına harcarlar. Adanın bakıma ihtiyacı olan okulunu yaptırılır. Bu ihtiyacı karşılayacak parayı da Rumlardan kalan bal dolu kovanlardaki balların, şeftali ve incirlerin satılmasıyla sağlanır. Öte yandan adaya İstanbul’dan göçen ama aslen Toroslar’dan olan demirci Arsen Sediryan, balıkçılığa merak salanlara her türlü oltaları temin eder. Bu oltalarla Hasan, Nişancı Veli, Kadri Kaptan, Baytar Cemil ve Poyraz hem balık tutar hem de etrafındakilere tutmayı öğretip para kazandırır. Bir gün yine Kaçak Hasan, Arsen Usta’nın yanına ihtiyacı olan zıpkın ve oltaları almak için dükkânına gider. Her istediğini burada bulan Hasan boncuklu bir keseden paralarını çıkartır. Bu boncuklu keseyi gören Arsen Usta, Ermeni kızlarını hatırlar. Hasan’a bu kesenin benzerini Ermeni kızlarının da yaptığını anlatır. Arsen Usta’nın akrabalarının yaşadığı Toroslar, Türkiye’nin güneyinde, Karadeniz ise kuzeyindedir. Bu kadar mesafeye rağmen, ufacık boncuklu bir para kesesi sayesinde milletlerin ortak kültür değerlerini bizlere hatırlatır. Bu ortak kültürün duygu yüklü

yanını yazar Hasan'ın yaşadıklarını Arsen Ustayla ortak bir acısıymış gibi anlatır:

“Seni de mi buralara o yel attı Ustam? Sen de mi bizim gibi yurdundan yuvandan oldun Ustam? Oltaların ederini söyle Ustam. Beni Karadeniz’de yurdunda yuvamda bir görürlerse Ustam, beni asıverirler. Ustam, bu gözler koskocaman bir ormanın her ağacına çıplak bir sürü gencin asıldığını gördü. Gözleri dışarı uğramış, dilleri de bir karış dışarı çıkmış kaçak askerler gördü bu gözler. Söylemesi dile kolay, gel de yüreğime sor Ustam. İşte bu ormanın bir ağacına asılırken kaçıp da kurtulan kaçak benim” (TH 290)

Hasan'ın, Arsen Usta'ya anlattıklarına bakıldığında, mübadiller kadar olmasa da, Anadolu halkı, savaş, Hasan gibi asker kaçağı olmaları ve yokluk sebebiyle on binler, yüz binler başka diyarlara göç etmiştir. Zaman geçip, savaş bitmesine rağmen korkular, onları göçe mahkûm eder. Memleketlerine korkularını yenip dönememektedirler. Bu çaresizlik ve korku her an canlanmakta öyle ki ufacık boncuklu para kesesi, kapanan gönül yarasını kanatmaya yetmektedir. Tıpkı Musa Kazım Ağaefendi'nin, Şükrü Efendi'ye Nişancı Veli'nin adadaki şeftalilerin güzelliğinden bahsederken, ada şeftalilerinin eşi benzeri yok sözüne alınıp, Girit'in güzelliği küçük görülüyor diye tepki vermesi buna örnektir. Nişancı Veli'nin şeftalilere benzersiz demesi Musa Kazım Ağaefendiyi üzer. Ağaefendi, sanki onun doğduğu yerleri küçümseyen bir hakaret gibi algılar.

Günler Karınca Adalılar için çevreyi tanıma ve yeniden doğmuş gibi bütün dertlerden arınmışçasına sessiz ve huzurlu biçimde geçmektedir. Ancak bir kişi var ki o hep geri dönmeyi umut eder ve bunun için çabalar. Musa Kazım Ağaefendi, kızlarını da yanına alarak erkenden adadan ayrılır. Arkadaş Sait Rahmi'nin yanına İstanbul'a gider. Arkadaşının evine varırlar, bir süre sohbet ettikten sonra Musa Kazım Ağaefendi, Sait Rahmi'ye Girit'e dönmesi için yetkili makamlarca nasıl bir cevap verildiğini sorar:

“Bizim işlerden ne haber, Yunan Sefiri ne diyor, Ankara ne dedi,” diye Sait Rahminin gözlerinin içine umutlu bakarak sordu.

“Sorma,” dedi Sait Rahmi.

“Hiç sorma, senin işi kime söyledimse benim yüzüme düşmanca baktılar. Aman, aman, dediler, Yunanlılarla aramız iyileşiyor, bir daha böyle bir şeyi ağzına alma, dediler. Bir Türk, Türk olan bir Türk, Yunanistan’dan bu cennet vatana gelen bir Türk, cennet vatanına kavuşmuşken tekrar Yunanistan’a nasıl dönmek ister, dediler. Bir mebus nerdeyse tabancasını çekip beni vuracaktı. Babamsa bana bütün gücüyle sus, diye bağırdı ve benden başkasına bunu söyledin mi, diye sordu. Söyledim, dedim. İstikbalini mahvettin, artık sefirikebirliği rüyanda bile göremezsın. Dizlerini döverek, vah benim saftaloz oğlum vah, dedi. Yunan Sefirine gelince, bir sabah erkenden kıpkırmızı bir yüzle eve geldi, bu gece uyumadım, dedi, bu senin arkadaşın yüzünden. Ben onun durumunu Atina’ya yazdım, o kadar kızmışlar ki isteğime, belki, beni buradan alacaklar dedi ve aldılar.”(TH 299)

Mübadillerin geri dönmek için herhangi bir talepleri vatan hainliği, işbirlikçilik ve soysuzlukla itham edilir. Gitme umutları, zehir gibi sözlerle söndürülür. Dönmek isteyense sanki bir ateş topu gibidir. Bu fikri onaylayan veya yardım etmek isteyen geleceği ve bulunmuş olduğu makamı yanar, elinden alınır. Yunan sefiri ve Sait Rahmi de bu ateşin kurbanı olurlar. Bu hadiseler dönemin kararlılığını ve kararları uygularkenki keskinliği okuyucuya, dönemi anlaması açısından gösterilir. Musa Kazım Ağaefendi, büyük bir üzüntü ve umutsuzlukla, kızlarıyla alışveriş yapıp adaya geri döner. Adaya geldiğinde Ağa Efendi’ye gelen bir zarf onu daha da perişan eder. Ancak, yine de hapisteki eski dostu Yunan generalinin bu mektubuna farklı anlamlar yükler ve umutlanır. Çünkü hükümetlerin başında mübadele kararını sert ve kararlı bir şekilde uygulayan yönetimlerin olduğu bu dönemde, hapisten mektup yazıp gönderebilen bir insan yarın çıkınca devletin başına geçer ve arkadaşını Girit’e geri aldirabilir diye düşünür. Kızlarına, mektubu okuyup, düşündüklerini söyledikten sonra onların çeyiz sandıklarını açtırmama sebebinin bu güven olduğunu söyler. Ama Zehra’dan beklemediği bir söz duyar:

“Baba biz sandıklarımızı açacağız, Girit’e de gitmeyeceğiz, değil mi? İstanbul’dan aldıklarımız da çok güzel ya biz yine sandıktakileri giyeceğiz, öyle mi baba?” (TH 304)

Kazım Ağaefendi kendisine ihanet edilmiş gibi yüzü değişir. Yeşil gözlerini kızının yüzüne dikmiş, her an patlayacak bir volkan gibidir. Bir anda bağırma başlar. Bağırmasıyla Kadri Kaptan’ı bile yerinden zıplattır:

“Ben size demedim mi, arkadaşım general yakında hapisshaneden çıkacak, onu hapsedenleri o hapsedecek, iktidara geçtiği gün de beni Yunanistan’a çağırarak, demedim mi? Siz istiyorsanız bu adada kalır evlenirsiniz, anneniz beni bırakıp gitmedi mi, ben tek başıma memleketime gidemez miyim, gene çiftliği mi kurup Avrupa’ya soylu atlar yetiştiremez miyim, öyle mi sanıyorsunuz?” (TH 304)

Kazım Ağaefendi kızlarının çeyiz sandığını açtırmaması bir nevi dönmek için umut simgesidir. Çeyiz sanıklarını eğer kızları veya kendi açarsa eşine, Girit’e ve dönmek için ettiği yeminine ihanet etmiş olacağını düşünür. Kızları ise babalarının bu durumunu hiç beğenmezler. Kızlar, adaya geldiklerinin ertesi günü, halini iyi görmedikleri Musa Kazım Ağaefendi’yi biraz toparlamak için gönlünü hoş etmek üzere onu mutlu edecek sözlerle biraz rahatlatırlar. Musa Kazım Ağaefendi ve kızlarının bu halleri mübadeleye tabi olmuş insanların göç sonrası psikolojilerini yansıtır. Bu psikoloji, göç olgusunun daha nicelerinde yarattığı bir durumdur.

Bu arada Poyraz, adada Zehra’yı dört gözle beklemekte ve aşkından yanıp tutuşmaktadır. Zehraların gelişi Poyraz’da mutluluk seli olur yüreğine akar. Ancak, Poyraz her onu görüşünde fırtına gibi olduğu yerden kaçır, sevmesine rağmen bir türlü yanına yaklaşmaz. Bu durum Zehra’yı da rahatsız eder. Sevdiği adamda değil kendisinde kusur arar. Bir sabah Poyraz’la değirmende buluşurlar. Bu buluşmada aynı durum devam eder. Değirmen taşlarında ses var ama Poyraz’dan hiçbir ses çıkmaz. Zehra, Poyraz ile yaşadıkları bu durumu Şerife Hatun’a anlatır. Şerife Hatun, güneydoğudan savaş ve fakirlik nedeniyle göç edip gelmiştir. Poyraz’ın Güneydoğuda yaşadıklarını ve gördüklerini bizzat kendisinde yaşamış ve tanık olmuş birisidir. Poyraz’ın içinde bulunduğu durumu Zehra’nın anlattıklarıyla sezer, aralarındaki aşk çıkmazının sebebini bulur. Zehra sayesinde, Şerife Hatun tarihi gerçeklerin zaman içinde saklı vahşet gibi olayları bu aşk çıkmazı hikâyesi ile okuyucuya anlatır. Zehra ise duyduklarından sonra Poyraz’ın suskunluğunun nedenini ve bazı davranışlarındaki soğukluğun sebebini anlar. Poyraz’a seslenerek:

“Kumun üstüne atılmış memeler seğiriyor muymuş?”

“Bilmiyorum, söylemedi.”

“Bu kestikleri insanlar kimlermiş?”

“Bilmiyorum, söylemedi Şerife Hatun.”

“ Şerife Hatun dedi ki, hepsinin kim olduklarını bilmiyorum, bizim gibi insanlardı, bizim gibi konuşuyorlardı, bizim can bir dostlarımızdı. Çoğu bizi mahallemizdendi.”

“Kartallar gelip kumların üstündeki ölüleri kapmış gitmişler mi?”

“Söylemedi Şerife Hatun. Bu gözler neler neler gördü diyor, başka bir şey demiyordu. Bir kezcik, onlar gâvurlardı, dedi.”

“Kumların üstündeki kanlı memeler seçiyorlar mıymış?”

“Şerife Hatun onu da söylemedi, biz çalıların içinden gizlice, titreyerek, ölerek kaçtık, dedi. Sonra hepimiz eve gelip ağladık. On beş kadar kızdık. Komşular da bizim eve geldiler ağlaştılar, sonra akşama doğru üstü başı kan içinde erkekler geldiler eve, onlar da bizimle birlikte ağladılar. Bize, sizin çalıların içinde ne işiniz vardı, dediler. Gördüklerinizi kul olana söylerseniz sizin de memelerinizi keserler, leşinizi de Dicle’ye atarlar, dediler. Biz ondan sonra çok ağladık, gözlerimize uyku girmedi aylarca. Her gece o adamlar geldiler, bizim memelerimizi de kesip cesedimizi Dicle’ye attılar. Buraya gelinceye kadar ben gördüklerimizi kimseye söylemedim.”

“ Sonra da gözlerinden dolu gibi yaşlar akmaya başladı”

“Ben gördüğümü o gün bugündür, Şehmuz’a bile söylemedim. Bugün söyleyeceğim. O da duysun bu gözler neler görmüş. Şehmuz’la evleninceye kadar, hangi erkeği görsem memelerimi kesecek sanıyordum.” (TH 320)

Şerife Hatun ve Şehmuz, Diyarbakır’dan savaşlar ve sonuçlarından mağdur, günlerce, aylarca sıkıntılar için de gezmişler ve sonunda bu adaya düşmüşler. Savaşlar nedeniyle göç eden, Şerife Hatun’un, Zehra’ya anlattıkları, Anadolu’dan savaşın getirdiği onlarca acı nedeniyle göç edenlerin yaşadıklarını açığa çıkarır. Şerife Hatun, okuyucuya tarih içinde bilinen savaşlarda, cephede savaşanlar kadar, cephe arkasında kalanların açlık, sefalet çektiğini ve eşkıyaların işkencelerine maruz kaldığını anlatır. Şerife Hatun, bizzat duyup gördüklerini, yaşadıklarını anlatır. Zehra duydukları karşısında üzülür ancak Poyraz’ın neden soğuk davrandığı konusunda içindeki ateşe bir nebze su serpilir. Zehra da bütün duyduklarını Poyraz’a anlatır. Poyraz yine hiç seslenmeden oradan ayrılır. Ancak aynı derdi paylaşan birinin olması onu rahatlatır biraz. Zehra, artık her şeyi biliyordur. Poyraz Zehra’ya hiç seslenmeden yanından ayrılıp eve gider. Birkaç gün yataktan kalkmadan uyur. Bir gün sabah erkenden sevinç dolu ve hafiflemiş olarak uyanır. Bu arada adaya yaşlı erkek, genç kadın ve çocuklardan oluşan bir grup daha gelir. Sefil bir haldedirler. Vasili onların ellerindeki

kâğıtları alıp evlerini tek tek gösterir. Ancak göç esnasında bütün belaları atlatıp gelen bu garibanlar bu saray gibi evlerin gördükçe şaşırırlar ve kendilerine verildiğine inanmazlar. Yakında ellerinden alınacağını düşünerek tedirgin bir vaziyette evlere girerler. Yeni gelen bu grup, Anadolu göçmenleridir. Savaş, yokluk ve kan davası gibi birçok benzeri sebeplerden dolayı yurtlarını terk edip başka diyarlara göç etmişlerdir. Bu göçmenler, Karınca adasına gelinceye kadar konargöçer olarak Anadolu'da dolaşmışlar. Bazı yerlerde Rum ve diğer gayrimüslimlerin boşaltmış oldukları meskenleri, kasabaları kendilerine yurt edinmek istemişler de vakıf olamayıp ellerinden hükümet tekrar alır. Sebebi ise aynı olmasa da tıpkı kendileri gibi göç eden, zorunlu göç mağdurlarının onlara tercih edilmesidir. Bu tip hadiseler birçok defa açlık ve sefalet içinde tekrar eder. Yurtlarından ayrılma acılarının üstüne birde göç esnasında hor görülen bu garibanlara, adaya önceden yerleşenler yiyecek ve elbiseler ikram ederler. Bu arada içlerinde Aziz adlı, uzun sakallı yaşlı bir adam, Doktor Salman Sami'nin yanında çalışan Emine ile Doktor Halil Rifat'ın yanında çalışan Esmeyi tanımıştır. Onları tanıması eserde göç etme sebebi olan başka bir trajediyi ortaya çıkartır. Aziz, Emine'yi tanır ve seslenir:

“Emine, beni tanımadın mı?”

Emine tir tir titriyordu.

Sesi boğularak:

“Sen kimsin, seni hiç çıkaramadım.”

“Ben Azizim Emine, sen de Temelin kızı değil misin, senin kocan Sarıkamış'a gitmedi mi, orada donup kalmadı mı, size de künyesi gelmedi mi?”

“O Emine ben değilim.”

“ O Emine sensin, niye saklıyorsun kendini, benim şahinim yok muydu, ben o şahinle kuşlar tutmuyordum, sana getirmiyor muydum? Orada da senin yanındaki Esmeyi kimdi, biliyor musun, Kastal köyünden Kel Mustafa'nın kızı değil mi, onlar size düşman değil mi? Siz yüz elli yıldır birbirinizi...”

“Ben seni hiç görmedim, hiç bilmiyorum ihtiyar.”Oğlunu hızla çekti, iskeleden yana oradan uzaklaştılar. (TH 327)

Eserde, savaşların birçok ocağı söndüğü gibi kan davalarını da bitirdiği verilir. Doktorların yanında çalışan Emine ve Esmeye yüzyıllardır süren kan davası düşmanlarının gelinleridir. Yıllardır süren savaş ve yüzyıllardır süren kan davaları nedeniyle, Esmeye ve Emine'nin ailelerinde bu anlamsız çekişmeyi sürdürecektir küçük oğullarından başka erkek kalmaz. Eserde kan davasını işleyen yazar, Emine'nin ağzından göçe sebep olan bir acı gerçeği daha ortaya çıkarır. Emine, endişe ve korku dolu ifadelerle Doktor Salman Bey'e bu tarihsel acı gerçeği anlatır:

“Ne sırası bu?”

“Hamdi'nin amcası askerden döndüğü gün, Cemal'in amcası onu kasabanın ortasında öldürdü. Sonra harp çıktı, evlerde hiç erkek kalmadı, hepsini askere aldılar. Askerden de hiç kimse dönmedi, kimi Gelibolu'da kimi, kimi Kanalda, kimi Sarıkamış'ta can verdiler.”

“Sen bunları kimden duydun?”

“Kimseden duymadım, ben biliyorum. Elini ayağını öpeyim binbaşı beyim, çocuklar duymasınlar. Çocuklar köyde kalsalardı, nasıl olsa kan güttüklerini duyarlar, birbirlerini öldürürlerdi. Sonra bunların da çocukları birbirlerini öldürdüklerini duyarlar, birbirlerini öldürürler, sonrada onların çocukları, sonra da... Şimdi çocuklar her şeyi öğrendiler. Belki de biliyorlar. Bu dinsiz imansız uzun sakallı uzun şeytan bizi, çocukları adada anlatmadık kimseye bırakmamış, biz bile duyduk. Çocuklar bir duyarlarsa...” (TH 329)

Her ikisinin kocaları farklı cephede ama aynı düşmana karşı savaşırken şehit olmuştur. Ne acıdır ki yüzyıllardır kan davalılar cephede aynı kaderi yaşar ve eşleri de aynı acıyı yaşarlar. Emine ve Esmeye eşlerinin ölümlerini, anlamsız kan davalarını, yüreklerine bastırıp kader dostluğu kurarlar. Esmeye ve Emine ailelerinin bile birbirlerini neden öldürdüklerini bilmediği, bu insanların anlamsız kan davalarını, savaş ve yoksulluk nedeniyle göç ederek son vermek isterler. Bu göçleri fırsat bilip, kan davalarını kimselerin bilmediği ve evlatlarının da öğrenmeyeceği bir diyara göç edip, tamamen unutturmak üzere yurtlarından kopmuşlardır. Rum ve Türk mübadiller de yüzyıllardır beraberce kardeşçe yaşamış ancak Esmeye ve Emine gibi Rum ve Türk mübadiller de sebebini bilmedikleri ve anlamlan veremedikleri savaşlar nedeniyle yıllarca süren savaşlar yapmışlar. Sonunda her iki tarafta savaşa son vermek için Rum ve Türkleri kendi milletinin sınırlarında bulunan ülkelere göç ettirilmiştir. Eserde göç bir

nevi anlamsız bir kan davasına da benzetilir. Buna son vermek için de Türk ve Yunan hükümetleri de Esm'e ve Emine gibi göçü fırsat bilmişler, savaşları böylece bu yolla sonsuza dek bitirme yoluna giderler. Emine'nin, Doktor Salman Bey'e anlattığı kan davası ve göç hikâyesinin devamında okuyucuya savaşlar sonrası olan ama bilinmeyen nice saklı kalmış acı dolu hikâyeler anlatılır:

"Ben," dedi,

"Her gün ölüp ölüp diriliyorum, çocuklar birbirlerinin düşmanı olduklarını, sülalelerinin birbirlerini öldürdüklerini, kan güttüklerini duyarsa eninde sonunda birbirlerini öldürürler. Şu dünya kurulduğundan bu yana iki milletin erkekleri durmadan birbirlerini öldürüyorlar."

Doktor Selman Sami sordu:

"Neden, bunlar birbirlerini öldürüyorlar?"

"Bilmem," dedi Emine , "Öldürüyorlar işte. Kimse de bilmiyor neden öldürdüklerini, öldürüyorlar işte." (TH 328)

Atalarının, kan davasını ve bu sebepten birbirlerini öldürüp düşman olduklarını bilmeyen, Cemal ve Hamdi'nin, bu anlamsız husumeti öğrenip birbirinin canına kıymamaları için önce eşlerinden sonra da göç ederek yurtlarından olan Esm'e ve Emine, büyük bir fedakârlık yaparlar. Roman, bu vesileyle savaş yılları ve sonrasında yaşanan acı bir gerçeği de ortaya çıkartır. Aslında Esm'e ve Emine sayesinde yazar, Türkiye'de geçmişte yaşanan ve günümüzde devam etmekte olan anlamsız cinayetlere atıfta bulunup ele almıştır. Yazar, Esm'e ve Emine karakterleri üzerinden kan davasını, bireyler arasında başlayıp daha sonra sülaleye kadar yayılan, toplumsal sorun olarak dönemin şartları içinde işler.

Eserde üzerinde durulan kan davası konusunun, günümüzde ülkemizin bazı bölgelerinde neredeyse küçük çaplı savaş ve kıyıma dahi dönüştüğü görülür. Sorunun günümüz devletinin güçlü olduğu dönemde dahi büyük olduğu düşünülecek olursa, Emine ve Esmenin yaşadığı dönemde harp halindeki devletin otorite zayıflığındaki kan davaları ve kıyımları, düşünmesi ve hayal etmesi bile insana çok acı verir.

Şuan bile Türkiye coğrafyasında devam eden bu anlamsız savaş, halen Esm'e ve Emine annelerin canını yakmakta ve onları yurtlarından etmektedir. Esm'e ve Emine de ateş yeri olan topraklarını terk edip onları kimsenin tanımayacağı, çocuklarına kimsenin kan davasını

hatırlatmayacağı Karınca Adasına gelirler. Çocuklarının, babaları arasındaki kan davasını bilmemeleri için geldikleri adada Emine'nin hemşerisi Aziz Efendi'ye rast gelirler. Aziz Efendi dilini tutamaz ve iki aile arasındaki kan davasını önüne gelene anlatır. Emine çaresizlik içinde Doktor Salman Sami'den yardım istemek zorunda kalır. Doktor Salman Sami, Aziz Efendi'yi yanına çağırıp, önce neler biliyor öğrenmek ister.

Aziz:

“Burada duyduğum, Emine'yle Esmeye herkese söylemiş. Adada kim varsa herkes biliyormuş, bunlar yolda karşılaşmışlar. Rus ordusu bizim oralara gelince, bizim hepimiz yurtlarımızı bırakıp kaçtık, sonra da değiş tokuş olunca, Rumların köyleri, çiftlikleri kalınca, hükümet de bunları bize dağıtmaya kalkınca biz de ta buralara kadar geldik. İşte bunlar da yani Emine'yle Esmeye de karar vermişler, buradan, bizi tanımayan diyarlara kaçalım demişler, oğullarımız düşman olduklarını öğrenmesinler, öğrenip de birbirlerini öldürmesinler. Kaçmışlar da bu adaya gelmişler. (TH 332)

Aziz Efendi farkında olmadan Azrailleri olup, çocuklarını birbirine kırdıracaktır. Doktor Salman Sami ve Nişancı Veli bu olaya el atarlar. Aziz Efendi'ye öyle bir gözdağı verirler ki yanlarından ayrılınca yeniden can verilmiş gibi sevinen Aziz Efendi, soluğu Esmeye ve Emine'nin oğlu Cemal ile Hamdi'nin yanında alır. Bu olaylar öncesi Aziz'in, Nişancı Veli ve Doktor Salman Sami'yi anlattıkları Anadolu'nun kucağında yanan ateşin verdiği vahşetin neticesi bir kez daha görülür.

Bu vahşeti şöyle anlatır, Uzun Aziz:

“Doktor bey, binbaşım,” dedi,

“Yerden göğe kadar hakkın var. Bana Nişancı kardaşım her şeyi tepeden tırnağa kadar anlattı. Biz yurdumuzdan çıktıktan sonra başımızdan neler geçti, neler geçti, anlatsam insan olanın yüreği dayanamaz, orta yerinden çat diye çatlar. Başımda çok külfet kaldı. Künyeleri gelen üç oğlumun dokuz yavrusu, üç tane hanımları. Bir de bizim hatun, para yok, pul yok. Bize dediler ki şu kıraç, ot bitmez toprağınızı, şu it barınamaz evlerinizi bırakın da gelin size saray gibi evler, insanı diksen tepesinden ışkın verecek topraklar vereceğiz, dediler, biz de ne güzel, biz de dedik gidip Sarıkamış dağlarında donduğumuza değer, dedik. Biz de düştük yollara. Karadeniz'in öteki ucundan buraya kadar, hangi boş Rum köyüne girmiş, bağlara bahçelere, verimli tarlalara, kasabalarda, şehirlerde hangi saray gibi evlere yerleşmişsek bizi oralardan kovdular. Orada burada, o işte bu işte çalışarak,

sürünerek, aç kalarak, bir tek dilenmeyerek, dilenenler de çok oldu, buraya geldik, Allah sizden razı olsun, bizi insanmışız gibi karşıladınız, ben buna karşılık ne yaptım, Emine beni tanımamışlıktan gelince şu kopasıcı dilim ne yaptı, siz olmasanız iki çocuğun öldürülmesine sebep oluyordum. Bundan sonra ben herkese derim ki...”

“Suuus, bundan sonrasına sen karışma, yeter ki sen dilini tut.” (TH 334)

Aziz Efendi'nin anlattıkları Karadeniz bölgesinde, Rumlardan boşalan yerlere, kıraç, bakımsız topraklarda yaşayan, fakir ve savaş mağduru insanlar getirilir. Ancak onlardan nüfuz olarak daha üstün ve paralı olanlar, Aziz Efendi gibi garibanları Jandarma veya hükümet yetkilileri sayesinde yerleştikleri yerlerden çıkartmışlar; açlık ve sefalet içinde diyar diyar dolaştırmışlar. Birçoğu bu göç seyahatinde telef olur.

Eserde yaşanan bu acı durum sadece Karadeniz bölgesinde olanlarla sınırlı kalmaz. Anadolu'nun her bölgesinde aynı sefalet ve güçlünün güçsüzü ezdiği durum yaşanır. Adaya yeni gelen göçmenlerin halleri ve davranışları, anlattıklarını ve yaşadıklarını doğrular niteliktedir. Aziz Efendi, maruz kaldıklarının yanında bir konuya daha değinip, bizleri bu olay üzerinde derinlemesine düşünmeye sevk eder. Yıllardır cephede savaşanlar değil daha çok savaşanların geride bıraktıkları eş, çocuk ve akrabaları acı çekmiştir. Savaş döneminin yöneticileri ve diğer yetkili insanların vicdanındaki acıma duygusunu silip attığı gibi geride kalanları düşünecek duyguyu yok etmiştir. Yürüklerden vicdanın silinmesi, iyileşmeyen yaralar açan sonuçlar doğurur. Yazarın romanda, ifade etmeye çalıştığı, savaşlar ve neticesi olan göç olgusunu, birçok defa farklı milletten, dinden, bölgeden ve cinsiyetten insanların anlattıklarıyla duygudaşlık kurup, dönemi anlamamızı sağlamaktır. Tarih içindeki savaşlar sonrası göç ve sebeplerinin bilinmeyen hikâyesini adaya yeni gelen Anadolu göçmeni yaşlı bir amcanın ağzından yaşanmışları anlattırır:

“Çok yorgunuz,” dedi yaşlı adam, “yıllardır, düşman ordularının önünden kaçtığımızdan bu yana dur durak bilmedik. Nerde bir lokma ekmek bulduysak orada firavun esiri gibi çalıştık. Üç gün önce iş bitti. Pamuk çiftliğinin sahibi iyi bir adamdı. Ne kadar oğlu, yeğeni, köylüsünün ne kadar genci varsa Çanakkale’de, Gelibolu’da şehit olmuş. Onlar şehit olmuş kurtulmuşlar, rezil kepaze olarak bu dünyada biz kalmışız. Şimdi ayakta duracak halimiz kalmadı. Yıllardır durmadan yürüyor, iş bulursak çalışıyoruz. Canımız çıktı. İş bulamadığımızda da hırsızlık yaptık. Çok yorgunuz

çok. Şu çocuklara bir bakın, boyunları armut çöpü gibi. Kendileri bir deri bir kemik. Harpten önce biz böyle miydik? Çok yorgunuz çok.”

“İnşallah adamızda dinlenirsiniz.”

“Bu adada mezarlık var mı?”

Bu soruya şaşkınlanan Poyraz bir süre karşılık veremedi, sonra toparlandı:

“Var,” dedi, “şehitler mezarlığı var.”

“Daha iyi ya biz de şehit mezarlığında dinleniriz.”

“Vasili, ağayı al götür evine de dinlensinler. Bir eksikleri varsa onu da öğrenip çabuk gel.”

(TH 344)

Savaş sebebiyle aylarca, yıllarca seyahat halinde göç eden insanların kimi açlık ve sefaleti yenmek için göç ettikleri yerlerde hamallık, ırgatlık ve de en kötüsü aç kalmamak için hırsızlık yapmışlar. Anadolu göçmenleri insanlık defteri sayfalarından her geçen gün yaşamak uğruna yaptıklarıyla birini yırtıp atmışlar. Hükümetler bütün gücünü savaşa yönlendirdiği için Kurtuluş Savaşı’nda ve sonrasında bakımsız ve yardım görmeyen Anadolu’nun birçok bölgesi sefil haldedir. Bunun yanında Rus’u, Fransız’ı ve diğer işbirlikçiler korumasız Anadolu halkına zulümler yapmıştır. Geride kalanların, kendilerini koruyacak ne bir genç erkek ne de silahları kalmıştır. Tek çareyi yurtlarını terk etmekte bulurlar. Göç esnasında ve geçtikleri yolların güzergâhlarında çeşitli olumlu veya olumsuz fiili müdahalelerle karşılaşılır. Hasta, bakımsız, bir deri bir kemik halde birçoğu da ölü gibidir. Bu durumu gören Doktor Salman Sami acı hisler içinde yaşlı adama sorduğunda aldığı cevap Anadolu’yu kısaca özetler. Yaşlı adam:

“Doğru doktor bey, biz ölmüşüz de bizim de, kimsenin de bizden haberi yok. Allah sizden razı olsun. Harp bizi buralara kadar aç, susuz, çırılçıplak, sıtmalı bataklık diyarlara sürdü. Yollarda çok insan öldü. Yollar mezarsız ölülerle doldu. Rus askeri geldikçe biz kaçtık.” (TH 347)

Yunan ve Türk mübadillerin iyi kötü, ellerinde belgeli olarak gidecekleri yerler kâğıt üzerinde bellidir. Osmanlının çekildiği birçok topraklarda düşman zulmünden kaçan insanlar Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Aç, susuz, bütün malları Rus, İngiliz ve Yunan işgalcilerinin elinde kalmışlardır. Ayrıca devlet mübadillere para da verirken, bu imkânlardan

yararlanamayıp oradan oraya sürüklenen fakir ve aç Anadolu göçmenleri, adada bu kadar güzel ve iyilik dolu hal ile karşılaşmayı hiç beklemezler. Yaşadıklarının korku ve evham, onlara verilen evlere girmemelerine nedendir. Çünkü geldikleri güzergâhta birçok boş evler vardır. Bu evleri göç eden Rum mübadiller bırakmıştır. Üstelik adadaki evler kadar da güzel değildir. Bu boş bulup yerleştikleri evleri mübadiller geldikçe yerleştikleri evlerden çıkartılıp, Yunanistan'dan gelen Türk mübadillere verilir. Bu düşünce ile adadaki bu kadar güzel evleri onlara asla verilmeyeceği fikri büyüğünden küçüğüne hepsinde mevcuttur. Onları bu düşünceden kurtarmak ve ikna etmek için Poyraz ve diğerleri adayı, evleri ve sahiplerini bir bir anlatır. Her anlatılanlarda ayrı bir duygu ve acılarla dolu hikâye karşımıza çıkar. Göç eden Rumların hikâyelerini yazar, Poyraz'ın ağzından bizlere anlatır:

“Kim bilir, bu evi yaptıran kişi, ömrümün sonuna kadar oturacağım diye, kim bilir bu evi özenip bezeyerek nasıl bir sevinçle yaptırmıştı. Vasili söyledi, adam Yunanistan'a giderken evinden bir türlü ayrılamıyormuş. Tekneye koşarken de, hem koşuyor, hem de dönüp evine bakıyormuş. Tekne kalkıp giderken de, ada kayboluncaya kadar, ayakta durmuş, gözlerini de evinden ayıramamış. İşte biz de bu insanların evlerine konduk.” (TH 348)

Mal canın yongasıdır. Mübadillerde evlerine, bahçelerine, diğer mallarına ve denizlerine canlarının yongası gibi bağlıdırlar. Anadolu'nun birçok bölgesinden ve Yunanistan'dan gelen göçmenlerde tıpkı Rum göçmenler gibi mallarına ve geldikleri topraklarına âşıktır. Şerife Hatun bozkırlarına, Musa Kazım Ağaefendi çiftliğine, yeşilliğine ve otlarına; Melek Hatun İda Dağı ve çiçeklerine. Her biri geldiği diyarın bir yaprağına bile hasrettir. Kaldı ki göçmenler için emeklerini bağladıkları malları ve mekânlarından ayrılmaları hiçte kolay olmaz. Anadolu göçmenleri için bu durum biraz daha farklıdır. Çünkü savaşın göbeğinde onlar vardır. Rus, Ermeni ve Fransızlar sürekli baskılarla yerli halkı yıldırılmış, ellerinde ne varsa çeteler almıştır. Yollarda çektikleri eziyet ve zulmü görmez, saymazsak, biraz para bile kazananlar olur.

Göç yolları, üzerinde mevsimlik işçi olarak bahçelerde çalışırlar. Doktor Salman Sami, Anadolu'dan gelen göçmenlerin içinden, önceden tanıdığı Çanakkale'de onbaşılık yapmış Osman Çavuş adında ki gaziye çağırır. Genel durumları hakkında bilgi alır. Osman Çavuş yollarda çektiklerini, tarlalarda ırgatlık yaptıklarını anlatır. Doktor Salman Sami, Osman

Çavuş'un anlattıklarını dinledikten sonra güvenle evlerine yerleşmelerini söyler. Zaman geçer ama hala evlerine girmezler. Eve girmedikleri gibi ötekilerini de dışarı çıkartırlar. Osman Çavuş'un anlattıkları eve girmeme sebeplerini açıklamaktadır. O dönemin Anadolu göçmenlerinde nasıl bir sosyal ve bireysel korku ve güvensizlik psikolojisi oluşturduğunu gösterir.

Osman Çavuş:

"Biz geldik geleli dışarıda yatıyoruz."

"Nedenmiş o?"

"Hükümet bu evleri vermeyecektmiş. Yunanistan'dan mübadiller gelince bizi çıkarıp, onlara vereceklermiş."

"Nasıl olur, nasıl olur," diye telaşlanan Salman Sami gene ter içinde kaldı."

"Nasıl olur, nasıl, peki Osman Çavuş sen söylemedin mi ki, artık mübadillerin hepsi geldi, onlar bilimum yerleştiler. Bundan sonra da gelecek kimse kalmadı."

"Dedim, her şeyi söyledim, inanmadılar. Aramızda üç mübadil ailesi de var. Buraya gelenlerin çoğu da mübadiller gelince yerleştikleri köyden kovulmuşlardır." (TH 351)

Anadolu toprakları Osmanlı'nın yıkılması ve Ankara hükümetinin kurulması esnasında bir süre güvenlik boşluğu yaşamıştır.¹⁰⁸ Romanda bu boşluğun neticesi yaşanan sıkıntıların ve acıların tek sorumlusu olarak Enver Paşa görülür.

Anadolu'daki savaşları ve sebep olduğu göçlerin neticesinde yaşanan acıları eserlerinde işleyen birçok yazar ve konu edinen eser vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur ve Sahnenin Dışındakiler*, Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar*, Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* adlı romanlarıdır. Bu romanlarla Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikâyesi Üçlemesini* kıyasladığımızda doğrudan bir kişinin yaşananların sorumlusu olarak gösterilmediğini görürüz. Ancak Yaşar Kemal, romanında Kaçak Hasan, Vasili, Baytar Cemil ve Anadolu göçmenlerinin ağzından Enver Paşa'yı bütün savaşların sorumlusu olarak gösterir ve verir. Adaya gelen Anadolu göçmenleri, Poyraz ve diğerlerine sormadan, buldukları üzüm bahçesini talan ederken bile bunun sebebini Enver Paşa'dan bilirler. Çünkü bu kadar sefil, aç gözlü olmalarının sorumlusu Enver Paşa ve hırsı nedeniyle çıkardığı savaşlarıdır. Anadolu göçmenlerinin düşünce ve gönül

¹⁰⁸ Vehbi Z.Dümer, *'İstiklal Harbi'*, Türk Ansiklopedisi, MEB. Yay. Ankara, C.20 s. 373,398

dilini Kel Ali lakaplı bir göçmen dile getirir. Kel Ali, kel olması nedeniyle askere alınmaz. Bu sebepten askere alınmayan Kel Ali, savaşlarda telef olmaktan kurtulur. Kel Ali, üzüm bağına girmekte tereddüt yaşayanlara söyledikleri dönemin yöneticilerinin düşünceye önem vermeyip şekille ilgilendiğine bir göndermedir:

“İşin yoksa sürün ha sürün,” dedi dazlak kafalı biri. “Adımızı sorarsanız, benim adıma Kel Ali derler, kel kafamın içi akıl doludur. Bu yüzden beni, hükümet bir tek asker için bile can atarken beni, bunda iş yok deyip askerciliğe almadı. Bu keloğlanı niye askerciliğe almadık, diye de elime koskocaman bir ferman verdi. Beni asker yapsalar Enver Paşa, aç ağzını diyerekten, o kadar askerin ağzını kurşunla dolduramazdı. Beni asker etselerdi Enver Paşa ayağı yalın, başıkabak bir orduyu Allahın unuttuğu, insanoğlunun bilmediği Allahın Ekber dağına gönderip onların hepsini orada dondurup kazık kestiremezdi. Şu kel kafamın içindeki akli bilseler de beni asker etseler, koca bir orduyu bitlere yem olsunlar, bitler de askerlerle birlikte donup ölsünler diye kış ortasında askerleri dağlara süren Enver Paşa buna cesaret edemezdi. Şimdi gelelim benim kafamın şimdiki aklına. Dün o ulular ulusu bağı bulan çocukların anaları, babaları burada mı?” (TH 381)

Mübadiller ve Anadolu'dan savaşlar nedeniyle göç edenlerin hissettikleri, duygu ve düşünceleri birdir. Eserde bir başka verilen, savaşlar olmasa bu coğrafyada yaşayan insanlar, farklı din ve milletten de olsalar birbirlerine düşman olmamışlar ve olmazlar. Rumlar ve Türkler yurtlarından, doğdukları yerlerinden edilmezlerdi. Karınca Adası sakinleri bu ortak kanaat ve duygu içinde yeni bir hayat kurmak için beraberce mücadele ederler. Adanın mahsullerini satıp o yıl ki kış mevsimini geçirmek için erzak alırlar. Eğer, Anadolu göçmenleri üzümleri talan etmemiş olsaydı, Şükrü Efendiye onu da iyi bir fiyata satıp adadakilerin ihtiyaçlarını karşılamakta kullanacaklardır.

Adadakiler artık büyük bir aile olmuşlar ve herkes birbirine saygıyla davranır. Yılların acıları unutulmamışta olsa yeni bir yurt edinme ve hayat mücadelesi devam eder. *Tanyeri Horozlarının* ötüşü artık duyulmaktadır. Politika, zulüm, düşmanlık, ayrılık, gayrilik onlardan uzaktır. Rum'u, Kürdü, Türkü, Laz'ı, Çerkez'i ve Ermeni'si hepsi de mutlu ve bir aradadır. Artık huzurla uyanacakları yurtları, sabahları uyandıklarında pencerelerinden baktıkları bir evleri vardır. Karınca Adası, bereketli ve bitki örtüsü bol bir adadır. Adaya gelenler, burada geldikleri yerleri andıracak ot, meyve gibi bitkilerden örnek ve numune bulur. Tanyerleri

ışıldıkça ötüşen horozlar çoğalmıştır. Bu hayatın normalleştiğinin bir göstergesidir. Bu duyguları bizlere yazar, Nişancı Veli ve Sultan'ın ağzından aktarır. Nişancı Veli, erkenden kalkıp adayı gezmeye çıkar. Kalktığında evin her tarafı ve oda hoş bir deniz kokusu ile kaplıdır. Anadolu göçmenleri artık geldikleri gibi gürültü de çıkarmazlar ve ortalık çok sakindir. Ama adada deniz kokusunun yanında hoş olmayan bir de koku vardır. Nişancı Veli eve doğru yol aldığında horoz sesleri de kesilmiş, adanın dört bir yanını sessizlik sarmıştır.

Sultan, evden fırlayıp Nişancı Veli'yi karşılar ve heyecanla seslenir:

“Veli” dedi, “Velim,” ağzı kulaklarında güliyordu, “burada da, burada da tanyerinin horozları ötüşüyordu, duydun mu?”

“Hiç duymaz olur muyum, duydum ya. Duydum da kanat takıp göklere uçtum ya. Yerimde duramadım. Ne yapacağımı bilemedim, sevinç denizinin ortasına kanatlarımla düştüm. Tanyeri horozları susunca da kalktım buraya, sana geldim.”

İkisi de coşku içinde evin içinde gidip geliyorlardı.

“Ben köye döndüğüme bin pişman oldum. Oğullarımız sağ olsunlar da nerde olurlarsa olsunlar. Yeter ki sağ olsunlar. Onlar nerdeyseler, orada da tanyeri horozlarının sesini duyuyorlar mı, oralarında horozları ötüşürler mi?”

“Duyuyorlar. Hiç duymaz olurlar mı, horozlar hiç ötüşmez olur mu?”

“Bizim köyde hiç horoz kalmamıştı. Biz de tanyerlerine hasret kalmıştık. Çok şükür, bu adada horozların sesini duyduk. İnşallah, dünyanın neresindeyseler bizim çocuklar inşallah bu horoz seslerini duymuşlardır. Dünyanın her yerine yan yerleri ağarırken, şimdiki gibi horozlar öter mi?”

“Öterler,” dedi Nişancı, “Yemen dünyanın öteki ucunda. Kanalda, çölde, oralarda da tanyerleri ışımadan horozlar öterdi.”

Sultanın sevincine diyecek yoktu.

“Bizim çocukların esir gittikleri köylerde, kasabalarda da, dünyanın her yerinde de tanyerleri ışımadan önce horozlar öterler.” Bir de tam öğleyin, bir de gece yarısı öterler.” (TH 384)

Sultan sevinçle horozların ötüşünü Nişancı'ya bildirir. Horozların ötüşü yeni bir günün doğuşunun habercisidir. Artık horozların ötüşü, Nişancı Veli ve diğer adalılar için yeni bir hayatın doğuş timsalidir. Bütün adalılar da *Tanyeri Horozları*'nın ötüşüyle aynı duygu içerisinde gözlerini sabaha umut ve sevinçle açarlar. Tanyeri horozunun ötüşü, hayatın normale dönüşü, yeniden doğuş, yeniden yurt edinme manası yüklü bir sestir. *Tanyeri*

Horozları'nın sesi mutluluğun kapısını aralayan emir ve tılsımlı sözdür. Tanyeri Horozları'nın sesi Sultan'ın, oğullarını hatırına getirir. Acaba oğulları da tanyeri horozu sesinin duyulduğu, Karınca Adası gibi sessiz bir yerde midir? Horozların ötüşü Sultan'ın içinde mutluluk seli oluşturur. Sadece Sultan değil, yıllardır huzurlu ve mutlu bir ortama hasret kalan diğer ada ahalisi de horozların ötüşünü mutlulukla karşılar. Nişancı Veli, Poyraz, Küçük Hasan, Musa Kazım Ağaefendi. Ama en fazla da Sultan etkilenir. İçini çeker:

“Dünyanın öteki ucunda, dünyanın her yerinde aynı anda ötüşürler, öyle mi? Şimdi bizim çocuklar, tanyerleri ısıdı ışıyacakken uyanıp bu horoz seslerini dinledi öyle mi?”

“Dinlediler.”

“Seher yeli eserken, dağların başı ışıırken, her bir yerleri sevince kesmişken, bizim çocuklar kanat takıp uçarak buraya geldiler, sonra da dönüp gittiler, öyle mi?”

“Öyle” dedi Nişancı.

Horoz seslerini Lena da duydu hemen Poyrazı uyandırdı.

“Horoz sesleri ana, çok şükür horoz sesleri, nereden ana?”

“Yeni gelenlerin kümeslerinden. Eskiden, bizimkiler buradan gitmeden önce bu köyde de horozlar öterdi. Bizim horozlarımız hep Denizli horozlarıydı. Her evde en az üç dört Denizli horozu olurdu. Derler ki, Denizli horozlarının sesi kadar güzel bir ses dünyanın hiçbir yerinde yok. Bugün tanyeri horozları öterken aralarında beş tane Denizli horozu sesi vardı.”

Horozlar ötüşürken Musa Kazım Ağaefendi uyanıktı, horoz seslerini duyar duymaz pencereye koştu, karşı dağlara baktı, nerdeyse tanyerleri ışıyacaktı, demek ki dünyanın her yerinde aynı anda, aynı saatte, aynı dakikada ötüyorlar. Ne tuhaf, diye düşündü.

Kaçak Hasan, “he hey,” dedi, “bunlar bizim adaya geldiler, adaya uğur getirecekler. Bunların sesini denizdeyken dinleyeceksin, adamı kanatlarının üstüne alır, cennette dolaştırıp getirirken, tanyerleri ışıırken, ışıkların içinden geçirirken. İnsan bir esriklikte kendinden geçer. Yüreklerinin köküne, iliklerine kadar işleyen tat bir daha insanın içinden çıkamaz, anımsadıkça insan mutlulukla dolar. (TH 385)

Tanyeri Horozları, adanın dört bir yanında mutluluk seli estire dursun, bu huzuru ağır bir koku yavaş yavaş bastırır. Adanın neresinden geldiği bilinmeyen ve hafif bir rüzgârla bile yayılan dayanılmaz bir koku gelir. Bir müddet sonra Nişancı, Vasili ve Poyraz bu kötü kokuyu bulurlar. Anadolu göçmenleri, kıtlıktan çıkmış gibi günler önce harap ettikleri

bağların üzümleri nedeniyle ishal olmuşlar ve önlerine gelen yere tuvaletlerini yapmışlar. Rumlardan kalan evlerin içinde tuvalet vardır ama evin içinde tuvalet olmaz, evin içine abdest edilmez deyip ulu orta nereyi bulurlarsa tuvalet ihtiyaçlarını oraya yaparlar. Üstelik ishalin dayanılmaz tuvalet gereksinimi de düşünürsek kokunun ağırlık derecesi daha iyi anlaşılır. Günlerdir bu kokunun nereden geldiğini öğrenmeye çalışan Poyraz ve doktorlara ishal olma sebeplerini Karaca Elif adlı yaşlı ama diri yapılı bir kadın anlatır:

“Bizi buraya gönderdiler sağ olsunlar. Ha, adımı söylemeyi unuttum, bana Karaca Elif derler. Siz de bizi iyi karşıladınız. Biz memleketlerimizden, bizim askerler bozulunca kaçtık kaçalı, yıllardır bizi insan yerine koyanlar sizler oldunuz. Biz ne yaptık, bizi hiçbir bağa ırgat olarak sokmadıklar, bizi bağların yanından geçirmedikleri için, boğazımızdan da bir tek üzüm tanesi geçmediğinden, çocukların bulunduğu bağa bir saldırdık pir saldırdık, hiç durmadan, her gün, her gece üzüm yedik, hepimiz de ötüren olduk, içimiz dışımıza çıktı.” (TH 396)

Anadolu muhacirlerinin topraklarını Rusların işgal etmesi ve Ermeni çetelerinin zulmü nedeniyle yurtlarını terk ederler. Yurtları zulüm dolu, cehenneme dönmüş harp yeridir. Bu sebepten dolayı göç etmekten başka çareleri kalmaz. Savaşların neticesi ile göç etmeye kalkan insanlar Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu yollarından Anadolu'nun diğer bölgelerine gitmek üzere yollara düşerler. Göç güzergâhı ve yolu üzerinde yaşlı erkekler, kimsesiz kadınlar ve sahipsiz çocuklar her yanı doldurmuş haldedir. Bu durum sadece Müslüman Türk, Kürt ve Arap milletlerden ibaret değildir. Osmanlı coğrafyası ve özellikle Anadolu'da yaşayan Ermeni, Yezidi, Keldani ve Rum kökenli milletler içinde durum aynıdır.

Adaya gelene kadar Anadolu muhacirlerinin yaşamış oldukları o dönemde olan hadiselerin bir yansımasıdır. Anadolu muhacirleri kimi zaman aç kalmışlar, göç ettikleri güzergâhtaki bağ ve bahçelere saldırıp, mal sahiplerinin hakaret ve saldırılarına maruz kalmışlar. Bazen ırgatlık yapmış kimi zaman da devlet tarafından yetersiz de olsa yardım almışlar. Çok çile çekmiş, bu gariban insanlara Doktor Halit Rıfat ve Salman Sami, Anadolu göçmenlerinin hallerine bakar ve acırlar. İshalden kurtulmanın tedavi yollarını her birini toplayıp öğretirler. Adaya gelen Anadolu göçmenlerine geride kalan ve artık onların da ortak mahsulleri olan bal, incir ve nar gibi ürünlerden elde ettikleri paralarla patates getirtip ishal olanlara dağıtılır. Kısa sürede hepsi de iyileşir. Adada yapılacak işlerde çoktur. Mahcup bir

biçimde yine toplanan Anadolu göçmenleri, zeytin toplama işine talip olurlar. Gerçekten de çok becerikli ve temiz biçimde toplayıp, tüccar Şükrü Efendi'nin dahi takdirini kazanırlar.

Anadolu göçmenlerinin içine karışmış, onlarla bir hareket eden hatta ishal olmadıkları halde dahi hasta olmuş numarası yapıp dikkat çekmeden Poyraz'ın etrafında dolaşan iki kişi vardır. Bu kişileri Peri ve Kerim'dir. Şeyh'in gönderdiği bu iki kişi evlenecek âşıklar gibi davranıp dikkat çekmeden ilk fırsatını bulduklarında Poyraz'ı öldürmek için adaya gelmişlerdir. Tanınmamak için kendilerini Anadolu göçmeni gibi gösterse de Peri ve Kerim'in adaya niçin geldiklerini adadakiler hissederler. Her ikisi de Vasili, Nişancı Veli ve Poyraz'ın dikkatinden kaçmaz ve tetiktedirler. Bunu fark eden Peri ve Kerim çok korkmaktadırlar ama görevlerini de bir fırsatını bulup yapmak istemektedirler. Poyraz'ın savaşı hâlâ devam etmekte ve Azrailleri peşini burada da bırakmaz. Poyraz, Peri ve Kerim'in takibini Nişancı Veli ve Vasiliye bırakır. Öte yandan Poyraz sevdiği kız Zehra'ya iyice açılmıştır. Artık yezidi kızlarının kıyımı ve savaş yıllarındaki kötü hayaller onu rahatsız etmez. Zehra'yı gördüğünde hatta ona dokunduğunda memeleri kesilen kızlar aklına gelmemektedir. Defalarca Ağaefendi'nin evine türlü bahanelerle gitmiş, hiçbir ıstırap çekmeden, kartallar gökten ne Zehra'nın memelerini ne de yezidi kızlarının memelerinin yemek için inmemiştir. Poyraz, normal hayata dönmenin, vicdanındaki serinlemenin huzuruyla Zehra'lara gidip geliyor, bir taraftan da sevinç seli içinde adanın ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Sadece Poyraz değil, bütün adadaki insanlar bir aile olup kışa hazırlık yaparlar. Addaki okulun eksiklerini giderip, tadilatını elbirliği ile yaparlar. Çocukları mutlu ve huzurlu bir ortamda eğitimlerine başlar. Hasta olanları doktorlar ücretsiz tedavi ederler hatta ilaç dahi verirler. Farklı dil ve milletten insanlar, yıkılan mutlulukların üzerine, ortak sosyal bir yaşam ortamı kurarlar. Karınca Adasında *Tanyeri Horozları*'nin ötüşünü dinleyerek mutlu bir hayat yaşamaya başlarlar.

5.1.3. Tanyeri Horozları III Romanı Hakkında Değerlendirmeler

Tanyeri Horozları, birinci ve ikinci kitapta anlatılan ve yaşananlarla, savaş göçlerinin neticesi gibidir. Birinci kitap *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, Rumların göçünü, ikinci kitap *Karınca'nın Su İçtiği* de Yunanistan'dan gelen Türk mübadillerin göçünü anlatır. *Tanyeri Horozları* ise daha çok Anadolu'nun halini, Anadolu'daki savaşları, göçleri ve insanın başkaca dertlerini anlatır. Anadolu, yangın yeri gibidir. Anadolu'daki yangın Sarıkamış, Çanakkale, Cönk Bayırı, Anafartalar ve doğu cephesindeki savaşlardır. Bu acımasız ve uzun süren savaşların mağdurları vardır. Nice adını bilmediğimiz mağdurların yaşadıklarını Nişancı Veli, Dengbej Uso, Hüso, Şehmuz, Aziz, Kaçak Hasan, Baytar Cemil, Karaca Elif, Şerife Hatun ve Sultan Ana, *Tanyeri Horozları* romanında Anadolu insanının vekili ve sesi olarak okuyucuya yaşananları anlatırlar. Ayrıca eserde savaş sonrası göç, sadece Müslüman olanların yaşadığı bir olgu değildir. Hıristiyan gibi gayrimüslimleri de etkilemiştir. Yazar, Arsen ustayı gayrimüslimlere vekil tayin eder ve onların yaşadıkları göç ve acıları okuyucuya aktarır.

Romanda göç, kişiler üzerinden ve onların ağızıyla yaşadıklarını anlattırarak verilir. Sarıkamış vahşetini ve Enver Paşa'yı, Hasan ve Baytar Cemil'in gözünden okuyucuya anlatır. Hasan, asker kaçağıdır. Yakalanmamak için yurdunu terk eder. Baytar Cemil, askerde esir düşmüş, bir yolunu bulup kaçarak, yıllar sonra yurduna dönmüş gazi bir subaydır. Ailesini bulamayınca yurdundan ayrılmaya karar verir. Karınca adasına zorlu seyahatlerle gelir. Romanda, Anadolu ve göçleri Nişancı Veli, Aziz Kartal, Dengbej Uso, Şehmuz ve Hüso ise Doğu Anadolu'da yaşanan vahşeti, savaşı ve etnik çatışmaları, bunun sonucunda oluşan acı ve göçleri anlatırlar. Demirci Arsen Usta bir Ermeni'dir. Toroslarda yaşar. Arsen usta gözüyle Akdeniz anlatılır. Roman Anadolu'nun bütün bölgesini sarmış olan savaş ve göçleri bizlere bir kez daha hatırlatır. Son bölümlerde Anadolu'dan gelen göçmenlerin ve içlerinden Karaca Elif'in anlattıkları, belgesi olmayan ama gerçekte olmuş hikâyelerdir. Yaşar Kemal'in ailesi de Van'dan, Rusların işgali nedeniyle göç etmek zorunda kalmış, göçü ve göç sonrası yaşam mücadelesini yaşayan birisi olarak bizlere aktarmıştır.

Yazar, kısa ama dikkat çeken bir sosyal soruna daha bu eserinde değinir. Kan davaları. Bu sorunu Esm'e ve Emine tipleri ile anlatır. Esm'e ve Emine'nin kocaları Sarıkamış savaşında şehit düşmüşler. Eğer savaşa gitmemiş olmasalardı bu sefer birbirlerini öldüreceklerdir. Bu durum eserde o dönemin ve sonraki zamanların sosyal sorunu olarak karşımıza çıkar. Yazar'ın bu tip sosyal acıları iyi bilmesi ve yaşamasından olsa gerek, romanda başarıyla Esm'e ve Emine tipleri üzerinden bizlere kan davasını anlatmaya çalışmıştır. Romanda Enver Paşa'ya hitaben de yer yer roman şahıslarının anlattıklarıyla bir gönderme yapılır. Sarıkamış savaşı ve kan davası bir tutulur. Esm'e ve Emine'nin aileleri arasındaki anlamsız kan davaları gibi Enver Paşa'da anlamsız hırsı nedeniyle Sarıkamış savaşın da insanların canlarına kıyan birisi olarak verilir. Çünkü Esm'e ve Emine'nin kocaları yıllardır süren kan davası nedeniyle birbirini öldürecekleri vakit daha beteri olan Sarıkamış'ta donarak şehit olurlar. Beterin de beterini yaşayan bu aileler buna son vermek ister. Kan davasını roman kahramanı Poyraz karakteriyle de işleyen yazar, Esm'e ve Emine ile bu sorunu gerçek hayatta olabilecek şekliyle ete ve kemiğe büründürür. Sarıkamış, Esm'e ve Emine için son bir kan davasının yaşandığı meydan olur. Her iki ana bu kan davasını tarafların karşılıklı şehit vererek ödemiştir. Çocuklarını, bedeli ödenmiş, anlamsız kan davasına bulaştırmak istemezler. Roman, sosyal hayatta yaşanmış ve yaşana bilecekleri hikâye ederek bizlere anlatır. Geçmişin kapalı kalan ve tarih sayfalarında resmi olarak yer alan acı gerçeklerini başka bir yolla inceleyip, ele almıştır.

6.1. Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâyesi Üçlemesinde Göç Olgusu

Yaşar Kemal'in Bir Ada Hikâye üçlemesi *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana I, Karınca'nın Su İçtiği II* ve *Tanyeri Horozları III* romanı olmak üzere yayınlanmıştır. Tezimin çalışması esnasında *Bir Ada Hikâyesi* üçlemesi mevcuttu. İncelemem 'göç olgusu' sözcüğü üzerinde gitmektedir. Göç Olgusu içindeki 'olgu' ise 'Kendiliğinden olan, meydana gelen oluş, vakıa' anlamındadır.¹⁰⁹ İncelemiş olduğum olguyu yazar ve eser olarak bakacak olursak; Yaşar Kemal'in ailesi de tıpkı Karınca Adalı Rumlar gibi 1915 yılında göç etmek zorunda kalmıştır. Aslen Türkmen olan yazar yıllar önce ailesiyle mübadil olmakla birlikte ailevi kökleri

¹⁰⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3.cilt, Kubbealtı Yay. 2006, s.23,85

nedeniyle göç duygusunu kişisel olarak yaşamış birisidir. Toplum hakkında duyarlı bir yazar olan Yaşar Kemal toplumun gerçeklerini birlikte ele almayı savunur. Çukurova, Toroslar, Anadolu, Karacaoğlan, Köroğlu, Dede Korkut, insan, tabiat, destanlar, ağıtlar, eşkıya ve daha niceleri öz üslubuyla onu özgün kılan özelliklerden birisi olmuştur. Yazara göre Türk toplumunun temelini halk kültürü, halk kültürünün temelini de göçebe kültürü oluşturur. Çünkü göçün Türk toplumunun temelinde geçmişten gelen bir dayanağı vardır. Dolayısıyla yazar için göç olgusu edebiyat içerisinde tanıdık bir konudur. Bu folklorik ve zorunlu yapılan olguyu, göç olgusu üzerinden inceleyip yazar ve eser çevresinde değerlendirmeye çalıştık.

6.1.2 Bir Ada Hikâyesi Üçlemesindeki Şahsiyetler ve Etnik yapıların İşlenişi

Yaşar Kemal, üç eserinde mübadele kararı, savaşlar, kan davası ve yoksulluk gibi sebeplerle yaşanan göç olgusunu roman kişilerinin yaşadıkları üzerinden vererek anlatır. Romanda şahsiyetleri, göç ederek yaşadıklarının yanında hayata tutunma sigortaları ve çevreyle ilgili yaşam zincirinde yer almalarını sağlayan mesleklerini de işler. Ayrıca ırkları ve inanışları da göç hikâyesi içinde birer sosyolojik motif ve etkendir. Göç olgusu içinde verilen motifleri şahsiyet, millet(ırkı),dini, mesleği ve göç etmeden önceki coğrafyasının özellikleri. Bütün bu saydıklarımız bir sebeple göç edip adaya yerleşenlerin hikâyesi ile okuyucuya verilir. Yazar, bir ada hikâyesi üçlemesinde Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan her milletten göç ve savaş mağdurunu işler. *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana'da* adlı romanda Rum olan göç mağdurları, Vasili, Lena, Aleki, Panos Valyanos,Yoradanis Güzeloğlu,Barba Spiros,Tanasi Koçiras,Perikles Güllüoğlu,Hariklia,Lefter Reistir.Dolaylı yoldan göçe mağdur olmamış ama ekonomik ve duygusal olarak etkilenenlerde vardır.Berber Uğur İncelik'in anlattıklarından yola çıkarak ticaret ve kasaba işlerinin durduğu anlatılır ve anlaşılır.Kadri Kaptan gibi ustasının gitmesine üzülen şahıslarda işlenir.

Karınca'nın Su İçtiği romanında göç mağduru Türklerdir. Hüsmen, Kazım Ağaefendi, Selim Ali Paşa ve diğerleri. Eserde sadece Yunanistan'dan gelen Türk göçmenler yoktur. Anadolu'da yaşayan diğer etnik kökenlerde göç mağdurları olarak yer alır. Kürt kökenli

Baytar Cemil, Sofi, Şehmuz, Uso, Şerife Hatun; Karadenizli, Nişancı Veli; Ermeni Balıkçı Kirkor gibi şahıs tipleri de yer alır.

Tanyeri Horozları adlı eserinde göç olgusunu işlerken tamamen Anadolu göçmeni insan tipi ve şahsiyetleri üzerinden gider. Türk göçmen tipleri daha çok savaş mağduru olarak eserde yer alır. Türkler, Zarife, Fatma, Asker Kaçağı Hasan, Hasn'ın Nişanlısı Fatma: Ermeni Demirci Ustası Arsen Sediryan ve Çerkez Süleyman bu eserde yer alan göç mağdurlarıdır.

Yaşar Kemal göç mağdurlarının yanında o döneme ait göçten yararlanan ya da göçten etkilenen tipleri de işlemiştir. Örneğin; Abdülvahap, Hacı Remzi ve Kavlak Remzi tipleri göçten yararlanmaya çalışanlar olarak verir. Abdülvahap ve tapu müdür, kaymakam Rumlardan kalan malları kendi kazançları doğrultusunda başkalarına satarlar. Hacı Remzi ise Sarıkamış'ta kendisini ölümden kurtaran dostu Perikles' in mallarını mübadele haberini fırsat bilip ucuz yolla almaya çalışan tiptir. Kavlak Remzi ise göç sonrası kalan malları siyasi çevresinde kullanarak ücretsiz veya ucuz yollu alma yoluna giden ve mübadillerin mallarının yanında değer yargılarına da saygısızlık yapan bir tip olarak karşımıza çıkar.

Bir Ada Hikâyesi Üçlemesi genelinde Poyraz Musa, Vasili, Melek Hatun, Lena ve Hayri Efendi hemen hemen yer almaktadır. Özellikle de Poyraz Musa, Vasili ve Kadri Kaptan göç edenlerin, adaya gelenlerin yardımına koşan insan tipi olarak işlenir.

Genel olarak savaş ve mübadele neticesinde meydana gelen göç olgusunu her milletten ve her ırktan insan eserde yaşamıştır. Rum, Çerkez, Laz, Ermeni, Kürt milletleri konu edindir. Bu milletleri eserin genelinde temsil edenler, Rumları; Vasili, Lena, Türkleri; Kadri Kaptan, Hüsmen, Hayri Efendi, Çerkezleri; Poyraz Musa, Üzeyir Bey ve Çerkez Süleyman, Kürtleri; Şehmuz, Uso, Baytar Cemil ve Haydar. Ermenileri; Arsen Sediryan ve Kirkor, Lazları; (Karedinizliler) Nişancı Veli, Uzun Aziz ve asker kaçağı Hasan temsil eder.

Yaşar Kemal, şahsiyetlerin ve milletlerin yanında göç olgusunu anlatırken göçler sebebiyle oluşan ekonomik sıkıntılara sebep olan meslekî ve ticarî sorunlara da değinir. Bu sorunları eserindeki şahsiyetlerin meslekleri üzerinden anlatır. Asker kaçağı ve aynı zamanda balıkçı Hasan ve Nişancı Veli gibi kişilerin mesleği üzerinden göç sonunda oluşan esnaf ve zanaatkâr eksikliklerine değinir. Bayar Cemil' in mesleği üzerinden ise adadaki Rumların gitmesiyle, dolaylı yoldan diğer Rumların göç ettirilmesiyle oluşan hayvancılık alanındaki sıkıntılara değinir. Yunanistan'dan göç ettirilen Hüsmen ve Girit göçmeni Musa Kazım

Ağaefendi'nin çiftlikleri üzerinden ise hayvancılık ve tarıma dair göç neticesinde ortaya çıkan sorunlar işlenir.

Genel olarak Bir Ada hikâyesi Üçlemesi'nin içerisinde kısa ama değinilen başkaca konular da vardır. Karınca Adası üzerinde yetişen şeftali, üzüm, incir ve bitkiler üzerinden göç eden insanların ve neticesinde oluşan duygusal göç olgusunun düşündürdüklerini Hüsmen, Musa Kazım Ağaefendi, Nişancı Veli, Melek Hatun ve Şefire Hatun ağzından anlatılmaktadır. Ayrıca Melek Hatun ve Musa Kazım Ağaefendi arasındaki İda Dağı ve bitkileri üzerinden hem doğa hem de Bektaşîlik üzerine olan görüşler göç olgusu içerisinde verilir.

Son Söz

Yaşar Kemal' in incelemiş olduğumuz bu romanında yazar biyografisine baktığımızda ve edebî şahsiyeti üzerinden yaptığımız araştırmalar neticesinde kendi yaşantısının da anlatıldığı bir eser olarak karşımıza çıkıyor. 30 Ocak 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesinin imzaya konulduğu tarihten sonra bu anlaşmaya bağlı olarak yaklaşık 2 milyon insan göç etmiştir. Ayrıca tarihî belgelerle kanıtlanabilir olan Sarıkamış, Çanakkale muharebeleri ve bu savaşlara yakın zaman zarfında meydana gelen sonucunda acı, yoksulluk ve zulüm gören milyonlarca insanımız vardır. Bahsetmiş olduklarımız yaşanmış ve belgelere dayanan konulardır. Yazar bu konuları kendi yaşamı ile beraber eserinde işlemiştir. Babası camide namaz kılarken kan düşmanları tarafından sırtından hançerlenerek öldürülmüş, Ruslar Van'daki dedelerinin köyünü bombalaması sonucu Çukurova'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Yazarın bu yaşadıklarından yola çıkarak savaş, göç e kan davası gibi olayları göç olgusu içerisinde içten ve inanarak yazdığını daha net anlarız. Yine yazar bir söyleşisinde kendi ağzından da bu tespitimizi şöyle doğrular: *“Bizim köyümüz Van Gölü kıyısındaydı. Köye Rus orduları geliyor. Köyün beyi babamın amcası oluyor. İstanbul'da okumuş, Paris'e gitmiş, kültürlü bir adam. Rus orduları geliyor, korkunç bir akın var köyün içine. Bizimkiler önce aldırıyorlar. Ama bütün millet gidiyor batı güneye doğru, Diyarbakır'dan, Urfa'dan, Adana'ya hatta İzmir'e kadar... 1914 - 1915 yılları... Top sesleri geliyor, herkes gidiyor, bizimkiler gene gitmiyor. Sonra köyün içine bir top güllesi düşüyor. Müthiş bir su çıkıyor güllenin düştüğü yerden. 1951'de gazeteci olarak gittim oraya. Kar vardı, eksinin altında 20 derece. O suya elimi soktum, sıcacık, meğer o zaman maden suyu çıkmış, güllenin düştüğü yerden. Neyse... Su da çıkınca bizimkiler gitmeye karar veriyorlar. Amcamın karısı Zübeyde ve akraba bir kadın el ele tutuşmuş yürüyorlar. Köyden çıkarken bir şarapnel parçası ellerine düşüyor, parmaklarını koparıyor. Sonunda Çukurova'ya geliyorlar. Çukurova'da korkunç bir hasretle yaşadık, inanılmaz türküler: Turnalar gidin memlekete bir Ağaefendiç dikmişim, oraya Van Gölü'nün kıyısına, duruyor mu o Ağaefendica bakın.”* diye ifade eder.¹¹⁰ Bunun yanında hikâyesindeki farklı din ve ırktan insanların çeşitliliği de dikkat çeker. Türk, Laz, Çerkez, Rum, Kürt ve Ermeni'si bu hikâyelerde ayrı bir kültür değeri ve duyguyu taşımaktadır. Bir nevi değerler topluluğu veya çeşitliliğin getirdiği kazanım gibi görünür. *Bir Ada Hikâyesi* üçlemesinin son kitabı *Tanyeri Horozları*'nda bütün bu saydığımız ırktan ve dinden insanların

¹¹⁰ <http://www.milliyet.com.tr/ozel/kitap/020510/soylesi.html>

yaşama sevincinden bu olguyu çıkartırız. Yine bu düşüncemizi destekleyici fikrini yazar bir röportajında dile getirir. Yaşar Kemal: “Göçler bizim kültürümüze çok şey kazandırdı. Anadolu bir göçler sığıncasıdır. Dünya göçler çalkantısındadır. Göçlerin türlü sebepleri vardır, biri savaşlar, biri de doğanın insanlarca yaşanmaz biçime getirilmesidir. Bizim bildiğimiz, belki de bizi en çok ilgilendiren Asya göçleridir. Akdeniz son duraktır. Özellikle Anadolu durakların başında gelir. Savaştan kaçan, kuraklıklardan kaçanlar Akdeniz ve Anadolu duraklarında kültürler yaratmışlar, tüm kültürler de birbirlerini beslemişler. Kültürleri çağımızda sürgüne gönderilmiş Anadolu bunun da altından kalkacaktır. Anadolu kadim zamanlardan bu dünyaya saldırdığı ışıyla gene de dünyayı ışıatacaktır.” der.¹¹¹ Yaşar Kemal’in kültür ekseninde işlemiş olduğu göç olgusu şahsiyetler üzerinde gelişen duygusal bağlara da yer verir. Asker kaçağı Hasan’ın Fatma’ya olan aşkı, Poyraz Musa ve Zehra’nın göç olgusu içerisinde işlenen aşkı anlatılır. Yaşar Kemal’in hemen hemen bütün eserinde yer alana imgeler üzerinden konuyu işleyişi burada da karşımıza çıkar. Ayrıca simgelere yüklemiş olduğu duygu ve manalar basit ve usta bir dille işlenmiştir. Örneğin; Yazar, Musa Kazım Ağaefendi’nin kızları Nesibe ve Zehra’nın çeyiz sandıklarını açtırmamasını, Girit’e geri dönmek için vermiş olduğu yemini gibi gösterir.

Genel olarak üç romanı değerlendirdiğimizde, bütünlük kavramından epeyce uzak olduğu ilk göze çarpan tespittir. Bunun sebebi göç olgusu çevresinde ilgili ilgisiz pek çok alıntı, gereksiz yere işi uzatma, hiçbir işlevi olmayan ayrıntıları sayısız yinelemelerle bıkkınlık vermektedir. Örneğin; sofralar kurulup sofralar kaldırılmakta, yemek tarifleri ve hayvanlarla ilgili bilgiler verilmekte. Bununa yanında Yaşar Kemal’in ailesi ve kendisinin yaşamışlık içerisinde karşısına çıkan olayları bazen subjektif öğretiler de sunabiliyor. Enver Paşa’nın asker kaçağı Hasan, Nişancı Veli ve nice savaş mağdurları tarafından eleştirilmesi örneğinde olduğu gibi. Bu eleştirinin yanında şu tespiti de yapmamız gerekir: Eserlerin tamamı tarih bilgisi ile yazılmıştır. Bu tespitimizi destekleyici konuşmayı Alpay Kabacalı ile Yaşar Kemal’in yapmış olduğu söyleşisinde de görmekteyiz. Bu söyleşide Yaşar Kemal, “*Bu romana çalışırken mübadeleyi inceledim. İki milyon insanın yerinden yurdundan edilmesi... Bunu yazmaya kalktım. Hiç de kolay değildi. En zor yazdığım kitap bu oldu. Konusunu 1973’te Abidin Dino’ya anlatmıştım. Abidin Bey, "Bunun altından zor kalkılır Yaşar" dedi, "çalıştın mı, inceledin mi?" Nereden gelmiş bu değiş tokuş ("mübadele"yi ancak böyle çevirebiliriz) fikri? Temellerini*

¹¹¹<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002.09.21.183714.asp>

öğrendim. Bu romanla ilişkisini nasıl kuracağım, yazmadan önce onu da saptadım. Bir romancının en büyük çabası, koşullar içindeki, durumlar içindeki insanı anlatmaktır. Durumlar içerisinde psikolojisinin nasıl değiştiğini... Bizim bütün sorunumuz, insan psikolojisinde yeni ufuklara varmaktır.” diye ifade eder.¹¹²

Bir başka dikkatimizi çeken hadise ise Anadolu feodalitesinin üç romanda da göç olgusu içerisinde değinilmesi ve verilmesidir. Adanın yerlisi olan Vasili ile Poyraz Musa'nın arkadaşlık ilişkisi buna örnektir. Eski yerlisi olmasına rağmen Vasili daima (Benzetmemiz aşırıya gitmezse) uşağı konumundadır. Yazar, Ege'de eğitilmiş ve zanaatkâr Rumların bırakmış olduğu bu ada ve düzenini Yukarı Mezopotamya kültürünün etkisi ile tekrar tasarımı eder. Bu tasarımı içerisinde hiyerarşik bir yapı vardır. Poyraz, doktorlar, Nişancı Veli, Kazım Ağaefendi ve diğerleri... Saymış olduğumuz sıralama şahsiyetler göre ada üzerinde söz sahibidirler.

Toparlamak gerekirse Yaşar Kemal'in incelemiş olduğumuz üç eserinde tarihi bilgilerini, ailesinin ve kendisinin yaşamışlığını göç olgusu ve tespitlerimiz içerisinde işlemiştir. Dolayısıyla yazılı edebiyatı sözlü edebiyata çevirip, “Yazılı edebiyatı sözel, masal ve destansı anlatıma” dönüştürmeyi başarmıştır.

---

¹¹² Alpay Kabacalı, *Yaşar Kemal ile “Anlatım Sanatı” Üzerine Söyleşi*, Yazko Edebiyat, S.27, 1983,s 120

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Akşam, 9 Teşrin-i evvel 1922

Akşam, 6 Teşrin-i Evvel 1922

BOA)Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi

Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, 5. ŞB Evrakları

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı Osmanlı Arşivi

İkdam, 1 Eylül 1923

İkdam, 17 Ağustos 1923

Meclis-i Vükela Mazbataları

Araştırma ve İnceleme Eserler

AGHATABAY Cahide Zengin, *Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923–1930*, İstanbul: Bengi Yayınları 2007

AKGÜN Seçil K. , ULUĞTEKİN Murat, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a Kitap*, Kızılay Yay. Ankara, 2000

AKTAŞ Şerif, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yay. 4. Baskı, Ank. 2002

AKTAŞ Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay. Ank.1986

ALANGU Tahir, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, İst. Matbaası, İst. 1965

ARI Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003

ARI Kemal, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu göç*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1995

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Nutuk III, Kaynak Yayınları, İstanbul,2007

AYTAÇ Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yay. İst. 1990

BAKIRCIOĞLU N. Ziya, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, Ötüken Yay. İst. 1983

BEHAR Cem, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Devlet İstatistikleri Enstitüsü Yayınları, C II, Ankara, 1996

BİNYAZAR Adnan, *Türk Dilinde 25 Ünlü Eser*, Varlık Yay. İst. 1982

DİNO Güzin, *Gel Zaman Git Zaman*, Anılar, Can Yay. İst. 1991

DİNO Güzin, *Türk Romanlarının Doğuşu*, Cem Yay. , İst. 1978

DÜMER Vehbi Z. '*İstiklal Harbi*', *Türk Ansiklopedisi*, MEB. Yay. Ankara,

ENGİNÜN İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yay. 3. bas. İst. 1998

EREDAL İbrahim, *Uluslaşma sürecinde Türkiye ve Yunanistan*, Kültür ve Sanat Yayınları 1.

Baskı, İst. 2006

EREN Ahmet Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966 DEVELLİOĞLU

F. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 16. Basım Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999

ERİNÇ Osman, *Yaşar Kemal ve Binboğalar*, Cumhuriyet, 14.2.1971

FAİST Thomas, *Uluslararası Göç ve Ulus aşırı Toplumsal Alanlar*, çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, Bağlam Yayınları, Eylül 2003

GÖNÜLLÜ Müzeyyen, "Dış Göç", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1, 1996

GÜRİZ Adnan, *Türkiye'de Nüfus politikası ve Hukuk Düzeni*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, Ankara 1975

HIRSCHON Renée, "Ege Bölgesi'ndeki Ayrışan Halklar", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk- Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Reéne Hirschon (der.), Çev. Müfide Pekin (vd). Bilgi Üni. Yayınları İstanbul, 2005

İnkılâp Yay, İstanbul,2006

İPEK Nedim, " *Göçmen Köylerine Dair* ", *Tarih ve Toplum*, 1996

KABACALI Alpay, *Yaşar Kemal ile "Anlatım Sanatı" Üzerine Söyleşi*, Yazko Edebiyat, S.27, 1983

- KANTARCIOĞLU Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1988
- KARPAT Kemal H. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Türkiye Ekonomik ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003
- KAYAM H. Cevahir, “Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M.’ de Görüşülmesi”, *ATAM Dergisi*, C.IX, S.27, 1993
- KEMAL Yaşar, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, YKY, İstanbul. 10.Baskı, 2009
- KEMAL Yaşar, *Kanın Sesi*, Adam Yayınları, İstanbul. 10.Baskı, 2009
- KEMAL Yaşar, *Karınca'nın Su İçtiği*, YKY, İstanbul, 6.Baskı. 2009
- KEMAL Yaşar, *Tanyeri Horozları* YKY, İstanbul. 5.Baskı, 2008
- KEMAL, Yaşar, *Kale Kapısı*, Adam Yayınları, İstanbul. Baskı. 1995
- KEMAL, Yaşar, *Agrıdaki Efsanesi*, Toros Yayınları, İstanbul. Baskı, 1993
- KEYDER Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1989
- MCCARTHY Justin, *Ölüm ve Sürgün*, İstanbul, 1998
- MCCARTHY, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Yay. İstanbul, 1998
- MCCARTHY, Justin, *Osmanlıya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Tebaaları*,
- MERAY Seha, *Lozan Barış Konferansı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973
- MORAN Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay. İst. 1994
- MORAN Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I-II-III*, İletişim Yay. ,İst. 1983
- NACİ Fethi, *On Türk Romanı*, Ok Yay. İst. 1971
- ÖZER İnan, *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2004
- TANÖR Bülent, *Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları (1918 – 1920)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1992
- TANPINAR A. Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay. İst. 1992
- TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Selçuk Üniv. Yay. Konya. 1989
- YALÇIN Kemal, *Emanet Çeyiz*, Doğan Kitapçılık, İstanbul. 5. Baskı, 2001
- YILDIRIM Onur, *Diplomasi ve Göç: Türk – Yunan Mübadelesi’nin Öteki Yüzü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006

YORULMAZ Ahmet, *Girit'ten Cundaya*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 3. Baskı, 2003

YORULMAZ Ahmet, *Kuşlar ya da Ayvalık Yaşantısı*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 4. Baskı, 2004

YORULMAZ Ahmet, *Savaşın Çocukları*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 6. Baskı, 2002

İnternet Kaynaklı Alıntı Adresler

<http://www.milliyet.com.tr/ozel/kitap/020510/soylesi.html>

<http://www.biristanbulhayali.com/bir-cift-hayirsiz/>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Serdivan,Sakarya>

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002.09.21.183714.asp>

İncelenen Tezler

BOLAT Hatice, *Yaşar Kemal'in Romanlarında Sosyal İlişkiler Açısından Şahıs Kadrosu*, Tez Çalışması, Elazığ, 2006

ÖZCAN Ede, *Yunanistan'dan Göç Eden Mübadillere Yapılan Yardımlar (1923- 1927)*, Yüksek Lisans Tezi, 2009

ÖZTÜRK Mustafa, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Anlatıcılık (Dengbejlik) Geleneği ve Mardin Yöresine Ait Örnek Derlemeler*, Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi TDE Yayınlanmamış Lisans Tezi, Elazığ, 2002

TEKİNSOY Yunus Emre, *Türk Rum Nüfus Mübadelesi ve Konya*, Selçuk Üniversitesi, 2007

TOPÇU Mümin, *Yaşar Kemal'in Romanlarında Halk Bilimi Unsurları*, Doktora Tezi, Diyarbakır, 2008

TUZCU Pınar, *Zorunlu Göç ve Küresel Dönemde Değişen Nitelikleri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, 2008

